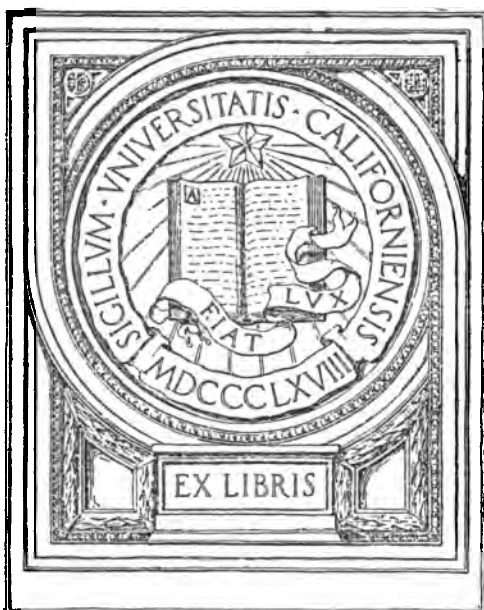
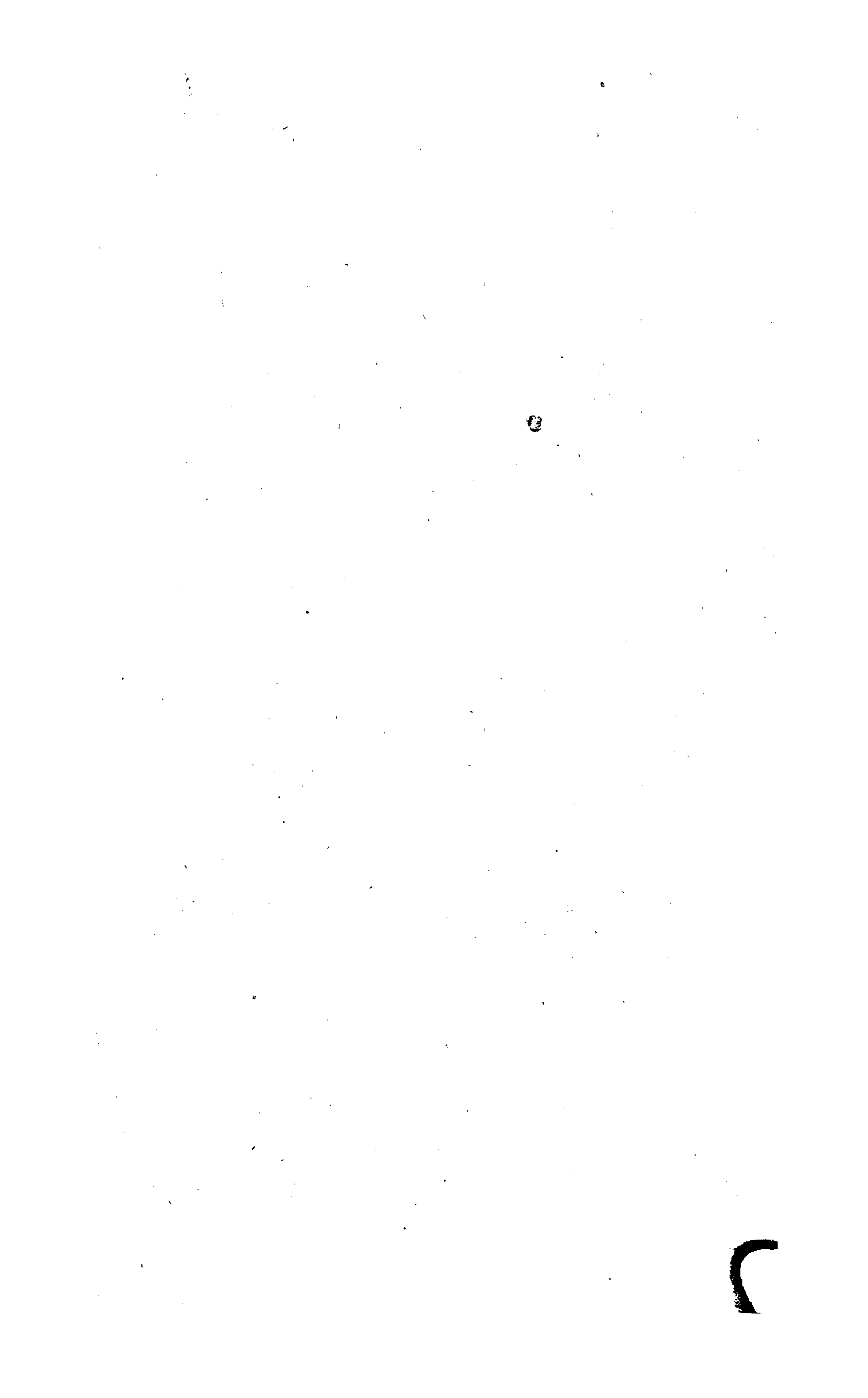

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË.

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIË

UITGEGEVEN

DOOR

HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË

VIERDE VOLGREEKS.

ZEVENDE DEEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF
1883.

GEDRUKT BIJ H. L. SMITS.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

INSTITUUT.

Het getal contribueerende Leden bedraagt 363, waarvan in Nederland 7 Donateurs, 3 contribuerende instellingen, en 248 gewone Leden, en in de overzeesche bezittingen en koloniën 1 Donateur en 104 gewone Leden. Met 84 wetenschappelijke instellingen en vereenigingen staat het Instituut in betrekking en telt 1 Eerelid, 4 correspondeerende leden en 25 buitenlandsche Leden.

BESCHERMHEER:

Z. M. DE KONING.

BESTUUR:

	Jaar van aftreding.
Prof. Dr. H. KERN, *Voorzitter*	1886
A. W. P. WEITZEL, *Onder-Voorzitter*	1885
J. H. P. E. KNIPHORST, *Penningmeester*	1884
Dr. TH. CH. L. WYNMALEN, *Secretaris*	1886
Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD	1884
Prof. Dr. A. W. T. JUYNBOLL	1884
H. C. HUMME	1885
Prof. G. K. NIEMANN	1885
H. J. BOOL	1886
S. VAN DEVENTER	1887
Dr. B. F. MATTHES	1887
Mr. S. C. J. W. VAN MUSSCHENBROEK	1887

BUITENLANDSCHE LEDEN.

ABBÉ P. FAVRE, Parijs.
Dr. A. REINHOLD ROST (Indian Office Library), Londen.
Dr. H. G DALTON, Demerary.
W. W. HUNTER, Calcutta.
Prof. ANGELO DE GUBERNATIS, Florence.
T. J. HOVELL THURLOW, Londen.
Prof. Dr. ALBRECHT WEBER, Berlijn.
W. GRIGORIEF, St. Petersburg.
ALFRED VON KREMER, Weenen.
Prof. H. L. FLEISCHER, Leipzig.
VIVIEN DE ST. MARTIN, Parijs.
Sir WALTER ELLIOT, Wolfelee (Schotland.)
Prof. EMILIO TEZA, Piza.
GUIDO CORA, Turijn.
Sir HENRY SUMMER MAINE, Londen.
Colonel H. YULE, Londen.
Dr. FRIEDRICH MÜLLER, Weenen.
Prof. GEORG GERLAND, Strassburg i/E.
Graaf G. H. J. MEINERS D'ESTREY, Parijs, 6 Quai du Marché Neuf.
Mrs. DE CROIZIER, Parijs, 9 Rue du quatre Septembre.
Radja SOURINDRO MOHUN TAGORE, Mus. Doc., Calcutta.
N. DE MIKLOUHO MACLAY, Australia. Sidney Biological station at Watson's Bay near Sydney N. S. B.
Dr. A. B. MEIJER, Dresden.
G. DORIA, Genua.
ARISTIDE MARRE, Parijs (11 rue Brey, près de l'Arc de l'Etoile.)

NEDERLAND.

DONATEURS.

Z. K. H. Prins ALEXANDER der Nederlanden, Prins van Oranje.
De Nederlandsche Handelmaatschappij.
Mr. H. J. VAN BUREN, Rotterdam.
Mr. W. BARON VAN GOLTSTEIN, 's Hage.
I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE, 's Hage.
Mr. A J. DUYMAER VAN TWIST, Deventer.
Dr. A. VROLIK, Arnhem.

EERELEDEN.

Prof. Dr. P. J. VETH, Leiden.

CONTRIBUEERENDE INSTELLINGEN.

De Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam.
Het Nederlandsche Bijbelgenootschap, te Amsterdam.
Het Nederlandsch Zendelinggenootschap, te Rotterdam.

GEWONE LEDEN.

P. J. B. C. ROBIDÉ VAN DER AA, 's Hage.
J. W. H. ADÈR, Utrecht.
Jhr. D. F. VAN ALPHEN, 's Gravenhage.
Jhr. E. T. M. VAN ALPHEN, 's Gravenhage.
J. ARNTZ, Culemborg.
Jhr. Mr. T. VAN ASCH VAN WIJCK, Utrecht.
J. BAART DE LA FAILLE, 's Gravenhage.
J. H. VAN BALEN, 's Gravenhage.
A. H. L. BADINGS, Amsterdam.
Mr. J. E. BANCK, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. J. A. BAUD, 's Gravenhage.
Dr. A. BAUDUIN, 's Gravenhage.
Mr. W. H. DE BEAUFORT, Leusden.
Mr. G. BELINFANTE, 's Gravenhage.
Mr. P. VAN BEMMELEN, Arnhem.
Mr. W. B. BERGSMA, Leiden.
A. A. BIENFAIT, Amsterdam.
Mr. A. J. E. A. BIK, Amsterdam.
G. BIRNIE, Deventer.
J. J. BLANKENHAGEN, 's Gravenhage.
L. TH. BLASIUS, 's Gravenhage.
F. G. VAN BLOEMEN WAANDERS, 's Hage.
P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK, 's Hage.
J. BOISSEVAIN, Amsterdam.
H. J. BOOL, Leiden.
P. G. BOOMS, 's Gravenhage.
Mr. W. C. BORSIUS, Middelburg.
J. F. R. S. VAN DEN BOSSCHE, Rijswijk.
C. BOSSCHER, Amsterdam.
Mr. L. DE FILLIETTAZ BOUSQUET, 's Hage.
Mr. W. à BRAKEL REIGER, 's Hage.
Jhr. Mr. W. M. DE BRAUW, 's Hage.
J. A. VAN DEN BROEK, Delft.
Dr. A. BRUINING, Noord Schermer.
P. J. BUYSKES, 's Gravenhage.
Mr. C. E. J. Graaf VAN BYLANDT, 's Hage.
W. G. C. BYVANCK, Leiden.
A. M. CHUMACEIRO AZ., 's Hage.
J. L. CLUIJSENAER, Utrecht.
Mr. S. COHEN, Amsterdam.
Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING, 's Hage.
D. CORDES, Amsterdam.
Prof. Mr. P. W. A. CORT VAN DER LINDEN, Groningen.
Mr. J. COUPERUS, 's Gravenhage.
P. VAN DER CRAB, Loenen a/d Vecht.
Mr. E. J. J. B. CREMERS, 's Gravenhage.
G. C. DAUM, 's Gravenhage.
Mr. W. K. Baron VAN DEDEM, Hoorn.
S. VAN DEVENTER, 's Gravenhage.
J. S. A. VAN DISSEL, Delft.
H. M. VAN DORP, Haarlem.
Dr. G. J. DOZY, Leiden.
Dr. F. A. C. DUMONTIER, 's Gravenhage.
R. VAN ECK, Breda.
C. A. ECKSTEIN, 's Gravenhage.
C. P. VAN EEGHEN, Amsterdam.
Kolonel A. W. EGTER VAN WISSEKERKE, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. W. C. A. ELOUT VAN SOETERWOUDE, 's Gravenhage.
Mr. A. J. VAN EMDEN, 's Gravenhage.
Mr. E. A. VAN EMDEN, Breda.
H. E. D. ENGELHARD, 's Gravenhage.
R. EVERWIJN, Nijmegen.
Jhr. Mr. F. I. J. VAN EYSINGA, Leeuwarden.
P. FRAISSINET, Amsterdam.
F. G. GEERLING, 's Gravenhage.
Mr. J. J. VAN GENNEP, Rotterdam.
Jhr. Mr. W. T. GEVERS DEYNOOT Jr., 's Gravenhage.
A. R. W. GEY VAN PITTIUS, 's Gravenhage.
Prof. Dr. M. J. DE GOEJE, Leiden.
Jhr. C. J. GOLDMAN, 's Gravenhage.
Prof. J. R. P. F. GONGGRIJP, Delft.
G. P. H. H. GONGGRIJP, Delft.
P. R. GOUDSCHAAL, Leeuwarden.
Mr. G. J. GRASHUIS, Leiden.
J. GROLL, Leiden.
CORNS. DE GROOT, 's Gravenhage.

J. H. DE GROOT, 's Gravenhage.
J. J. M. DE GROOT, 's Gravenhage.
Jhr. C. DE GIJSELAAR, 's Gravenhage.
Mr. H. F. L. HAMELBERG, Arnhem.
Mr. G. G. VAN HARENCARSPEL, 's Hage.
Jhr. C. HARTSEN, Amsterdam.
J. J. HASSELMAN, 's Gravenhage.
Mr. J. HEEMSKERK AZ., 's Gravenhage.
Mr. A. HEEMSKERK AZ., Zierikzee.
B. HELDRING, Amsterdam.
Mr. G. T. H. HENNY, 's Gravenhage.
Mr. J. E. HENNY, Amsterdam.
Mr. W. A. HENNY, Arnhem.
J. K. VAN DER HEIJDEN, 's Gravenhage.
F. E. HEIJNEN, Rotterdam.
H. HIEBINK, Zutfen.
H. P. HOEVENAAR VAN GELDROP, 's Hage.
N. HOFSTEDE, 's Gravenhage.
Prof. Dr. J. J. DE HOLLANDER, Breda.
G. DU RIJ VAN BEEST HOLLE, 's Hage.
Dr. M. TH. HOUTSMA, Leiden.
J. HUDIG DZ., Amsterdam.
H. C. HUMME, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. HUYDECOPER VAN MAARSSEVEEN, Maarsseveen.
H. A. INSINGER, Baarn.
Mr. E. H. 's JACOB, Utrecht.
P. W. JANSEN, Amsterdam.
C. A. J. L. JEEKEL.
Dr. F. A. JENTINK, Leiden.
C. J. M. JONGKINDT CONINCK, Wageningen.
A. C. JOOSTEN, Amsterdam.
Prof. Dr. A. W. T. JUYNBOLL, Delft.
Mr. W. VAN DER KAAIJ, Leiden.
Prof. Dr. C. M. KAN, Amsterdam.
Prof. Dr. H. KERN, Leiden.
C. E. VAN KESTEREN, 's Gravenhage.
Mr. L. W. C. KEUCHENIUS, 's Hage.
W. F. VAN ERP TAALMAN KIP, 's Hage.
H. C. KLINKERT, Leiden.
J. H. P. E. KNIPHORST, 's Gravenhage.
J. C. DE KOCK VAN LEEUWEN, 's Hage.
J. DE KOO, Amsterdam.
P. J. KOOREMAN, Leiden.
G. J. VAN KOOTEN, 's Gravenhage.
H. T. KRABBE, 's Gravenhage.
J. A. KRUIJT, Djeddah.
J. KUYPER HZN., 's Gravenhage.
N. D. LAMMERS VAN TOORENBURG, 's Hage.
Mr. J. W. VAN LANSBERGE, Brummen.
Mr. H. O. VAN DER LINDEN, Dordrecht.
E. H. LASONDER, Utrecht.
Prof. Mr. P. A. VAN DER LITH, Leiden.
S. LOCKER DE BRUIJNE, 's Gravenhage.
Mr. H. HOPE LOUDON, 's Gravenhage.
Prof. Mr. J. DE LOUTER, Utrecht.
D. MAARSCHALK, 's Gravenhage.
Mr. J. C. DE MAREZ OYENS, 's Gravenhage.
Prof. Dr. K. MARTIN, Leiden.
Dr. B. F. MATTHES, 's Gravenhage.
Mr. W. C. MEES, Amsterdam.
Mr. F. ALTING MEES, 's Gravenhage.
Prof. J. J. MEINSMA, Delft.
L. J. J. MICHIELSEN, 's Gravenhage.
J. MILLARD, 's Gravenhage.
Mr. C. J. F. MIRANDOLLE, Haarlem.
J. F. F. MOET, 's Gravenhage.
E. P. D. DE MONCHY, Amsterdam.
Dr. K. W. M. MONTIJN, Schiedam.
H. F. MORBOTTER, 's Hage.
H. MULLER SZN., Rotterdam.
Mr. S. C. W. J. VAN MUSSCHENBOEK, Leiden.
A. D. VAN DER GON NETSCHER, 's Hage.
P. M. NETSCHER, 's Gravenhage.
Prof. G. K. NIEMANN, Delft.
Jhr. Mr. O. E. VAN NISPEN, 's Hage.
M. NIJHOFF, 's Gravenhage.
Mr. O. W. STAR NUMAN, 's Gravenhage.
A. P. M. VAN OORDT, Leiden.
H. J. OOSTING, Zwolle.
H. OSTEN, 's Gravenhage.
Mr. T. T. PAHUD DE MORTANGES, Arnhem.
W. PAHUD DE MORTANGES, 's Hage.

Jhr. Mr. E. VAN PANHUYS, 's Hage.
Mr. J. G. PATIJN, 's Gravenhage.
Mr. D. L. F. DE PAULY, 's Gravenhage.
M. P. PELS, Amsterdam.
Mr. F. M. C. PELS RIJKEN, Arnhem.
M. T. H. PERELAER, 's Gravenhage.
Prof. Mr. N. G. PIERSON, Amsterdam.
Prof. Dr. J. PIJNAPPEL GZN., Leiden.
W. PLEYTE, Leiden.
Dr. FRANÇOIS P. L. POLLEN, Scheveningen.
A. POMPE, Breda.
Jhr. F. POMPE VAN MEERDERVOORT, 's Gravenhage.
N. W. POSTHUMUS, Amsterdam.
H. J. PRINS, 's Gravenhage.
A. S. FRANSEN VAN DE PUTTE, 's Hage.
Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. W. VAN RAPPARD, 's Hage.
M. A. VAN RHEDE VAN DER KLOOT, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. G. C. J. VAN REENEN, 's Hage.
O. VAN REES, 's Gravenhage,
Dr. W. N. DU RIEU, Leiden.
Jhr. Mr. J. ROËLL, 's Gravenhage.
G. F. C. ROSE, 's Gravenhage.
J. W. ROSKES, Rotterdam.
C. RUEB CZ., Rotterdam.
Dr. E. VAN RIJCKEVORSEL, Rotterdam.
R. G. DE SEYFF, Wiesbaden.
W. SCHAGEN VAN LEEUWEN, Delft.
Mr. J. C. J. VAN DER SCHALK, Noordwijk-Binnen.
D. SCHELTEMA, Haarlem.
G. SCHIMPF, 's Gravenhage.
Prof. Dr. G. SCHLEGEL, Leiden.
Prof. H. SCHLEGEL, Leiden.
J. F. F. SCHNEIDER, Delft.
Dr. J. SEMMELINK, 's Gravenhage.
Mr. L. SERRURIER, Leiden.
A. M. SERVATIUS, Terwolde bij Deventer.
Mr. C. J. SICKESZ, Laren.
Jhr. Mr. W. SIX, 's Gravenhage.
Jhr. J. D. SIX, 's Gravenhage.
Mr. L. A. J. W. Baron SLOET VAN DE BEELE, Arnhem.
Dr. H. SMEDING, Haarlem.
JOH. F. SNELLEMAN, Rotterdam.
Dr. C. SNOUCK HURGRONJE, Leiden.
Prof. J. SPANJAARD, Delft.
Dr. J. S. SPEIJER, Amsterdam.
Jhr. Mr. V. DE STUERS, 's Gravenhage.
P. SWAAN, 's Gravenhage.
Jhr. C. A. VAN SYPESTEIJN, 's Gravenhage.
A. W. SIJTHOFF, Leiden.
Mr. J. P. R. TAK VAN POORTVLIET, 's Hage.
P. E. TEGELBERG, Amsterdam.
Mr. G. VAN TIENHOVEN, Amsterdam.
Mr. J. W. TYDEMAN JR., Amsterdam.
N. TRAKRANEN, Amsterdam.
Prof. Dr. J. J. P. VALETON, Groningen.
Mr. S. A. VENING MEINESZ, Rotterdam.
Mr. PH. H. VERBEEK, 's Gravenhage.
H. VERPLOEGH, 's Gravenhage.
J. J. W. E. VERSTEGE, 's Gravenhage.
D. D. VETH, Amsterdam.
T. P. VIRULY, Leiden.
C. A. M. VAN VLIET, 's Gravenhage.
Dr. J. VAN DER VLIET, Haarlem.
B. R. F. VAN VLIJMEN, Nijmegen.
J. DE VOGEL, 's Gravenhage.
JOOST VAN VOLLENHOVEN, Rotterdam.
Mr. J. A. G. Baron DE VOS VAN STEENWIJK, Utrecht.
Prof. A. C. VREEDE, Leiden.
E. DE WAAL, 's Gravenhage.
W. A. VAN WALCHEREN, 's Gravenhage.
Dr. S. J. WARREN, Dordrecht.
A. E. WASZEKLEWICZ, 's Gravenhage.
A. W. P. WEITZEL, 's Gravenhage.
G. P. WESTERMAN, Amsterdam.
L. WESSELS.
Jhr. H. O. WICHERS, 's Gravenhage.
C. F. W. WICHERS VAN KERCHEM, Leiden.

Prof. Dr. C. E. A. WICHMANN, Utrecht.
G. B. T. WIGGERS VAN KERCHEM, 's Hage.
WILLEM WIJT, Rotterdam.
G. A. WILKEN, Leiden.
J. WOLBERS, Utrecht.
R. ARENDSEN DE WOLFF, 's Gravenhage.
D. G. E. WOLTERBEEK MULLER, Voorburg.
J. WÜSTE, Amsterdam.
Jhr. Mr. H. C. VAN DER WIJCK, 's Hage.
Jhr. Mr. H. VAN DER WIJCK, 's Hage.
Dr. TH. CH. L. WIJNMALEN, 's Hage.
S. B. ZEVERIJN, Amsterdam.

CORRESPONDEERENDE LEDEN.

C. H. B. VON ROSENBERG, 's Gravenhage.
P. A. TIELE, Utrecht.
J. C. NEURDENBURG, Rotterdam.
A. J. C. GEERTS, Yokohama.

NEDERLANDSCH OOST-INDIË.

DONATEUR.

F. 's JACOB, Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, Batavia.

GEWONE LEDEN.

G. C. D'ABO, Landhuurder, Batoe Djamoes (Soerakarta).
J. A. AECKERLIN, Secretaris van de residentie Benkoelen (Sumatra).
J. E. ALBRECHT, President van de Weeskamer, Bibliothecaris v. h. Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Batavia.
Jhr. F. H. P. VAN ALPHEN, Kommandant van de Zeemacht in N.-I., Batavia.
H. M. ANDRÉE WILTENS, Vice-president van den Raad van Ned.-Indië, Batavia.
Mr. N. P. VAN DEN BERG, President van de Javasche Bank, Batavia.
Mr. L. W. C. VAN DEN BERG, Ambtenaar voor de Inlandsche talen, Commissaris van het Instituut.
J. BODDÉ, Zendeling Koemelemboeai, Minahassa.
E. BOSCH, Assistent-resident voor de policie, Padang (Sumatra's Westkust).
J. A. H. BREYMANN, controleur te Banding Agoeng (Palembang).
W. F. VAN CHARANTE, President van het Liefdadigheids-gesticht enz. te Depok (Buitenzorg).
Mr. J. A. VAN DER CHIJS, Ambtenaar belast met het toezicht over 't archief, Batavia.
Mr. J. W. F. COHEN STUART, Advocaat, Semarang.
A. J. W. VAN DELDEN, Directeur van de Spaarbank, Batavia.
J. A. DEZENTJE, Landhuurder, Ampal, residentie Soerakarta.

S. VAN DISSEL, Inspecteur van het inlandsch onderwijs, Batavia.
P. VAN DIJK, Hoofdmijningenieur, Batavia.
Mr. J. W. ESSERS, Raadsheer in het Hooggerechtshof, Batavia.
F. FOCKENS JR., Controleur 2e klasse, Krawang.
D. GERTH VAN WIJK, Leeraar in de Maleische taal, Commissaris van het Instituut, Batavia.
Dr. J. H. F. SOLLEWYN GELPKE, Hoofd-inspecteur der kultures, Buitenzorg.
W. P. GROENEVELDT, Secretaris van het Dep. onderwijs enz., Batavia.
N. GRAAFLAND, Directeur der Kweekschool, Tanawangko (Menado).
Dr. J. G. H. GUNNING, Ambtenaar inlandsche talen, Soerakarta.
Dr. C. GUTTELING, Geneesheer, Batavia.
Mr. J. A. HAAKMAN, Redacteur Bat. Handelsblad, Batavia.
J. HABBEMA, Hoofdonderwijzer, Amboina.
L. K. HARMSEN, Hoofdonderwijzer te Padang Sidempoean, Tapanoeli.
G. J. HARREBOMÉE, Controleur 1e klasse te Kotan Nopan (afd. Rau, Sumatra's Weskust).
S. E. HARTHOORN, Leeraar in de Indische taal-, land- en volkenkunde, Batavia.
A. L. VAN HASSELT, Referendaris Algemeene Secretarie, Batavia.
H. VAN HEUCKELUM, Assist.-resident te Padang Sidempoean (Sumatra's Westkust).
J. HEIJTING, Resident van Kadoe, Magelang.
Dr. P. HEIJTING, Predikant te Poerworedjo.
B. HOETINK, Tolk voor de Chineesche taal te Deli Médan (Sumatra's Oostkust).
G. W. W. C. Baron VAN HOEVELL, Controleur 1e klasse te Kajoetanam, afd. Priaman (Sumatra's Westkust).
W. HOEZOO, Zendeling, Semarang.
Dr. J. W. HOFFMANN, Geneesheer, Buitenzorg.
K. F. HOLLE, Adviseur, Waspada (Preanger Regentschappen).
Jhr. H. W. F. HORA SICCAMA, Resident, Batavia.
Dr. D. W. HORST, Controleur 1e klasse, Benkoelen.
P. A. JANSZ, Zendeling-leeraar, Depok.
Mr. T. H. DER KINDEREN, Lid van den Raad van Ned.-Indië, Batavia.
J. KNEBEL, Controleur 1e klasse, Pasoeroean.
Jhr. W. H. W. DE KOCK, Secretaris van de Padangsche Bovenlanden, Fort de Kock.
G. P. J. VAN KOETSVELD, Secretaris voor de inlandsche zaken, Makassar.
J. KREEMER, Zendeling-leeraar, Malang (Pasoeroean).
R. C. KROESEN, Resident van Bengkalis, Oostkust van Sumatra.
L. CH. KRUIJFF, Notaris, Probolinggo.
J. C. KUMMER, Adjunct-inspecteur van het inlandsch onderwijs, Magelang.
Mr. H. KUNEMAN, Chef der afdeeling Statistiek ter Algemeene Secretarie, Batavia.
K. F. H. VAN LANGEN, assistent-resident ter Westkust van Atjeh (Analaboe).
C. H. M. LEROUX, Controleur 1e klasse te Medan, afd. Deli (Oostkust van Sumatra).
Mr. H. D. LEVYSSOHN NORMAN, Lid van den Raad van Indie, Batavia.

Dr. W. VAN LINGEN, Predikant te Pekalongan.
H. L. C. TE MECHELEN, Assistent-resident van Djoewana, Japara.
J. W. MIDDELBURG, Assistent-resident van Bangkallang, Madura.
J. J. NAEFF, Controleur 1e klasse, Sipirok (Sumatra's Westkust).
C. VAN DER GON NETSCHER, Assistent-resident, Panaroekan (Besoeki).
J. H. PANNEKOEK, Algemeene Secretaris, Buitenzorg.
Mr. M. C. PIEPERS, Raadsheer in het Hoog-Gerechtshof, Batavia.
C. POENSEN, Zendeling-leeraar, Kedirie.
H. E. PRINS, Predikant te Serang.
A. PRUYS VAN DER HOEVEN, laatst Gouverneur van Atjeh, Batavia.
RADEN ADIPATI ARIA KOESOEMA DININGRAT, Galoeh.
RADEN ADIPATI ARIA SOERIA DI REDJA, Cheribon.
RADEN ADIPATI ARIO TJOKRO NEGORO, Oud-Regent van Sidoardjo.
RADEN ADIPATI SOSRO NEGORO, Rijksbestuurder van Soerakarta.
RADEN MAS ADIPATI ARIO TJONDRONEGORO, Brebes.
RADEN MAS ISMANGOEN DANOE WINOTO, Adjunct-inspecteur van het Inlandsch onderwijs, Probolinggo.
RADEN MAS TOEMENGGOENG PANDJI ADININGRAT, Regent van Demak.
H. A. P. H. RAVENSWAAIJ, chef der boekhandelaarsfirma G. C. T. van Dorp & Co., Samarang.
Mr. F. G. A. REITZ, President van den Landraad te Ngawi (residentie Madioen).
J. G. F. RIEDEL, Resident, Amboina.
Dr. H. M. D. VAN RIEMSDIJK, Fort de Kock.
Dr. L. W. G. DE ROO, Inspecteur van Financiën, Batavia.
J. M. ROSKOPF, Inspecteur van het lager onderwijs, Semarang.
B. J. E. ROSKOTT, Assistent-resident Tebing Tinggi (Palembang).
B. SCHAGEN VAN SOELEN, Lid van de Algemeene Rekenkamer, Batavia.
L. W. TH. SCHMIDT, Hoofdonderwijzer, Makassar.
K. L. VAN SCHOUWENBURG, Directeur Hoogere Burgerschool, Semarang.
L. F. TEIJL SCHUITEMAKER, Hoofdonderwijzer, aan de kweekschool te Probolinggo.
J. F. H. SCHULTZ, Controleur 1e klasse, Manna te Benkoelen.
W. H. SENN VAN BASEL, Serang (Bantam).
B. SMISSAERT, Assistent-resident van Sidajoe (Soerabaja).
A. SOL, Resident te Atjeh.
A. J. SPAAN, Resident te Serang (Bantam).
J. P. SPRENGER VAN EIJK, Lid van den Raad van Ned.-Indië, Batavia.
Dr. N. P. VAN DER STOK, Geneesheer, Buitenzorg.
Mr. W. STORTENBEKER JR., Directeur van het Dep. van Onderwijs, Nijverheid en Eeredienst, Batavia.
H. N. STUART, Tolk voor de Chineesche taal, Makassar.
Mr. J. E. DE STURLER, Ambtenaar ter Algemeene Secretarie, Batavia.
P. F. LAGING TOBIAS, Gouverneur van Atjeh.

J. L. VAN DER TOORN, Hoofdonderwijzer, Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden).
F. TWISS, Controleur te Sidjoendjoeng (Sumatra's Westkust).
R. D. M. VERBEEK, Ingenieur 1e klasse, Buitenzorg.
Mr. A. W. C. VERWEIJ, President van den landraad, Batavia.
J. M. VAN VLEUTEN, Resident van de Preanger-Regentschappen (Bandong).
J. RULEMANN VOGET, Predikant, Batavia.
J. H. G. VOSMAER, Assistent-resident van Blinjoe, Bangka.
A. F. VON DE WALL, Batavia.
C. W. J. WENNEKER, Pastoor, Medan (Deli).
J. A. B. WISELIUS, Assistent-resident voor de politie, Semarang.
H. WITBOLS FEUGEN, Controleur 1e klasse, Karimon (Riouw).

LIJST

DER

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE ACADEMIËN, GELEERDE GENOOTSCHAPPEN EN INSTELLINGEN,

WAARMEDE HET KONINKLIJK INSTITUUT DOOR RUILING DER UITGEGEVEN WERKEN IN VERBINDING IS.

NEDERLAND.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam.
Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam.
Aardrijkskundig Genootschap, gevestigd te Amsterdam.
Vereeniging voor de Statistiek in Nederland, te Amsterdam.
Nederlandsch Bijbelgenootschap, te Amsterdam.
Redactie van het Tijdschrift „De Rijnsche Zending. Tijdschrift ter bevordering van het Cristendom in Nederlandsch-Indië" (Adres: de heer J. P. G. Westhoff, Amsterdam.)
Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, te Haarlem.
Bibliotheek der Rijks-Universiteit, te Leiden.
Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.
Koninklijke Bibliotheek, te 's Gravenhage.
Koninklijk Instituut van Ingenieurs, te 's Gravenhage.
Indisch Genootschap, te 's Gravenhage.
Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht.
Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, te Utrecht.
Utrechtsche Zendingsvereeniging, te Utrecht.
Nederlandsche Zendelinggenootschap (Director Dr. J. C. Neurdenburg), te Rotterdam.
Nederlandsche Zendingsvereeniging (Director R. Coolsma), te Rotterdam.

OOST-INDIË.

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.
Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch-Indië, te Batavia.
Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch-Indië, te Batavia.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs, afd. Nederl.-Indië, te Batavia.
Maatschappij van Nijverheid en Landbouw in Nederl.-Indië, te Batavia.
Indisch Landbouw-Genootschap, te Semarang.
Indisch Aardrijkskundig Genootschap, te Semarang.
Redactie van het Indisch Militair Tijdschrift, te Batavia, Redacteur W. J. J. Ramaer, kapitein infanterie.

BELGIË.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, te Brussel.
Société Belge de géographie, te Brussel.
Société de géographie d'Anvers, te Antwerpen.

FRANKRIJK.

Société de géographie de Paris, te Parijs.
Institution Ethnographique, te Parijs.
Société d'ethnographie, te Parijs.
Société Académique Indo-Chinoise, te Parijs.
Société des études Japonaises, Chinoises, Tartares et Indo-Chinoises te Parijs.
Athénée Oriental, te Parijs.
Société des études coloniales et maritimes, te Parijs.
Muséum d'histoire naturelle, te Parijs.
École spéciale des langues Orientales vivantes, te Parijs.
Redactie van L'Exploration. (Redacteur P. Tournafoud) Parijs.
Société de géographie commerciale de Bordeaux, te Bordeaux.
Société de géographie de Lyon, te Lyon.
Union géographique du Nord de la France, te Douai.
Société normande de géographie, te Rouaan.

SPANJE EN PORTUGAL.

Sociedad geográfica de Madrid, te Madrid.
Sociedade de geographia de Lisboa, te Lissabon.
Sociedade de geographia commercial do Porto, te Porto.
Sociedade Portuense de geographia, te Porto.
Real Academia de Ciencias de Lisboa, te Lissabon.

ITALIË.

Reale Accademia dei Lincei, te Rome.
Reale Instituto di Scienze e Lettere, te Milaan.
Museo civico di storia naturali di Genova, te Genua.
Redactie van het Tijdschrift Cosmos. (Redacteur Guido Cora.) Turijn.

RUSLAND, ZWEDEN EN NOORWEGEN.

Académie Impériale des Sciences, te St. Petersburg.
Société Impériale géographique de Russie, te St. Petersburg.
L'Université royale de Norvège, te Christiania.

ZWITSERLAND, DUITSCHLAND, OOSTENRIJK.

Geographische Gesellschaft in Bern, te Bern.
Institut géographique international, te Bern.
Königlich Preussische Akademie der Wissenschaften, te Berlijn.
Gesellschaft für Erdkunde, te Berlijn.
Verein für Erdkunde, te Dresden.
Verein für Erdkunde, te Cassel.
Verein für Erdkunde, te Metz.
Königl. Gesellschaft der Wissenschaften, te Göttingen.
Verein für Erdkunde, te Halle an der Saale.
Deutsche Morgenländische Gesellschaft, te Leipzig.
Königliche Academie der Wissenschaften, te München.
De Redactie van het Zeitschrift für wissenschaftliche Geographie (Red. J. I. Kettler), Karlsruhe.
Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.
Anthropologische Gesellschaft, te Weenen.
Redactie van de Oesterr. Monatschrift für den Orient, te Weenen. Red. A. Baron von Scala.

ENGELAND, BRITSCH-INDIË, CHINA, AUSTRALIË.

India Office, te Londen.
Royal Asiatic Society, te Londen.
Royal geographical Society, te Londen.
Redactie van de „Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography." (Clements R. Markham, te Londen.)
Asiatic Society of Bengal, te Calcutta.
Straits Branch of the Royal Asiatic Society, te Singapore.
Ceylon Branch of the Royal Asiatic Society, te Ceylon.
North China Branch of the Royal Asiatic Society, te Shanghay.
Public Library of Victoria, te Melbourne.
Royal Society of Victoria, te Melbourne.
Tokio Geographical Society, te Tokio, Japan.

AMERIKA.

American geographical Society, te New-York.
Smithsonian Institution, te Washington.
American Academy of Arts and Sciences, te Boston.
Sociedad Mexicana de geografia y estadistica, te Mexico.

237STE BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 20 JANUARI 1883.

Tegenwoordig de heeren Kern (Voorzitter), Kniphorst (Penningmeester), Wijnmalen (Secretaris), Weitzel, Humme, Lammers van Toorenburg, Niemann, Juynboll, Van der Gon Netscher en Bool. Afwezig de heeren van Goltstein en Quarles van Ufford, eerstgenoemde met kennisgeving.

De notulen van het verhandelde in de vorige Vergadering worden gelezen en, met eenige wijzigingen, goedgekeurd.

Door den Secretaris-Bibliothecaris wordt opgave gedaan van de sedert de vorige Vergadering ontvangen boekwerken, in verband waarmede medegedeeld wordt een schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 9 December 1882, n°. 3463, afd. K. en W., ten geleide van negen pakketten boeken, voor het Instituut bestemd, en van de Fransche Commissie voor Internationale ruilingen uit Parijs ontvangen.

Plaatsing der boeken in de Bibliotheek.

Verder wordt medegedeeld de ontvangst van de volgende missives:

1°. van den heer Joh. Arn. Aeckerlin te Benkoelen, van 27 October 1882, houdende kennisgeving van de aanvaarding van het lidmaatschap.

2°. van de heeren C. I. C. H. M. Denie, te 's Graven-

hage, en Prof. H. Behrens, te Delft, verzoekende van de ledenlijst te worden afgevoerd.

3°. van den Directeur van het Muséum d'Historie Naturelle te Parijs, houdende dankbetuiging voor den ontvangst van het eerste gedeelte van Bock's Reisverhaal met atlas.

4°. van den Minister van Koloniën, van den 19den Januari jl. Lett. A[1], n°. 33, waarbij, naar aanleiding van het schrijven van het Instituuts-Bestuur van den 2den Januari jl. n°. 1775, wordt medegedeeld, dat omtrent het daarbij gedane verzoek tot overneming der nog in Indië aanwezige exemplaren der „Babad Tanah Djawi" in overleg wordt getreden met den Gouverneur-Generaal van Nederl. Indië.

Al deze missives worden voor kennisgeving aangenomen.

5°. van het lid S. van Deventer, te 's Gravenhage, houdende mededeeling, dat er aan zijne verzameling van de Bijdragen van het Instituut enkele jaargangen ontbreken, met verzoek hem wel te willen inlichten omtrent de wijze waarop hij in het bezit daarvan zou kunnen worden gesteld.

Gehoord de inlichtingen van den Secretaris, wordt overeenkomstig zijn voorstel, besloten den heer van Deventer, die van den aanvang af lid van het Instituut is geweest, de door hem opgegeven ontbrekende jaargangen der Bijdragen te verstrekken, voor zoover althans dit nog doenlijk blijkt.

De Penningmeester brengt ter tafel de rekening en verantwoording van het door hem gevoerd financiëel beheer over 1882. In handen gesteld eener Commissie, bestaande uit de heeren Bool en Humme, met verzoek in de volgende vergadernig het Bestuur daaromtrent te dienen van bericht en raad.

De Secretaris geeft hierna eenige inlichtingen omtrent den druk der Bijdragen en der afzonderlijke werken, tot de uitgave waarvan vanwege het Instituut werd besloten. Wat de

3e of slotaflevering van het zesde deel der Bijdragen betreft, de uitgave daarvan, tot dusverre vertraagd door de opneming, nevens de vragenreeks, van enkele nog ingekomen stukken, kan echter weldra worden tegemoetgezien, terwijl bereids een aanvang is gemaakt met het ter perse leggen van een nieuw deel van het Tijdschrift, dat van eenigen omvang zal zijn, daar men zich voorstelt daarin in zijn geheel op te nemen het door den heer mr. S. C. J. W. van Musschenbroek bewerkt Verslag van Dr. H. A. Bernstein's laatste reis, tot de uitgave waarvan reeds vroeger besloten was.

Wat verder de uitgave aangaat van het tweede gedeelte van Bock's reisverhaal, volgens ingewonnen inlichtingen van den heer Robidé van der Aa, die zich met de bewerking daarvan heeft belast, moest zij, door omstandigheden, van hem onafhankelijk, geruimen tijd uitgesteld worden, doch het is thans zijn vast voornemen haar zoo spoedig doenlijk ten einde te brengen, kopie te leveren, terwijl het slot dan tegen het voorjaar het licht kan zien.

Ten slotte geeft de Secretaris verslag van hetgeen bereids door hem verricht is ter bezorging van een feestnommer der Bijdragen bij gelegenheid van het aanstaand Internationaal Orientalisten-Congres te Leiden, waarvoor hem reeds meer dan éene bijdrage is toegezegd zoowel op het gebied der taal- als op dat der land- en volkenkunde van den Indischen Archipel. Ook de druk van het alsdan mede uit te geven Boegineesch geschrift, door Prof. Niemann bezorgd, vordert goed; zeven vellen zijn bereids daarvan gedrukt.

De heer Juynboll, de aandacht der Vergadering vestigend op het belang der studiën van den heer P. A. Tiele in onze Bijdragen opgenomen, betreurt dat zij in verschillende nommers van het tijdschrift voorkomen, en oppert daarom het denkbeeld, of het niet wenschelijk zou zijn ze, in éen bundel vereenigd, uit te geven. De Secretaris verklaart zich bereid hiervan aanteekening te houden.

Niets meer hierna aan de orde zijnde, wordt de Vergadering door den Voorzitter gesloten.

238STE BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 17 FEBRUARI 1883.

Tegenwoordig de heeren Kern (Voorzitter), Kniphorst (Penningmeester), Wijnmalen (Secretaris), Quarles van Ufford, Weitzel, Lammers van Toorenburg, Humme, Bool, Juynboll en Niemann.

Afwezig de heeren van Goltstein en van der Gon Netscher, met kennisgeving.

De notulen van het verhandelde in de vorige Vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Mededeeling wordt gedaan van de ingekomen boekwerken, waarna worden voorgelezen:

1°. eene circulaire van de heeren Holtz & C°., uitgevers van „de Amsterdammer, Dagblad voor Nederland", houdende verzoek tot het nemen van een abonnement op gemeld blad, waarin tweemaal 's weeks telegrammen uit Ned. Indië zullen voorkomen en dat bijzonderheden zal bevatten omtrent de producten, wisselkoersen, vrachten, import-artikelen, enz.

2°. een gedrukt programma van de te houden algemeene vergadering van de Societatea Geografica Romana.

3°. eene circulaire van het Bestuur van het Verein für Erdkunde, te Dresden, meldende dat de uitgave van het XVIIIe, XIXe en XXe Jahresbericht, welke door verschillende omstandigheden is vertraagd, in den loop dezes jaars kan worden verwacht, terwijl men zich voor de voortduring van het letterkundig verkeer aanbevolen houdt.

4°. eene circulaire van het Comité Anonnéen du Centenaire Montgolfier, houdende verzoek om medewerking tot het oprichten van een gedenkteeken ter eere van de gebroeders Joseph en Étienne Montgolfier.

Al deze circulaires worden voor kennisgeving aangenomen.

5°. eene missive van den Secretaris van het Verein für Erdkunde zu Leipzig, houdende mededeeling dat er geen volledig exemplaar van de Jahresberichten en Mittheilungen meer beschikbaar is, terwijl men echter bereid is de jaargangen 1861 tot 1880, met uitzondering van den jaargang 1869, toe te zenden.

Wordt besloten van dit aanbod dankbaar gebruik te maken.

6°. Missives van de heeren F. de Bas, te 's Gravenhage, en S. J. Spanjaard Jr., te Amsterdam, verzoekende afgevoerd te worden van de lijst der leden van het Instituut.

Hiervan zal aanteekening worden gehouden.

Door de Commissie, bestaande uit de heeren Bool en Humme, en belast met het nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester over het dienstjaar 1882, wordt, bij monde van laatstgenoemde, rapport uitgebracht. De Commissie heeft de rekening zorgvuldig nagegaan, haar met de aanwezige gegevens vergeleken en volkomen in orde bevonden, weswege zij voorstelt ze goed te keuren, onder dankbetuiging aan den Penningmeester voor het door hem gevoerd beheer.

Dienovereenkomstig wordt besloten, terwijl, ingevolge het laatste lid van art. 4 van het Huishoudelijk Reglement, goedgekeurd wordt de rekening in handen te stellen van twee gewone leden die op de Algemeene Vergadering daarover verslag uitbrengen. Daartoe worden aangewezen de heeren leden F. G. van Bloemen Waanders en J. H. de Groot, beiden te 's Gravenhage.

Door den Secretaris wordt ter tafel gebracht het jaarlijksch verslag, dat vanwege het Bestuur door hem zal moeten worden voorgedragen in de a. s. Algemeene Vergadering.

Na eenige wijzigingen wordt het goedgekeurd.

De Secretaris herinnert der Vergadering dat reeds in het vorige jaar het besluit werd genomen dat het Instituut zou deelnemen aan de a. s. Internationale Koloniale en Uitvoer-

handel-Tentoonstelling te Amsterdam. Daar het tijdstip van inzending der ten toon te stellen voorwerpen nadert en daarvan opgave moet worden gedaan, onderwerpt hij aan het oordeel van het Bestuur de vraag, of het niet wenschelijk zou zijn in de eerste plaats een volledig exemplaar der Bijdragen en afzonderlijke Werken te zenden, daaraan voorts toe te voegen de geologische kaart van Java door Junghuhn, bijgewerkt door de Ingenieurs van het mijnwezen in N.-I., terwijl men er eindelijk prijs op stelt, dat een klein stel handschriften van verschillende soort worde tentoongesteld.

Een en ander wordt, na gedachtenwisseling, goedgekeurd en den Secretaris de zorg voor de inzending opgedragen.

De Vergadering gaat hierna over tot het opmaken van drietallen, welke aan de aanstaande Algemeene Vergadering zullen worden aangeboden, ten einde daaruit eene keuze te doen ter vervulling van drie vacatures in het Bestuur ten gevolge der periodieke aftreding van de heeren Van Goltstein, Lammers van Toorenburg en van der Gon Netscher.

Na gedachtenwisseling wordt besloten voor te dragen:

in de plaats van den onder-voorzitter mr. W. Baron Van Goltstein, de heeren: mr. S. J. C. W. van Musschenbroek, mr. L. Serrurier en G. A. Wilken, allen te Leiden;

in de plaats van den heer A. D. van der Gon Netscher, de heeren: Dr. B. F. Matthes te 's Gravenhage, Prof. Dr. G. Schlegel en Prof. Dr. K. Martin, te Leiden; en

in de plaats van den heer N. D. Lammers van Toorenburg, de heeren: S. van Deventer, P. J. B. C. Robidé van der Aa, te 's Gravenhage, en mr. W. B. Bergsma, te Leiden.

Tot nieuwe leden worden benoemd de heeren:

Jhr. F. H. P. van Alphen, Schout bij nacht, Kommandant van de Zeemacht in Indië, te 's Gravenhage.

J. H. van Balen, Letterkundige, te 's Gravenhage.

J. S. A. van Dissel, tijdelijk lector en privaat-docent aan de instelling van onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van N. J. te Delft.

H. E. D. Engelhard, Controleur 1e klasse bij het Binn. Bestuur buiten Java en Madoera, thans te 's Gravenhage.

A. R. W. Gey van Pittius, Luitenant-Kolonel bij den Generalen staf van het leger in N. I., te 's Gravenhage.

Mr. G. A. van Hamel, Hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam.

K. van der Heijden, Gep. Luit. Generaal van het O. I. leger, te 's Gravenhage.

J. de Koo, Hoofdredacteur van het Dagblad „de Amsterdammer", te Amsterdam.

P. J. Kooreman, Controleur 1e klasse bij het Binnenl. Bestuur op de buitenbezittingen, m. v., te Leiden.

K. F. H. van Langen, assistent-resident ter Westkust van Atjeh (Analaboe).

E. H. Lasonder, Hoogleeraar in de Godgeleeerdheid te Utrecht.

Mr. F. B. Coninck Liefsting, Vice-president van den Hoogen Raad der Nederlanden, te 's Gravenhage.

Mr. J. C. de Marez Oijens, Referendaris bij het Departement van koloniën, te 's Gravenhage.

P. M. Netscher, Generaal-Majoor, Inspecteur over het militair onderwijs, te 's Gravenhage.

S. J. Osten, Gep. Majoor van het O. I. leger, te 's Gravenhage.

Dr. H. J. A. M. Schaepman, Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, te Rijsenburg (Driebergen).

J. J. van Santen, Directeur van de Ned. Indische Handelsbank, te Amsterdam.

G. P. Schimpf, Gep. Luit.-Generaal van het O. I. leger te 's Gravenhage.

Dr. J. Semmelink, Dir. Officier van Gezondheid 1e klasse, in N. I., m. v. te 's Gravenhage.

Dr. F. R. Suringar, Hoogl. aan de Universiteit te Leiden.

Jhr. C. A. van Sypesteyn, oud Goeverneur van Suriname, te 's Gravenhage.

A. W. Sijthoff, Uitgever te Leiden.

P. E. Tegelberg, Directeur van de Stoomvaart-Maatschappij Nederland, te Amsterdam.

Mr. Ph. H. Verbeek, Referendaris bij het Dep. van koloniën, afdeeling West-Indië, te 's Gravenhage.
J. P. Jannette Walen, te 's Gravenhage en
S. B. Zeverijn, te Amsterdam.

Van deze benoemingen zal aan de Algemeene Vergadering mededeeling worden gedaan, terwijl goedgekeurd wordt die vergadering te doen plaats hebben op Zaterdag den 24sten Februari a. s., des namiddags ten 1½ ure.

De Secretaris bericht dat hem ter opneming in de Bijdragen door den heer F. S. A. de Clercq, thans te Amsterdam, is toegezonden een studie over het Bataviaasch Maleisch. Om bericht en raad in handen gesteld van de heeren Humme en Niemann.

De heer Juynboll vraagt en ontvangt inlichtingen omtrent de opneming, in de laatst verschenen aflevering der Bijdragen, van het opstel des heeren Dr. Snouck Hurgronje; ware hem vooraf door den Secretaris-Redacteur daarvan kennis gegeven, hij zou alsdan gelegenheid hebben gehad aanstonds een antwoord te geven op de bedenkingen door den heer Snouck Hurgronje tegen zijn vorig, mede in de Bijdragen opgenomen opstel ingebracht.

Na eenige gedachtenwisseling wordt goedgekeurd, in het vervolg zooveel mogelijk aan de schrijvers in de Bijdragen, wier stukken door anderen worden besproken, gelegenheid te geven in hetzelfde nummer, waarin die bespreking geschiedt, ook hun antwoord daarop te doen opnemen.

Door den heer Weitzel wordt ter tafel gebracht het door hem voor het feestnummer der Bijdragen toegezegde historische stuk. Onder dankbetuiging in handen gesteld van den Secretaris.

De Secretaris vestigt de aandacht der Vergadering op de veertigjarige ambtsvervulling van den hoogleeraar Dr. J. J. de Hollander, wiens onvermoeid streven ter bevordering van de kennis der Indische taal-, land- en volkenkunde bekend

mag worden geacht. Hij stelt voor hem op zijn feest, den 20 Febr. a. s., van de levendige belangstelling van het Instituut te doen blijken door hem bij telegram daarmede geluk te wenschen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Niets meer hierna aan de orde zijnde, wordt de Vergadering door den Voorzitter gesloten.

239STE BESTUURSVERGADERING,

GEHOUDEN 17 MAART 1883.

Tegenwoordig de heeren Kern, Kniphorst, Weitzel, Quarles van Ufford, Humme, Niemann, van Deventer, van Musschenbroek, Matthes en Wijnmalen. Afwezig met kennisgeving de heeren Juynboll en Bool.

Na opening der Vergadering heet de Voorzitter, Prof. Dr. Kern, de nieuwbenoemde bestuursleden, de heeren van Deventer, van Musschenbroek en Matthes, welkom, en terwijl hij van hunne belangstelling in de werkzaamheden van het Instituut overtuigd is, uit hij den wensch, dat door eendrachtige samenwerking der leden de bloei dier Instelling moge worden bevorderd.

Hierna worden achtereenvolgens voorgelezen de notulen van het verhandelde zoowel in de vorige Bestuursvergadering als in de Algemeene Vergadering, den 24sten Februari l.l. gehouden; en terwijl de eerste werden goedgekeurd, worden de laatste voorloopig vastgesteld ter opneming in een der volgende afleveringen der Bijdragen.

Mededeeling wordt gedaan van de ontvangst van een twee-

tal missives van de heeren Matthes en van Musschenbroek, beiden houdende bericht van de aanvaarding van het lidmaatschap van het Bestuur.

Voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de verkiezing van een Voorzitter, Onder-Voorzitter, Penningmeester en Secretaris. Met groote meerderheid van stemmen worden achtereenvolgens de heeren Kern, Kniphorst en Wijnmalen tot Voorzitter, Penningmeester en Secretaris herkozen, die daarna verklaren zich de herkiezing te laten welgevallen.

In de plaats van het afgetreden lid Mr. W. Baron van Goltstein wordt tot Onder-Voorzitter gekozen de heer Weitzel, die de benoeming aanvaardt, onder dankzegging voor het in hem gesteld vertrouwen.

Door den Secretaris-Bibliothecaris wordt opgave gedaan van de sedert de vorige Vergadering ontvangen boekwerken, terwijl ingekomen zijn:

a. twee missives van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam, een ten geleide van de jongste uitgaven der Akademie, de tweede houdende dankbetuiging voor de haar toegezonden afleveringen der Bijdragen van het Instituut.

b. eene missive van het Bestuur der Indologische Vereeniging te Delft, ten geleide van het Jaarboekje dier Vereeniging.

Plaatsing der werken in de Bibliotheek, onder dankbetuiging aan de inzenders.

De Voorzitter deelt mede, dat verder zijn ontvangen:

a. eene missive van de Anthropologische Gesellschaft in Wien, houdende het verzoek de voor haar bestemde werken en bijdragen te adresseeren aan het „k. k. naturhistorisches Hofmuseum in Wien".

Hiervan zal aanteekening worden gehouden.

b. eene missive van den heer Ligtvoet, te 's Gravenhage,

houdende bericht van het overlijden te Solo van zijn broeder K. W. H. Ligtvoet, lid van het Instituut.

Voor kennisgeving aangenomen.

c. eene missive van den hoogleeraar Dr. J. J. de Hollander, te Breda, houdende dankbetuiging voor de belangstelling hem vanwege het Bestuur van het Instituut betoond ter gelegenheid van zijne veertigjarige ambtsvervulling.

d. missives van de heeren F. H. P. van Alphen, J. S. A. van Dissel, H. E. D. Engelhard, A. R. W. Gey van Pittius, K. van der Heijden, J. de Koo, E. H. Lasonder, Mr. J. C. de Marez Oijens, P. M. Netscher, J. Semmelink, A. W. Sijthoff, Jhr. C. A. van Sypesteyn, P. E. Tegelberg, Mr. Ph. H. Verbeek en A. B. Zeverijn: allen houdende bericht van de aanvaarding van het lidmaatschap van het Instituut.

e. eene missive van Prof. Mr. G. A. van Hamel, te Amsterdam, houdende kennisgeving, dat hij zich tot zijn leedwezen verplicht ziet het hem aangeboden lidmaatschap niet te aanvaarden.

Al deze missives, sub. *c*, *d* en *e* vermeld, worden achtereenvolgens voor kennisgeving aangenomen.

Ter tafel wordt gebracht eene missive van den Minister van Koloniën, van 16 Februari jl. n⁰. 34, lett. A[3], houdende mededeeling, dat, blijkens een uit Indië ontvangen bericht, noch ter Algemeene Secretarie noch in het archief van den Gouverneur van Sumatra's Westkust, afzonderlijke rapporten zijn aangetroffen omtrent de in de jaren 1852—1854 door den toenmaligen civielen Gezaghebber, de Vos, op het eiland Nias ondernomen reizen. Daarentegen is de Minister door de Indische Regeering in de gelegenheid gesteld om inzage te geven van een tweetal bundels, bevattende de dagregisters van den genoemden ambtenaar over de jaren 1852—1855, waarin van die reizen uitvoerig melding is

gemaakt. Mochten daarin gegevens voorkomen welke naar de meening van het Instituutsbestuur gepubliceerd verdienen te worden, dan zou hiertegen bij den Minister geen bezwaar bestaan, onder voorwaarde dat het te publiceeren opstel vooraf ter kennisneming aan de Regeering worde aangeboden. Ten slotte verzoekt de Minister de registers na gemaakt gebruik aan zijn departement terug te zenden.

Naar aanleiding van dit schrijven deelt de Secretaris mede, dat de daarin bedoelde stukken in goede orde ontvangen zijn, terwijl hij daaromtrent onverwijld is in overleg getreden met het correspondeerend lid von Rosenberg, op wiens raad vroeger de stukken waren opgevraagd.

Bij onderzoek is het gebleken, dat de ontvangen dagregisters niet de door den heer von Rosenberg bedoelde bescheiden zijn. In de thans ontvangen twee bundels wordt wel gewag gemaakt van de reizen van den gezaghebber de Vos, doch telkens wordt daarin, zoodra het ethnografische bijzonderheden betreft, verwezen naar zijne algemeene verslagen en afzonderlijke missives aan den resident van Tapanoeli en het zijn juist die verslagen, waarvan de hernieuwde inzage en eventueele uitgave wenschelijk zou geweest zijn.

De dagregisters zelven bevatten echter grootendeels aanteekeningen omtrent criminele voorvallen, door den gezaghebber zelven onderzocht, waarvan enkele belangrijk kunnen worden geacht voor de kennis van land en volk. Daarenboven vindt men het itinéraire opgeteekend van de voormalige Commissie, bestaande uit de heeren van Nieuwenhuizen en von Rosenberg, wier arbeid, gelijk bekend is, reeds ettelijke jaren geleden door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen werd uitgegeven, doch in die uitgave ontbrak tot dusver juist het bedoelde itinéraire.

Het komt den heer von Rosenberg voor, dat alleen dat itinéraire voor eene uitgave in aanmerking kan komen, waaraan men dan eene inleiding zou kunnen toevoegen bevattende eene korte aanwijzing van enkele feiten of gegevens, in de dagregisters voorkomende, die voor de geo- en ethnografie niet van belang ontbloot zijn. De Secretaris doet daartoe het voorstel en verzoekt de Vergadering den heer von Ro-

senberg met de vervulling dier taak te belasten, en zoodra de heer von Rosenberg daarmede gereed is, alsdan het eventueel te publiceeren opstel vooraf ter kennisneming aan het Departement van Koloniën aan te bieden.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De heer Weitzel herinnert aan den reeds vroeger geuiten wensch dat aan de voor de aanstaande koloniale tentoonstelling in te zenden kaart van Junghuhn mogen worden toegevoegd eenige kaarten van Java, die vroeger hebben bestaan en waarvan men bij het uitbreken van den oorlog op Java gebruik had kunnen maken. Meer bepaald wijst hij op de kaarten, voorkomende 1°. in het werk van J. van den Bosch, „de Nederlandsche bezittingen in Azie, Amerika en Afrika, in derzelver toestand en aangelegenheden voor dit Rijk, te 's Hage 1818"; 2°. in de „Description géographique, historique et commerciale de Java et des autres îles de l'Archipel Indien", van F. I. Raffles en S. Crawfurd, 1824, en 3°. in de „Mémoire sur la guerre de l'île de Java" van Fr. H. A. de Stuers, in 1833 uitgegeven. Bedoelde werken met de daarbij behoorende kaarten zijn o. a. in de Bibliotheek van het Departement van Oorlog aanwezig en zouden, bij aanvrage, zeker voor de tentoonstelling beschikbaar kunnen worden gesteld. Hij stelt voor den Secretaris te machtigen daartoe het noodige te verrichten.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Naar aanleiding van de mededeelingen des heeren Weitzel wordt de aandacht der Vergadering gevestigd op het bestaan, tijdens den oorlog op Java, van inlandsche kaarten, waarvan het dusver niet bekend schijnt, waar zij gebleven zijn. Tevens wordt herinnerd aan een bestaand handschrift over den oorlog met Diepo Negoro, waaromtrent men gaarne nadere inlichtingen zou wenschen te ontvangen. De heeren van Musschenbroek en Weitzel verklaren zich bereid tot het samenstellen eener nota over beide aangelegenheden.

Door het bestuurslid Humme wordt de vraag geopperd, of een Javaansch leesboek, door den heer Rhemrew opge-

steld, vanwege het Instituut zou kunnen worden uitgegeven. Uit de hierover gevoerde gedachtenwisseling blijkt dat men in beginsel niet gekant is tegen de uitgave van een leesboek, mits het blijke dat het niet van belang ontbloot is en particuliere krachten voor een uitgave er van te kort schieten.

Met het oog op het feit dat de uitgave van het tweede gedeelte van Bock's reisverhaal nog niet het licht heeft gezien, wordt, na eenige beraadslaging, besloten den Secretaris te machtigen daarover met den heer Robidé van der Aa in onderhandeling te treden.

De heer Quarles van Ufford vraagt den Secretaris, of de afzonderlijke afdrukken van de „Vragenreeks" van het Instituut door hem zijn verzonden naar de verschillende instellingen van onderwijs in de Indische taal-, land- en volkenkunde, zooals te Delft, Leiden, Breda en Willemsoord.

De Secretaris antwoordt dat alleen de verzending naar Indië heeft plaats gehad, doch vooralsnog geene gelegenheid te hebben gehad de Vragenreeks hier te lande te doen verspreiden, zich echter voorstellende daartoe eerlang over te gaan.

Door den Penningmeester wordt machtiging gevraagd *f* 2000 bij de bankiers Lissa en Kann te deponeeren. Dienovereenkomstig wordt besloten.

Niets meer hierna aan de orde zijnde wordt de Vergadering door den Voorzitter gesloten.

ALGEMEENE VERGADERING,

GEHOUDEN 24 FEBRUARI 1883.

Tegenwoordig de leden van het Bestuur: de heeren Kern (Voorzitter), Kniphorst (Penningmeester), Wijnmalen (Secretaris), Weitzel, van der Gon Netscher, Quarles van Ufford, Lammers van Toorenburg, Humme, Juynboll en Niemann; voorts de heeren leden: van Buren, van Bloemen Waanders, Boele van Hensbroek, de Goeje, Schneider, Montijn, J. H. de Groot, Corn. de Groot, van Deventer, Baart de la Faille, Robidé van der Aa, Heemskerk, van Nispen en het correspondeerend lid von Rosenberg.

De Voorzitter opent de Vergadering en hèet de leden welkom, waarna de notulen van het verhandelde in de vorige Algemeene Vergadering van 25 Februari 1882, bereids voorloopig door het Bestuur vastgesteld, worden voorgelezen en goedgekeurd.

Aan de orde wordt gesteld de behandeling van de rekening en verantwoording van den Penningmeester over het dienstjaar 1882.

Uit de door hem overgelegde stukken blijkt het volgende:

De „ontvangsten" waren:

Wegens het gebruik der lokalen door het Indisch Genootschap	f	400.—
Rente van geldswaardige papieren	„	317.15
Donatiën en contributiën.	„	3352.—
Toelage uit de Indische kas	„	600.—
Opbrengst van het boekenfonds	„	602.54
Toevallige baten.	„	74.—
Het batig saldo der rekening over 1881	„	1210.62⁵
Verkoop van effecten	„	3986.25
Totaal . . .	f	10542.56⁵

De „uitgaven" waren:

Renten op het saldo der hypotheek	f	350.—
Aflossing der hypotheek	„	4000.—
Brandassurantiën van het gebouw	„	24.—
Grondbelasting	„	109.06
Jaarlijksch onderhoud van het gebouw	„	44.15
Brandassurantie van het meubilair	„	14.—
Personeele belasting	„	36.60
Verwarming der lokalen, enz.	„	90.40
Gasverlichting	„	51.02
Salaris van den Concierge	„	400.—
Onkosten van den Penningmeester	„	65.10
Onkosten van den Secretaris-Bibliothecaris	„	77.64
Gewone drukwerken (Bijdragen)	„	748.25
Buitengewoon drukwerk	„	112.50
Subsidie voor de uitgave der wajangfiguren	„	750.—
Convocatie-billetten	„	15.69
Honorarium aan schrijvers	„	493.75
Uitbreiding van de Bibliotheek	„	362.65
Verzending der Bijdragen	„	50.—
Schoonhouden van het gebouw	„	50.90
Schrijfloonen	„	200.—
Onvoorziene uitgaven	„	2234.91
Totaal	f	10280.62

RECAPITULATIE.

Ontvangsten	f	10542.56[5]
Uitgaven	„	10280.62

zoodat het voordeelig saldo bedraagt f 261.94[5], welk saldo bestemd is voor het aflossingsfonds van de op het Instituutsgebouw rustende hypotheek.

De balans op 31 December 1882 toont aan:

ACTIVA.			PASSIVA.		
Geldswaardige papieren	f	3000.—	Hypotheek op het Instituutsgebouw	f	3000.—
Aflossingsfonds der hypotheek	„	261.94[5]	2/m. verschenen renten op de hypotheek à 5 pCt.	„	25.—
Huis op de Heerengracht nº. 21.	„	26500.—	Hetgeen de activa de passiva overtreffen	„	44636.44[5]
Bibliotheek (Handschriften en boekwerken)	„	10800.—			
Boekenfonds	„	5000.—			
Inboedel (Meubilair enz.)	„	2099.50			
De door M. Nijhoff in 1882 verkochte en nog niet verantwoorde boeken		*Memorie*			
	f	47661.44[5]		f	47661.44[5]

De Penningmeester licht deze cijfers volgenderwijze toe:

1°. De Rekening en Verantwoording.

„De ontvangsten. Laat men het batig saldo van 1881 ad *f* 1260.62[5] en de gelden, verkregen door verkoop van effecten, die als minder solide beschouwd, werden verkocht tot een bedrag van *f* 3986.25 en waarop natuurlijk bij de begrooting niet werd gerekend, buiten aanmerking, dan hebben de werkelijke ontvangsten slechts bedragen *f* 5345.69, dus *f* 372.31 minder dan werd geraamd.

Was nu nog niet op drie posten een som van *f* 425.69 meer ontvangen dan geraamd werd, dan zou dat cijfer geklommen zijn tot *f* 798.—, zooals het dan ook, onder de rubriek Donatiën en Contributiën, als minder ontvangen genoteerd is.

Neemt men nu daarbij in aanmerking, dat in Nederland in '82, *f* 287.50 meer aan contributiën ontvangen werd dan geraamd, dan blijkt het daaruit dat Indië in 1881, ongeacht de uitgaven van Commissarissen aldaar en die op *f* 100 werden geraamd, niet minder dan *f* 1085.70 op de raming is achtergebleven.

Het cijfer der uitgaven ad *f* 10.280.62. Laat men ook hier buiten rekening de posten waarop bij de begrooting niet werd gerekend, als:

voor aflossing hypotheek	*f*	3500.—
wegens weder inkoop van geldswaardig papier	„	2035.20
wegens subsidie voor de wajangfiguren . .	„	750.—
wegens aankoop van boeken op de auctiën van Leupe en Palmer v. d. Broek	„	154.—
tot een gezamenlijk bedrag van	*f*	6439.20

dan hebben de gewone uitgaven bedragen *f* 3841.42 of *f* 1876.58 minder dan geraamd werd.

Dit gunstig verschil is hoofdzakelijk te wijten aan belangrijk mindere uitgaven op de posten: *Onderhoud van het gebouw*, *Brandstoffen*, *Gewone en buitengewone drukwerken*, *Honorarium*, *het uitgeven van den Catalogus der bibliotheek*, *enz.*, terwijl daarentegen slechts enkele posten tot een gering bedrag van *f* 39.68 werden overschreden.

Neemt men bij deze bezuiniging de zoo even genoemde mindere ontvangsten in aanmerking, dan zou op de gewone uitgaven nog *f* 1504.27 zijn overgebleven. De buitengewone uitgaven intusschen bedroegen *f* 1242.32[5] meer dan de gelden die verkregen werden uit het batig slot van '81 en door realisatie van geldswaardig papier uit het reservefonds, zoodat summa summarum dat voordeelig verschil tot een saldo van *f* 261.94[5] als sluitpost is weggeslonken.

2⁰. Het aflossingfonds der hypotheek.

Het bedrag der hypotheek op ult. December 1881 was nog *f* 7000.— groot.

Het batig saldo der algemeene rekening over dit jaar bedroeg intusschen nog . . . . . . , . .		*f* 1210.62[5]
Hierbij de vaste jaarlijksche aflossing à . .		„ 500.—
te zamen		*f* 1710.62[5]
Overeenkomstig het bepaalde op de Bestuursvergadering van 20 Mei jl. werd intusschen afgelost		„ 4000.—
zoodat nog gevonden moest worden . .		*f* 2289.37[5]
waarvoor werd aangewezen:		
1⁰. Uit den post verkoop effecten	*f* 1986.25	
2⁰. Aan kasgeld tot een bedrag van	„ 303.12[5]	„ 2289.37[5]

Het saldo der hypotheek is dus nu gereduceerd op *f* 3000.—.

3⁰. De Balans.

Wat de balans aangaat, bij het opmaken hiervan is gelet op het bepaalde in de Bestuursvergadering van 20 Mei jl., dat geen geregelde afschrijvingen zullen plaats hebben op de waarde van het Instituutsgebouw, maar alleen op de waarde van het meubilair tot een bedrag van 5 % 's jaars.

Wijders valt omtrent *de Activa* nog het volgende op te merken:

1⁰. Van het geldswaardig papier op ultimo '81, bestaande uit: £ 200 Rusland '73, fl. 2500 Oostenrijk Metalliek en *f* 1000 in een pandbrief Nat. Hyp. bank, werden de twee

eerstgenoemde stukken gerealiseerd en van de opbrengst ad

f 3986.25, voor aflossing hypotheek gebruikt		*f* 1986.25
en voor aankoop 2 pandbrieven N. H. Bank à	*f* 1000.—	„ 2000.—
		f 3986.25

zoodat nu het reservefonds bestaat uit drie pandbrieven N. H. Bank à 4 %, ieder groot *f* 1000.

2°. De post „bibliotheek en handschriften" werd dit jaar *f* 700 hooger getaxeerd.

3°. Het boekenfonds slechts *f* 200 minder.

Wat nu betreft de Passiva, onder deze komen voor:
1°. de hypotheek tot een bedrag *f* 3000;

2°. een som van *f* 25 wegens van die post verschenen rente op ult. Dec. 1882 en

3°. een post van *f* 44636.44[5], waarmede de Activa de de Passiva overschrijden."

Werd deze rekening en verantwoording van den Penningmeester bereids ingevolge de bepalingen van het Huishoudelijk Reglement, vanwege het Bestuur door de heeren Humme en Bool onderzocht, aan de heeren F. G. van Bloemen Waanders en J. H. de Groot is de taak opgedragen haar vanwege de leden na te gaan en daarover aan de Algemeene Vergadering praeadvies uit te brengen.

Ter vergadering tegenwoordig, rapporteert deze Commissie bij monde van den heer van Bloemen Waanders, dat zij alles nauwkeurig heeft noderzocht en in de beste orde bevonden, waarom zij voorstelt den Penningmeester, onder dankbetuiging voor zijn beheer, te déchargeeren.

Zonder hoofdelijke stemming wordt eenparig dienovereenkomstig besloten.

De Commissie rapporteert verder, dat, hoewel zij bij het onderzoek op geene bezwaren gestuit is, dat onderzoek echter haar aanleiding heeft gegeven in de eerste plaats voorzichtigheid aan te bevelen bij het doen van uitgaven, terwijl zij alleen de vraag stelt of de toegestane subsidie van *f* 1500

voor de uitgave der wajangvertooningen wel geëvenredigd is aan het wetenschappelijk nut, dat van die uitgave zal worden getrokken. Voorts gelooft zij dat de kosten van de Bijdragen en Werken van het Instituut een te hoog bedrag aanwijzen; na ingewonnen informatiën meent zij dat voordeeliger voorwaarden van aderen uitgevers en drukkers zouden kunnen worden bedongen dan die welke het Instituut nu geniet. Niet minder hoog vindt de Commissie de berekenning va administratie en exploitatiekosten voor den verkoop van de Werken en Bijdragen, waarvoor de firma Nijhoff 40 pct. erlangt, terwijl er voorbeelden zijn, dat eene vergoeding, zelfs van 9 pct, voldoende wordt geacht. Eindelijk komt het haar voor, dat ook op de kosten der verzending van de geschriften van het Instituut eenige bezuiniging kan worden aanbevolen.

Aan de beraadslaging, die naar aanleiding der door de Commissie tot het nazien der rekening gegeven wenken vervolgens wordt gevoerd, nemen achtereenvolgens deel de heeren Kniphorst (Penningmeester), Boele van Hensbroek, Robidé van der Aa, de Goeje en Corn$^{s.}$ de Groot, deels tot het geven van inlichtingen, deels ter bestrijding of andere verdediging van het aangevoerde, meer bepaaldelijk echter met opzicht tot de 40 pct, die aan de firma Nijhoff wordt toegekend.

Overeenkomstig het voorstel van den Voorzitter besluit de Vergadering der Commissie dank te zeggen voor de door haar medegedeelde wenken, aan het Bestuur overlatende naar aanleiding daarvan zoodanige maatregelen te nemen als het na onderzoek oorbaar zal achten, zoowel in het financiëel belang van het Instituut als in dat eener goede publicatie en verspreiding, vooral in 't buitenland, van zijne werken.

De Secretaris brengt vervolgens, uit naam van het Bestuur, verslag uit nopens den staat en de werkzaamheden van het Instituut over 1882.

De Vergadering vereenigt zich, door toejuichingen, met den dank, hem daarvoor door den Voorzitter aangeboden,

terwijl besloten wordt het verslag als naar gewoonte in de Bijdragen op te nemen (zie blz. XXXVIII).

De Vergadering gaat hierna over tot het verkiezen van drie Bestuursleden ter vervulling der vacatures, ontstaan door de aftreding der hh. Van Goltstein, van der Gon Netscher en Lammers van Toorenburg.

Tot stemopnemers worden benoemd de heeren de Goeje en Lammers van Toorenburg, die, na eene pauze, mededeelen, dat de uitslag der stemming is, dat uit de door het Bestuur volgens art. 6, al. 3 van het Reglement aangeboden drietallen (zie de Notulen der Bestuursvergadering van 17 Februari jl.) met groote meerderheid van stemmen ter vervanging der aftredende en niet herkiesbare leden van het Bestuur verkozen zijn: de hh. mr. S. J. C. W. van Musschenbroek, te Leiden, Dr. B. F. Matthes en S. van Deventer, te 's Gravenhage.

Ter vergadering tegenwoordig, verklaart laatsgenoemde de benoeming te aanvaarden, terwijl aan de beide andere benoemden van hunne verkiezing zal worden kennis gegeven.

De Voorzitter betuigt aan de aftredende Bestuurders den dank van het Instituut voor het door hen verrichte en beveelt de belangen dier instelling aan in hunne voortdurende welwillendheid.

De Secretaris deelt der Vergadering mede de namen van hen, aan wie het Bestuur in zijne jongste vergadering heeft besloten het lidmaatschap aan te bieden. (Zie de Notulen der Bestuursvergadering van 17 Februari jl.)

Niets meer hierna aan de orde zijnde, wordt de Vergadering door den Voorzitter gesloten.

VERSLAG

VAN

DEN STAAT EN DE WERKZAAMHEDEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË OVER HET JAAR 1882.

M. H.!

Art. 16 van het Reglement, waarbij het Bestuur de verplichting wordt opgelegd in eene Algemeene Vergadering in de maand Februari verslag uit te brengen van den staat en de werkzaamheden van het Instituut gedurende het afgeloopen tijdvak, wijst ons als van zelf de tweeledige taak aan, welke wij ook nu weder te vervullen hebben.

Wat den *staat* van het Instituut betreft, waarvan het Reglement in de eerste plaats gewaagt, — deze is geenszins onbevredigend te noemen. Wel werden wij weder genoopt enkelen van onze medearbeiders hetzij tengevolge van overlijden, hetzij om persoonlijke redenen van onze ledenlijst af te voeren, doch wij zagen de ledige plaatsen aldra weder door anderen ingenomen, die aan ons aanzoek om zich als leden onzer Instelling te doen inschrijven, aanstonds bereidvaardig gehoor gaven.

Het getal contribueerende leden bedraagt op dit oogenblik 363, waarvan in Nederland 7 Donateurs, 3 contribuerende instellingen en 248 gewone leden, terwijl zich in Oost-Indië

1 Donateur en 104 gewone leden bevinden. Ons eenig Eerelid bleef gespaard nevens onze 4 correspondeerende en 25 builandsche leden.

Sedert onze laatste Algemeene Vergadering verlieten de heeren Jhr. Mr. W. van Rappard, Prof. J. J. Meinsma, P. J. B. C. Robidé van der Aa en Mr. F. Alting Mees ons bestuur en werden zij vervangen door de heeren Prof. Dr. Kern., A. W. P. Weitzel, H. J. Bool en Dr. T. C. L. Wijnmalen; eerstgenoemde werd tot Voorzitter verkozen, terwijl de heeren van Goltstein, Kniphorst en Wijnmalen de functien van Ondervoorzitter, Penningmeester en Secretaris bleven vervullen. Tot ons leedwezen zullen wij echter weldra onzen geëerden Ondervoorzitter nevens onze medeleden A. D. van der Gon Netscher en N. D. Lammers van Toorenburg onzen kring zien verlaten, daartoe door het voorschrift der Wet geroepen. Gij zult zeker met ons overtuigd zijn, dat zij, al zijn zij ook niet meer in onzen bestuurskring, toch met dezelfde belangstelling de belangen van het Instituut zullen blijven bevorderen, als waarvan hunne werkzaamheid in ons midden op ondubbelzinnige wijze blijk gaf, en waarvoor hun de dank der Vergadering mag gebracht werden.

Onze erkentelijkheid worde ook betuigd aan onze Commissarissen te Batavia, onze medeleden Mr. L. W. C. van den Berg en D. Gerth van Wijk. Hebben zij ingevolge ons dringend verzoek op hun aanvraag om ontslag willen terugkomen, niet alleen dáarom mogen zij aanspraak maken op onzen dank, maar onzerzijds voegt ook een woord van waardeering waar ons telkens uit de gevoerde briefwisseling mocht blijken, met welk een ijver zij de belangen van het Instituut voorstaan.

Tot den staat van het Instituut behooren nevens de personen, op wier medewerking en steun het rekenen mag, ook zijne geldmiddelen en overige bezittingen.

Omtrent den toestand van beide verheugt het ons U alleszins bevredigende verklaringen te kunnen geven. Uit de notulen onzer vorige Algemeene Vergadering zal het U gebleken zijn, dat toen vooral onze financiëele aangelegenheden

ter sprake werden gebracht, terwijl aan het Bestuur werd opgedragen aan de geopperde bedenkingen de noodige aandacht te wijden. Ter voldoening aan die opdracht heeft het Bestuur zich daarmede beziggehouden in zijne vergadering van den 20sten Mei van het vorige jaar. Na rijp beraad heeft het Bestuur, terugkomend op vroeger genomen besluiten, den Penningmeester gemachtigd het beschikbaar kapitaal van het Instituut te realiseeren; de hypotheek af te lossen met een bedrag van *f* 4000; de eventueel nog vrijvallende gelden, zoo zij een bedrag van *f* 1000 vertegenwoordigen, te beleggen in pandbrieven der Nationale Hypotheekbank en het aanwezig kasgeld rentegevend uitgezet te laten. Voorts heeft het Bestuur gemeend bij de jaarlijksche vaststelling der balans als regel aan te nemen geene stelselmatige en geregelde afschrijving te doen plaats hebben van de waarde van het aan het Instituut toebehoorend huis, doch alleen van het daarin aanwezig meubilair, en wel telken jare met 5 pct., terwijl de waarde van de bibliotheek en van het boekenfonds telken jare zal worden vastgesteld, gehoord het advies van den Secretaris-Bibliothecaris.

Het Bestuur houdt zich overtuigd dat door deze besluiten de gerezen bezwaren zijn uit den weg geruimd; en dat aan die besluiten door onzen ijverigen Penningmeester uitvoering is gegeven, blijke U uit de door hem ingediende rekening en verantwoording. Door de plaats gehad hebbende schulddelging is de op het gebouw rustende hypotheek verminderd tot een bedrag van *f* 3000; de ontvangsten bedroegen in het afgeloopen jaar *f* 10.542,56½, de uitgaven *f* 10.280,62, zoodat er een batig saldo aanwezig is van *f* 261,94½, terwijl na de realiseering van het vroeger beschikbaar kapitaal tot aflossing der hypotheek, thans nog aan geldswaardige papieren aanwezig is een bedrag van *f* 3000; een toestand, die alleszins bevredigend te noemen is, vooral wanneer men tegenover de nog geringe schuld, welke het Instituut moet aflossen, niet alleen stelt het bezit van een eigen gebouw, maar ook de waarde van de bibliotheek en van het boekenfonds in rekening brengt. Tevens mogen wij niet onopgemerkt laten, dat het Instituut van het Indisch Genootschap

voor het gebruik zijner lokalen eene vergoeding ontvangt van *f* 400, terwijl de bate uit den verkoop van zijne geschriften in het afgeloopen jaar verre de raming heeft overtroffen, daar er verkocht is tot een bedrag van *f* 1020,90, waarvan na aftrek der administratie- en exploitatiekosten, aan het Instituut een batig saldo werd overgedragen van *f* 602,54.

Bij dezen gunstigen financiëelen toestand worde eindelijk nog gevoegd, dat het gebouw, de voornaamste bezitting van het Instituut, door de ijverige zorgen van onzen Penningmeester goed wordt onderhouden en aan billijke eischen voldoet, niet alleen tot het houden onzer vergaderingen, maar vooral ten dienste onzer zich meer en meer uitbreidende boek- en kaartenverzamelingen en tot het verstrekken eener geschikte gelegenheid om daarvan gebruik te maken. En dat wij daardoor in eene bepaalde behoefte voorzien, mogen wij wel opmaken uit het toenemend bezoek onzer bibliotheek, ook door niet-leden.

Omtrent haren staat en de verschillende aanwinsten, welke zij in het afgeloopen jaar mocht verwerven, kunnen wij thans echter het stilzwijgen bewaren, waar U eerlang als naar gewoonte het jaarlijksch verslag van den Bibliothecaris zal worden aangeboden. Hier alleen zij aangeteekend, dat de catalogus der bibliotheek persklaar is en binnen korten tijd gedrukt aan de leden zal kunnen worden rondgedeeld.

Men wachte zich evenwel voor overdreven voorstellingen omtrent den rijkdom onzer boek- en kaartenverzamelingen. Zal de inzage van den gedrukten inventaris de overtuiging schenken, dat het Instituut eene niet onbelangrijke collectie heeft bijeengebracht, zij zal tevens aan de andere zijde het bewijs leveren, dat het nog verre verwijderd is van het ideaal, waarnaar het, volgens zijne statuten, behoort te streven: het verzamelen namelijk van hetgeen over 's Rijks overzeesche bezittingen en koloniën in druk bestaat of in handschrift te bekomen is. Eene koloniale bibliotheek, welke dien naam waardig is, bezitten wij niet; en dat het niet op den weg van het Instituut zou liggen den landgenoot en vreemdeling op het bezit van zulk eene verzameling te kun-

nen wijzen, niemand zal het, met het oog op 1ᵉ. *a* van art. 2 van ons Reglement, durven beweren. Mogen daarom, nu het Instituut weldra zijne hypotheek geheel zal hebben afgelost, de noodige maatregelen in die door velen zoozeer gewenschte richting worden genomen! Het Instituut zou daardoor nevens het pand, dat het voor eenige jaren heeft aangekocht, eene andere bezitting verwerven, kostbaar niet alleen, maar eervol tevens.

Zal de tijd moeten leeren, of de verwezentlijking van dit ideaal al dan niet tot eene nog ver verwijderde toekomst moet worden verschoven, veilig kan men beweren, dat de staat, waarin het Instituut sedert eenige jaren verkeert en die allengs gunstiger wordt, alleszins moed geeft om goede verwachtingen te koesteren.

Mogen wij hetzelfde zeggen, waar wij in de tweede plaats U verslag hebben te doen van de *werkzaamheden* van het Instituut gedurende het afgeloopen jaar?

Sedert de goede gewoonte wordt gevolgd om telkens de notulen van onze Bestuursvergaderingen, althans in hoofdzaak, in de Bijdragen te doen afdrukken, is ieder lid in de gelegenheid gesteld van de voornaamste lotgevallen en verrichtingen van het Instituut kennis te nemen. Een korte herinnering moge daarom onzerzijds thans voldoende zijn.

Daar de oplaag van het eerste deel van Meinsma's Babad Tanah Djawi hier te lande geheel uitgeput was en er van wege den boekhandel daarnaar telkens gevraagd werd, nam het Bestuur in overweging of een tweede, herziene en verbeterde druk daarvan zou moeten worden geleverd, dan wel enkel een bloemlezing in de behoefte zou kunnen voorzien. Tengevolge van de ziekte des hoogleeraars J. J. Meinsma en de door ons met het Departement van Koloniën gevoerde onderhandelingen is daaromtrent echter nog geene beslissing genomen.

Met evengemeld Departement werd ook in briefwisseling getreden omtrent handschriftelijke bescheiden of rapporten uit de jaren 1852—'54 over het eiland Nias door den toenmaligen civielen Gezaghebber, de Vos. Dezer dagen moch-

ten wij het voorrecht genieten in onze handen gesteld te zien een tweetal bundels bevattende de dagregisters van den evengenoemden ambtenaar over de jaren 1852—1855, waarin van zijne reizen uitvoerig melding is gemaakt. Het is op die reizen, dat ons correspondeerend lid, von Rosenberg, onze aandacht heeft gevestigd. De vruchten van ons onderzoek daaromtrent melde U een volgend verslag.

Wat onze *uitgaven* in 1882 betreft, zij bepaalden zich tot een drietal afleveringen van ons tijdschrift, de Bijdragen, welke het zesde deel der vierde volgreeks vormen, en waarin eene noodige verscheidenheid van stukken gevonden wordt. Gaarne hadden wij U meer aangeboden, ware ons vertrouwen op veler medewerking niet beschaamd geworden.

Tot ons leedwezen hebben wij U evenmin het vervolg en slot van C. Bock's reisverhaal naar Borneo kunnen aanbieden, en wij moeten dit te meer betreuren, daar de Engelsche en Duitsche uitgaven van den arbeid des Deenschen reizigers reeds sedert geruimen tijd het licht hebben gezien. Wij hebben evenwel de redenen moeten eerbiedigen, welke de heer Robidé van der Aa, die zich met de zorg der uitgave van het reisverhaal welwillend heeft willen belasten, hebben gedrongen den arbeid voor eenigen tijd te staken; doch nu hij dien, naar hij ons heeft medegedeeld, onlangs weder heeft opgevat, mogen wij vertrouwen, dat wij weldra hem zoowel als ons zelven met de voltooiing er van zullen mogen gelukwenschen.

Met de uitgave van een volgend deel der Bijdragen is bereids een aanvang gemaakt. Daarin zult Gij het dusver onuitgegeven Dagboek aantreffen van Dr. H. A. Bernstein's laatste reis, van October 1864 tot April 1865, van Ternate, naar Nieuw Guinea, Salawati en Batanta, met een nauwkeurig bewerkte kaart der reisroute en een levensschets van den reiziger. Ons medelid, Mr. S. C. J. W. van Musschenbroek, heeft, gelijk wij meenen U reeds vroeger meegedeeld te hebben, de uitgave daarvan voor de pers bewerkt. Niet alleen heeft hij ons den tekst van het Dagboek gegeven, maar aan den voet daarvan telkens breede aanteekeningen geleverd tot toelichting en verklaring van het door Dr. Bern-

stein opgemerkte; tevens is het hem gelukt het „Aanteekenboekje" van dien reiziger te verkrijgen, dat hem te merkwaardig voorkwam om daarvan niet een uittreksel als bijlage aan het „Dagboek" toe te voegen, terwijl de bewerking van het reisverhaal hem aanleiding gaf tot het ontwerpen van twee meer zelfstandige opstellen: een overzicht van de groep der Paradijsvogels en eene beschouwing van die der Edelpapegaaien (Electus-soorten) en tot mededeeling van eenige bijzonderheden daarmede in verband.

Het geheele stuk is van zulk een omvang geworden, dat de Redactie van de Bijdragen het wenschelijk heeft geacht de aflevering, waarin het zal voorkomen, als een afzonderlijk deel in het licht te geven, evenals zulks vroeger met het vijfde deel, nieuwe reeks, plaats had, waarin de ethnografische en natuurkundige beschrijving van Nieuw-Guinea, door eene Nederlandsch-Indische Commissie, mede door ons Instituut uitgegeven.

Te eerder is de Redactie tot dit besluit gekomen, daar zij zich voorstelt in den loop van dit jaar, althans in September a. s., alsnog een deel van de „Bijdragen" in het licht te geven, en wel als feestgave ter gelegenheid van het alsdan te Leiden te houden Orientalisten-Congres. Gij zult het ons zeker ten goede houden, dat wij U den inhoud van dat feestnummer thans niet mededeelen, evenmin spreken over een ander werk, door ons medelid, den hoogleeraar Niemann, te bezorgen, dat wij eveneens als feestgave voor evengemeld Congres willen bestemmen.

Hier zij alleen een niet onbelangrijk besluit vermeld, dat ook Gij in onze notulen opgeteekend vindt en voor een deel het gevolg is van hetgeen in onze vorige Algemeene Vergadering door onderscheidene medeleden werd ter sprake gebracht. Gij herinnert U, dat toen opnieuw de wensch werd kenbaar gemaakt, dat vanwege het Instituut eene ondersteuning werd verleend voor de uitgave van een plaatwerk, waarin de voornaamste wajangpoppen, in groepen gerangschikt, langs chromolithografischen weg zouden worden gereproduceerd. Na rijp beraad heeft het Bestuur gemeend het gedaan verzoek te mogen inwilligen, met dien verstande

dat voor de voorgenomen uitgave eene subsidie wordt toegestaan van *f* 1500, verdeeld over de boekjaren 1882 en 1883, onder uitdrukkelijke voorwaarde echter, dat de eerste helft der uitgave gereed zij tegen het tijdstip, waarop het internationaal Orientalisten-Congres te Leiden geopend zal worden.

Wij vleien ons met de hoop, dat het Instituut de finantiëele opoffering, die het zich ten bate dezer kostbare onderneming getroost, in de toekomst niet zal betreuren, terwijl wij er ons van overtuigd houden, dat het daardoor een vernieuwd bewijs van belangstelling heeft gegeven in al wat bevorderlijk kan zijn aan de studie der ethnografie van Nederlandsch-Indië.

Tevens zal het Instituut daarmede zoowel als met de beide voorgenomen feestgaven op niet onwaardige wijze zijn sympathie betuigen met het evengenoemde Orientalisten-Congres.

Het Instituut heeft mede niet geaarzeld zich te doen vertegenwoordigen op en zijne medewerking toegezegd aan de aanstaande koloniale tentoonstelling te Amsterdam. Het heeft althans zich bereid verklaard een volledig exemplaar der Bijdragen en afzonderlijke Werken ter expositie te zenden, terwijl daaraan nog een en ander zal worden toegevoegd, wat ten behoeve der tentoonstelling geschikt zal worden bevonden, nadat de omvang der inzending van de Nederl. Indische Regeering zal bekend zijn.

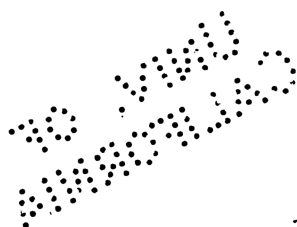
Uit het medegedeelde kan blijken, dat het Bestuur, waar ook, steeds bereid wordt gevonden een werkzaam aandeel te nemen in al hetgeen bevorderlijk kan zijn tot bereiking van het doel, waarnaar het Instituut streeft. Het heeft dan ook de voldoening mogen smaken dat de wetenschappelijke naam en arbeid onzer instelling niet enkel in, maar ook buiten de grenzen van ons vaderland in eere worden gehouden. Getuige de tot ons gerichte uitnoodiging om deel te nemen aan den „Zweiten Deutschen Geographentag" in Halle en de daarmede verbonden geografische tentoonstelling in April van het vorige jaar, waaraan wij gaarne hebben gehoor gegeven door toezending van al de tot dusver door

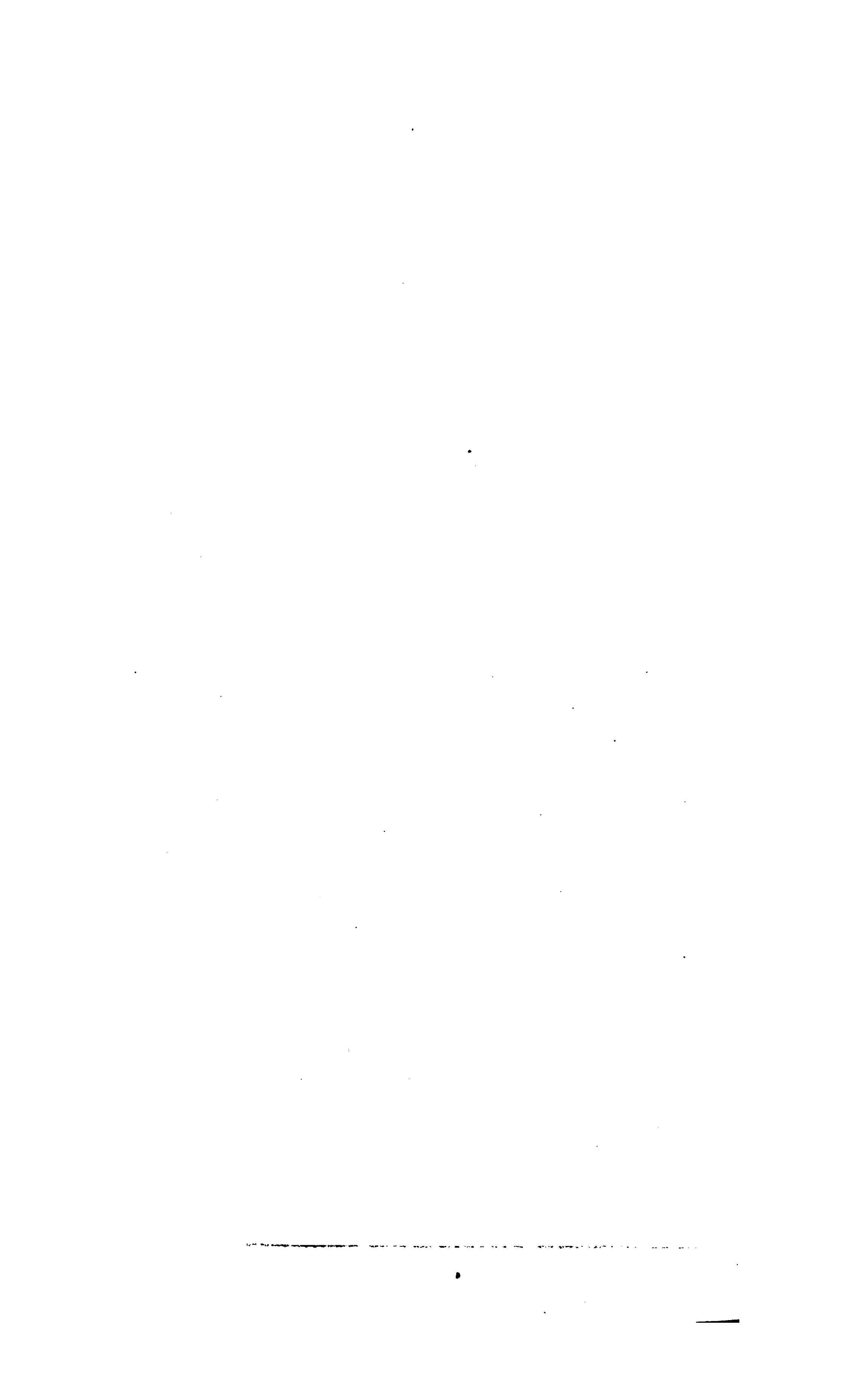
het Instituut uitgegeven geografische werken; — getuige niet minder de herhaalde aanvragen van buitenlandsche genootschappen om met ons een letterkundig verkeer te openen door ruiling van wederzijdsche uitgaven.

Kan het bewijs van belangstelling in den arbeid van het Instituut een spoorslag te meer zijn om met volharding te blijven werkzaam zijn, meent niet, M. H., dat wij onderstellen, dat er niet meer had kunnen en moeten geschieden. Het gebied der Indologie, der Indische wetenschap, is omvangrijk; niettegenstaande het zeer vele dat reeds in tallooze geschriften aan het licht is gebracht, is er nog zoo verbazend veel, dat nog niet of niet genoegzaam is toegelicht, dat slechts volkomen bekendwording van het nog onbekende mag worden verwacht van eendrachtige samenwerking van allen, die daartoe iets, veel of weinig, kunnen bijdragen. Op die samenwerking hebben wij gemeend een beroep te mogen doen, toen wij dezer dagen weder uitvoering hebben gegeven aan het bepaalde in art. 2, 1ª. *c.* van ons Reglement, door eene breede vragenreeks te stellen en die ruim te verspreiden. Wij bevelen haar aan in de welwillende aandacht van allen, wien het verwerven van meerdere kennis van Ned. Indië ter harte gaat en die daartoe iets kunnen bijdragen. Blijke het weldra dat door ons niet te vergeefs een beroep is gedaan op veler medewerking tot bereiking van het gewenschte doel!

den Haag, Dr. Th. Ch. L. Wijnmalen.
Februari 1883. *Secretaris.*

DAGBOEK

VAN

D[R]. H. A. BERNSTEIN'S LAATSTE REIS

van Ternate naar Nieuw-Guinea, Salawati en Batanta

17 October 1864—19 April 1865

BEWERKT DOOR

MR. S. C. J. W. VAN MUSSCHENBROEK.

MET AANTEEKENINGEN, BIJLAGEN EN EENE KAART.

INHOUD.

ERRATA.

Blz.	1.	Regirungs-Rath	*Lees:*	Regierungsrath
„	15.	Aantekenboekje	„	Aanteekenboekje
	„	Prodomus	„	Prodromus
	„.	En hiermede meenen de bewerking enz.	„	En hiermede meenen wij de bewerking enz.
„	23.	12 April	„	19 April
„	25.	Casuarina of equisetifolia	„	Casuarina equisetifolia
„	25.	Tjemålå	„	Tjemårå
„	47.	tennirostres	„	tenuirostres
„	81.	respleudens	„	resplendens
„	106.	27 October	„	17 October
„	109.	Insusulinde	„	Insulinde
„	166.	aanboodt	„	aanbood
„	175.	verwantte	„	verwante

Verdere drukfouten verschoone de welwillende lezer.

INLEIDING.

Mededeelingen omtrent Dr. A. H. Bernstein in het "Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde." Terugblik op zijne tochten in "Petermann's Geographische Mittheilungen." Levensschets. Bernstein's aanraking met Nederland. Aanstelling tot directeur van de gezondheids-inrichting te Gadok. Opdracht van eene zending tot natuuronderzoek naar de Molukken. Aankomst te Ternate. Zijne (zeven) reizen door de Molukken van dáár uit ondernomen. Overlijden op P. Senapan. Bewerking van het Dagboek. Ontstaan en uitbreiding van te ruime synonymie op wetenschappelijk gebied; nadeelen daarvan. G. R. Gray's "Hand-list of genera and species of birds," tijdens Dr. Bernstein's reizen nog niet verschenen. Schetskaart en bijlagen. Dr. Bernstein's Aanteekenboekje. Aanleiding om ook daarvan een uittreksel te leveren.

Den 19den April 1865 stierf op P. Senapan (aan de Noordkust van Salawati) Dr. Heinrich Agathon Bernstein, wien menig oud-Indiër zich nog wel herinneren zal, hetzij uit persoonlijke kennismaking met dien geleerde, toen hij nog Directeur was van de van uit Batavia en Buitenzorg vooral steeds druk bezochte gezondheids-inrichting te Gadok; hetzij uit de mededeelingen omtrent zijne tochten en onderzoekingen die nu en dan, in beknopten vorm, in de Javasche Courant en andere Indische bladen, of meer uitvoerig in de tijdschriften van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en van het Koninklijk Natuurkundig Genootschap voorkwamen.

Doch die kennis, en daarmede tevens de waardeering van Dr. Bernstein's doel en streven was over het algemeen oppervlakkig, althans onvolledig, door het gemis van meer aaneengeschakelde gegevens of samenhangende overzichten van zijne werkzaamheden.

Het Bataviaasch Genootschap had in zijn "Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde"[1] eenige "Voorloopige mededeelingen omtrent Dr. Bernstein's reizen" opgenomen,

[1] Deel XIV (1864), blz. 399—496 en XVII (1869), blz. 79—110.

doch die mededeelingen waren een uittreksel uit het dagboek door Dr. Bernstein tijdens die reizen aangehouden, en weêrgegeven in de zesmaandelijksche Verslagen door hem telkenmale aan de Indische Regeering medegedeeld, en door deze laatste ter openbaarmaking aan het Bataviaasch Genootschap afgestaan; zij eindigden met het einde van 1864 zonder verder iets omtrent Dr. Bernstein's later wedervaren en dood te vermelden.

Later had Prof. Dr. C. E. Meinicke een terugblik op Dr. Bernstein's leven en streven geplaatst in: "Petermann's geographische Mittheilungen (1873, blz. 20)" en Petermann zelf had daarbij eene toelichtende "Kaart van de Noordelijke"[1] Molukken gegeven, doch dat opstel kon uit den aard der zaak in geene bijzonderheden treden.

Wel kwam allengs een gedeelte van het door Bernstein gevondene tot zijn recht in Schlegel's werken, o. a. in zijn "Muséum d'histoire naturelle des Pays-Bas", doch het was in dien oceaan als begraven. Bovendien is dat omvangrijke werk nog verre van voltooid, en zijn daarin bijv. de "Passeres" grootendeels nog niet bewerkt, terwijl voorts de geographische zoölogie door de voor dien arbeid aangenomen werkwijze niet op den voorgrond staat, en Bernstein's reizen juist voor deze laatste van zoo groot belang zijn.

Genoeg dus om voorop te stellen dat alles wat kan strekken

---

[1] Ik onderschrapte dat woord Noordelijke, daar, zooals ik elders heb aangetoond, een verkeerd denkbeeld daaraan ten grondslag ligt. Al omvat Petermann's kaart slechts een gedeelte van hetgeen eigenlijk door Molukken moet worden verstaan — en meestal echter niet door verstaan wordt — dan is dat althans niet uitsluitend het noordelijke gedeelte.

Ook eene tweede verwarring is nog in Petermann's kaart blijven bestaan, de aanduiding namelijk van den Oebi-groep als behoorende tot het gebied van den Sultan van Batjan. Petermann had zijne gegevens dienaangaande geput uit officieële bescheiden; o. a. uit den Regeerings-almanak en den Atlas van Melvill van Carnbée, en wees mij destijds daarop, in antwoord op mijne aanmerking dienaangaande. Reeds had ik eene verbeterde gebieds-omschrijving van de residentie Ternate aan de Regeering ingezonden en werd die in den eerstvolgenden jaargang van den Regeerings-almanak opgenomen. Eerder kon het niet, doch het was tot mijn spijt te laat voor de "Mittheilungen."

In 1683 door Ala-oedin Sultan van Batjan, en als zoodanig eigenaar van dien groep, aan de O. I. Compagnie verkocht, en bij koopcedul regelmatig overgedragen en door de Compagnie aanvaard, die er een fort — de Bril — bouwde en bezette, ging de Oebi-groep later, met alle de overige bezittingen van die Compagnie, aan de Regeering over, en is onbezwaard en onmiddellijk Gouvernements-grondgebied (en eigendom).

om de aangewezen leemten, zij het zelfs slechts ten deele, aan te vullen, welkom mag geacht worden.

Het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië kwam in het bezit van een afschrift van het „Dagboek" aangehouden door Dr. A. H. Bernstein tijdens de onderzoekingstochten die hij, na de vernieuwing van de daartoe strekkende hem te beurt gevallen opdracht, — van 10 Augustus 1864 tot 19 April 1865 — naar de Kadjoa-groep en den Batjan-Archipel, daarna naar Waigeoe, Salawati en Nieuw-Guinea ondernam, en die eindigden met zijn overlijden op P. Senapan nabij de N. kust van Salawati, op laatstgenoemden datum. Het Instituut besloot daarop aanvankelijk het in het bovenaangeduide „Tijdschrift voor taal-, land- en volkenkunde" onvermeld geblevene van de laatste reis in zijne „Bijdragen" op te nemen.

De bewerking daarvan, die ik op uitnoodiging van het Bestuur van dat Instituut had op mij genomen, leidde tot den naderen wensch om ook het eerste reeds medegedeelde gedeelte van de reis, op dezelfde wijze bewerkt, er alsnog bij op te nemen, waarop ik tevens tot de verdere bijvoeging besloot van al datgene, waardoor het werk voor sommige doeleinden, en vooral ook plaatselijk, aan bruikbaarheid zoude winnen. De meeste van die bijvoegingen vonden hunne plaats in kant- of aanteekeningen, enkele werden in meer afgeronde Bijlagen saamgevat.

Aan de bewerking van het eigenlijke reisverhaal ga een kort levensbericht vooraf van Dr. H. A. Bernstein zelven, aan de meeste Indiërs slechts door dat gedeelte van zijnen levensloop bekend, dat in Indië werd afgespeeld.

Heinrich Agathon Bernstein werd den 22en September 1828 te Breslau in Silezie geboren, waar zijn vader, de Geheim-Regirungs-Rath Dr. Georg Heinrich Bernstein,[1] hoogleeraar was in de oostersche talen. Hij kreeg zijne eerste opleiding, wat meer uitgebreid onderwijs aangaat, aan het Maria-Magdalena-gymnasium te Breslau, maakte daarna met zijne ouders en onderwijzer eene reis naar Italië die meer dan een jaar duurde, en waar eveneens studie de hoofdzaak was, bleef daarop 3½ jaar aan de Saksische staats-inrichting van onderwijs Pforta, en ging ein-

[1] Op 5 April 1860 te Lauban in Silezie overleden.

delijk, na nogmaals eenigen tijd te Breslau aan het St. Elisabeths-gymnasium vertoefd te hebben, van daar in 1849 over naar de Hoogeschool te Breslau, waar hij in de geneeskunde en natuurwetenschappen studeerde, en vooral de natuurlijke geschiedenis en meer in het bijzonder de zoölogie als hoofdvak uitkoos. Eenige ornithologische schetsen, en eene verhandeling over eene door hem in de omstreken van Breslau ontdekte zwamsoort "Microstoma hiemale" [1], deden hem in 1852 het lidmaatschap verwerven van de "Keizerlijke Leopoldinische Akademie van Natuuronderzoekers." Hij had toen een jaar te voren (in 1851) het gevorderde "tentamen philosophicum" afgelegd. Hij bereisde vervolgens, ten behoeve van natuuronderzoek en practische studie, Silezie, Oostenrijk, Hongarije en Galicie, en werd in 1853 tot doctor in de genees- en heelkunde bevorderd met eene inaugureele dissertatie "de anatomia corvorum. Pars I. Osteologia." Hij hield daarop nu en dan voordrachten, waaronder vooral eene "over de schedels van den orang-oetan, schimpansee en siamang" vermelding verdient, terwijl hij in het algemeen zeer werkzaam was ten behoeve van de "Natuurhistorische Vereeniging te Breslau," die hem dan ook, kort voor zijn vertrek, het Eere-lidmaatschap aanbood.

Het was namelijk toen dat hij naar Nederland vertrok en tot ons land in allerlei verhoudingen en betrekkingen geraakte die eerst met zijnen dood eindigden. Het was steeds zijne meest geliefde wensch geweest onze Indische bezittingen en vooral hare Fauna te kunnen bestudeeren. Voor hem, die geene genoegzame middelen had om de uitgaven van uitgebreide en kostbare onderzoekingstochten zelf te kunnen bestrijden, was eene plaatsing als officier van gezondheid bij ons Indisch leger een der daartoe meest voor de hand liggende wegen. Hij deed daartoe aanzoek, doch werd op grond van sterke bijziendheid afgewezen. Daardoor genoodzaakt eenen anderen weg in te slaan om het doel dat nu eenmaal bij hem vaststond te bereiken, zocht en verkreeg hij eene aanstelling als scheepsdoctor, om zoodoende naar Indië te geraken, en kwam dan ook in die hoedanigheid op 18 Juni 1854 voor de eerste maal te Batavia. Hier wachtte hem nogmaals eene teleurstelling. Zijne overeenkomst met de reederij was gesloten voor de heen- en terugreis, waarin hij

[1] Eene Perizoideë. Bernstein's verhandeling werd opgenomen in de "Acta" van de Academ. Leopoldina, Dl. XXIII, afd. II, blz. 647—655.

toegestemd had, denkende, eenmaal in Indië aangekomen, zonder veel moeite tot ontbinding van de overeenkomst of tot het stellen van eenen vervanger te geraken. Noch het een noch het ander mocht hem echter gelukken; hij keerde dus naar Nederland terug, kwam weldra in Leiden, waar hij na korten tijd, op 16 April 1855, zich aan het staatsexamen in de geneeskunde onderwierp, waardoor hij al de voorrechten verkreeg, hem door den goeden uitslag daarvan gewaarborgd.

Nogmaals ging hij als scheepsdoctor, ditmaal voor de enkele uitreis, naar Java en was den 10 September 1855 wederom te Batavia, ging van daar naar Buitenzorg, en werd reeds een paar weken later benoemd tot Directeur van de gezondheidsinrichting te Gadok, 8 paal voorbij Buitenzorg, aan den grooten postweg, op een der eerste uitloopers van het Gedee-gebergte gelegen. Den 29sten September aanvaardde hij dáár zijne betrekking, en bleef daarin werkzaam tot 31 October 1860, om zich toen naar de streken van zijne latere onderzoekingstochten — de Molukken, met Ternate als uitgangspunt — te begeven.

De te Gadok doorgebrachte vier jaren werden door Bernstein, zooveel de zorg voor zijne zieken hem dat toeliet, met natuuronderzoek doorgebracht; menige naar Europa overgezonden verzameling, menig opstel in wetenschappelijke tijdschriften, daaronder ook in onze Indische, getuigde van den goeden uitslag van zijn streven.

Aan ondersteuning en bijvalsbetuigingen zoowel in Indië zelf als ook in het buitenland ontbrak het hem daarbij niet. Deels als bewijs daarvan, deels als waardeering voor de diensten aan den staf van de „Novara" bewezen, schonk de Oostenrijksche regeering hem, in 1859, een exemplaar van het groote en schoone werk dat de uitkomsten van dien tocht omvatte. Korten tijd daarna, in den aanvang van 1860, ontving hij van den Koning van Pruisen het ridderkruis 4e kl. van de Orde van den Rooden Adelaar, tot erkenning van zijne verdiensten jegens de wetenschap in het algemeen, en in het bijzonder de natuurwetenschap. Tijdens zijn verblijf te Gadok was hij bovendien lid, eerelid, correspondeerend lid, enz. van alle onze Indische wetenschappelijke Genootschappen en Vereenigingen, en van ettelijke buitenlandsche geworden.

In het voorjaar van 1860 geraakte Dr. Bernstein over natuuronderzoek in eenige gedeelten van Indië in gedachtenwisseling met de Indische regeering, waarvan de uitslag was, dat hem

van regeeringswege eene opdracht te beurt viel tot natuuronderzoek in de Molukken; voorloopig voor drie jaren, met Halmaheira, Nederlandsch Nieuw-Guinea en de omliggende eilanden als doel, en met het uitzicht om die opdracht later, naar gelang van omstandigheden, verlengd te zien.

Dr. Bernstein had daarmede het droombeeld van zijne jeugd en zijn rijperen leeftijd bereikt. Na het treffen van de noodige schikkingen vertrok hij den 31 October 1860 van Gadok, den 7 November van Batavia, en kwam, over Soerabaja, Mangkasar en Amboina, den 7 December daaraanvolgende te Ternate aan, dat, als hoofdplaats van de residentie van dien naam, die ongeveer alle de streken omvat hem tot onderzoek aangewezen, het meest geschikte en als aangewezen uitgangspunt was voor alle zijne volgende tochten.

Hij begon onmiddellijk zijne werkzaamheden, ging twee weken na zijne aankomst te Ternate — eerste reis — naar den Batjan-Archipel, onderzocht dien van December 1860 tot Maart 1861; besteedde Maart tot Juni aan Ternate zelf en den naasten omtrek; bezocht daarop — tweede reis — Juni tot October 1861 Noord-Halmaheira en, na een kort oponthoud te Ternate, — derde reis — November 1861 tot Januari 1862 diezelfde streken nogmaals. Het onderzoek van Ternate en omstreken, de bearbeiding van de bijeengebrachte voorwerpen namen de maanden Februari tot Juni 1862 in beslag; daarop besteedde hij — vierde reis — Juli tot September 1862 aan een onderzoek van de eilanden bezuiden Ternate, aan den Batjan-Archipel en Oebi-groep; en October tot December 1862, te Ternate, aan het bewerken en verzenden van de gemaakte verzamelingen.

1 Januari 1863 vertrok Dr. Bernstein — vijfde reis — weder van Ternate, bezocht Batjan, Zuid-Halmaheira en, verder oostwaarts Waigeoe en Gemien, en al de tusschen deze laatsten en Halmaheira gelegen eilanden, en was den 17 Juli 1863 te Ternate terug.

Die reis had zijn gestel sterk aangetast door den rusteloozen ijver, waarmede hij, niettegenstaande langdurige slepende en nu en dan hevige malaria-koortsen, steeds aan het werk was gebleven. Ook moest eene beslissing afgewacht worden op nieuwe hem betreffende voorstellen aan het Gouvernement, daar de hem aanvankelijk verleende opdracht op drie jaren bepaald was. Die opdracht werd nu voor drie jaren verlengd.

Wel bestond bij Dr. Bernstein sedert lang het voornemen tot een bezoek aan Nieuw-Guinea, doch hij kon, nadat door zijn herstel en door de ontvangst van de nieuwe opdracht het reizen hem weder mogelijk was geworden, die voorgenomen reis bij den toen doorstaanden O.-passaat niet dadelijk ondernemen. De maanden Augustus en September 1864 werden daarom besteed aan eene — zesde — reis naar den Batjan-Archipel en straat Patientie, en daarop werd, einde van September en begin van October, alles gereed gemaakt voor de zevende en laatste reis die Dr. Bernstein zoude ondernemen, namelijk naar Salawati c. a. en Nieuw-Guinea.

Hij vertrok daartoe van Ternate den 18den October 1864, ging bezuiden Halmaheira om de reeds bezochte streken langs, was den 12den November tusschen Guebée en Gagi, kwam den 19den van die maand te Samatee, hoofdplaats van Salawati, en ging den 21sten van daar naar den oostelijken overwal, naar die kust van Nieuw-Guinea waarvan hij het bezoek zoolang en met spanning had tegemoetgezien.

Hij vestigde zich tijdelijk te Sorong aan straat Galewo aan de overzijde van Samatee gelegen, maakte van daar uit eenige tochten landinwaarts, bezocht ook de nabij gelegen eilanden, P. Dom, P. Raam, enz., brak de kleine vestiging daarna weder op, onderzocht straat Galewo, en de Z.ZW. en W. kust van Salawati, en, onder hand over hand toenemende ziekte-verschijnselen, ook nog de Z. kust van Waigeoe, stak eindelijk, geheel uitgeput, over naar P. Senapan, waar hij op 19 April overleed aan moeraskoortsen en leveraandoening, waarvan wij de geleidelijke ontwikkeling tot aan den noodlottigen afloop in het Dagboek, aangevuld door hetgeen ik daaraan uit een aanteekenboekje van Dr. Bernstein toevoegde, van dag tot dag kunnen nagaan.

Het verblijf aan de kusten en in de bosschen van Nieuw-Guinea's NW. hoek en langs Salawati's kusten, en dat nog wel in den regenmoesson, had den genadeslag toegebracht aan een gestel dat, nimmer zeer sterk, zwaar geleden had door de vermoeienissen van de laatste jaren. Hoe zijn verscheiden was, blijkt uit de verklaringen, na hunne terugkomst te Ternate, door zijne bedienden bij het Bestuur aldaar afgelegd. Ik meende hunnen hoofdinhoud, onveranderd, aan het einde van deze inleiding te mogen plaatsen (Bijlage A). Eenvoudig en treffend schetsen zij dit verscheiden en doen ons zien dat Bernstein kalm en

gelaten overleed. Dat hij zich van zijn toestand geheel bewust was, blijkt verder uit den laatsten brief (Bijlage B), dien hij, 27 Maart 1865, schreef aan zijnen vriend en gemachtigde, den heer Jungmichel, handelaar te Ternate, en dien ik eveneens meende te mogen mededeelen.

Dr. Bernstein's reizen in de Molukken werden, zooals reeds gemeld, beschreven in het "Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde (Deel XIV, bl. 399/495, en Deel XVII, bl. 79/109)[1], doch die beschrijving eindigt met het einde van 1864; het laatste, merkwaardigste gedeelte van die reis was daardoor onbekend gebleven.

Het afschrift van Dr. Bernsteins Dagboek, thans in het bezit van het Koninklijk Instituut, schonk de mogelijkheid die leemte aan te vullen. Daartoe werd dan ook besloten, en dit later, zooals wij zagen, in zooverre gewijzigd dat de wenschelijkheid werd aangenomen van eene eenvormige bewerking van die geheele laatste reis, ook dus van het daarvan reeds bekende eerste gedeelte. Het is die bewerking, die hier thans wordt aangeboden.

De tekst werd met nauwgezetheid gevolgd, om den gedachtengang van Dr. Bernstein te bewaren. Toelichtingen van velerlei zaken in dien tekst, voornamelijk van de namen van plaatsen, natuurhistorische voorwerpen en dergelijke, bleken noodzakelijk; zij werden tusschen ( ) of als noot geplaatst of in Bijlagen saamgevat: hetgeen te gemakkelijker was, daar bij Dr. Bernstein geene bijvoegingen of toelichtingen hoegenaamd, of in welken vorm ook, voorkomen. Hoofdzakelijk betreffen die toelichtingen namen, plaatsnamen, minder om de spelling — door Dr. Bernstein in den regel steeds goed weergegeven, en zonder de eigenaardige omzetting van b en p, d en t, meestal eene vruchtbare bron van verwarring, doch bij hem slechts bij uitzondering waar-

[1] En dit op geenszins gelukkige wijze. Prof. Meinicke, die een levensbericht stelde van Dr. Bernstein, kenteekent (Petermann's geograph. Mitth. 1873, bls. 207) die opstellen — het zijn overzettingen in het Nederduitsch van de voornaamste gedeelten van het dagboek — als "*leider entstellt durch zahllose Drückfehler.*" eene uitspraak die iedereen die ze las gereedelijk mede onderschreef. Te meer zijn die fouten te betreuren, daar zij allen juist namen betreffen van plaatsen en natuurhistorische voorwerpen, somtijds zóó misvormd dat de eigenlijke namen onherkenbaar zijn, en daardoor eene ruime bron van verwarring ontstond voor het publiek dat de eigen aanteekeningen van Dr. Bernstein niet kon raadplegen.

genomen — dan wel ter wille van woordafleiding, en verder de namen der verzamelde voorwerpen. Vooral bij deze laatsten moeten wij nog enkele oogenblikken stilstaan, en wel om de toelichtingen zelve te verklaren.

Evenals elke wetenschap ontwikkelde ook de dierkunde zich pas allengs tot een samenhangend geheel, deels door samenstelling van de reeds door haar verkregen doch nog alleenstaande elementen, deels door de toevoeging daaraan van telkenmale nieuwe gegevens, verkregen uit de overal en onafgebroken voortgezette waarnemingen en ontdekkingen. Die latere invoegingen nog daargelaten, kon ook de samenstelling tot één geheel natuurlijk niet op eenmaal geschieden; er ontstonden geslachten, familien, orden, groepen; en eerst daarna en allengs geraakten wij tot het thans door ons aangenomen geheel. De stelselmatige benoeming volgde denzelfden weg, doch langzamer. Stelsels, aan elkander vreemd, nu en dan als vijandig tegenover elkander staande, bleven zich langen tijd handhaven, afgezonderd en zelfstandig, al erkenden de ontwerpers en hunne opvolgers het verband dat alles omvatte, de onderlinge identiteit van vele voorwerpen, soorten, geslachten enz. in verschillende stelsels verschillend benoemd en geplaatst. Er ontstonden zoodoende tal van synoniemen, in geen vak en in geene wetenschap echter zóó talrijk, en zóó de studie belemmerend, als in de natuurhistorische wetenschappen, en met name in de plant- en dierkunde.

Vooral voor de laatste werd de zoo wenschelijke eenheid eerst laat verkregen, en bestaat nog niet eenmaal geheel. Het was George Robert Gray, die, in zijne „Hand-list of genera and species of birds” het eerst ons een schema aanbood, dat nagenoeg alles omvatte, tot op den tijd der uitgave (1869/1871) voor de wetenschap verkregen; een werk thans meer en meer algemeen gewaardeerd en als grondslag voor latere werken aangenomen, en waarvan eigen ondervinding ook mij de hooge waarde deed erkennen.

Dr. Bernstein bezat het nog niet — het kwam eerst een vijftal jaren na zijnen dood uit — en hij bleef daarom aangewezen op de ***in zijn tijd*** beschikbare middelen tot stelselmatige indeeling van het waargenomene, die, hoe degelijk en goed

eenige [1] ook waren, toch niet geheel aan zijn doel konden beantwoorden. Voldoende verzamelingen ter vergelijking, genoegzaam ruim behandelde monographiën van de fauna's der door Dr. Bernstein te bezoeken gewesten [2], of van groepen of geslachten tot die Fauna's behoorende [3] stonden hem niet ter beschikking. Dr. Bernstein stond op dat standpunt dat hij zelf zich rekenschap kon geven van den aard van het waargenomene, en dat zijne mededeelingen daarvan ook voor ons Leidsche museum, en ook verder voor de mannen der wetenschap meestal voldoende aanwijzingen gaven; doch die schoten nu en dan voor den eenvoudigen beoefenaar der wetenschap en in het algemeen voor het publiek aan bruikbaarheid te kort.

Het kwam mij daarom voor dat het voor dezen of genen niet onwelkom en zelfs voor de geheele bewerking wenschelijk zoude zijn, indien doorloopend gewezen werd naar een volledig uitgewerkt stelsel, waardoor geen twijfel meer kon blijven bestaan omtrent aard en stelselmatige plaatsing van het waargenomene. Ik koos daartoe het reeds genoemde handboek van G. R. Gray: "Hand-list of genera and species of birds", en wel te eerder omdat dit laatste werk overal tevens de literatuur van het onderwerp aangeeft.

Gray geeft aan geslachten en soorten grootere en kleinere arabische cijfers, en aan de — nog al veelvuldige — ondergeslachten letters. Bovendien onderscheidt hij elke indeeling door een doorloopend eigen lettertype. Bijvoorbeeld de Seleucides resplendens [4] van Dr. Bernstein is bij hem:

---

[1] V. d. Hoeven's *"Handboek"*, Bonaparte's *"Conspectus"*, Schlegel's *"Handleiding"*, dat laatste vooral eene "Handleiding" zooals geene andere taal, geene andere wetenschap, in zoo beknopten en voor den reiziger bruikbaren vorm, met zoo vele en goede gegevens er aanbiedt.

[2] Salvadori's *"Prodromus Ornithologiae Papuasiae et Moluccarum"*, het eerste volledige werk van dien aard, wat onzen Ned. Ind. Archipel betreft, begint met 1877, en is nog niet eenmaal geheel af.

[3] Lesson was geheel verouderd. Dr. A. B. Meyer's talrijke mededeelingen omtrent de uitkomsten van zijne reizen, o. a. in de ook door Dr. Bernstein bezochte streken, die van Beccari, d'Albertis enz. konden hem niet helpen, daar die reizen eerst later ondernomen werden. De werken van Gray, Gould, enz., die voor ons onderwerp in aanmerking komen, zijn alle eveneens van latere dagteekening dan Dr. B.'s reizen. Elliot's *"Paradise birds"*, de behandeling van die groep die voor Dr. B. de meeste aantrekkelijkheid bezat, is van 1872. De vele en uitnemende monographien in het *"Muséum d'histoire naturelle; revue critique et méthodique* enz." van Schlegel, waren eveneens nog niet of daarvan slechts onderdeelen uit.

[4] Die soortsnaam *"resplendens"* wordt door Schlegel in zijne handleiding en ook door Dr. Bernstein gebruikt, doch overal elders was die *"resplendescens."*

Ordo (Orde) II. PASSERES,

Tribus (Stam) II. TENUIROSTRES,

FAMILIA (Familie) I. **UPUPIDAE,**

Subfamilia (Onderfamilie) III. **Epimachinae,**

Genus (Geslacht) **360. EPIMACHUS,**

SUBGENUS (Ondergeslacht) b. SELEUCIDES,

Species (Soort) **1274. albus.**

In de thans aangeboden bewerking van Dr. Bernstein's reis worden voor de geslachten en soorten wel de namen bewaard door hem zelven in zijn "Dagboek" aangenomen, doch tevens overal de namen en nummers van Gray's "Hand-list" aangegeven, en wel: de nummers van het geslacht vóór (links), die van de soort daarachter (rechts), onderling door een staand streepje gescheiden en, beide met het zelfde cijfertype voor de "Hand-list" aangenomen, en waar noodig ook naam en letter van het ondergeslacht vermeld. Voor orde en familie bestond daartoe slechts zelden aanleiding.

Bij de doorloopende behandeling werd, behoudens genoegzaam verschil in grootte, om geslacht en soort te onderscheiden, voor beide van dezelfde lettersoort gebruik gemaakt, daar het lettertype, in de "Hand-list" voor de eersten gebruikt, in doorloopenden tekst ondoelmatig bleek. Waar schematische behandeling daartoe aanleiding gaf, werden echter de lettertypen van de "Hand-list" voor alle de indeelingen onveranderd overgenomen.

Ik wil niet ontveinzen dat de toevoeging van al die namen, getallen en verdere gegevens, het tijdroovende nog daargelaten, dikwerf lastig was. Dr. Bernstein vermeldt nergens zijne bronnen of de namen van de stellers der door hem aangeduidde geslachten of soorten. Niet alleen echter gaven verschillende bewerkers, dan eens gelijktijdig doch van elkanders werk onbewust, dan weder langer of korter na elkander doch meer zelfstandig werkende, of tengevolge van onvolledige diagnose, zooals wij reeds boven zagen, verschillende namen aan dezelfde geslachten of soorten, doch, lastiger nog, dezelfde namen werden nu en dan aan verschillende geslachten en soorten gegeven, waardoor de verwarring door het overgroote aantal synoniemen

---

De oudste naam voor deze soort was "albus" geweest. Gray handhaaft dien, en ook Schlegel wijzigde later zijne eerste meening en noemde den vogel *Epimachus albus;* cff. Coraces blz. 95 in zijn Muséum enz. Ook Dr. Bernstein liet dikwerf den eersten naam los voor den tweeden.

ontstaan, nog toenam. Dr. Bernstein vergist zich zelfs enkele malen, en bovendien stemmen de namen in zijn „Aanteekenboekje" [1] nu en dan niet overeen met die in het reisverhaal, zijn „Dagboek". Ik moest dus meermalen aanvullen uit de nadere bepalingen van het door Dr. Bernstein verzamelde, hetzij in het Museum zelf of in den Catalogus van het Museum — voor zooverre die gedrukt is — dan wel uit eigen aanteekeningen bij plaatselijk en persoonlijk onderzoek bijgehouden, en die mij, bovendien in het bezit van de bovenaangeduide latere en betere gegevens, en vooral van den Catalogus van ons Museum, en van Gray's „Handlist" — die Dr. Bernstein beide miste — onvermijdelijk tot betere bepalingen moesten voeren, dan hem destijds mogelijk waren.

Het waren die oorzaken, met de in de boven bijgevoegde noot uiteengezette redenen, die aan Dr. Bernstein eene strenge doch tijdroovende kritiek bij de geslachts- of soortsbestemming onmogelijk maakten, en haar, waar hij kon, deden vervangen door nauwgezette omschrijvingen en metingen, 't geen alleen tijdens het

---

[1] Ik had de raadpleging daarvan te danken aan de welwillendheid van den hoogleeraar Dr. H. Schlegel, den directeur van het natuurhistorisch Museum te Leiden, waar de geschriften en daaronder de beschrijvingen en tallooze metingen van de verkregen exemplaren, door Dr. B. verzameld, bewaard worden. De geslachts- of soortsbepalingen zijn daarin, evenals in het „dagboek", meestal globaal behandeld, nu en dan zelfs weggelaten, en terecht; die bepalingen — Dr. B. gevoelde dat zelf — konden slechts voorloopig zijn, en eerst bestemd plaats vinden na onderzoek en vergelijking; aan het museum mogelijk, doch hem plaatselijk ondoenlijk. Van groot belang zijn daaronder vooral Dr. B.'s „Notizen", de omschrijving en de afmetingen bevattende van het op vroegere reizen en elders door Dr. B. verzamelde. Dat gedeelte van den arbeid van Dr. B. is met de grootste nauwkeurigheid en zorg verricht.

Dat min of meer morphologisch gedeelte van Dr. B.'s onderzoekingen vond, bij de voor den voorhanden overvloed aan werk toch reeds tekort schietende werkkrachten aan ons Museum, tot nog toe geen bewerkers, en het moet erkend worden, dat Dr. B.'s letterlijk mikroskopisch handschrift, opgehoopt in op elkander gedrongen regels, die bewerking tot een bijna wanhopigen arbeid maakt. Doch hij is daarom nog geenszins onmogelijk, en het ware wenschelijk dien verricht te zien. Leiden, en met name het Museum waar de aanteekeningen en de verzamelingen elkander wederkeerig verklaren, steunen en aanvullen, waar verder steeds gelegenheid is tot ruime en welwillende toelichting, is daartoe de aangewezen plaats; die arbeid zij daarom aan belangstellenden, bijv. onder onze studeerende jongelingschap, ten zeerste aanbevolen.

Die „Notizen" zijn, zooals blijkt uit de inleiding, vóór de bewerking van het „Aanteekenboekje" (Bijl. D.) geplaatst, niet voortgezet tot op de thans behandelde laatste reis van Dr. B., omschrijven ook meest andere soorten en geslachten, loopen over andere gewesten, zijn daardoor des te belangrijker, daar ook die andere reizen van Dr. B. nog niet werden bewerkt.

verzamelen en bereiden mogelijk, later ondoenlijk zou zijn geweest. De enkele bovenaangeduide onvolledigheden in zijn „Dagboek” gaven gelegenheid tot aanvulling, des te eerder aangegrepen, en, even als dat voor alle de overige toelichtingen plaats vond, te ernstiger opgevat, naarmate ik er eene ruimere gelegenheid in zag tot het bereiken van nog een ander doel.

Reeds vroeger wees ik, in andere opstellen, op den achterlijken toestand van de natuurstudie bij ons, vooral wat betreft onze overzeesche gewesten, niet bij de mannen van het vak, of aan de middelpunten van studie, onderzoek, onderwijs ten onzent, doch bij het groote publiek, en met name bij die velen die door den aard van hunne betrekking, bij meerdere belangstelling en ruimer inzicht in het onderwerp, juist in die gewesten zooveel ten behoeve van de wetenschap zouden kunnen doen. Ik wees op de gevolgen daarvan. Een der redenen van dien toestand is gebrek aan — en daardoor onbekendheid met — gegevens; elke gelegenheid moet dus welkom geacht worden, om die zoo ruim mogelijk te verspreiden, of althans aan te wijzen. De weg tot onderzoek en de wijze waarop dat moet geschieden, worden daardoor tevens aangewezen, en aangetoond dat elke bijzonderheid, meermalen zelfs de geringste, daarbij hare waarde heeft. Zuiverheid in de bepalingen hangt af van nauwkeurigheid in kleinigheden, nu en dan zelfs op het gevaar af van kinderachtig of pedant te schijnen. Doch daardoor wordt tevens de overtuiging gevestigd dat dergelijk onderzoek aan velen mogelijk is, en dat niet uitsluitend de vakgeleerde, doch iedereen van eenige ontwikkeling, mits met goeden wil en geduld bezield, een steen kan bijdragen tot het gebouw der wetenschap. Moge daarom ook de mededeeling van de eene of andere bijzonderheid, die dezen of genen wellicht overbodig zal schijnen, uit dat oogpunt beschouwd worden.

De omwerking van het geheele „Dagboek” zoowel als van het „Aanteekenboek” — in overeeenstemming met het tegenwoordig voor de wetenschap verkregen standpunt — geschiedde stelselmatig met G. R. Gray's algemeen aangenomen „Hand-list” als uitgangspunt, terwijl ik verder overal mijne gronden aangaf. Toch bestaat de mogelijkheid van verschil van inzicht bij dezen of genen omtrent de bijgevoegde aanteekeningen en wijzigingen. Het behoeft hier nauwelijks opgemerkt dat die voor mijne

rekening blijven, en op de beoordeeling van den arbeid van Dr. Bernstein van geen invloed kunnen of mogen zijn. Hetzelfde geldt voor mogelijke vergissingen in die aanteekeningen.

De bijgevoegde schetskaart van dat gedeelte van Dr. Bernsteins reis dat behandeld werd, is door mij saamgesteld naar de laatste gegevens [1]. Dat hier en daar nog onjuistheden overbleven (Kajoa, Waigeoe, Batanta, Z. hoek van Halmaheira, enz.) was onvermijdelijk, doch er werd algemeen veel goeds verkregen en de vele en groote verbeteringen, waarvan de juistheid op verscheidene punten ook uit vergelijking met eigen waarnemingen en verzamelde gegevens mij bleek, doen mij dat oordeel met overtuiging uitspreken, en met te meer ingenomenheid, naarmate de bezwaren mij bekend zijn, waarmede te worstelen viel bij het bijeenbrengen van de noodige gegevens. Het is een goed en alles te zamen genomen wèl geslaagd werk, een gewaardeerde stap in de goede richting.

Het bezit van betere kustlijnen maakte het inschetsen van de overige noodige gegevens mogelijk; doch daardoor de invoeging van de ontworpen schets van de topographie en hydrographie der streken, door Dr Bernstein bereisd, onnoodig voor den thans aangeboden arbeid, die onwillekeurig toch reeds tot grootere uitbreiding geraakt is dan de aanvankelijke raming medebracht.

Te eerder kon die invoeging gemist worden daar, behalve de vroeger aangeduidde gegevens en Dr. Bernstein's reizen, beschreven in de reeds genoemde afleveringen van het „Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap", ten behoeve van zeil-aanwijzingen, meteorologie enz. van de behandelde streken, ook nog geraadpleegd kunnen worden: Gregory's „Zeemansgids voor den Molukschen Archipel" (blz. 164/173, 210/223, 323/351, 352/367, 375/393); Wallace's „Insulinde" (bldz. 25/172, 333/423, van Deel II der Nederlandsche vertaling), v. Rosenberg's „Reistochten" in „Natuurk. Tijdschr. van Ned. Indie" XXIV, 363 sqq. en zijne „Geelvink-baai" en „Malayische Archipel"; eindelijk Deel V, Nieuwe Volgreeks (1862) der „Bijdragen", P. A. Leupe „Reistochten naar Nieuw-Guinea" en P. J. B. C. Robidé van

[1] De nieuwe Molukkenkaart; die van de reis van Z. M. S. Soerabaya in 1876; van de Duitsche korvet Gazelle in 1875 (Annalen der Hydrographie, 1876. VI); Guido Cora's Cosmos, I. 1873, Tav. 7, en III, Tav. 2; en eenige eigen gegevens. Zij heeft tot grondslag de nieuwe Molukkenkaart van 1878. Onze zeemacht mag met voldoening op die kaart — haar werk — en op de vele daarin opgenomen verbeteringen wijzen.

der Aa „Reizen naar Nederlandsch Nieuw-Guinea”, de laatsten allen uitgaven van het Kon. Instituut.

Terwijl de bedoelde hydrographische schets, zooals boven medegedeeld is, wegviel, gaf de bewerking van het reisverhaal mij aanleiding tot het ontwerpen van twee andere meer zelfstandige opstellen, namelijk een „Overzicht van de groep der Paradijsvogels op hun tegenwoordig standpunt”, en eene „behandeling van de groep der Edelpapegaaien (het geslacht: Eclectus) en tot mededeeling van eenige bijzonderheden daarmede in verband”, welke beide opstellen als Bijlagen E. en F. aan het „Reisverhaal” worden toegevoegd.

Dr. Bernstein's „Aanteekenboekje” geeft de opsomming van hetgeen dagelijks en plaatselijk verzameld werd, en eenige metingen en beschrijvingen, uitkomsten van onmiddellijke waarneming.

Deze laatste, hoewel voor de abstracte wetenschap van belang, liggen buiten de grenzen van onzen arbeid. Met de opgave van hetgeen plaatselijk verzameld werd is het anders gelegen. Nu en dan vermeldt het „Dagboek” een verkregen voorwerp niet in het „Aanteekenboekje” opgenomen; veelvuldig worden in dit laatste voorwerpen vermeld, waarover het „Dagboek” zwijgt, en wordt dit laatste dus door het „Aanteekenboekje” aangevuld, en het dagelijks en plaatselijk verkregene steeds bekend, eene omstandigheid zoowel voor den lateren reiziger of natuuronderzoeker als in het algemeen voor geographische zoölogie van veel belang.

Ik besloot daarom die gegevens uit het „Aantekenboekje” als bijlage aan het „Dagboek” toe te voegen, behandeld zooals voor dit laatste plaats vond, met aanduiding van de getallen van geslacht en soort, enz. uit Gray's „Hand-list”, ingepast dus in het in latere jaren tot geheele afronding gebrachte stelsel, waarvan die „Hand-list” ons het zoo goed als volledige schema aangeeft, wáár noodig aangevuld door den catalogus van ons Museum, of Salvadori's „Prodomus”, beide reeds boven omschreven.

Afgebroken te Kajoa op 17 Augustus 1864, opent het boekje de aanteekeningen betrekking hebbende op de laatste reis, om welke reden dan ook, pas weder op 20 November 1864 te Salawati.

Bijlage D. geeft het op die wijze ingerichte „Aanteekenboekje.”

En hiermede meenen de bewerking van het Dagboek genoegzaam te hebben toegelicht.

BIJLAGE A.

OVERZICHT VAN DE UITGEGEVEN GESCHRIFTEN EN OPSTELLEN VAN DR. H. A. BERNSTEIN.

(Voor zooverre mij bekend.)

1. Microstoma hiemale, eine neue Pilzgattung aus der Gruppe der Perizoideen, in de „Nova Acta Academiae Caes. Leopoldinae" XXIII, pars II, pag. 647—655.
2. De anatomia Corvorum. Pars prima. Osteologia. Dissertatio inauguralis zoötomica. Vratislaviae, 1853. (8°. 64 s. 2 t.)
3. Ueber die Nester der Salanganen, in „Journal für Ornithologie, von Cabanis, VII, N°. 38, März 1859, blz. 111—119.
4. Ueber Nester und Eier einiger Javanischer Vögel, in „Journ. f. Ornith." VII, 1859, blz. 180—199, 261—281, VIII, 1860, p. 268—270, 417—432; IX. 1861, pp. 113—128, 177—192.
5. Beiträge zur näheren Kenntniss der Gattung Collocalia, Gray, in „Nova Acta Acad. Caes. Leop." XXVI, pars I, p. 13—86.
6. Ueber das Vorkommen eines einzigen Hodens bei Centropus medius, Müller, und Centropus affinis, Horsf. in „Reichert's und Dubois—Raymond's Archiv," 1860, blz. 161—168.
7. Bijdrage tot de nadere kennis van het geslacht Collocalia, in „Verhandelingen van de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië." II.
8. Over de zoogenaamde eetbare vogelnesten en den nestbouw van eenige Javaansche vogels, in „Verhand. Kon. Nat. Ver. in Ned. Indië", III.
9. Over het soortelijk verschil van Falco lymnaetus, Horsf. en Falco niveus. in „Verh. Kon. Nat. Ver. in Ned. Indië", VI.
10. Over eene merkwaardige anomalie in den oorsprong

der Arteriae Carotides, waargenomen bij Pitta cyanura, Vieillot, in „Natuurkundig tijdschrift voor Ned. Indië, D. XIX, blz. 353.

11. Over monorchie of het voorkomen van eenen enkelen testiculus bij Centropus medius, Müller, en Centropus affinis, Horsf., in „Nat. Tijds. v. Ned. Indië„, XXI, blz. 27.

12. Over een nieuwen Paradijsvogel (Schlegelia calva), en eenige andere nieuwe vogels, in „Nat. Tijds. v. Ned. Indie„, XXVII, blz. 79; Journ. Ornithol XII, 1864, blz. 401—410.

13. Beschouwingen en opmerkingen over H. von Rosenberg's „Overzicht der papegaaisoorten in den Indischen Archipel„ in „Nat. Tijds. v. Ned. Indië„, XXVII, blz. 292—299.

14. Coelops Frithi, Blyth.; in Journ. of the Asiatic Society of Bengal. v. XVII; Nat. Tijdschr. v. N.-I. XIV, 1857, blz. 97—100.

15. Tweede oölogische bijdrage, in „Nat. Tijdschr. v. Ned. Indië„ XXII, blz. 1—34. Vgl. „Acta Societ. scient. Indo-Neerl.„ vol. VIII.

En verder uittreksels uit de dagboeken gedurende zijne reizen aangehouden (in het Nederduitsch overgezet), met name:

Voorloopige mededeelingen nopens reizen in den Molukschen Archipel, in: „Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde„, D. XIV, blz. 399—496 en XVII, blz. 79—109.

BIJLAGE B.

MEDEDEELINGEN VAN DR. BERNSTEIN'S BEDIENDEN OMTRENT ZIJN OVERLIJDEN.

Dr. Bernstein heeft van zijn wedervaren van den 16den April tot aan zijnen dood niets meer medegedeeld, doch het is ons bekend geworden uit de verklaringen door zijne bedienden, na hunne terugkomst te Ternate op 14 Mei 1865, voor den Magistraat aldaar afgelegd. Het, dd. 20 Mei, daarvan opgemaakt proces-verbaal behelst in hoofdzaak het volgende:

„dat Dr. Bernstein, hun heer, op den 19den April des avonds omstreeks 9 uur is overleden.

„dat hij reeds eenigen tijd te voren aan eene slepende ziekte was lijdende geweest, en vele dagen achtereen zich de rechterzijde had ingesmeerd met blauwe zalf.

„dat zij hem, zoo ziek ziende, gedurig hebben aangedrongen op het terugkeeren naar Ternate, waaraan echter de heer Bernstein niet wilde toegeven, zeggende: „dat zij niet bevreesd behoefden te zijn dat hij zoude sterven.„

„dat hij, daags voor zijn overlijden, hun heeft medegedeeld dat hij gevoelde aan de gevolgen van zijne ziekte zeer spoedig te zullen sterven, en hun toen heeft gezegd dat zij zijn lijk vooral niet naar Ternate mochten brengen, maar hem op Batanta moesten begraven.

„dat hij toen een briefje heeft geschreven, en dat aan een hunner, namelijk Ali Poeasa, heeft gegeven om aan den heer Jungmichel (te Ternate) te overhandigen.

„dat hij den volgenden dag des middags soep heeft gegeten, en te bed lag of op zijnen luierstoel zat; en dat hij tegen 6 uur des avonds Ali heeft geroepen om hem te helpen bij het doen van zijne behoefte.

„dat hij daarna niet meer naar bed is willen gaan, maar is blijven zitten lezen in een klein hoekje.

„dat hij toen aan Ali heeft gelast om de hier en daar verspreidde goederen in de trommels te bergen, en hem daarop naar buiten gezonden heeft.

„dat zij daarna, in zijne nabijheid blijvende, nogmaals door hem werden weggezonden.

„dat zij omstreeks 9 uur des avonds hebben hooren hoesten en, daarop naar binnen gaande, den heer Bernstein stervende vonden, die daarop weinige oogenblikken later overleed.

„dat zij, na het lijk gewasschen en gekleed te hebben, den volgenden dag, uit eenige planken, eene kist hebben getimmerd, en het lijk, zorgvuldig met kamfer bestrooid, daarin geplaatst hebben.

„dat zij vervolgens alle de goederen van den overledene in het vertrekje van de prauw, waarin het lijk lag, opgeborgen en dat behoorlijk afgesloten hebben, door de geheele prauw dicht te spijkeren.

„dat zij, uit vrees voor mogelijke kwade gevolgen, vermeend hebben niet te mogen voldoen aan het verlangen van den overledene om hem op Batanta te begraven.

„dat zij, daarna naar Ternate vertrokken zijnde, op den 18den Mei dáár zijn aangekomen.„

Deze verklaring werd voor den toenmaligen magistraat van Ternate, den heer van Cattenburgh, afgelegd door Ali Poeasa en Djoemae Gaga, hoofdbedienden van Dr. Bernstein, en door de overigen bevestigd, en aan mij, toen ik later op Ternate navraag deed naar het uiteinde van Dr. Bernstein, door dezen en genen van de tochtgenooten nauwkenrig herhaald. Kamis Birahi [1] beschreef mij de ziekte omstandig, en 't bleek daaruit dat Dr. Bernstein aan een lever-abces was bezweken.

---

[1] Deze Kamis Birahi, een Javaan reeds te Gadok op Java bij Dr. Bernstein in dienst, en door hem tot préperateur opgeleid, was hem naar Ternate gevolgd, en had hem verder, als préparateur en hoofdjager, overal op zijne reizen vergezeld. Hij bleef na den dood van Dr. Bernstein op Ternate; vergezelde von Rosenberg, daarna Dr. A. B. Meyer op hunne tochten in de Molukken en naar Nieuw-Guinea, en bleef nog een tijd lang voor dezen laatste verzamelen. Later werkte hij nu en dan voor mij, moest echter daarna door ziekte eene langdurige rust nemen. Hij was dikwerf sukkelend, zijne gezondheid was op de laatste reis met Dr. Bernstein geknakt geraakt. Diens volgelingen hadden allen geleden. Zelden heb ik handiger, netter, en geschikter préparateur, en voor een inlander nog nimmer meer volleerde zoöloog, vooral ornitholoog, ontmoet dan onze Kamis, een levende catalogus van vogelsoorten, met omschrijving van kenmerken, leefwijze enz. en opgave van vindplaatsen.

Ook het lijk werd te Ternate nog zooveel dit doenlijk was onderzocht, en daaraan geene andere kenteekenen gevonden dan die het bovenstaande bevestigden; daarna werd het gekist en op het kerkhof voor Europeanen te Ternate begraven. Dáár op de ruime parkachtige begraafplaats, een romantisch schoone plek, aan den voet van den trotschen vuurberg van Ternate, wijst een eenvoudig gedenkteeken, aan den ZO. hoek van een der nabij het midden gelegen kruiswegen, het graf aan van Dr. Bernstein, bezweken als een offer van de wetenschap die hij om haar zelve lief had, en voor wier ontwikkeling hij menigen bouwsteen heeft aangedragen; en is dat oord, in de nabijheid van zijne vroegere woning, van de werkplaats, wáár vroeger door hem zooveel werd onderzocht, vergeleken, voor de wetenschap en voor ons Vaderland gereed gemaakt, voor hem de best geeigende rustplaats, nu het hem eenmaal niet gegeven was die te verkrijgen op het sombere Batanta, in het midden van die streken waar hij zijne schoonste uitkomsten verwierf, menig geheim van hare nog dikwerf zoo raadselachtige Fauna vermocht op te helderen.

Hij heeft ons door zijn voorbeeld getoond wat grondige wetenschap vermag, ver van alle hulpmiddelen en geheel op zich zelf aangewezen, doch gesteund door ijver, wilskracht en volharding. Zijn dagboek toont het, maar nog veel meer bewijzen zulks de geschriften, aanteekeningen, waarnemingen en andere voorwerpen die, door hem toegezonden, op het Leidsche Museum berusten[1].

---

[1] Het ware te wenschen dat zij nog eenmaal werden onder handen genomen, en de zoo volledige, doch verspreidde elementen tot een samenhangend geheel verwerkt. Het personeel van het Museum kan zulks niet. Het zijn heldere hoofden, ernstige en doorzettende werkers die dáár bescheiden zijn, doch al ware hun getal verdubbeld, ook dan nog zoude aan alle — en daaronder dringende — eischen van het Museum nauwelijks kunnen worden voldaan.

BIJLAGE C.

BRIEF AAN DEN HEER JUNGMICHEL, TE TERNATE.

Ternate (m. z. Salawati), 27 Maart 1865.

Geëerde Heer Jungmichel.

Sedert het begin van deze maand ben ik ernstig ziek, als gevolg van het verblijf in de zeer moerassige en ongezonde baai van Kalwal. Ik zoude gaarne reeds eerder van daar vertrokken zijn, doch had mijne prauwen tot grootere zekerheid naar Sailolo gezonden. Mijne ziekte is wederom eene aanmerkelijke opzetting van de lever. Sedert acht dagen leef ik slechts van wat rijst en suikerwater, en ben als gevolg daarvan zeer zwak.

Van verbetering is nog niets te bespeuren. Bij den heerschenden Westewind kan ik nog niet terug, en is het dus vrij zeker dat ik Ternate wel niet terug zal zien als deze toestand nog langer duurt. Daarom schrijf ik reeds nu, en verzoek u mij dit niet kwalijk te nemen.

In een kleinen groenen blikken trommel in mijn huis te Ternate bevindt zich mijn testament. De Heeren Niederer & Comp. te Batavia zijn mijne executeurs. Ik verzoek u de boeken en zoo doenlijk ook de geweren naar Batavia aan de Heeren Niederer & Co. te zenden, alle andere zaken te Ternate te verkoopen, behalve de naturalien, die aan het Gouvernement toebehooren. De sleutels van de verschillende kisten bevinden zich in de kamferhouten koffer in de zijkamer. De sleutel van dezen, zoo mede van de koffers enz. op de prauw heeft mijn bediende Ali.

Het schrijven wordt mij zeer moeielijk. Ik heb deze weinige regelen met drie tusschenpoozen geschreven. U nogmaals om verontschuldiging verzoekende dat ik u zooveel moeite veroorzaak, teeken ik mij

Uw BERNSTEIN.

PS. Ik heb de matrozen twee maanden uitbetaald van 17 December tot 17 Februari, en moeten zij nu nog één maand — van 17 Februari tot 17 Maart — ontvangen, behalve nog het eten. Van mijne bedienden moet de Javaan Oedjan voor mijne rekening naar huis gezonden worden. Djoema heeft eerst van af den 17 Maart iets te ontvangen. De jagers zijn allen tot aan het einde van Maart afbetaald.

DAGBOEK

AANGEHOUDEN DOOR Dr. H. A. BERNSTEIN TIJDENS ZIJNE LAATSTE REIS, VAN TERNATE NAAR NIEUW-GUINEA, SALAWATI EN BATANTA, VAN 17 OCTOBER 1864 TOT AAN ZIJNEN DOOD, 12 APRIL 1865.

(Vgl. »Tijds. Ind. T. L. en Vk.« XVII, 99.)

(De voor plaatsnamen gebruikte verkortingen zijn: P. voor Poeloe = eiland, T. voor Tandjong = Kaap, punt, O. voor Oedjoeng = hoek, S. voor Selat = straat, G. voor Goenoeng = berg, K. voor Kampong = dorp, Soeng. voor Soengei = rivier.)

October. Vertrek van Ternate. P. Maree. P. Motir. P. Makian, Powati. P. Meskin. Kajoa, N. punt. Goerapingi. W.kust, Laloein. T. Samola. Raloeit S. Njilalang. Timilonga. Saketa. Woka, Pasir. Palelee. Talangami. Ganee. S. Libobo. T. Balik. T. Libobo. Laleo-bobo. Ganee di loewar. Ranga-ranga-baai. T. Bissoe. Lelee. Weda.

De laatste dagen van September (1864) en het begin van October besteedde ik aan de voorbereidselen tot de voorgenomen reis naar Nieuw-Guinea. Ik had reeds in September daarheen willen vertrekken maar had dat toen niet kunnen geschieden, daar mijne nieuwe prauwen nog niet gereed waren. Den 12den October liepen die eindelijk van stapel, en bleek toen tevens dat die goed bewerkt en gekalfaat waren en niet lekten [1]. Den 16den kwam de mij toegevoegde luitenant [2] aan; en ook dienzelfden dag laadde ik al het noodige in de voor

---

[1] De ondervinding van vroegere reizen gaf aan Dr. Bernstein die woorden in den mond, gevolgen van een der hoofdpunten van zijn onderzoek van de prauwen, en begrijpelijk voor een ieder die de onafgebroken kwellingen ondervonden heeft voortspruitende uit het onophoudelijk lek worden in die streken van de prauwen, bij het ontbreken van goed gereedschap meestal slecht gevoegd, en die daarom af en toe op strand gehaald, nagezien en met breeuwsel (uit boomschors, meest van Melaleucineën, Leptospermen en dergelijke), damar en kalk gedicht, of zoogenaamd gekalkt moeten worden.

[2] Een luitenant van den Sultan van Tidore. De onderzoekingstocht bewoog zich voor het grootste gedeelte binnen de grenzen van het gebied van dezen laatsten, en had hij daarom van het Nederlandsche bestuur de uitnoodiging gekregen, een zijner luitenants mede te geven om Dr. Bernstein overal bij te staan.

mijne reisbenoodigdheden en bagage bestemde prauw, en eindigde mijne laatste toebereidselen.

17 October werd op het residentie-bureau aan alle mijne lieden twee maanden voorschot betaald, waarbij ik tevens een van de voor mij bestemde djoeragans [1] weigerde aan te nemen, daar hij mij reeds van vroeger als een daartoe geheel ongeschikt persoon bekend was. Nog vóór den middag vertrok de eene (geladene) prauw om te Saketa op mij te wachten; en belaadde ik dien dag ook de andere prauw.

18 October. Kort na 8 uur ging ik aan boord van de prauw en verliet Ternate om 8 u. 45 m. Om 11 uur werd T. Lehegila, en om 3 uur Ajer besar bereikt. De wind die tot nu toe ongunstig was geweest, werd nu beter, zoodat de reis sneller voortging, en wij achtereenvolgens en al zeer spoedig T. Goto, Soa-sio [2], Sele, Tono-wai, Goea-batoe, Togohia, de Z.hoek van Tidore voorbij, en, om 5 u. 15 m., aan de O.hoek van Maree (Pottebakkers-eiland) aankwamen. Ik ging hier achter den Z.O.hoek voor anker, op eene tegen den N. O. wind beschutte plaats. Niettegenstaande mijne waarschuwing kwam echter de djoeragan te dicht onder den wal, en zoo nabij zelfs, dat het later ondoenlijk bleek aan mijn bevel gevolg te geven om in den vroegen morgen van den 19den October, en wel om 2 u. a. m., de reis voort te zetten, daar het water te ondiep was om van de ankerplaats weg te komen. Hoe onaangenaam mij dit ook was, begreep ik toch dat ik mij in het onvermijdelijke moest schikken. Bij het aanbreken van den dag werd ik daardoor ooggetuige hoe een hert poogde om van Maree naar (het ten Z. daarvan gelegen) Motir over te zwemmen, doch, al spoedig opgemerkt, door drie Tidorezen in eene lichte prahoe achterna gezeten, binnen korten tijd ingehaald en afgemaakt werd. Om 8 u. 15 m. eindelijk kwamen wij met hoog water over de ondiepten en zeilden naar Motir dat in twee uur werd bereikt. Hier bleef ik tot 2 u. p. m. en gingen wij toen weder voort. Om 3 u. haalden wij den O.hoek van Motir, om 5 uur Makian, en liepen kort na 7 u. in de haven van Powati [3] binnen.

20 October. — Om 4 uur des morgens van Powati afge-

[1] Gezagvoerder op de prauw.

[2] Soasio (= groote stad), de hoofdplaats van Tidore, zetel van den Sultan.

[3] Dit is te euphemistisch uitgedrukt. Powati bezit geen haven, ligt aan eene slechts een weinig inloopende baai. Dr. B. vergist zich echter hier; hij

varen, om 6 u. aan den Z.O.hoek van Makian, en kort vóór 11 u. met N.O.wind tot P. Meskin dat wij langs de O.zijde voorbijstevenden. In de straat tusschen dit kleine eiland en Kajoa (Kadjoa) hadden wij met tegenstroom te kampen zoodat het middag was voor wij de N.W.kust van Kajoa (Kadjoa) bereikten, en ging de reis ook verder langzaam, daar wij nog steeds met dien tegenstroom te kampen hadden. Om 3 u. waren wij pas tot aan het riviertje Likil gekomen, toen daar eene W.bries op kwam zetten, die ons verder hielp; intusschen niet dan met een gelijktijdig lastig slingeren van de prauw. Om 5 u. waren wij eindelijk bij Goerapingi. De lucht was in het N. sterk betrokken, hoewel wij het later nog al vrij van den regen bleven houden. Daarentegen kregen wij om 11 u. eene stevige bries uit het W.

21 October. — Er zoude eerst water ingenomen worden, doch wij konden slechts 4 bamboezen vullen, daar de bronnen bijna droog waren. Wij zeilden daarop langs de W.kust van Laloein[1] voort, die ik vroeger nog niet had kunnen opnemen, wat ook nu door het slingeren van de prauw, als gevolg van den weder sterker doorkomenden W.wind, slechts onvolledig konde geschieden. Om 9 u. ging ik achter T. Samola voor anker daar de lucht in het Z. sterk betrokken was. Mijne lieden kregen gebrek aan water, daar hetgeen wij in de bronnen vonden niet vrij was van zoutdeelen. Gelukkig dat ik voor mij nog eenigen voorraad had. Om 1 u. deden wij eene poging om te vertrekken, doch moesten weldra dat voornemen weder opgeven, daar de dag reeds zoover was verstreken, en de lucht in het Z.W. dicht betrokken was. Bovendien kwam de maan pas om 11 u. 15 op, en konden wij blijkbaar spoedig weder op tegenstroom rekenen. Wij liepen dus op Samola terug en bleven daar het overige van den dag, gereed om in den volgenden nacht, na opkomen van de maan, de reis voort te zetten. Des avonds hadden wij eene eigenaardige verschijning; groote,

---

liep niet Powati, maar het meer Noordelijk gelegen Ngofakiaha aan. Dit laatste, eene der hoofdkampongs van het eiland, heeft eene goede reede, iets meer baaivormig inloopende dan de bovengenoemde, en vooral in den W. moesson eene veel gezochte wijkplaats. Op korten afstand NW. van daar, op de eerste aanhoogten van den berg, vond ik de overblijfselen van het oude fort Mauritia, te midden van prachtige koffieboomen schilderachtig gelegen. De afstand van daar tot Ngofagita (de tweede hoofd-kampong) is bijna één uur gaans.

[1] Laloein of Laloewi, aldus genoemd naar de casuarina of equisetifolia (Miquel, I, 874), de Javaansche „Tjemålå Bimå.”

lichtende, niet scherp begrensde voorwerpen naderden herhaaldelijk de prauw, schijnbaar door den stroom medegesleept, doch verdwenen dan steeds zoodra zij in de nabijheid van de prauw kwamen. Later hoorde ik nog herhaalde malen langs de zijden van de prauw een geruisch als van een sterk en luid uitademen of snuiven van eenig dier. Waarschijnlijk waren het dolfijnen, en hadden die ook door hunne beweging in het water het vroeger waargenomen lichten verooorzaakt [1].

In den voornacht woei het sterk van den Batjanschen wal waardoor ons anker begon door te dreggen, wat wij echter spoedig bemerkten en konden verhelpen. Daarop brak eene regenbui los die gelukkig niet lang aanhield, en plaats maakte voor eenen helderen maneschijn.

22 October. — Ten 2 uur des morgens werd de reis voortgezet. Aanvankelijk ging het slechts langzaam vooruit; toen het dag werd, waren de Laloein-eilanden nog duidelijk in al hunne bijzonderheden in het gezicht; ook Raloid (Raloeit), doch op grooteren afstand. Om 9 u. hielp ons een oostelijke bries. Ik zag nu Oostelijk van ons de zandbank, op de kaarten nog niet aangegeven, die ik, op de laatste reis van Batjan naar Kajoa (Kadjoa), in de richting van Njilalang Westelijk had laten liggen. Kort voor 2 u. kwam een duchtige regenbui neer, die langer dan een half uur aanhield. Om 2 u. waren wij aan de O.kust van Raloid, waar ik een half uur stilhield, om aan mijn scheepsvolk gelegenheid te geven den voorraad drinkwater aan te vullen; dat dáár zeer goed moet zijn. Nu was het echter ten gevolge van den vroegtijdigen regen zeer troebel. Daarop trachtte ik straat Njilalang te bereiken, wat echter door de invallende duisternis niet gelukte, zoodat wij genoodzaakt waren in eene kleine baai beoosten Loitbaai nabij de monding van de beek Geti voor anker te gaan, en was het reeds geheel donker toen wij die bereikten.

[1] Voornamelijk straat Patientie en zijne noordelijke verlenging — de straat namelijk besloten tusschen den vasten wal van Halmaheira en den onderzeeschen bergketen die bewesten van, en evenwijdig aan dat eiland, slechts zijne toppen genoegzaam omhoog heft om de eilanden-reeks van af Ternate Zuidwaarts te vormen — en ook het vaarwater bewesten die eilandengroep, schijnen eene bijzonder geliefde verblijfplaats van verschillende dolfijnachtige dieren te zijn; voornamelijk Delphinus phocaenoides, een geheel zwarte bruinvisch, en de krachtige kwaadaardige Delphinus orca, de zwaardvisch of grampus, de „trasher" of „killen" van de Engelsche en Amerikaansche whalers. Ik bezocht die streken veelvuldig, en nimmer zonder althans eenige troepen daarvan te zien. Alles saamvattende denk ik dat het de laatstgenoemde soort was die langs de prauw van Dr. Bernstein heentrok.

23 October werd de reis tijdig voortgezet en waren wij bij het aanbreken van den dag straat Njilalang al door. Bij Timilonga zagen wij, bij de monding van eene beek, Waitim, eenige huizen, en hield ik een korten tijd stil om water te laten innemen. Ik liet van hier, om 8½ u. oversteken naar den Halmaheira-wal, waarbij wij de eilanden Kitodoekoe (Kite-doekoe?) en Koffo rechts lieten liggen. Aanvankelijk was de stroom bijna onmerkbaar, naarmate de ebbe meer doorkwam liep die echter sterker om de Zuid, en toen wij om één uur T. Samolo (Samola) hadden bereikt, dreef hij ons met kracht, tusschen dien hoek en het eiland Kitodoekoe. Aan den zuidelijken ingang van de straat ligt het kleine rotsachtige eiland Pradjo (P. Radja?) en N. en Z. daarvan een paar klippen, bij hoog water onzichtbaar, terwijl dicht aan den N.-hoek van Kitodoekoe — op korten afstand [1] — er nog eene ligt. De vaart door die straat is daardoor niet zonder gevaar, en vooral des nachts; en groote schepen moeten daarom de voorkeur geven aan het vaarwater tusschen den Batjanwal en het eiland Koesso (Koessoe) [2]. Wij voeren nu langs de kust van Halmaheira, en bereikten tegen 5 u. de zoogenaamde haven, zuidelijk van Saketa [3], een kleine inham, tegen het N. geheel open en door een koraalrif, dat met vloed geheel onder water komt, tegen westelijke winden slechts onvolkomen beschut. Tengevolge van den N.W.wind slingerde mijne prauw zeer sterk, en ik vreesde voor den nacht, daar de lucht in de richting van Batjan zwaar was betrokken. Gelukkig trok het onweder naar het Z.W. en hadden wij bij al het slingeren toch nog een tamelijk rustigen nacht.

[1] Dr. Bernstein zegt hier »op 8' (denkelijk »afstand«; de zin is niet geheel duidelijk); doch het is blijkbaar eene vergissing, als gevende een veel te grooten afstand; nam. 5555 M. = een uur gaans, van 20 op 1°.

[2] Genoemd naar de Phalangisten, de buidel- of zakdieren, wier algemeene naam het is op Ternate c. a. en Halmaheira. In N. en O. Celebes is die naam slechts weinig afwijkende, Koessee. In die laatste streken is de Phal. ursina, in de eerste de veel kleinere Phal. orientalis inheemsch. De Imperata's (spec. div.), biesachtige grassen die op Java allang-allang heeten, worden op Ternate c. a. en Halmaheira c. a. koessoe-koessoe genoemd.

[3] Genoemd naar eenen, in het oog vallend grooten Saketa-boom, op den vrij steilen kaap aldaar reeds in de verte zichtbaar. Hoewel als identiek gesteld met de toch reeds zoo groote en forsche Javaansche »Kemiri« (Aleurites triloba. Miquel, I[2], 385), is het mij voorgekomen dat de exemplaren uit de Molukken (door Wildenow tot eene afzonderlijke soort, Aleur. moluccana, gebracht) toch nog krachtiger vormen bezitten, en ook in eenige onderdeelen afwijken van de eerstgenoemde.

24 October — werd reeds om $2\frac{1}{2}$ uur de tocht weder voortgezet, en waren wij met het aanbreken van den dag T. Woha (Woka?) voorbij, en hadden het dorpje Woka [1] in het gezicht. De kust van Halmaheira is van af T. Samola zeer bergachtig, en op de meeste plaatsen daalt het gebergte steil in het water af, vooral bij T. Bobo, de plaats waar ik op mijne terugreis in het vorige jaar, den 11den Juli, had overnacht. Bij T. Sarich (?) buigt zich de kust meer W.waarts, en wordt het gebergte lager. Wij konden daardoor Tonchy (?) om 2 uur bereïken. Volgens den Djoeragan was de haven van Pasir palelee niet ver meer af, doch bleek het weldra dat hij zich vergiste. Er kwam nu een flinke bries op, en deed langs de ondiepe kust zware branding ontstaan, waardoor mijne prauw heftig heen en weer slingerde. Ik vreesde dat die, slecht geballast en weinig beladen, zoude omslaan, en bracht eenige kommervolle uren door, in afwachting van de dingen die komen zouden. De duisternis viel in, nergens aan de kust was eene ankerplaats te vinden, en was het in den donker niet mogelijk goeden koers te houden, waardoor het gevaar van omslaan voor de prauw nog grooter werd. Eindelijk, om $8\frac{1}{4}$ u. gelukte het aan mijn djoeragan om de kleine haven van Pasir-palelee [2] te bereiken, die daarbij nog met de grootst mogelijke voorzichtigheid moest ingeloopen worden, daar de ingang door eene daarvoor liggende bank is gedekt. Ik was blijde uit mijnen bedenkelijken toestand verlost te zijn, doch was zoo opgewonden dat ik eerst laat, tegen den morgen, kon inslapen.

25 October. — Eerst om $5\frac{1}{2}$ uur in zee, en tegen 9 u. in Talangami (ook wel Telingami) binnen, waar ik mijne andere prauw vond die ons den vorigen avond uit het gezicht was geloopen. Ook was hier eene prauw van Mysole (Misoewal) [3] met den Radja moeda [4] aan boord, die naar Tidore ging. Deze

---

[1] Genoemd naar de Molukken-kraai, de Corvus (Corone) orru, Müll.; **1535**/6196.

[2] De Palélee-rots, dus genoemd naar de vele daar staande Palelee's. De eigenaardige splitsing van de rotsen — op Java, en ook elders in het W. van den Archipel — in die van regelmatige samenstelling hetzij door stratificatie hetzij door bouw (sedimentair-vormingen zoowel als kalk- en koraalrotsen enz.), en allen te zamen "karang" genoemd, en die welke, zonder in het oog vallende regelmaat, uit kleine kristallen zijn saamgebakken, bijv. zandsteen, en die allen "pasir" heeten, vond ik ook in de Molukken vrij algemeen aangenomen.

[3] Mijsole (ten rechte Misoewal) is een eiland W. van Nieuw-Guinea en N. van Ceram gelegen en vasalstaat van den Sultan van Tidore.

[4] = Jonge vorst of Kroonprins, de zoon van den Radja.

en de Sengadji brachten mij al spoedig een bezoek, dat langer duurde dan ik wel wenschte, daar ik op mijne prauw het een en ander te verrichten had met het innemen van ballast en herstel van een gedeelte dat een weinig was uiteengewerkt. Ook moest de Djoeragan een nieuwe stoel voor den voet van den mast maken, daar die welke te Ternate was gemaakt, te smal was, en bij zijdelingschen wind het breken van de bamboe deed vreezen. Ook op dezen arbeid moest ik een oog blijven houden, zoodat het 5 uur werd eer ik aan wal kon gaan, om aan den Sengadji een bezoek te brengen, en eene wandeling door het dorp te maken, die echter door de weinige uitgestrektheid van de plaats niet lang duurde. Van den Sengadji vernam ik dat de geheele bevolking van de afdeeling Ganee slechts ongeveer 100 zielen bedroeg, dat Ganee van uit Talangami in 4 tot 6 uur te bereiken was, en dat in het Z. gedeelte van Halmaheira veel sago groeit, het voornaamste voortbrengsel van de landstreek. De hoofdplaats van Ternataansch Zuid-Halmaheira is Saketa, de zetelplaats van een Oetoesan, terwijl de afdeeling Ganee onder een Sengadji staat.

26 October. — Om 5½ uur vertrokken. Een flinke N.W.wind hinderde in den beginne meer dan dat hij ons hielp. Spoedig werd echter Oeri (Oewi)-madehee, de Z.-hoek van de baai, bereikt, en bleven wij daarna op korten afstand van de kust doorzeilen. Weldra bevonden wij ons aan den ingang van straat Libobo, en hadden bij invallende eb den stroom mede, die bij vloed om de West loopt. De meest zuidelijke punt van Halmaheira aan dezen kant is T. Balik, herkenbaar aan een klein daarvoor gelegen eiland. Even achter dien hoek buigt de kust wat meer binnenwaarts, en vormt de nog al breede baai van Kroenga, aan welker W. gedeelte zich een goede haven voor prauwen bevindt. Voorbij de kaap die deze baai O.waarts begrenst, bevindt zich eene tweede dergelijke baai, Djoei, waar ik zes tot acht hutten zag. In de eerste baai had ik er slechts één gezien. Ook in deze baai is een goede haven voor prauwen. Deze laatste heet even als eene nog meer oostelijk aan den voet van den G. Libobo (een heuvel) gelegen, Kahea Maisolo (= verblijfplaats van de wilde varkens); de laatste mij reeds van het vorige jaar bekend, als een veilige haven voor prauwen, waar ik den nacht van 28/29 Juni 1863 had doorgebracht. Om 1 uur kwamen wij T. Libobo, de zuidelijke punt van Halmaheira voorbij, op eenigen afstand om de on-

diepten te vermijden die zich daar nog al ver uitstrekken. P. Babi ligt ZO. van de punt en is op de kaarten niet goed aangegeven. Wij stelden nu den koers N.-waarts, hadden spoedig den volgenden hoek bereikt, en bleven stil in een kleinen inham tusschen beide hoeken (de eerste en de tweede). Deze plaats heet Loleo-bobo = Laboeha nipa [1]; wij bereikten die om 4½ uur. Iets noordelijker ligt de haven Loleo-mela = laboeha boesoek (smerige vuile reede), waar ik vroeger, op mijne terugreis van Waigeoe, den nacht van 26/27 Juni 1863 had doorgebracht. De kust aan dit Z. gedeelte van Halmaheira is vlak, met wouden bedekt en vertoont zich hier weder tuf-kalk.

27 October. — Kort voor het aanbreken van den dageraad naar zee. Daar wij den stroom al spoedig tegen kregen, ging het niet bijzonder vlug vooruit, te meer nog daar ook de NW. wind daartoe het zijne bijdroeg. In de verte vertoonde zich het gebergte Telingami, doch is overigens de kust zeer eenvormig en onbewoond. Slechts twee of drie hutten toonden aan dat die nu en dan door Alfoeren werd bezocht. In de verte vertoonden zich de Widih-eilanden, lange lage koraaleilanden, in uiterlijk en zamenstelling geheel gelijk aan T. Iodji. Om 11 uur waren wij aan den Z.-hoek van de baai van Ganee, liepen de beide havenplaatsen Loleo-lama (oude reede) en Akejo-boeboe [2] voorbij en ankerden om 11½ uur voor Ganee. [3] Van den Ngofomanira vernam ik aangaande de Widih (lees Widi-) eilanden dat zij onbewoond zijn, en in twee groepen verdeeld, waarvan de noordelijke uit acht, de zuidelijke uit twaalf eilanden bestaat. Het aantal zielen langs de geheele kust, voor zooverre die tot Ganee behoort, bedraagt een 120tal. Om 3½ u. begaf ik mij naar den N.-

---

[1] De Nipa-reede, genoemd naar de Nipa of Bajoe (Nipa fruticans, Miquel, III, 150), een moeraspalm van veelzijdig nut, o. a. voor de inlandsche prauwen, ook om uit de bladeren matten te vlechten, of eigenlijk aaneenterijgen, kadjang; vandaar de bekende naam kadjang-matten.

[2] De Nipa-beek. Het Spaansche woord „agua” met zijne verklein-woorden en afleidingen bleef in de Molukken inheemsch, doch verbasterde allengs, en wordt daardoor, ruim verspreid en in allerlei vormen, in de Molukken teruggevonden.

[3] Wel te verstaan Ganee di loewar (Buiten-Ganee) op de O.kust tegenover Ganee di dalem (Binnen-Ganee) op de W.kust, en onderling door [illegible] verbonden. De afstand is niet groot, doch het eerste gedeelte van [illegible] Ganee di dalem (W.kust) lastig, daar dat pad tevens zoowat als [illegible] voor den aanvoer van hout voor de werven van Ganee d

hoek van de baai, Ranga-ranga genoemd, waar ik reeds vroeger den nacht van 24/25 Juni 1863 had doorgebracht.

28 October. — Een weinig over 4 uur naar zee. Bij het aanbreken van den dag waren wij echter nog bijna niet vooruitgekomen; en zeilden langs de kust die hier laag en goed met bosch bedekt is, waarlangs slechts op enkele plaatsen eenzame hutten van Alfoeren-gezinnen bespeurd worden. Tusschen de boomen vielen de Kanari-boomen [1] door hunne heldere stammen in het oog. Langs de kust was ditzelfde het geval met de Taliseh-boomen [2], door roode en geelroode bladeren gekenteekend. Om 9½ kwamen wij Ajer-Laloein en om 11½ uur het eiland Jodji langs de O.-kust voorbij. Nog oostelijker ligt het eiland Saenam, ook P. Djin (eiland van de booze geesten) geheeten, dat door de inlandsche schippers steeds zorgvuldig gemeden wordt, omdat langs de kust een groot dier — Goerita — huist dat de prauwen aanhoudt [3]. Het eiland is op de kaart van Gregory onjuist Simam genoemd, en veel

[1] Canarium Commune, eene Amyrideae (Miq. I[1] 643, Rumphius II, 146) door geheel Indië verspreid, ook veel aangeplant. Pohon kanari, K. pandjang Ki toewak, Soend., nawari, Amb., nia. Tern.

[2] De Barringtonia speciosa (Miq. I, 485. Rumph. III, 179) door den geheelen Archipel, de Filipijnen, Marianen en verder verspreid en onder allerlei namen bekend. „Boeton, Songgem, Hoetoem, Klapa lali” enz. Bij de door Miquel opgenoemde voeg ik nog de volgende „Madjo” op Ceram, Moedjoei op Ternate en een gedeelte van N.-Halmaheira, Noekoe op N.-Celebes, welken naam ook de Barr. alba aldaar draagt, en dat denkelijk de oorspronkelijke naam is, in die streken. Het woord „Talisei” dáár ook gebruikt, wordt dáár geacht uit de Filipijnen te zijn overgebracht, waar hij „Talisai” heet. Langs de N.kust van Celebes heerschte eenig verschil in opvatting en werden vrij algemeen de namen talisei en noekoe aan twee verschillende Barringtonia's toegekend, de Barr. speciosa, en een soort met veel kleinere bladeren en gelijkende op de „Poetat” (Barr. racemosa). Doch er heerschte geen vaste regel bij dat gebruik. Men ontmoet de vrij groote vier- of vijfhokkige vruchten van de Barr. speciosa omsloten in eene harde schil overal in zee; en leggen zij drijvende lange en verre tochten af zonder hun kiemvermogen te verliezen.

[3] Welk dier hier door „Goerita” bedoeld wordt, is mij niet duidelijk, en bij gelegenheid wel een nader onderzoek waard. In de Dsjilolo-passage, en in het algemeen langs de O.kust van Halmaheira vindt men nog al veel potvisschen (cachelot; sperm-whale, Physeter macrocephalus), tot zelfs in de baaien. Ik zag er o. a. verscheidene in de baai van Galela. Mijne inlandsche equipage — Alfoeren van Galela, uitnemende zeelui, en goede waarnemers — verhaalden mij dat die nu en dan door Goerita's werden aangevallen, en onder die aanvallen bezweken. Nog geen maand geleden had een dergelijk gevecht plaats gevonden even buiten de baai, waarna de potvisch was bezweken en aan strand gedreven; er lag werkelijk een doode potvisch gestrand aan de noordzijde van de baai. Het dier was van groote afmeting, doch te veel gehavend, ook door de eigen-

te groot geteekend. Zoowel Saenam als Jodji zijn kleine lage eilandjes, het laatste met een zandbank, een koraalbank die zich O.-waarts verlengt. Aan de tegenoverliggende kust van Halmaheira ligt T. Bissoe en vernam ik dat een weinig ten Zuiden daarvan zich eene broeiplaats van de Mamoa bevindt, nabij eenige woningen die ik opgemerkt had. Daar hier ook eene goede ankerplaats is, zal ik op de terugreis hier eenige dagen stilhouden [1].

---

aardige werkwijze van de kustbewoners om de traan machtig te worden — door murwstooten langs een gedeelte van de huid, waarna de zon over dag het overige deed, en de aldus uitgebraden traan, den volgenden dag onder de huid in een groote blaas opgehoopt, dan door insnijding afgetapt werd — dan dat iets kon nagespoord worden. De stank belette bovendien alle onderzoek. Sommigen omschreven dien Goerita, of eerder Goraita als eene »zeeslang«. Het grootste exemplaar dat ik ooit daarvan zag was eene Hydrophis pelamys van bijna 4 M. lang, door d'Albertis bij de Aroe-eilanden gevangen, en thans in het Museum van Genua. Korten tijd daarna zag ik tot mijne verwondering een cachelot aangevallen door zwaardvisschen (grampus, trasher, killer, Delphinus orca) die ik dacht dat wel walvisschen van die streken(Balaena australis) doch geen potvisschen aandurfden, en die bovendien bij de inlanders wel bekend zijn als ikan paos belang = bonte dolfijn.

Toen ik in 1874 te Kahoe (O.kust van Halmaheira) was, durfde niemand in eene kleine prahoe over de reede varen. Aan den ingang van de rivier huisde namelijk een kaaiman (boeaja, Crocod. biporcatus) die de sampans achterna zat, en de opvarenden greep; dit was pas overkomen aan een arabischen handelaar, wiens lijk niet eenmaal werd terug gekregen. Een tijd lang hield, tusschen P. Moor en Guebee, een haai zich met hetzelfde tijdverdrijf bezig. Ook aan deze beiden gaf mijn scheepsvolk hetzelfde epitheton. Al hebben wij hier oogenschijnlijk met de samenstelling van twee woorden te doen, waarvan het eerste vooral veel gebruikt, toch drong zich eenig vermoeden op naar het mogelijk bestaan van den eenen af anderen wortel, waartoe o. a. ook het Javaansche woord garot, (ꦒꦫꦺꦴꦠ꧀꧈ bijtend vasthouden) in betrekking zoude kunnen staan. Daartegenover staat, dat toen kort daarna, ter W.kust van N.-Halmaheira, eene op een steen staande vrouw door een reusachtigen inktvisch (Soentoeng) werd omstrengeld en omlaag getrokken, ook dat dier dadelijk als »soentoeng goerita« werd aangeduid, hoewel hij zijne vangarmen en niet zijn bek had gebruikt. Hoe ook, de uitdrukking blijve aan belangstellenden aanbevolen.

[1] Mamoa is de geslachtsnaam voor de Loophoenderen (Megapodius (2364/—) in meer bepaalden zin, niet alleen op Halmaheira maar ook verder op in het gebied dat zij bewonen, althans van de Filipijnen over N. en O. Celebes tot aan Westelijk Nieuw-Guinea, en ware het wel de moeite waard ook verder hunnen naam na te gaan. In onzen Archipel komen zij westelijker niet voor; doch breiden zij zich oostwaarts verre over de Polynesische eilanden uit, voor zooverre tot nu toe bekend tot op de Samoa-eilanden (170° WL.) Zonderling genoeg schijnt ééne soort verre westelijk buiten hun eigenlijk gebied voor te komen, namelijk op de Nicobaren, waar de Novara-expeditie ze vond.

Achter Bissoe ligt het aan zijne Casuarinen[1] zeer herkenbare Leleë (Lelee, genoemd naar de „Leptospermum Amboinense", eene aan de Kajoe-poetih-soorten (Melaleuca) na verwante Myrtaceae, die ook op Halmaheira veel voorkomt) en N. daarvan eene baai — Saoeleh. Daar het reeds 3 uur en Wossi nog zeer ver af was; en daar bovendien meer nabij

[1] In onze Ned. Ind. bezittingen vinden wij een vijftal Casuarina-soorten, Tjemara's; de hier bedoelde is de Cas. equisetifolia (Miq. I, 874, Rumph. III, 86), de meest verspreidde, namelijk van intertropisch Afrika door Z.-Azië en onzen Archipel tot over de geheele Pacific, en zooals onlangs bleek ook in Z-Amerika.

Elders schetste ik den diepen indruk dien de Casuarinen maken, niet alleen wanneer zij, meermalen tot groote wouden vereenigd, onze dennenbosschen met alle hunne eigenaardigheden voor den geest roepen, doch ook wanneer zij op geheel andere wijze, even eigenaardig doch meer liefelijk, het zwak geruisch van het avondkoeltje tot eene zachte harmonie omwerken „als wanneer men daarin dan Orpheus met zijn gansche snarenspel kan hooren." Ook onze voorouders reeds hadden dien boom lief, al noemde Rumphius hem eenmaal „drommelboom" („duivel" was hem te sterk), om ook in den naam de verwantschap te blijven bewaren die hij voor hem meende te moeten aannemen met den Himelaja-ceder, den Deodara, die even geheimzinnig over de valleien van Nepal ruischt. Dat onze goede Rumphius daarbij zoowel met die verwantschap als met die naamvertolking in de war was, behoeft thans geen betoog meer.

Meer land-inwaarts in O. Celebes, op Halmaheira, Boeroe, Batjan, Oebi, Ceram enz. komt eene meer cederachtige Casuarina voor, de Cas. nodiflora.

Hier en daar in de binnenlanden van N.-Halmaheira hoorde ik den naam in stede van „mamoa" als „momoewo" uitspreken. Ook op N.-Celebes, waar men er nog al nadruk op legt om ze te onderscheiden van hunnen stamverwant den „moleo, of „hamervogel (Megacephalon maleo, **2362**/9538). Op de afleiding van dat laatste woord „moleo", ook wel „maleo", zullen wij hier niet verder ingaan. Genoeg zij het hier aan te teekenen dat het, even als meer andere door mij elders behandeld, min of meer een artefact en door een toevalligen samenloop van omstandigheden tot verdere uitbreiding gekomen, door de inboorlingen van een ruim gedeelte der Molukken, en o. a. op Ternate, wordt gebruikt om de echte megapodii, de mamoa's, aan te duiden; doch steeds tegenover Europeanen, niet onderling.

Het zijn zonderlinge vogels, ook in hunne gewoonten; en heeft men eenmaal een hunner broeiplaatsen gezien, dan kan het geene verwondering meer baren dat het vernemen van het bestaan van dergelijke inrichting op de aangegeven plaats op Dr. Bernstein genoeg indruk maakte om hem te nopen däär, terugkomende, eenigen tijd te blijven.

Zij leggen namelijk — met lange tusschenpoozen — telkenmale slechts één ei van ten opzichte van hunne gestalte waarlijk kolossale afmetingen, doch dat zij nimmer uitbroeien, in nesten op den grond die door hunnen reusachtigen bouw versteld doen staan. Meerdere vogels werken gezamenlijk aan den opbouw van een dusdanig nest, dat, nu eens van bladeren en bosch-afval saamgesteld, door broeiing de warmte voortbrengt noodig om de eijeren uit te broeien, dan eens op vlakten of — en dit laatste het meest veelvuldig — langs den rand van het zeestrand uit zand wordt opgehoopt, gemengd met de losse aarde van de (helm-

geen geschikte ankerplaats te vinden is, besloot ik hier te blijven, en in den vroegen morgen van den volgenden dag de reis voort te zetten. Twee Alfoeren kwamen bij ons en verhaalden dat zij een hert geschoten en dengdeng (gedroogd vleesch) gemaakt hadden, en nu naar Ternate wilden om hunne schuld aan ingekocht zout en kruit af te doen. In de

achtige) Cyperaceën die langs dien uitersten rand groeien, en die het daar tusschen gebouwde nest tegen uitzakken, verstuiven, enz. vrijwaren, terwijl het dagelijks zijne warmte ontvangt van de zonnestralen die het fel en ongehinderd beschijnen. Het zuiver witte koraalgruis wordt daarbij vermeden, doch gemengde zandsoorten gekozen; op Ternate's N.kust en de W.kust van N.-Halmaheira grijs, en gemengd met titaan-ijzerzand, in de Minahassa, langs straat Lembee rood zand, in de Tomini-bocht bijna zwart, op de Oebi-eilanden bruin zand, enz. Nu en dan was het binnenste van die nesten in het zand zoo warm, dat het de handen onaangenaam aandeed, en ik mij niet kon voorstellen dat het ontkiemingsvermogen van de eijeren daarin niet te gronde ging. Wel worden de nesten langs het strand en die in het bosch aan verschillende soorten toegeschreven, doch is mij de juistheid van die onderstelling niet gebleken, eerder wellicht het tegenovergestelde. Hoe ook, het is steeds een eigenaardig gezigt eene dergelijke broeiplaats. De boschnesten zijn meest het grootste. Men denke zich nu een zoodanige plaats, een aantal nesten van tien tot vijftien voet middellijn en tot acht voet hoog (volgens sommigen zelfs tot vijftien voet hoogte, doch zóó zag ik die nimmer), en dan de pas uitkomende jongen die zich uit den hoop loswerken, en dadelijk zoo vlug zijn, rondloopen en voedsel gaan zoeken, alsof het kiekens waren reeds eene maand oud. Weldra weder eene hernieuwde beweging in den top van den hoop, en weder een jong dat zich daaruit losworstelt, te voorschijn komt en rondloopt. Slechts éénmaal trof ik een dergelijk gunstig tijdstip, doch bleef het schouwspel mij levendig bij.

De eijeren zijn wit of van een eigenaardig, nog al sterk licht bruin rood, en liggen allen afzonderlijk in den hoop.

Halmaheira bezit drie soorten van loophoenderen:

Megapodius Freycineti (**2364**/9540),
id. Quoyii (**id.** /9542),
id. Wallacei (**id.** /9551);

en is wellicht daaraan nog minstens ééne soort toe te voegen:

Megapodius Forsteni (**2364**/9543),

vroeger — door Temminck — tot Meg. Freycineti gebracht, en op Amboina, Ceram, Boeroe, nog al verbreid. En zonde het verspreidingsgebied van Meg. Gilbertii, (**2364**/9544), Meg. Reinwardtii (**2364**/9546), en Meg. rubripes, (**2364**/9548), nog nauwkeuriger bestemd moeten worden; het zijn allen nauwverwantte soorten, zich bewegende tusschen Celebes, Amboina, de Aroe-eilanden en Nieuw-Guinea. Eene monographie van het geheele geslacht zoude zeer welkom zijn.

Onze Schlegel zette het geraamte daarvan reeds op breeden grondslag ineen; en het mag aangenomen worden, dat het ondernomen werk bij de voltooiing denzelfden stempel van volledigheid zal dragen, dien wij in alle zijne werken terugvinden. Dat daarom die voltooiing met dringend verlangen wordt te gemoet gezien, is verklaarbaar en verschoonbaar. Plaatselijk onderzoek blijve intusschen aanbevolen.

verte vertoont zich het gebergte van straat Patientie beZ. Saketa, in zuidelijke richting.

29 October. — Reeds om 1 uur vertrokken. Bij het aanbreken van den dag waren wij even Z. van Wossi, waar wij aan de binnenzijde van eene bank bleven liggen. N.waarts vertoonde zich, nabij de kust op korten afstand, een klein eiland dat ik op mijne laatste reis niet had opgemerkt. Van af Wossi is de kust vlak en laag, terwijl op den achtergrond het gebergte beN. Daipoda in duidelijke omtrekken zich voordoet. Een zeer herkenbare en ook voor de W.kust zichtbare top, als een stompen pijler zich voordoende, werd mij aangewezen als de berg Wama. Het dorp Maffa bestaat niet meer. Zijne bewoners zijn naar eene meer Noordelijk gelegen ruimte verhuisd nabij Bolik (Bălik?), waar ik ook eenige oogenschijnlijk nog nieuwe woningen zag.

Ik bleef dezen nacht aan eene vrij goed beschutte plaats bij Leleë, van waar men een ruim uitzicht had op het N. gedeelte van de kust, en vooral op den wigvormigen berg Spero-manora die in het voorgebergte T. Foya eindigt.

30 October. — Met het opgaan van de zon in zee. Om 9 uur bij T. Foya [1], die, met het kleine daarvoor liggende eiland Mof, de grens bepaalt tusschen Ternataansch en Tidoreesch Halmaheira. Tegen den middag bereikten wij de (op T. Foeya) volgende kaap T. Sesewomo, kwamen toen, door den stroom krachtig voortgestuwd, het Noordelijk iets of wat Westelijk gelegen Selottan voorbij, en hadden nu de baai

[1] De inlandsche naam, niet alleen op Halmaheira maar ook op de omliggende eilanden, van de »Broussonetia papyrifera (Miq. I², 280) eene Artocarpeae, de »Deloewang van Java. Tot mijne groote verwondering heb ik dien naam Foija — eigenlijk Foeija — ruim en vooral op Halmaheira vrij algemeen verspreid aangetroffen — tot nu toe nergens vermeld gevonden; wellicht omdat Rumphius, de algemeene bron, hem niet behandelde. De meening, ook door Miquel gedeeld, dat hij uit Japan in onzen Archipel zoude zijn ingevoerd, kan voor eenen zoo ruim, en o. a. over den geheelen Pacific, verspreidden boom niet zonder voorbehoud worden gehandhaafd. Meermalen laten dergelijke bepalingen van herkomst te wenschen over. In de binnenlanden van N.-Halmaheira, op niet bewoonde en door Europeanen nog niet bezochte plaatsen, vond ik bijv. (om mij tot dat eiland te bepalen) de Asclepias Curassavica (Miq. II, 485) als dáár blijkbaar van oudsher bekend gewas. Elders zette ik uiteen hoe zelfs Rumphius in de war raakte met de herkomst van een ander gewas, de Caesalpinia Sapan (Miq. I, 108, Rumph. IV, 56.) ook op Halmaheira aanwezig, enz.

De behandeling van de Foeija-schors op Halmaheira is dezelfde als op Java voor het »deloewang-papier, en in Polynesie voor de »tapa« wordt gevolgd.

van Weda in het gezicht. Om 4½ waren wij voor de negorij, konden echter in de rivier Ief-fetoe[1] niet binnenloopen, daar de monding in den tusschentijd was verzand geraakt, en liet ik daarom de prauwen naar het einde van het dorp brengen, bij een daar aangelegden kom waar zij, in stil water en beschut door het voorliggend eiland Kolehef, rustig en veilig lagen. Kort daarop kwam de mij reeds van vroeger bekende Sengadji aan boord aan wien ik mededeelde wat ik wenschte in te koopen.

31 October — gaf ik aan mijne matrozen bij beurten verlof om aan wal te gaan, om voor zich het noodige voor de verdere reis in te koopen, terwijl ik mij met allerlei bereddeeringen en het bijwerken van aanteekeningen bezighield. Ook mijne jagers gingen aan wal, schoten echter weinig, slechts eene Columba ochrogastra[2], en eenen Caprimulgus macrurus (**179**/633), Mijne insectenjagers waren gelukkiger; echter vonden zij de verlangde ornithoptera niet.

November. Weda. Kia. Berg Kebiret. Messa. Tola. K. Lehegila. Gamma-Soengi. Kojoba. Kaap Toetoeli. E. Moor. Waya op Guebee. Laboeha Ingga op E. Fow. Alai. Njofalo. E. Gagi. E. Joe. Biantji. Guemin. Z. W. hoek van Guemin. Mesmessara. Batanta. Pitt's straat. Sematee op Salawati. E. Sorong. Nieuw-Guinea. E. Dohm.

1 November. — Ik werd des morgens met het onaangename bericht ontvangen dat zes van mijne matrozen, allen uit Gemkofkane (op Tidore), afkeerig van het voor hen ongewone zeeleven, gedurende den nacht waren weggeloopen. Ik verwittigde onmiddellijk den Sengadji, die daarop dadelijk menschen naar Pajahe zond om te verhinderen dat zij naar Tidore zouden kunnen ontkomen. Daarop maakte ik met den Sengadji een tochtje naar T. Waitoe (de N. hoek van de baai van Weda) en de vele Z. daarvan gelegen eilanden, waarvan Ief (bet. „eiland”) het grootste is. Die eilanden zijn voor een gedeelte bewoond,

---

[1] Even als meer andere moet ook deze naam met eenig voorbehoud worden aangenomen. Ief (= eiland, en dus moeielijk denkbaar als voor eene rivier gebruikt) is geen echt Polynesisch woord, maar wordt in eenige der Polynesische dialecten aangetroffen.

[2] Carpophaga (subgen. Megaloprepia) Bernsteinii (**2275**/9220), eene door Dr Bernstein ontdekte, en door hem voorloopig als ochrogastra voorgestelde soort, door Schlegel daarna herdoopt, en naar den ontdekker genoemd. Schlegel plaatste hem onder de Ptilopen (Ned. Tijds. v. Dierk. III, 59). Later werd aangetoond, door Wallace in Ibis, 1865, dat hij tot de Carpophagen behoorde en dit ook door Gray aangenomen.

en zijn de hier aangelegde aanplantingen veilig tegen de verwoestende aanvallen van de wilde zwijnen, waardoor op den vasten wal van Halmaheira zelf veel schade wordt aangericht.

Langs de kusten van de Oostelijk gelegen eilanden liggen vrij uitgestrekte banken, en kunnen zelfs kleine prauwen bij eb slechts op enkele plaatsen voor de eilanden heen of daartusschen door komen. Van den Sengadji vernam ik ook dat Halmaheira, = Tanah-besar, de Ternataansche naam is van het eiland, doch de Tidoresche Hallijohrat, en ook dat de eigenlijke naam van Weda "weret" is, dat in het Wedasche dialect zooveel als orang brani (= dappere mannen) beduidt. Mijne jagers hadden heden eenen Oriolus phaeochromus (subgen. Mimeta. 1081/4329) eene [1] . . . . . flavescens en [2] . . . . . geschoten. De volgende nacht: [3]

2 November. — Uit een gehouden gesprek bleek mij dat ook de andere Djoeragan geen djoeragan was, dat ook hij met de kusten en het vaarwater niet bekend was, en slechts eenmaal, als oppasser, [4] in Dorei was geweest. Aan den brief van Z. Exc. den Gouverneur-Generaal, en zijnen zoo duidelijken en bepaalden inhoud, heeft de Resident zich dus niet gestoord. Ook kwam bericht dat de weggeloopen zes man zich in de nabijheid ophielden, en dat ook van de andere prauw in den afgeloopen nacht één man was gedeserteerd.

3 November — werd in het omliggende bosch door een groot getal menschen gezocht naar de gedrosten, doch te vergeefs. Intusschen had de Sengadji mij beloofd dat hij mij voor den volgenden dag de noodige menschen zoude bezorgen. Bij den Oostenwind, die heden even als gisteren stevig doorstond, had ik toch mijne reis niet kunnen voortzetten, en was ik dus eigenlijk blijde dat ik door mijn onwillekeurig oponthoud in Weda toch niet veel verloor.

4 November. — Ik had om 8 uur de reis willen voortzetten, doch het duurde een geruimen tijd voor dat de Sengadji kwam; en bracht deze mij toen, tot mijne schrik, het bericht dat de zes voor mij aangewezen menschen zich uit de voeten hadden gemaakt, en naar het bosch waren gevlucht; zoodat hij mij in hunne plaats vier anderen zoude medegeven. Deze waren

---

[1] Onleesbaar, en ook bij gissing niet uit te maken.

[2] Niet ingevuld.

[3] De volzin niet voortgezet.

[4] Politie-dienaar.

de Kimelaha van Kia, verder Wallet, dan een zekere Abdoellah, Sengadji van Mandjeffit (Mam-djeffet?), en Samolla. Nu moest weder voor die menschen nog eerst sago gekocht worden, zoodat het 10 uur werd vóór dat alles in orde was. Daarop moest weder voor het onderkomen van de vier nieuwe manschappen op de bagage-prauw gezorgd worden, dat wederom verwisseling en vertraging veroorzaakte. Dit alles was slechts eene intrigue, daar het spoedig bleek dat in plaats van de bedoelde zes slechts vier plaatsvervangers waren geleverd geworden. Om 10½ uur kwamen wij eindelijk weg. Tegen den middag kwamen wij om de bank heen oostelijk van Ief, maar de nu doorkomende en steeds sterker Oostenwind dwong ons den koers te veranderen en, in plaats van op het Kebiretgebergte bij Kia, meer westelijk en dus lijwaarts aan te houden. Wij kwamen nu op eenigen afstand T. Waitoe voorbij waarop Noordelijk de baai van Kohbeh volgt. Kohbeh (lees Kobee), of liever de plaats waar het liggen moest, was te herkennen aan eenige uitgekapte plaatsen in het bosch. Men nadert nu weder meer en meer de kust van Halmaheira. Witte plekken, tusschen het donkergroen van het woud sterk in het oog vallende, doen zien dat, evenals verder Oostelijk op ook het geval is, kalk hier een samenstellend deel van het gebergte is. Even voor zonsondergang bereikten wij eene baai Westelijk van Kia, die een goede haven vormt waarin wij den nacht overbleven.

Des avonds was de lucht in het Z. en W. sterk betrokken, en donderde en bliksemde het den geheelen nacht, totdat tegen den morgen de laatste overblijfselen van de bui in de omstreken van Saketa verdwenen.

5 November — waren wij kort voor het aanbreken van den dag in zee. Langs de berg- of liever heuvelachtige kust voortzeilende, kwamen wij te 8 uur Kia[1] voorbij dat slechts uit enkele hutten bestaat, en kort daarna den O. daarvan gelegen merkwaardigen berg Kebiret uit serpentijn-conglomeraat bestaande, aan welks Oostelijke helling ik den 13 Januari 1863 op mijne reis naar Waigeoe tijdens de middaguren had vertoefd. Om 9 uur waren wij voor de monding van de rivier Sagea, waar wij eene van Dorei komende prauw voorbijliepen, en koersden nu naar den O.hoek van de baai van Walleh. Deze,

[1] Naar de Kia of Kiha genoemd, de »Alocasia macrorhiza« (Miq. III, 205; Rumph. V, 308, tab. 106), de wortels — eigenlijk knollen, doch lang, dik en zwaar — rijk aan zetmeel, en vooral in de Molukken veelvuldig gebruikt.

langs wier strand de woningen van het kleine dorp verspreid liggen, is meer breed dan wel diep landwaarts in uitgestrekt, en bovendien de ingang door verscheidene banken onveilig. Een iets beO. het midden uitspringende landtong verdeelt de baai in eene oostelijke en westelijke helft. Voor die landtong ligt een laag eiland grootendeels met lolaro-boomen [1] bedekt, en aan de O. en N.kant met banken en ondiepten omringd, die voor een gedeelte zelfs bij eb droog liggen. Het was middag, de stroom was in ons voordeel, ik gunde daarom mijne menschen een half uur rust om te schaften. Daarop werd de reis voortgezet en om 4 uur Messa bereikt [2]. De kust is van af de baai tot bewesten Messa laag en met veel lolarobosch bedekt, bezit echter zooals mij toescheen op twee plaatsen voor prauwen geschikte ankerplaatsen in een paar kleine baaien of eerder kreeken. Messa bestond nu uit elf woningen die er vrij goed uitzagen, terwijl ik er ten vorigen jare slechts vijf had geteld. Ik vernam dat de Kimelaha van Dote, waaronder Messa behoort, zich hier tijdelijk met zijne onderhoorigen was komen vestigen om eene prauw te maken voor den Sultan van Tidore.

6 November. — De stroom was op mijne ankerplaats tusschen Messa en het lage eiland zoo sterk geworden dat het anker een heel eind doorgedregd en de prauw voortgedreven was, die nu eerst naar hare vroegere ligplaats moest worden teruggebracht. Bij het aanbreken van den dag bleek het dat de vier den vorigen dag te Weda aan boord gekomen mannen in den afgeloopen nacht waren weggeloopen. Om 8¼ uur waren wij bij Dote dat aan den tweeden hoek voorbij Messa gelegen is, en zeer herkenbaar aan zijnen berg die, als men van om de West komt, den vorm heeft van een stompen kegel, oostelijk daarentegen niets eigenaardigs vertoont. Achter den hoek die op den berg van Dote volgt liggen eenige hutten verstrooid, en voert van hier uit een weg naar Wadji bewesten Bitjoli. In de verte deed zich nu T. Lehegila voor, daarvoor T. Mariate en een derde hoek, waar een Ternataansche anakal

---

[1] Verschillende soorten van Rhizophoren, voornamelijk de Rhizophora conjugata (Miq. I, 584) en de Bruguieria Rumphii (Miq. I, 588. Rumph. III, 102); deze laatste op Ternate geacht, veel aangevoerd en gebruikt.

[2] Ook deze naam moet ontleend zijn aan eene plant, eveneens eene Aroideae, oogenschijnlijk de Colocasia antiquorum (Miq. III, 203; Rumph, V, 313), doch kreeg ik de plant, anders op Halmaheira c. a. wel bekend, niet te zien.

met hulp van eenige Tabellorezen aanplantingen van rijst, maïs, koffo [1] en kakao had aangelegd.

Kort nadat ik, ten 1 uur, ten anker was gekomen in de haven van Tola, westelijk van en iets voor Mariate, bracht hij mij een geschenk van wat suikerriet, rijst en dengdeng. Des namiddags lichte oostelijke wind.

7 November. — T. Lehegila waren wij spoedig voorbij, en vonden verder op het woud hier en daar opengekapt, en kleine aanplantingen aangelegd. Des morgens hielp ons een zwakke Z.wind. Wij kwamen een klein nieuw aangelegd dorp voorbij, dicht bij T. Lehegila gelegen, en voeren nuverder langs de heuvelachtige kust voort. In de verte toonde zich de licht herkenbare, op een sterk afgestompten kegel, of wel op een grafheuvel gelijkenden, berg van Kamaha-boeba. Om 1 uur waren wij voorbij de W. van Gamma-soengi gelegene ankerplaats Lomang, toen uit het O. eene bries opkwam, voor het voortzetten van de reis hinderlijk en waardoor de prahoe erg aan het slingeren geraakte, niet zoo zwaar echter als op de reis van Sakita (Saketa) naar Pasir Palelee. Om 2 uur waren wij eindelijk te Gammasoengi.

Daar de kust hier met koraal omzoomd is en geen zekere ankerplaats aanbiedt, werd de prahoe met drie ankertouwen vastgelegd, doch slingerde toch nog al sterk. Ik besloot daarop om nog denzelfden dag naar de meer O. gelegen zekere haven van Kojoba te gaan, te meer omdat de Sengadji en een dáár verblijf houdende prins mij de verzekering gaven vóór den volgenden morgen voor de noodige zes roeiers te zullen zorgen, en ik te meer rekende daarop staat te kunnen maken, omdat de menschen te Gammasoengi veel werk van wege den sultan hadden aan het bouwen van prauwen, en dus aan te nemen was dat zij, om zich daaraan te onttrekken, gaarne met mij zouden willen medegaan.

Om 5 uur gaf ik aan mijn voornemen gevolg; om 7 uur waren wij voor de haven, en kwamen, na eenig oponthoud daar buiten door het zoeken naar de invaart, niet gemakkelijk te ontdekken omdat het juist hoog water was, eindelijk binnen, dank zij het licht van een prauw van Patani toen in de

[1] De »Musa Mindanensis of textilis« (Miq. III, 588; Rumph. V, 125), met zeer gewaardeerden vezel, als »abaca en Manilla-hennep«, op Celebes en in de Molukken »koffo«, aan de Europeesche markt bekend en gezocht.

haven, en dat ook onderweg ons reeds als wegwijzer had gediend. Des avonds hadden zich donkere wolken vertoond in de richting van Wedo (Weda) en Wassi (Wossi) en hadden mij stevigen regen en wind voor den nacht doen vermoeden; na het invallen van de duisternis dreven zij weder uiteen. Te middernacht kwam ook de andere prauw, nadat zij de ontbrekende zes man had gekregen.

8 November. — In de vroegte hoog water, echter niet zoo hoog als den vorigen avond, daar nu eenige rotsstukken en punten van klippen zichtbaar waren, terwijl den vorigen avond alles onder water stond. Om 7 uur kwamen wij het kleine dorp Kamahaboeba, en kort daarop T. Toetoeli voorbij, de meest Oostelijke hoek van Halmaheira. Zij is steil en tot op eene zekere hoogte geheel kaal, als een bewijs hoe hoog hier bij stevigen Oostewind, de branding stijgt [1].

Moor (een eiland even voorbij en O. van dien hoek) lag nu recht voor ons. De tweetoppige klip Kimliha was duidelijk te zien met haren sterk uitgespoelden en ondermijnden rand. Hoe rustig de zee ook was steeg toch de branding er onophoudelijk langs omhoog en brak er overheen. Wij kwamen er op eenigen afstand Z.waarts voorbij.

Een gedeelte van de kust N. van T. Toetoeli vertoonde zich nu, maar gaf, behalve woud met hier en daar kalkrotsen daartusschen, en een smalle streep zand waarlangs vermoedelijk Patani ligt, niets verder te zien.

Eindelijk, om 10 uur, kwamen wij in de haven van Moor die op de ZW.kust van het eiland ligt. Sedert mijn laatste verblijf aldaar waren er verscheidene hutten opgericht en aanplantingen aangelegd. De gezaaide maïs stond echter vrij slecht; ik denk dat de bodem hier te zanderig is. Ik wandelde naar den ZO.hoek van het eiland van waaruit men het, slechts door ondiep water van Moor gescheiden, eiland Wailol in het O. ziet liggen. Guebee [2] was ditmaal slechts onduidelijk

[1] In Noord-Halmaheira gaan die sporen nog hooger, even als hier en daar langs de N. kust van Celebes, en de N. daarvan gelegen eilanden, doch dan bij N. W. wind (barat). Men kan zich daarvan langs onze kusten, beschermd door een breed ondiep voorland, geen denkbeeld maken. Ik was eenmaal in staat die hoogte bij stormweêr nauwkeurig te meten, te Karang-Bolong, Bagelen, (Z. kust van Java) en vond 48 M. De hoogte van een ander mij aangewezen punt, meermalen door de branding bereikt, vond ik 58.7 M.

[2] Dr. Bernstein schrijft nu eens Guebeh, dan Gebeh; ik volgde hem gedeeltelijk, schreef steeds Guebee, omdat dit de uitspraak het best teruggeeft, en liet de h

in het O. 20° Z. te onderscheiden; en van den berg van Fow [1] was niets te zien.

Om 12 u. 15 m. was ik weder aan boord. Des namiddags hadden wij zwakken O. en ZO. wind.

9 November — liet ik te middernacht het teeken tot vertrek geven, hoewel ik er over dacht of het niet beter ware den morgen af te wachten, daar de lucht rondom in het O., NW. en W. sterk betrokken en de maan geheel onzichtbaar was. Om half een gingen wij in zee, aanvankelijk Z. en ZO. op, om de klippen te mijden die om de ZO.hoek van Moor en Wailol liggen, en waarop gisteren de branding met donderend geweld brak. Ten 1 uur, toen wij Wailol reeds links achter ons hadden, begon het te regenen, en werd die regen weldra tot een stortregen, waarbij wij echter het geluk hadden dat de zee volkomen stil bleef bij een lichten W.-wind. Door de volslagen duisternis was niets te onderscheiden en kon de richting alleen door het kompas aangegeven worden. Om 4 uur hield de regen op, om 5 uur begon het licht te worden. De geheele massa regenwolken was O. opgeschoven, doch was de W.hoek van Guebee toch nog goed zichtbaar, evenals Moor dat op bijna gelijken afstand in het N.W. lag. Wij deden nu ons best om naar Guebee te komen, doch werden door den stroom Z.O. opgedreven, totdat om 11 uur een flinke Z.W. wind opkwam, die ons naar de kust dreef. Het was echter niet mogelijk T. Obi voorbij te komen en gingen wij daarom, op aanwijzing van een matroos uit Patani, in een kleine baai Waya voor anker, waar wij eene prauw vonden met den imam van Moor, die eveneens daarheen was gevlucht. De plaats ontving haren naam naar eene kleine bron dicht aan strand, zoo zelfs dat die bij hoog water door de zee wordt bedekt [2]. Daar buiten in de ruimte was de zee met zware

---

weg omdat het woord open is, even als vele andere waaruit hij ook moest verdwijnen (Gedeh, Menoreh enz.)

[1] Een eilandje ter Z. kust van Guebee gelegen en waardoor de, door whalers, Australie-China-vaarders enz. druk bezochte, reede van Guebee wordt beschut.

[2] Een eigenaardig verschijnsel in de geheele Molukken en ook op vele plaatsen van het Westelijk gedeelte van onzen Archipel. Elke kuil hoe ondiep ook, vlak aan zee in het zand gegraven, vult zich onmiddellijk met zoet water. De bronnen, "prigi's", die het uitmuntende water leveren waaruit de inlandsche vaartuigen op de zoo veelvuldige waterplaatsen van dag tot dag den watervoorraad aanvullen, zijn bijna alle dicht aan zee gelegen, en niet hooger dan het zeevlak. Waija, Wai, Ai, Pai, duiden allen water aan, evenzeer als Akkie, Acqui, enz.

golven bedekt, en ik daarom blijde deze ankerplaats gevonden te hebben. Zij is klein doch voor prauwen toereikend diep, en met goeden zandgrond, en wordt zijdelings begrensd door koraalbanken. Mijne andere prauw had Fow bereikt, doch niet zonder bij die gelegenheid eenige zeeën over te krijgen. Om 5 uur verliet ik onze haven Waya, maar de stroom werd weldra zoo sterk dat de roeiers de prauw bijna niet vooruit konden krijgen. Toen de zon onderging, waren wij pas bij T. Obi. Op een der boomen aan het strand zagen wij eenen Haliaetus leucogaster (52/149) [1], die ons zeer dicht bij liet komen voor dat hij weg vloog. Om 8 uur waren wij T. Obi een klein eind voorbij, doch maakte de onstuimigheid van de zee het ons onmogelijk om ten anker te komen op de plaats waar ik den nacht van 29/30 Januari had doorgebracht. Bovendien hadden wij den stroom niet meer tegen en werd daarom de reis voortgezet tot aan de reede Laboeha Ingga, aan de N. zijde van Fow, die wij des avonds ten half tien onder begunstiging van maneschijn bereikten.

10 November. Eerst naar Alai waar ik mijne andere prauw reeds aangekomen vond. De luitenant (van Tidore door den Sultan aan Dr. Bernstein als begeleider medegegeven) ging naar de N. kust om met den Sengadji te spreken over nieuwe roeiers, ter vervanging van die welke wij in Patani hadden gekregen. Mijne lieden gingen intusschen op jacht en brachten tehuis 2 Nasiterna pygmaea (2079/8381) [2], 1 Rhipidura

---

dat aanvankelijk echter meer »waterplaats« beteekende en trouwens niet oud, en van uitheemschen oorsprong is.

[1] De Haliaetus (of Cuncuma) leucogaster (52/149) is van Burmah en Malaka, over de Filipijnen en onzen Archipel, tot in Australie en van Diemensland verspreid, nergens echter heel menigvuldig, en dan nog in de Molukken het meest. Vooral langs de kusten van N.-Halmaheira en de N. en O. kust van Celebes zag ik ze veelvuldig; schoone, heldere, krachtige, vogels, die onwillekeurig indruk maken. Schlegel gaf er goede afbeeldingen van in zijne »Vogels van Ned. Indië,« afdeeling Valkvogels, plaat 4.

[2] De kleinste van alle papegaaien en toch, zonderling genoeg, het naast aansluitende aan de meestal krachtige kakatoea's. Allerliefste vogeltjes, sommigen bijzonder klein; ik kreeg van eene varieteit uit Salawati een volwassen exemplaar nauwelijks zoo groot als een winterkoninkje. Schlegel noemt voor de Nas. pygmaea als verblijfplaats Nieuw Guinea en omliggende eilanden; Gray noemt Waigeoe als hun NW. grens; doch zij zijn blijkens het bovenstaande ook westelijker, en althans op Guebee aanwezig. Ik kreeg te Ternate exemplaren, opgegeven als van Ganee (Z.-Halmaheira) herkomstig, doch uit bronnen niet onvoorwaardelijk vertrouwbaar.

Er zijn tot nu toe slechts 2 soorten van het geslacht Nasiterna bekend; namelijk de

gularis (**1230**/4964) [1], 1 Barita tibicen. [2] De plaats Alai was wederom verlaten geworden, daar de Tobelorezen die zich hier hadden gevestigd door hun hoofd weder teruggehaald waren. In den loop van den namiddag kreeg ik nog een bezoek van den Sengadji en den Kimelaha van Saraffe, die mij intusschen niets hadden mede te deelen. Zij vroegen mij of niet vier in plaats van zes menschen voldoende zouden zijn daar zij niet meer hadden; doch toen ik daar tegen inbracht dat ik dan twee van de lieden van Patani zoude moeten aanhouden, en slechts vier zoude kunnen terugzenden, beloofden zij mij zes lieden te zullen bezorgen. In den loop van den achtermiddag hadden wij Z.W. wind, en een weinig regen.

11 November. Voorbij de Tandjongs (kapen, ook flauwer uitstekende punten) Toerikaja, Imalih, Wayaspeloh [3] en Kiffai. Dezen laatsten, den Z. hoek van Guebee, kwamen wij om 11 u. voorbij. Kort van te voren was de Z.W. wind doorgekomen, echter niet voor lang, en veranderde overigens de wind heden telkenmale; als gevolg van menigvuldige regenbuien, die in alle richtingen konden waargenomen worden. Om 8½ u. waren wij T. Toerikaja voorbij gekomen, en om 12 u. bevonden wij ons reeds in de haven van Njofalo, die mij reeds van vroeger als veilig bekend was.

De hut die hier vroeger had gestaan was hersteld, en eene kleine aanplanting van pisang aangelegd, waarvan de planten mij echter niet bijzonder krachtig toescheneu. Ook zag ik nu eenige kokospalmen (Cocos nucifera, klapperboom), die ik

---

reeds behandelde Nas. pygmaea, en de Nas. pusio (**2079**/8382), van de Salomons-eilanden; door Sclater beschreven en afgebeeld in 1865.

[1] Eigenlijk Rhipidura setosa, door Quoy en Gaimard zóó genoemd in hunne beschrijving van de uitkomsten van de reis van de Astrolabe; en vóór Bernstein niet uit de streken bewesten Misoewal bekend.

[2] Dr. Bernstein is hier in de war met de soort, daar Barita tibicen, thans Gymnorhina (van G. R. Gray in 1860) tibicen, alleen in Z. en ZO. Australie voorkomt. Bovendien waren de Barita's, van Cuvier in 1817, reeds vóór hem, namelijk in 1816, door Vigors »Cracticus« genoemd, en moet deze laatste naam, ook aan ons Museum (I, 127 seq.) en door Gray (Hand-list I, p. 386, sub 1446) gebruikt, behouden blijven. Ik vond het door Dr. Bernstein op den aangegeven datum verkregen exemplaar in ons Museum terug onder No 21 van de reeks Cracticus cassicus; (Hand-list, **1446**/5851).

[3] Imalih niet inlandsch, en vermoedelijk toegekend door een orthodoxen Maleijer; Wayaspelot verkeerd geschreven, doch de juiste naam mij onbekend; wellicht Way- Waya-pela = muskaatnoot-rivier.

tijdens mijne beide vroegere bezoeken, toen het omliggende hooge hout nog niet gevallen was, niet had opgemerkt.

Daar, na het opkomen van de maan, de wolkenmassa's meer en meer waren uiteengeraakt en weggedreven, liet ik reeds om 10 u. des avonds de lieden wekken en het sein geven tot vertrek, en verlieten wij om 10 u. 30 m. de haven.

12 November — Begunstigd door een prachtigen maneschijn van de bijna volle maan was de reis in den afgeloopen nacht goed voortgezet kunnen worden, en had dit des te lichter kunnen geschieden daar de rustige zee de prauw slechts weinig deed slingeren. Toen de dag aanbrak, en men alles kon onderscheiden, vonden wij dat wij reeds tot halverwege tusschen Guebee en Gagi waren geraakt. De rotsachtige W.kust van dit laatste eiland kwam in scherpe omtrekken uit, en aan den N.hoek kon ik met den verrekijker reeds de vormen van de boomen onderscheiden. Spoedig verhief zich nu een lichte ZW. wind; maar vreesde ik toch voor ZO. wind, daar de lucht in die richting zwaar betrokken was, en zag met eenige spanning en zelfs min of meer angstige verwachting de naaste toekomst te gemoet. Eindelijk konden wij tot mijne groote vreugde tegen 9 uur reeds de begrenzing onderscheiden van eene der baaien van de rotsachtige steile kust.[1]

---

[1] Evenals tijdens zijne vroegere reizen merken wij ook op dezen laatsten tocht bij Dr. Bernstein eene zekere spanning op tijdens zijne tochten te water, ook dan wanneer — en ik spreek hier uit eigen ondervinding — daartoe eigenlijk geene of geringe aanleiding bestond, en moeten wij zulks bij hem, die overigens geenszins vreesachtig van natuur was, aan weinige kennis van het wezen der zaak, aan gebrek aan zeemanschap toeschrijven. Hij was met de zee niet vertrouwd, voelde zich op dat gebied niet te huis. Ook thans getuigt hij zelf van het bestaan van een zekere „spanning" die hem beheerschte, had ditmaal echter daartoe reden. De overtocht van Guebee naar Gagee, dus van Straat Bougainville aan haren zuidelijken ingang, was voor hem eenigermate de sleutel voor zijne verdere reis. Ruim vroeg van Ternate vertrokken, om langs Halmaheira's W. kust geen last van te zware W. winden te hebben, doch volgens inlandsche meening eene maand te vroeg, was hij nu juist in de kentering hier, met rondgaande winden, en voorteekenen van meer doorstaanden ZW. wind. Ware hij te veel in lij van Gagee en te ver in Straat Bougainville geraakt, dan zoude hem alleen overgebleven zijn: 1°. om in lij van Waigeoe, en dus de N. kust van dat eiland op te loopen, waar hij dan wel meerdere goede havens: Du Perrey- en d'Urville-havens, de Arago- en Offak-baaien zoude gevonden hebben, doch van waar hij, langs de O. kust in de eerste maanden onmogelijk, langs de W. kust moeielijk, althans tijdig voor de verdere reis, Oost op door de Gemien of Dampier-straten weder in zijn eigenlijk vaarwater zoude zijn teruggekomen; of 2°. om NW. te sturen en te trachten in lij van Guebee te komen, en dan,

Van de zoogenaamde Duiveneilanden [1], die volgens de kaart aan de Z.kust zouden moeten liggen, kon ik niets ontdekken.

Om 10 uur konden wij de branding zien en hooren. Om 11 u. kwamen wij den N.hoek van het eiland voorbij, waar ik vroeger eene hut had gezien en waar ook eenige kokospalmen staan, en bevonden wij ons te 12 u. 15 m. in de mij welbekende haven aan de O.kust. Kort na onze aankomst hadden wij eene kortstondige regenbui. Ik was den geheelen dag niet recht wel, had geen eetlust en was gedrukt en loom, wat ik als een gevolg beschouwde van het inademen van de ongezonde dampen die uit het bedorven water onder in de prauw opstegen en tot in de hut doordrongen. Ik liet daarom dat stinkende water uitscheppen en de prauw zooveel mogelijk schoonmaken [2].

13 November. — Al vroeg een sterke Z.wind, die mijne poging verijdelde om de mij nog onbekende Z.kust van het eiland te bezoeken. Het aan deze zijde (de O.kust) van Gagee [3] liggende gesteente is zwart, en vertoont op de meeste plaatsen van de overigens steile kust, waar het voor den dag komt bepaalde lagenvorming, in de richting van land naar zee hellende, zoodat aangenomen kan worden dat ook dit eiland, evenzeer als de meeste andere van dezen Archipel, door vulkanische kracht uit de zee is omhoog geheven.

Mijne jagers schoten: 3 Pitta Novae-Guineae (1088/4358) door Schlegel beschreven en afgebeeld in: "Vogels

---

rond het eiland, te midden van allerlei bezwaren, en met steeds meer noordelijk loopenden W. wind, eindelijk weder te Fow te komen om van daar den overtocht nogmaals te beproeven, dan echter, een week of drie later, met veel ruimer en meer gelijkmatig doorstaanden Westelijken wind. Een tocht waarop de voorraad in de prauwen denkelijk niet was berekend.

[1] 2 lage onaanzienlijke eilanden met rizophoren bedekt, circa 2.5 KM. lang en nog geen KM. breed, op 4° beZ. Gagee en 30" onderlingen afstand, NW. en ZO. van elkander gelegen; beW. het meest zuidelijke een klip. Melvill vermeldt ze in zijn "Molukkengids, p. 391.

[2] Heden dus de eerste verschijnselen van de ongesteldheid die, nu en dan sluimerende, doch steeds onder bedenkelijker vormen terugkeerende, met den dood van Dr. Bernstein eindigde. Wellicht ook tevens de aanduiding van althans eene harer oorzaken. Tot mijne verwondering bleek mij nergens dat Dr. Bernstein die overigens zoo nauwgezet opteekent, een ook bij inlandsche prauwen veelvuldig gebruikt middel tegen waterbederf in het onderruim (eene ellendige last tusschen de tropen) in toepassing bracht, namelijk het veelvuldig in- en daarna weder uitscheppen van versch water. De daartoe noodige scheppers (timba) van de bladscheden of gevlochten bladeren der palmen duren wel niet lang doch zijn telkens in korten tijd aangemaakt.

[3] Dr. Bernstein schrijft nu eens Gagi, dan weder Gagee; de uitspraak ligt tusschen beide in, nadert den laatsten vorm het meest.

v. Ned. Indië I, p. 7, en pl. 2), 1 Rhipidura gularis (**1230**/4964; zie noot op blz. 44), 2 Nectarinia auriceps (**383**/1357) [1], 1 Monarcha guttula (**1180**/4789; een krachtig gebouwde Vliegenvanger (Muscicapa), 1 Columba roseipectus (**2256**/9143) [2], 1 Falco

[1] Wij staan hier voor eene kleine vergissing van Dr. Bernstein; ditmaal niet ten opzichte van de soort maar van het geslacht. De vogel is namelijk de Promerops auriceps.

De Promeropidae, door Vigors in 1825 als 2de Familie van de Passeres tenuirostres van Cuvier gesteld, worden sedert lang in een viertal onderfamilien verdeeld. Met name stelde Gray als zoodanig:

in 1840 die der (1e) Nectarinia's of eigenlijke bloemzuigers;
in 1847 die der (2e) Promeropinae, en voegde Cabanis nog daarbij;
in 1850 die der (3e) Arachnotherinae, en
die der (4e) Drepaninae, ook door Gray aangenomen.

De tweede dier onderfamilies, die der Promeropinae bestaat, uit slechts één geslacht, Promerops, verdeeld in zes ondergeslachten, onder welke eenige der grootere soorten zijn opgenomen die Temminck in 1820 nog tot de Nectarinia's bracht. De soort, waartoe het door Dr. Bernstein verkregen thans bedoelde exemplaar behoort werd door G. R. Gray (in zijne »Hand-list«) gebracht tot het vijfde dier ondergeslachten, Hermotimia (van Reichenbach, in 1854).

De Catalogus van ons museum liet tot nu toe de orde der Passeres grootendeels onaangeroerd; en met name de geheele groep van de dunsnaveligen (tennirostres), die ons hier het naaste liggen, omdat o. a. ook onze Promeropidae daartoe behooren. Vindt dit al zijne uitlegging in de ongenoegzame middelen en werkkrachten waarover ten behoeve van den overgrooten rijkdom van materieel van dat museum kan beschikt worden, te verwonderen en te bejammeren is het tevens dat nog niemand zich waagde aan eene goede geïllustreerde monographie van onze zoo bevallige en innig schoone Indische »Bloemzuigers«, die weinig of niet achterstaan bij hunne overzeesche verwanten, de Kolibri's. Aan deze laatsten viel dat voorrecht reeds meermalen, en daaronder op waarlijk vorstelijke wijze ten deel, en werden later bovendien hunne afbeeldingen, in keurig uitgevoerden kleurendruk teruggegeven, bij uiterst geringen prijs voor iedereen beschikbaar gesteld, en maakten daardoor bij ruime afname de onkosten van de uitgave al spoedig geheel goed.

Een onderwerp de aandacht van belangstellenden aanbevolen.

[2] Dr. Bernstein is hier in de war geweeet. Geslachts- en soortbestemming zijn beide fout; hoewel herkenbaar, is de geheele bepaling van het exemplaar onjuist, en een bewijs te meer, ware dat nog noodig, van het gevaar van bepaalde vaststelling van geslacht en soort enz. verre van alle hulpmiddelen ter vergelijking.

Vooreerst zoude Bernstein's Columba roseipectus Ptilinopus pectoralis (**2256**/9139) moeten zijn.

De Columbidae (eerste stam van de duiven — de Columbae van Latham, in 1790 — door Leach gesteld, in 1825 door Vigors meer schematisch behandeld) werden reeds vroeg in onderfamilien gescheiden, met name:

1o. de Treroninae, in 1840 door G. R. Gray bepaald,
2o. de Columbinae, in 1835 door Selby.
3o. de Gourinae, in 1840 door G. R. Gray.

De Treroninae, of Papegaai-duiven, zooals Schlegel ze om hunne

falcenora (?) [1].

14 November — was de wind iets minder hevig, zoodat ik mijne pogingen van gisteren herhaalde.

Achter, dus Z. van de mij reeds van vroeger bekende baai vond ik eene tweede kleinere, die eveneens voor prauwen eene goede haven is. Ook stort zich daarin eene kleine beek uit met goed drinkwater. Daar ik verlangend was de Z. punt van het eiland te leeren kennen, trachtte ik die van hier uit met de boot te bereiken. Achter de punt die deze baai zuidelijk begrenst, vond ik weder eene baai die echter niet diep het land ingaat, en dus geen goede haven aanbiedt, en waarlangs de kust uit geheel kale slechts met kort gras bedekte heuvels bestond. De rots bestaat uit een serpentijngesteente. Achter, dus Z.W. van deze, volgde er nog eene tweede eveneens zeer vlakke baai, die ik echter tengevolge van de sterke branding die er stond en ook omdat het reeds laat was niet doorzocht. Van de Duiven-eilanden van de kaart van Gregory kon ik echter niets ontdekken. Bestaan die dus in werkelijkheid, dan moeten zij vrij ver van de kust afliggen, en verder dan op die kaart is aangegeven [2].

---

meest fraaie groene kleuren en veelal krachtiger snavel noemt, omvatten de twee geslachten Treron of Vinago voor de grootere, en Ptilinopus of Ptilopus voor de kleinere soorten.

De soortbenoeming »pectoralis« van de thans bedoelde soort geschiedde door Wagler, nadat de scheiding tusschen Treroninae en Columbinae had plaats gevonden, en had verder de prioriteit op de door Gray later voorgestelde benoeming roseipectus, waar hij trouwens ook niet sterk op aandrong. Columba en roseipectus, beide reeds op zich zelf verkeerd, konden dus bovendien niet samengaan.

Doch het onderhavige exemplaar was geen pectoralis. Onder de in ons Museum aanwezige exemplaren van die soort zijn No 14 een ♂ van Gagee, op 4 Maart 1863, No 15/17 ♂, No 18 ♀, alle in Februari 1863, 1 ♂, 4 April 1863 op Waigeoe, allen door Bernstein verkregen, dus op zijne vorige reis; op deze reis echter geene enkele.

Daarentegen vind ik van eene andere Ptilopus-soort, namelijk Ptil. prasinorrhous (2356/9143) 1 exemplaar (No 14 van ons Museum, 1 ♀), op 14 Nov. 1864 door Bernstein verkregen; dat is dus, ook blijkens den datum, ons exemplaar. Op zijne vorige reis had hij van die soort reeds 5 ♂ en 4 ♀ (No 8/16) van P. Damar, Guebee en Gagee medegebracht. Het is jammer dat Dr. Bernstein's »Zakboekje« van de thans behandelde reis eerst met 20 November begint, en dus hier geen licht geeft.

[1] Het bleek mij onmogelijk na te gaan welke vogel hier is bedoeld, of den naam anders te lezen.

[2] Die mogelijkheid bestaat; doch aan den anderen kant moet het bezwaar niet uit het oog worden verloren van het onderscheiden van lage, niet hoog begroeide,

Des avonds om 10 u. 30′ deed ik de reis voortzetten, en daar wind en stroom ons gunstig waren, bevonden wij ons reeds in den vroegen morgen van

15 November, ten 10 u. 30 m. voor het eiland Joe. Toen wij om 5 u. 30 m. de N. kust van het eiland hadden bereikt, liet ik voor anker gaan, daar de stroom intusschen was gekenterd, en ook om mijne lieden wat te laten uitrusten, en om de andere prauw in te wachten die een weinig was achtergebleven. Wij kwamen nu met steeds aanwakkerenden Zuidelijken wind het eiland Moemai sepatan voorbij, dat slechts door eene smalle straat van het groote Batang Pelek (Pelee) is gescheiden, en dat aan zijne O. kust een kale plek heeft, die er als een kraterwand uitziet, en die in allen gevalle haar ontstaan te danken heeft aan vulkanische werking. Men verhaalde mij in Biantji, dat de Jin of Setan (de geest) van de omliggende landstreek hier zijnen zetel had. Oostelijk van deze eilanden liggen de beide kleine P. Toemagoe (Tomakoe) en P. Klapa, en nogmaals Oostelijker het kleine en aan zijnen kegelvormigen heuvel goed herkenbare Biantji, met de daarbij gelegen eilandjes Moestika[1] en Biantji ketjil. Ook de kust van Waigeoe steekt hier ver uit, vooral tegenover Biantji. Ik vond hier eene prauw met den Kapitein-laoet van Waigeoe en eenen Tidoreschen luitenant, die hier wachtende waren op den Radja van Waigeoe, om met hem naar Tidore te gaan. Ik vernam van den eersten dat de haven van Oesba aan de N. kust eene goede ankerplaats had, en dat ik in de omstreken eenen goeden buit zoude maken. Ook vertelde hij mij het een en ander van een luitenant die de provisien voor de zendelingen te Doreh (Doree) had moeten overbrengen,

kleine eilanden, op den boven reeds aangegeven afstand en onder de toenmalige omstandigheden van weer en wind, van uit eene schommelende lage boot, ongeveer gelijk met het zeevlak.

Op de nieuwe, herziene, Molukkenkaart, van 1878, komen die Duiven-eilanden voor.

[1] Genaamd naar de Moestika's of Mestika's die geacht werden er beter en veelvuldiger dan elders verkrijgbaar te zijn, en die, hoewel thans ontdaan van hun vroeger geheimzinnig waas, in Indie, en vooral in de Molukken, nog immer de belangstelling gaande houden. Rumphius was de eerste die ze tot een geregeld onderwerp van behandeling maakte in zijne „Ambonsche Rariteitkamer,” en, behalve de „mosselsteenen” en „slangensteenen” (myites en ophites), nog 24 varieteiten beschrijft.

maar die ze deels verkocht deels zelf opgemaakt had, en daarop de prauw had doen stranden.

16 November. — Om 5 u. 30 m. vertrokken. Daar wij echter tegenstroom en geen wind hadden, ging de boot slechts langzaam vooruit, en was het reeds middag toen wij tot nabij het eiland Lauwi Aissi aan de W.kust van Gemien waren gekomen. Aan de ZW.punt van dat eiland staan eenige woningen van Papoea's, en liet ik hier bijdraaien om eene aan de W.kust op het strand liggende ijzermassa te onderzoeken. Het bleek een groote ketel van smeedijzer te zijn, waar echter reeds stukken uitgebroken waren. De Papoea's hadden eenen tweeden verkocht aan Tidoreezen, die hem naar Sorong hadden gebracht om er parangs van te maken. Hoe die dáár waren gekomen, wist niemand mij mede te deelen; eenige Papoea's zouden echter eens gezegd hebben dat zij die op zee drijvende gevonden, en daarna hier aan land gebracht zouden hebben. Daar de kust hier echter door een daarvoor liggend koraalrif ondiep is, blijft het een raadsel hoe deze ijzermassa's over den koraalgrond heen hier aan wal zijn gebracht. Tegen den avond bereikten wij eindelijk een zeer goede haven aan den ZW.hoek van Gemien, waarvoor een op de kaart niet aangegeven eiland [1] ...... ligt, van den vasten wal van Gemien door eene smalle weinig zichtbare straat gescheiden.

17 November. — Reeds om 4 uur in zee, doch door tegenwind weder terug. Met het aanbreken van den dag eindelijk weg. Om 9 u. waren wij tot voorbij het tusschen Mesmessara en den ZW.hoek van Gemien gelegen lage eiland Kalaussi gekomen, en reeds tot nabij den steilen W.-hoek van Mesmessara genaderd, toen wij wederom tegenstroom kregen, en dit laatste met veel moeite en eerst om 1 u. 30 m. bereikten. Dit eiland bestaat, evenals Gemien, uit Dolans (?) [2] en verheft zich aan zijne oostelijke en westelijke uithoeken tot 600 voet hooge en steile hoogten die door eenen lagen zadelrug met elkander zijn verbonden. Voor den oostelijken uithoek ligt nog een ander klein eiland dat van uit het W. gezien eene kegelvormige gedaante heeft. Ik liet hier korten tijd stilhouden, en, daar wij eenen flinken NW. wind hadden, niettegenstaande den sterken tegenstroom, om 2 u. m. 30 de reis

[1] Op het handschrift oningevuld gelaten, de naam mij niet bekend.
[2] Niet duidelijk, en ook niet uit te maken wat Dr. B. hier eigenlijk heeft bedoeld.

voortzetten naar de beide Wail-eilanden. Het meest Westelijk iets Noordelijk gelegene hiervan hadden wij reeds binnen één uur bereikt. Zij zijn van elkander gescheiden door eene diepe straat, hebben echter ondiepe kusten, en vooral het meest oostelijke, het Duiven-eiland van de kaarten. Het zoeken naar eene ankerplaats bleef zonder gevolg, en daar het intusschen donker was geworden, bleef ons niets anders over, dan om aan den NO.hoek daarvan, en op tamelijken afstand van de kust, op eene ondiepe plaats ten anker te gaan.

18 November. Vroeg, reeds om 2 u., en met gunstigen stroom in zee. Bij het aanbreken van den dag op korten afstand van de N.kust van het eiland Wai dat ik aanvankelijk trachtte te bereiken. Daar echter de stroom er ons hoe langer hoe meer van afzette en wij dus recht tegen den stroom in hadden moeten roeien, liet ik oversteken naar de kust van Batanta die in duidelijke omtrekken voor ons lag. Wel stak tegen 8 u. de ZW wind een weinig op, doch hij was niet sterk genoeg, zoodat wij eerst om 12 u. de kust van Batanta bereikten, waar ik een korten tijd ten anker ging om de andere prauw af te wachten, die voor Wai-wai te vergeefs voor anker was gekomen om water te zoeken, en nu door den intusschen doorgekomen tegenstroom een geheel eind W.-waarts was afgedreven. Diezelfde reden, tegenstroom, noodzaakte ook mij voor heden reeds ten 2 u. 30 m. mijne reis te staken, nadat ik die nog had kunnen voortzetten tot aan de O. zijde van den kleinen inham dien ik bereikt had. Mijne jagers schoten hier nog 2 Tropidorhynchus[1], 1 Columba Reinwardtii (**2303**/9310)[2], en 1 superba[3], en Halcyon Gaudichaudii (**295**/1063)[4].

19 November hadden wij om 9 u. de N.O. hoek van Batanta reeds bereikt. P. Snaphaan (Senapan) en de

---

[1] De soort niet opgegeven; de aanteekeningen van Dr. Bernstein beginnen eerst later; de Catalogus van het Museum is nog niet zoover; de soort dus onzeker; vermoedelijk echter Tropidor. marginatus (**616**/2087).

[2] Macropygia (van Swainson, in 1837), Reinwardtii, type van het ondergeslacht Reinwardtoenas, van Bonaparte in 1855.

[3] Kan moeielijk eene andere geweest zijn als Ptilinopus superbus (**2261**/9158; subgen. Lamprotreron van Bonaparte). Echter vind ik van deze soort in het Museum slechts één individu van Batanta, No **49** van de reeks, een ♀ door Bernstein ingezonden als verkregen dd. 3 April 1865, terwijl intusschen zijn „Dagboek” van deze duifsoort op dien datum geen gewag maakt.

[4] Dacelo Gaudichaudii (subgenus Choucalcyon van Lesson in 1831) Schlegel beeldde den vogel af in „Vogels van Ned. Indië” I, 4.

N.O. kust van Salawati vertoonden zich in duidelijke omtrekken en een Noordelijke wind bracht ons daaraan hoe langer hoe naderbij. Des middags staken wij Pitt's-straat over, hadden om 3 u. 30 m. P. Senapang (Senapan) aan bakboord dwars, en kwamen om 7 u. voor Samate (Sematee) de woonplaats van den Radja van Salawati ten anker. Het land ziet er hier weinig uitlokkend uit, en heeft ook, door de voor de kust verstrooid liggende eilanden, eenige overeenkomst met de kust bij Batavia. Slechts in de verte vertoonen zich in het N.W. eenige onbeduidende heuvelruggen. Ook de tegenoverliggende kust van Nieuw-Guinea vertoont slechts bergen van geringe hoogte, en wordt daardoor mijne verwachting minder hoog gestemd.

20 November. Te Sematee gebleven. De Radja was niet tehuis, zoodat ik alleen een bezoek kreeg van den Djogoegoe, alsook van den Kimelaha van Sanaffee, eenen ouden bekende van den tijd van mijn verblijf op Guebee in Februari 1863. Met den eersten besprak ik het noodige omtrent den inkoop van sagoe.

Mijne jagers waren op jacht gegaan en brachten 4 Paradisea regia (**1551**/6252; Cicinnurus regius)[1] te huis, en deelde een hunner mij verder mede dat hij ook nog een Seleucides alba (**361**/1275, Epimachus albus) had gezien.

Ik telde veertien woningen aan het strand, deels op palen boven het water gebouwd, deels op het strand. De meesten zagen er naar verhouding goed uit.

21 November vroeg naar Sorong. De zee is hier op vele plaatsen zeer ondiep, en vertoont tijdens de eb vele zandbanken. Even voor 12 u. te Sorong, dat echter van de kust naar een klein daarvoor gelegen eiland was overgebracht. De Sengadji was niet op de plaats, zoodat ik alleen den Imam kon spreken, van wien ik vernam dat de lieden van Sorong het tijdens eene

---

[1] In de „Inleiding” werden de redenen uiteengezet die tot herziening noopten van de door Dr. Bernstein aangenomen geslachts- en soortsbepalingen, in verband tot het sedert door de wetenschap veroverde standpunt; waar noodig toegelicht door korte schetsen van de kenmerkende eigenaardigheden van geslacht of soort. Wij zijn thans tot de meest belangrijke vogelengroep van allen, tot de „Paradijs-vogels” genaderd, wier behandeling tot de toevoeging van eene afzonderlijke Bijlage (E) deed besluiten. De hen betreffende bijzonderheden kunnen dus in den tekst gevoegelijk achterblijven, en is eene verwijzing naar die Bijlage, na aanduiding van geslachts- en soortsnummer (uit Gray's „Hand-list”), en zoo *noodig van* het ondergeslacht, voldoende.

pokkenepidemie hadden verlaten, en zich op het eiland Dohm hadden gevestigd. Ik telde ongeveer een twaalftal redelijk goede woningen. In den loop van den namiddag maakte ik met de handprauw een tocht naar de tegenoverliggende kust van Nieuw-Guinea, om op de plaats van het vroegere Sorong een geschikte plek uit te zoeken tot het oprichten van mijne hutten.

22 November. Reeds vroeg aan land en aan het schoonmaken van de tot opbouw van de hutten bestemde plaats, terwijl ondertusschen mijne jagers op de jacht zijn gegaan, en de Imam Papoeas heeft uitgezonden om nipa-bladeren te halen (voor dak en wandbekleeding van de hutten).

23 November. Ik ging reeds in de vroegte op jacht naar de heuvels benoorden de kleine bron die voor mij en mijne bemanning drinkwater leverde. Die heuvels zijn wel niet zeer hoog, maar door steile insnijdingen van elkander gescheiden, waardoor de jacht zeer bezwarend wordt. Ik zag heden voor het eerst eenen Casuaris, schoot echter slechts 1 Rhipidura gularis (**1230**/4964, Rhip. setosa), 1 Columba puella (**2275**/9219) [1], en 1 Platycercus dorsalis (**2003**/8012), en kwam zeer vermoeid thuis. Ornithoptera Priamus is in het struikgewas langs de kust gansch niet zeldzaam maar onbeschadigde exemplaren wel.

24 November. — Op jacht. Eerst O.waarts de kust gevolgd, daarna de heuvels op. Aan strand een paar Microglossus (Microglossum) misgeschoten; op de heuvels een Goura coronata (**2339**/9452) geschoten, daarna nogmaals eenen Casuaris gezien, daardoor verdwaald geraakt, en op een ander gedeelte van de kust, NW. van mijne woning, terecht gekomen. Heden veel last gehad van Urticaria [2] die zich als gevolg van het ruime zweeten bij mij had geopen-

---

[1] Het handschrift heeft Pusilla, doch dit is ondenkbaar, daar de eenigste Col. pusilla is de thans als Carpophaga sylvatica (**2266**/9167) bekende duif van Zuid-Indië en Ceylon. Ik nam daarom eene schrijffout aan en las puella, ten rechte Carpophaga puella (subgen. Megaloprepia, van Reichenbach in 1853). Het „Aanteekenboekje" vermeldt den vogel ten eenenmale niet, doch laat te midden der anderen eene plaats open.

[2] Hadden wij hier met een leek te doen gehad, dan zoude ik geen bezwaar gemaakt hebben om in stede van „urticaria" (= netelroos) „lichen urticatus of tropicus" te lezen, want deze was het blijkbaar. De „roode hond" komt tusschen de keerkringen na zweeten veelvuldig voor, en is volkomen onbeduidend.

baard. Des namiddags bezoek van den zoon van den Radja van Salawati, en van den Kapitein-laoet van Sailolo. Des avonds [1] amethystinus gevangen.

25 November. — Mijne jagers naar het eiland gezonden waarop nu Sorong is gelegen. Tegen verwachting brachten zij veel te huis. Vooral 2 Opopsitta diophthalma (**2077**/8372, Psittacula (subgen. Cyclopsitta) diophthalma), 4 Chalcopsitta atra (**2040**/8191, Lorius ater), enz. enz. De insectenjager had daarentegen niets medegebracht. Ik nam heden eenen inlander Ammas wederom in dienst, die ook vroeger reeds bij mij in dienst was geweest, en dien ik hier op Sorong had aangetroffen. Des namiddags een vervelend bezoek van den aanmatigenden Sengadji van Doreh (Dorei).

26 November — eveneens tehuis gebleven. Des nachts hevig onweder en regen, die echter beide niet lang aanhielden en naar Salawati overtrokken.

27 November — betrok ik de hut. De lucht van de groene, nog niet drooge nipa-bladeren is echter zeer onaangenaam en verdoovend; reden waarom ik eenige openingen deed aanbrengen in de zijwanden van de hut, om daardoor aan de buitenlucht beteren toegang te bezorgen. Het is weder drukkend heet, wat het oponthoud in de hut nog onaangenamer maakt.

28 November. — Naar het eiland Dohm (Dom). Onmiddellijk achter de woningen verhief zich de bodem tot op eene hoogte van 150 voet, en zijn hier aanplantingen aangelegd van maïs, rijst, papaja, pisang, oebi enz. Ik zag hier Cacatua triton (**2081**/8387), Eclectus grandis (**2052**/8240, Eclect. roratus) en polychlorus (**2053**/8243), en schoot den eersten, en verder nog 1 Carpophaga pinon (**2273**/9204; subgen. Zonoenas) en Sundevallii (**2267**/9176; Carp. tumida; subgen. Globicera, van Bonaparte in 1854), welke beiden een duchtig schot noodig hebben, zoodat ik ze dan ook dikwerf veel te beschadigd kreeg om nog te kunnen prepareren. Chalcopsitta atra (**2040**/8191, Lorius ater) vertoonde zich bij paren in familien, en had hunne stem veel overeenkomst met die van Eos cochinsinensis (**2044**/8202). Op een boom zag ik eene geheele menigte nesten van Calornis

[1] **Oningevuld gebleven.**

amboinensis (**1587**/6382) [1], doch zóó hoog en zóó aan het buitenste afhangende einde van de takken vastgemaakt, dat zelfs de toezegging van *f* 2.50 belooning voor een nest niemand ook maar tot eene poging daartoe bewoog.

Ook Cracticus personatus (**1446**/5847) deed zich veelvuldig hooren, en schoot ik daarvan één exemplaar. Verder zag ik Dicaeum pectorale [2].

29 November — naar de mond van de Sorong-rivier. Voor de monding uitgebreide ondiepten; het land laag en moerassig, verder opwaarts echter drooger; en vrij goed toegangbaar.

Het water is zuiver en drinkbaar. Sagoboomen in kleine groepen langs een pad. Eclectus grandis (**2052**/8240, zie

---

[1] Weinig verschillende van de meest algemeene soort, de gewone Purperspreeuw, Siee (Calornis of Lamprotornis metallica, **1587**/6376), en door Temminck, en zelfs nog door Bonaparte daartoe gebracht. Dergelijke kolonien van die hoogst gezellige vogels, en vooral hunne verzamelingen nesten leveren een zeer eigenaardig gezicht. De kolonie kiest daartoe meest den eenen of anderen zeer grooten alleenstaanden boom (Artocarpeae, Ficoideae, Mimoseae, enz.) met genoegzaam breeden niet al te zwaren bladerenkroon, en blijft dergelijke boom, eenmaal gekozen, jaren en jaren in gebruik. De nesten zeer kunstig saamgesteld, zoo groot als eene meloen, met de opening schuin zijdwaarts van onderen, hangen aan lange zeer buigzame steelen of touwen van 0.3 tot 0.7 M. lengte (somwijlen nog langer), aan de takken bevestigd, en dáár beginnende waar deze laatste dunner worden. Voor het nest en vooral voor het hangtouw vond ik bijna overal gebruik gemaakt van de vezels van de méndong, hier eene carexsoort, op vele plaatsen ook door de inlanders voor allerlei fijner vlechtwerk gebezigd. Meerdere evenzeer bruikbare Cyperuceae en Gramineae gaau intusschen ook onder dezen vrij ruim verspreidden naam door.

Eene der grootste kolonien van deze vogels die ik ooit zag, is gevestigd in een reusachtigen boom in het ravijn beN. den weg van Ternate naar Laguna en Castella. Ook een vischarend, kohiba, (Pandion haliaetus, **44**/131) had zich op den boom gevestigd, en boezemde blijkbaren eerbied in aan meerdere in de nabijheid gevestigde paren sperwers (Nisus griseogularis, **105**/338), die nimmer hunne aanvallen op de kolonie begonnen, vóór dat de beide pandions naar zee waren gegaan. Tijdens den broeitijd heerschte algemeene vrede.

[2] Niet duidelijk welke vogel hier bedoeld is. In het „Aanteekenboekje" van Dr. Bernstein, dat voor dien dag een nog al ruimen buit opsomt, is hij niet vermeld, en ook geen enkele min of meer verwante soort. Lesson beschreef, als afkomstig van Nieuw-Guinea, ééne echte Dicaeum-soort: Dicaeum erythrothorax (**400**/1427), terug te brengen tot eene niet geheel duidelijke soort: de Dic. pectoralis van Schlegel; en hebben wij verder onder de Arachnotheren, na aan Dicaeum verwant, en die vroeger wel eens aanleiding tot verwarring gaven, ééne goed afgeronde Arachnothera-soort, namelijk Arachnothera pectoralis, van Horsfield (**389**/1385; subgen. Cyrtostomus van Cabanis, in 1854). Deze soort werd van Java, doch ook reeds oostelijker, o. a. van Lombok, verkregen.

Bijlage F) geschoten. Chalcopsitta atra (**2040**/8191; Lorius ater)[1] en Carbo melanoleucus (**2910**/11145, Graculus melanoleucus).[2]

Daarop ging ik naar een klein eiland niet ver van de monding, waar ik 2 Ptilotis sonora[3] die met Carcophaga Sundevalli (**2267**/9176; Carp. tumida) en eene Papoea (in het handschrift opengebleven) de eenige bewoners van het eiland schenen te zijn. Eerst na den middag weder te huis.

30 November — bleef ik te huis, en pakte de vogelhuiden in die daartoe reeds ver genoeg gereed waren.

December. Sorong. E. Dohm. E. Ram.

1 December — bleef ik eveneens te huis, en pakte verder de vogels in.

2 December — werden de insecten ingepakt. Mijne jagers gingen naar het eiland Sop om wilde zwijnen te schieten; brachten echter 2 Calornis amboinensis (**1587**/6382; zie aanteekening 28 Nov.) mede. Ik kocht heden 100 pak sago om mijne matrozen daarvan te voorzien.

Sterke regen in den volgenden nacht.

3 December. — Met hoofdpijn opgestaan. De jagers wederom naar het eiland Sop op de zwijnenjacht, doch te vergeefs; zij brachten slechts 2 Calao ruficollis (**1964**/7887; Buceros ruficollis)[4] mede.

---

[1] Chalcopsitta is de naam van een ondergeslacht, (door Bonaparte in 1849 gesteld) van het geslacht Lorius (van Vigors in 1826) = Loris van Cuvier, Domicella van Wagler, Finsch en enkele anderen, Electus van Bonaparte. Von Rosenberg noemde de onderhavige soort »Bernsteini« naar onzen reiziger.

[2] Als vaderland van dezen kleinen netten Kormoraan was vroeger bekend: Noord-Celebes (Forsten), Timor (Muller) en Australie; één exemplaar in ons Museum (No 8) is, volgens aanteekening van Temminck, uit Britsch-Indië, en Dr. Bernstein deed hem, zooals wij zien, ook van hier kennen en had hem op eene vroegere reis op Halmaheira gekregen; No 2, 3 en 4 van het Museum. Ik vond en schoot hem op de Amasing in Batjan, even achter de hoofdplaats.

[3] Onzekerheid in de soort. Ptilotis is een ondergeslacht (van Swainson in 1837) van de Melliphaga's (zooals die gesteld werden door Lesson in 1808) en is bepaald tot Z. en ZO. Australie en van Diemensland. Ptilotis sonorus, of eigenlijk vittata, (**600**/2018) is een der meest zuidelijk wonende soorten. Het »Aanteekenboekje« vermeldt Ptilotis. Spec.?, laat de soort dus onbeslist, en hebben wij hier denkelijk te doen met de na verwante Ptilotis sonoroides (**600**/2041) van Gray.

[4] Dr. Bernstein volgt hier, tegen zijne gewoonte, Bonaparte in zijne indeeling.

Een van mijne matrozen was, des nachts bij het visschen, door eene rog in den voet gestoken, dat hem zoodanig pijn veroorzaakte dat de man door zijn luid brullen iedereen wakker maakte. Daarop ontstond eene sterke opzwelling van den voet die later in verettering overging.

4 December — ging ik op jacht naar de Westelijk gelegene baai, waarheen ik in den tusschentijd eenen goeden weg had doen aanleggen. In den beginne ontmoette ik geen levend schepsel, waarover ik mij reeds begon te ergeren, en dat te meer omdat er geen aankomen was aan de Tanygnathus-exemplaren [1] die ik in het Lolaro-bosch [2] langs den weg bespeurde. Ik schoot hier een Ceblepyris papuensis (Campephaga papuensis) [3] en zag iets verder een geheele troep Chalcopsitta atra (**2040**/8191; Lorius ater) die luid

Deze stelde in het groote geslacht Buceros (neushoornvogels) eenige ondergeslachten; o. a. voor deze afdeeling de Calao's, en wel in hetzelfde jaar, 1849, dat Reichenbach ze tot het, beter gerechtvaardigd en ook door Gray later aangenomen, ondergeslacht Rhyticeros (subgen. *h.* van zijne »Hand-list« vereenigde.) Hoewel het ondergeslacht dus bestaat, is echter de geslachtsnaam de meest gebruikelijke en had het ook meer op den weg gelegen van Dr. Bernstein, meestal voorzichtig wat ondergeslachten aangaat, om Buceros in stede van Calao te schrijven. In zijn »Aanteekenboekje« gebruikte hij dan ook dien eersten naam.

[1] Zie omtrent de Tanygnathus, Bijlage F, de »Edel-papegaaien (Eclectus).«

Hier zij het genoeg in herinnering te brengen dat Wagler, in 1830, de aan de Trichoglossen in engeren zin (van Vigors en Horsfield in 1826) verwante Charmosynen, Eclecten en Tanygnathen bepaalde, die thans, te zamen met de aanvankelijke Trichoglossen, de Trichoglossinae (van Finsch), als IVde onderfamilie der Papegaaien (II Fam. der Klimvogels, scansores) uitmaken.

De op Dr. Bernstein's toenmalige verblijfplaats meest aanwezige soort is Tanygnathus megalorhynchos (**2054**/8246). Nog een paar andere soorten schijnen er nu en dan voor te komen.

[2] Omtrent de Lolaro-boomen, zie de aanteekening onder 5 November.

[3] De gegevens ontbreken mij tot eene volledige soorts-bestemming. Het »Aanteekenboekje« vermeldt dezen vogel niet, en in het Museum kon ik hem niet vinden. De »Rupsvogels« hebben nog nader onderzoek noodig. Temminck's Ceblepyren (in 1820) zijn de Graucalen van Cuvier (in 1817), thans, als 4de ondergeslacht, door Gray opgenomen in het ruime reeds vroeger bepaalde geslacht Campephaga. Onder die Campephaga- of Graucalus-soorten hebben wij drie die den soortsnaam papuensis dragen:

1o. Campephaga javensis (**1245**/5071) van Horsfield, door Temminck papuensis genoemd, hoewel alleen van Java en Sumatra verkregen.

2o. Camp. papuensis (**1245**/5082) van Gmelin, uit Nieuw-Guinea.

3o. Camp. Desgrazii (**1245**/5083) van Pucheran; door Hartlaub papuensis genoemd, eveneens uit Nieuw-Guinea.

Denkelijk behoorde de vogel dus tot eene der beide laatste soorten.

schreeuwend op een van de hoogste woudboomen rondfladderden. Ik wachtte het oogenblik af dat er 2 à 3 genoegzaam dicht bij elkander zaten om te schieten, maar te vergeefs, er viel er geen enkele. Later zag ik dezelfde vogels, benevens Trichoglossus nigrogularis (**2045**/8212), in dezelfde lolaroboschjes, waar ik vroeger den Ceblepyris (Campephaga) had geschoten, en schoot ook een van de eerstgenoemden. Hij was intusschen slechts vleugellam geschoten, en zoude, hoewel hij eerst in zee was gevallen, stellig nog tusschen de boomen zijn weggekomen, omdat de matroos die hem halen moest (de eenige die mij vergezelde) voor zijne beten bang was, als ik niet zelf te water ware gegaan, en hem gehaald had. Naderhand zocht ik bij de bron ook nog naar vogels, zag er wel eenige, doch schoot er geene.

5 tot 8 December — bleef ik te huis, bezig met het nazien en inpakken van de vogels en insecten voor zooverre die reeds genoegzaam gedroogd waren.

9 December — ging ik op jacht naar het eiland Dohm (Dom), doch schoot deze keer slechts weinig vogels. De Rhukvrouw[1] en Carpophaga Sundevalli (**2267**/9176, tumida) lieten zich wel herhaald en in meerdere streken van het bosch hooren, doch kwam er slechts één onder mijn schot, en viel daarna zoo ver weg dat hij niet kon gevonden worden. Ik schoot daarop 1 Cracticus personatus (**1446**/5847), Dicrourus carbonarius (**1051**/4210), en 4 Calornis amboinensis (**1587**/6382; zie omtrent deze „Purperspreeuwen" de aant. onder 28 Nov.); deze laatste vier allen in één schot. Ook had ik één exemplaar gezien van de sierlijke Dicaeum pectorale[2].

10 December — naar het eiland Ram. Dit is vlak, slechts aan de W.kust rotsachtig. Langs de N.kust strekt zich een Casuarinen-bosch[3] uit. Een pad dat naar een watergat voert

---

[1] Woordelijk zoo uit het handschrift overgenomen. Het is mij niet doenlijk te gissen welke vogelsoort Dr. Bernstein eigenlijk bedoeld heeft.

[2] Zie de noot dienaangaande op 28 November.

[3] Deze sierlijke en tot trotsche en statige afmetingen opgroeiende boomen, die aan het landschap eene eigenaardige bekoorlijkheid bijzetten, zijn door Rumphius (III, 86) en na hem door Miquel (Flora van Ned. Indië I, 874) omschreven, terwijl Junghuhn ons (Java I, 551) eene bezielde beschrijving gaf van de „Tjemårå-wouden". Dikwerf doen de Casuarinen aan het vaderland denken, en met name, hoewel ongelijk schooner, aan onze den en cypres, vooral aan de Weymouth-den, (P. strobus) en lork (P. larix). De geheele habitus van

toont aan dat het eiland menigmaal wordt bezocht; en ook menige plaats aan het strand droeg daar de blijken van. Ik ontmoette een troep witte kakatoe's, waarbij zich al spoedig nog twee zwarte voegden, en was zoo gelukkig een van deze

---

den boom, het eigenaardig ruischen van den wind door de fijne takken en hangende pluimen, door de grootere lengte en buigzaamheid ook bij zachte koelte waarneembaar en tot een harmonisch geheel omgestemd, de met een veerkrachtige laag bladnaald bedekte bodem, waarop vruchtjes verspreid, als van sommige onzer kegeldragenden, de balsemachtige geur van de gomhars die langs de stammen uitzweet, het gekir van talrijke duiven en tortels, van als lijsters fluitende vliegenvangers, geven als geheel een eigenaardig beeld, waaraan een achtergrond van een paar groepen „Dammara's (Dammara alba, Miq. II, 1070), op eenigen afstand het sprekend beeld van de populier, nog meer kracht bijzet. Komt men dan aan eene laan Gelala's (Erythrina picta, Miq. I, 208) waar wij ons als in eene beukenlaan verplaatst wanen, begrensd door eene rij Waroe's die dadelijk aan onze linden doen denken waarvan zij den naam dragen (Hibiscus tiliaceus; Miq. I², 152), met eene stad in kort verschiet, die ons levendig het beeld van het een of ander landstadje langs onze oostelijke grenzen voor den geest roept, dan kost het dikwerf moeite dergelijke omgeving te verlaten, eene zinsbegoocheling op te geven die eenen diepen indruk achterlaat, des te krachtiger gevoeld als men dien mocht genieten in die prachtige morgenuren van den beginnenden regentijd wanneer alles toch reeds tot den geest spreekt van lente en voorzomer.

Een dergelijk beeld, zoo geheel afwijkende van de ons allengs gemeenzaam geworden meer eigenaardig tropische physionomie van het Indische landschap, treft diep. Het brengt het beeld van het vaderland dat, voor hoe langen tijd ook verlaten, immer toch krachtig en boven alles in het gemoed blijft heerschen, het brengt herinneringen, de gelukkige jaren van jeugd en jongelingschap weer levendig voor den geest. Wij kunnen het q. a. aanschouwen op korten afstand van Ternate, slechts weinig verwijderd van de plek waar Bernstein's hulsel zijn laatste rustplaats vond. Eenige passen slechts verder en het geheele beeld is gewijzigd, en zijn wij onder den overweldigenden indruk van het innig schoone vérgezicht dat, over de blauwe zee en de levendige reede heen, ons Halmaheira's schoone bergen en bosschen met de diep inloopende baai van Dodinga, meer rechts den trotschen piek van Tidore, de aardige baai van Tjobo enz. te zien geeft; en waarvoor geen vergelijk mogelijk is met iets hoegenaamd langs onze kusten of in de naaste omgeving.

De van Tropisch-Afrika en Zuid-Azie af zoowel langs de kusten als hier en daar ook in de binnenlanden van onzen Archipel, en verder in Australie en de geheele stille Zuidzee voorkomende Tjemårå-soort is de Casuarina equisetifolia. Onze Archipel bezit in het geheel een vijftal soorten, waarvan o. a. de Casuarina montana en Junghuhniana, beide meer tot bergstreken beperkt, de onderwerpen opleverden van Junghuhn's reeds boven aangeduidde levendige beschrijving van de Tjemårå-wouden. Junghuhn had in zijn opstel gerust den geleidebrief kunnen vermelden van den Gouverneur van Ternate aan Rumphius te Amboina (in 1662), gevoegd bij eene bezending botanische specimina van de Cas. equisetifolia, en waarin deze over de „bewondering spreekt die de boom gaande maakt, waarin men, bij eenigen wind, Orpheus en zijn geheele snarenspel kan vernemen.” De namen „Kajoe angin” en „angin” dien de boom te Mangkasar en in Z.-Celebes

laatsten te schieten toen hij met hoog opgezetten kuif op de takken aan het pronken was.

Ik begaf mij nu naar de Z.kust, en schoot daar eene Carpophaga Sundevallii (2267/9176) [1] nadat ik onderweg op een kleine slechts weinig boven het zeevlak uitstekende rots 3 Sterna melanauchen (2889/11063) [2] had kunnen schie-

draagt, geven eveneens het denkbeeld van wuivend ruischen zuiver terug. Zijn Javaanschen naam tjemårå, ook buiten Java vrij algemeen in het W. deel van onzen Archipel, slaat daarentegen op zijne in bundels of pluimen bijeengroeiende lange naaldachtige bladeren die ook tot den soortsnaam "equisetifolia" aanleiding gaven. Zijn geslachtsnaam, Casuarina, had een geheel anderen oorsprong, ontleend aan den naam dien eenige Melanesische stammen aan den boom gaven, wiens naaldpluimen voor hen overeenkomst aanboden met de borstelachtige vederbossen van den Cashewari en Cassoewari, onzen Casuarisvogel.

Over de eenigszins afwijkende soort van de binnenlanden van de Molukken, en verder O.waarts, de Cas. nodiflora, sprak ik reeds vroeger.

[1] De hier bedoelde exemplaren zijn, bij onderzoek aan het Museum, gebleken Carpophaga tumida te zijn, de soort dus die een tijd lang door Gray Carpophaga (subgen. Globicera van Bonaparte, in 1854) Sundevallii werd genoemd (2267/9176), wel te onderscheiden van de Carp. (Globicera) Sundevallii van Bonaparte (2267/9182) tot nu toe slechts van de Caroline-eilandengroep verkregen. Vooral bij vogels zoo krachtig voor verre tochten georganiseerd als de muskaat-duiven of notenkrakers, zooals ze in de Molukken heeten, is nauwkeurige bepaling van soort en vaderland belangrijk.

Zie overigens vroegere noot.

[2] De groote menigte van deze aardige en vlugge vogels die men in onze Indische wateren, en vooral in de Molukken, somwijlen bijeen ziet is wel eens verrassend, en mag wel daarin zijnen grond vinden dat de inlandsche bevolking, en vooral de Alfoeren van N.-Halmaheira, anders geenszins teêrgevoelig, hen sparen, en zelfs krachtig beschermen. Wanneer men van de "bobanee" (afvaarplaats waar de prauwen langs eene gelijkmatige helling op land getrokken of afgelaten kunnen worden) aan de O.zijde van de landengte van Dodinga door de bocht van Kahoe N.waarts stevent, komt men aan b./b.zijde langs een paar rotsen in zee letterlijk vol zeezwaluwen (Sterna's), hunne broeiplaats van wellicht eeuwen herwaarts. Meerdere soorten waren bijeen, slechts éène, Sterna melanauchen (2889/11063), goed herkenbaar. Toen ik, de andere soorten willende nagaan, en om eenige der eieren te verzamelen, op de rots deed aanhouden en wilde varen, smeekte mijn scheepsvolk (Alfoeren van Galela, anders onbevangen en niet spoedig vervaard) mij letterlijk om niet te naderen en niet te schieten. Later had ik, verder op Halmaheira's O.kust, hetzelfde met Tobelloresche Alfoeren. De latere uitlegging was vrij ingewikkeld, en werd mij de eigenlijke oorzaak van hunne bijgeloovige vrees nimmer geheel duidelijk.

Het geheele geslacht, thans tot 62 soorten opgevoerd, waaronder eenige nog niet goed omschreven, mag nog wel eens herzien worden. De hoogleeraar Schlegel is bezig aan het gereed maken der gegevens voor dien arbeid. Van de 37 (goede) soorten — of met de "schaarbekken" (Rhijnchops) te zamen 40 soorten — die ons Museum bezit, zijn er 15 in onzen Indischen Archipel vertegenwoordigd, en voegt G. R. Gray daar nog 7 soorten bij. Daarvan zijn 3

ten uit een daar aangetroffen koppel. Het bleek echter dat zij hunnen vollen vederendos nog niet hadden gekregen. Aan strand zag ik twee vogels, oogenschijnlijk van de eene of andere soort van Numenius (wulp) die zich echter niet lieten krijgen. Ik zond daarom:

11 December — mijne jagers daarheen die er ook eenen van schoten die daarop bleek eene Esacus magnirostris (**2485**/9948) te zijn [1], Ik zelf was te huis gebleven om de lieden van Guebee, die nu ééne maand in mijnen dienst waren geweest, uit te betalen, en verder de noodige toebereidselen te maken voor den voorgenomen tocht in het woud.

Ook de beide volgende dagen werd hiermede voortgegaan.

14 December — gingen 2 van mijne jagers op den loer liggen om dan toch eindelijk eens een wild zwijn te schieten, en 2 gingen voor één etmaal naar het eiland Sopp. Allen kwamen echter platzak te huis; van de eersten had slechts één één kengoeroe [2] gezien, doch niet kunnen schieten.

---

soorten: Sterna (subgen. Sternula, van Boie in 1822) minuta (**2889**/11062), Sterna (subgen. Gelichelidon, van Brehm in 1830) aranea en macrotarsa, (**2888**/11041 en 11042); Sterna (subgen. Thalasseus, van Boie, in 1822) caspia (**2885**/11050), ook aan Nederland eigen; en zijn bovendien 2 soorten Sterna of Hydrochelidon fissipes (**2890**/11069) in Nederland, en nigra (**2890**/11070) van Midden-Europa tot in Indië verspreid, zoo ineenloopende dat ze nauwelijks als afzonderlijke soorten kunnen gelden.

[1] Hij vervangt in onzen Archipel de Europeesche Oedicnemus crepitans (**2483**/9939), onze bekende Hollandsche Griel of doornsluiper (ook wel "scharluip" en "scharluper"), die ons land echter in den regel alleen op den trek bezoekt, zelden nestelt en broeit (Noordwijk, Wassenaar enz.) De Indische- en ook Australische griel is nog wel zoo krachtig als de Europeesche, en doet alleen voor de zuiver Australische Oedicnemus (subgen. Burhinus, van Illiger in 1811) grallarius (**2484**/9947) onder in grootte en krachtige vormen.

Behalve van de in "Muséum d'histoire naturelle de Leide" enz. Cursores blz. 22, opgenoemde streken, zag ik ze en kreeg ze nog van de Batjan- en Oebi-groepen, en van Z.-Halmaheira.

[2] Denkelijk eene boom-kengoeroe, Dendrolagus inustus of ursinus. Een exemplaar van deze laatste soort, de "louw-louw" der inlanders, kreeg ik uit die streken, had hem twee jaren levend, stuurde hem eindelijk naar Holland, een uitermate volgzaam en aanhalig dier, een gezellig huisgenoot. Na het ontbijt, waarbij brood, kaas, rookvleesch, sardines, enz. hem alles even welkom was, ging hij naar den tuin de boomen in om bloemen te eten, die eerst zorgvuldig gekozen, een voor een naar zich toegehaald en aandachtig bekeken en berooken werden. Van allen waren de bloemen van de "toeri (Agati grandiflora, eene Papilionacee, Miq. I, 289, een niet al te hooge boom die het geheele jaar door groote witte bloemen heeft), bij hem het meeste gezocht. Hij had zich nauwkeurig op de hoogte van het middaguur gesteld, zat dan afwach-

15 December. Ook de jagers van Sopp kwamen onverrichter zake, dat wil zeggen zonder zwijn, terug. Van de twee andere jagers was de eene naar het kleine eiland aan den mond van de rivier gegaan en had, zeer tegen mijn zin 2 Carpophaga Sundevallii (**2267**/9176, Carp. tumida), 3 Ptilotis sonora[1] en 1 Megapodius Duperreyi (**2364**/9548) geschoten, de eersten, zooals hij zeide, alleen omdat hij ook de eieren had gevonden. Megapodius Duperreyi heeft wel zeer veel van Megapodius Freycineti doch schijnt mij toe kleiner te zijn. Het is mij opvallend toegeschenen dat ik die soort slechts op de eilanden, en rubripes alleen op den vasten wal had bekomen [2].

---

tend toe te kijken bij het aanrichten van de tafel, om zoodra allen aangezeten waren, rechtop op de achterpooten gezeten, tusschen ons plaats te nemen, en was dan letterlijk alles van zijne gading. Hetgeen hem toegereikt werd, vatte hij nimmer met den mond doch steeds met de voorpoot — meest met de rechter — aan om het aan den mond te brengen. Werd hij vergeten, dan deed hij na eenigen tijd geduldig wachten zijne aanwezigheid door een zacht en beschroomd tikje op de knie kennen, en zeide dan de trouwhartige toch ook weer als smeekende blik waarnede hij tot u opzag, genoeg wat zijn verlangen was. Aan de kinderspelen trachtte hij nu en dan, na ze een tijd lang aandachtig te hebben aangezien, mede te doen, ook wel den hond tot een speelpartijtje uit te lokken, dat echter steeds daarmede eindigde dat hij, na eenigen tijd bij de staart gegrepen, met eene zekere ontzetting in een boom kroop. In één woord, het was een aardig, gezellig, aanhalig dier.

In den aanvang natuurlijk nog geheel onbeschaafd, had hij zich dat alles al spoedig en zonder eenige dressuur of lessen eigen gemaakt. Geen ander dier heeft mij ooit zoo den indruk van eene natuurlijke en onbewuste wellevendheid en bescheidenheid gegeven als onze goede louw-louw.

[1] Ptilotis sonorus (eig. vittata, **600**/2018) komt veel zuidelijker — in Z.-Australie — voor; de geschoten vogels waren denkelijk Ptilotis sonoroides (**600**/2041), ook reeds van Misoewal en Waigeoe verkregen, en die op Ptil. sonorus gelijkt. Dr. Bernsteins »Aanteekenboekje« vermeldt niets van de geheele vangst.

[2] Het »Aanteekenboekje« heeft Megapodius Duperreyi, verbeterd in rubripes, en zoude dus aangenomen moeten worden dat hier, te midden van eenige andere gelijknamige soorten, is bedoeld de »Megap. rubripes» van Temminck (Pl. Col. 411).

De Megap. Duperreyii van Mac Gillivray, door Gray herbenoemd en Meg. Mac Gillivrayi (**2364**/9541) betiteld, komt slechts op de Louisiaden voor. De Meg. Duperreyii van Lesson werd Meg. Reinwardtii (**2364**/9546) van Nieuw-Guinea, de Aroe- en Kei-eilanden. Schlegel's Meg. Duperreyi loste zich op in: Meg. Gouldii (**2364**/9545) van Flores en Lombok, Meg. tumulus (**2364**/9547) van Australie, en eindelijk Meg. rubripes (**2364**/9548) de thans bedoelde, tot nu toe verkregen van Amboina; de eenigste die zoowel »Duperreyi« als »rubripes is genoemd.

Van de »roodpootigen« kennen wij verder nog wel: Meg. rubripes van

De andere jager had niets geschoten. Een groote roofvogel vertoonde zich heden nabij het huis, waarschijnlijk Spizaetus Gurneyi (Aquila Gurneyi, 31/97)[1]. Een van mijne jagers schoot op hem toen hij zich op een boom had gezet, trof hem echter niet, maar wel de Carpophaga ......[2] die hij in de klauwen en grootendeels reeds geplukt had, en die hij nu, door het schot verschrikt, liet vallen. Ook eene Tany-

---

Wagler, thans Meg. Gilbertii (2364/9544), van Celebes, en Meg. rubripes van G. R. Gray, thans Meg. Cumingii (2364/9550), van de Filippijnen; doch liggen die beiden buiten ons bestek, en kunnen de tegenstelling niet verduidelijken door Dr. Bernstein in het reisverhaal aangegeven, en door de gewijzigde lezing in het „Aanteekenboekje" niet genoegzaam opgehelderd. De geheele opmerking zoude door die verbetering overbodig geworden zijn, indien niet, blijkens den laatsten zin, aan Dr. Bernstein een bepaald verschil ware opgevallen met de op den vasten wal geschoten exemplaren van Meg. rubripes. Deze laatsten worden echter noch in het „Reisverhaal", noch in het „Aanteekenboekje" vermeld, en blijft de zaak daardoor onduidelijk.

Prof. Schlegel is aan de geheele herziening, ook van deze groep begonnen.

[1] Door G. R. Gray tot de echte Arenden gebracht, waarvan hij met Aquila Malayensis (31/96) het ondergeslacht Heteropus vormt. Door Schlegel werd hij tot de Arendhavikken (Spizaëtus) gebracht. Een krachtige schoone vogel, zoo groot als de stevigste Europeesche en grooter dan de overige Indische arenden, en met buitengewoon zware krachtige klauwen. Ik had één exemplaar bijna anderhalf jaar levend, dat daarna nog 3 jaar in de Rotterdamsche Diergaarde bleef. Omtrent zijne levenswijze en gewoonten, waarvan (Cff. Schlegel, Vogels van Ned. Indië (Valkvogels) blz. 17) tot nu toe niets bekend werd, valt alleen zijne buitengewone woestheid en ontembaarheid in gevangenschap te vermelden, en de gewoonte om zijn voedsel op den grond te verscheuren, en bij de minste nadering van wie ook geheel met de vleugels te bedekken. Zijne plaats aan het hoofd van de Ned. Indische roofvogels, wat kracht, woesten moed en gestalte aangaat, moest de Aquila Gurneyi in de laatste jaren afstaan aan een door d'Albertis, nabij Andai boven Dorei, aan den voet van het Arfak-gebergte, nieuw ontdekten roofvogel „Harpyopsis Novae-Guineae, d'Albertis, die, meer dan aan de overige roofvogels van onzen Archipel, verwant is aan de Thrasaëtus harpyia (48/142) van Noordelijk Z.-Amerika. Salvadori omschreef den vogel in „Annali dei Museo civico di storia naturale di Genova (T. VII, p. 682) en nam hem op in zijn: Prodromus Ornithologiae Papuasiae et Moluccarum." Pars V, „Accipitres"; No 17 van de „Falconidae" (T. XII, p. 36 van hetzelfde werk).

Salvadori beschrijft, in die afdeeling V, tien nieuwe soorten van Valkvogels, in de laatste acht jaren uit de Molukken en Nieuw-Guinea verkregen (niet door ons, en thans in buitenlandsche Musea aanwezig). Later verkreeg d'Albertis nogmaals den vogel op 24 Oct. 1877, tijdens zijne latere tochten op de Flij-rivier. (Zie T. XIV, p. 28 van hetzelfde werk).

Ook Dr. A. B. Meyer verkreeg een exemplaar van den vogel; en bevindt er zich mede een in Londen.

[2] Niet goed leesbaar; oogenschijnlijk Carpophaga aenea (Carp. myristicivora; 2363/9175), de gewone notenkraker van Amboina en Banda.

siptera dea (299/1069—72) [1] die haren triller (tirrrrrr) nabij het huis liet hooren, waardoor zij zich zoo geheel bepaald van Tanys. sabrina onderscheidt.

Ik was den geheelen dag niet recht wel, en had een onbestemd gevoel als van koorts. Ook regende het heden voor het eerst sedert langen tijd. Des avonds bracht de Sengadji mij het bericht dat de woning, waarom ik had gevraagd, gereed was, wat echter, gelijk later bleek, slechts in zeer beperkten zin het geval was.

16 December. — Na eenen goed doorgeslapen nacht, niettegenstaande ik dien nacht met een aanval van kiespijn begonnen was, voelde ik mij iets beter, doch nog zeer mat en gedrukt. Mijne jagers waren naar de rivier gegaan en kwamen eerst laat terug, daar zij onderweg eene stevige regenbui hadden gehad, waarvan zij het einde hadden afgewacht in de nieuw gebouwde hut. Onder hunnen buit bevond zich tot mijn genoegen: 1 Phonygama Keraudreni (1556/6258, Manucodia Keraudreni) [2] die zich door het heldere .... [3] van Phonygama ...... [4] onderscheidt en eene mij nog onbekende Baza, waarschijnlijk Baza stenozona (74/233). Ook liet ik den Sengadji nogmaals ontbieden, om eindelijk eene hut meer het binnenland in gelegen voor mij te doen bouwen.

17 December — des morgens nog steeds mat en gedrukt, zoodat ik wat chinine gebruikte. Er komen Papoea's door den Sengadji gezonden om de door mij verlangde hut te bouwen.

---

[1] Een vijftal onderling naverwante soorten van dezen schoonen ijsvogel met verlengde middelste staartvederen, dragen den naam Dea, hun door verschillende bewerkers gegeven, namelijk:

Tanysiptera dea (299/1069), van Lesson; van Ternate, de typische soort;
Tanys. margaretta (299/1070), door Muller dea genoemd; van Batjan en Halmaheira;
Tanys. galatea (299/1071), de dea (ged.) van Schlegel; van Nieuw-Guinea, Waigeoe en de Aroe-eilanden;
Tanys. nympha (299/1072); de dea (ged.) van Schlegel; van de Filipijnen en NW. Nieuw-Guinea;
Tanys. sabrina (299/1073); (ged.) van Schlegel; van Kajoa en Batjan.

Schlegel die ze tot ééne soort, Tanys. dea beperkt, bewerkte ze omstandig in zijn „Muséum d'histoire naturelle „Alcedinae", pag. 34, „Ned. Tijds. voor dierkunde" III, 269, en „Vogels van Ned. Indië", blz. 62, in welk laatste werk hij echter de laatstgenoemde soort, de Dacelo (zooals hij dáár de Tanysiptera's noemt) sabrina afzonderlijk behandelt.

[2] Bijlage E, N°. 17.

[3] Oningevuld.

[4] Onduidelijk, wellicht chalybea = viridis (1556/6257).

Ik gaf heden aan mijne matrozen wederom een klein voorschot daar de twee maanden die hun vooruit betaald waren nu verstreken waren. Des avonds sterke wind en regen; de natte lucht maakte mijn bed zoo vochtig dat ik des avonds op een onderleg van dekens moest gaan slapen.

18 December. — Na eenen onrustig doorgebrachten nacht voelde ik mij meer onwel nog dan vroeger. Waarschijnlijk vond dit zijn oorzaak in de volgende omstandigheid. Ik had namelijk boven in den blikken trommel met meel, waaraan zich, nog te Ternate, de kalander reeds ruim had vertoond, een pakje kamfer gelegd, waardoor de kalanders en hunne larven allen waren gedood, maar waardoor zich aan het meel ook een sterke reuk van kamfer had medegedeeld. Toen nu mijn kok gisteren meel noodig had, nam hij dat uit het blik, doch te laat om het te gebruiken meel nog een genoegzamen tijd in de zon te zetten. Ten gevolge daarvan had de daarin gebakken pisang een lichte zwarte kleur en een merkbaren bijsmaak van kamfer.

Om 10 u. een hevige regenbui uit het Oosten. Ten gevolge daarvan, en omdat zij het einde van de bui in de nieuw gebouwde hut hadden afgewacht, kwamen mijne jagers eerst laat terug, doch brachten tot mijne vreugde 2 Seleucides alba (**361**/1275, Epimachus albus)[1] mede. Ook kreeg ik des avonds bezoek van eenen Tidoreeschen prins die, denkelijk om handel te drijven, naar Salawati was overgekomen.

19 December. — Tot mijne groote vreugde voelde ik mij des morgens geheel en al wel, en had reeds het voornemen opgevat om op jacht te gaan, wat ik echter gelukkigerwijze niet deed, want kort na den middag kreeg ik hevige pijn in het lijf en diarrhee, zonder twijfel de gevolgen van eene kamfer-vergiftiging. De stoelgang had eene anders alleen bij cholera-aanvallen zich voordoende witte rijstwaterachtige kleur en dichtheid; daar echter de krampen zich telkens even vóór den stoelgang voordeden, het lichaam zelf zonder pijn, en ook geen koorts aanwezig was, bleef ik onbezorgd. Mijn kok, die van de bewuste gebakken pisang eveneens had gegeten, was ook ziek. Ik deed daarom dan ook maar niets verder, en gebruikte alleen des avonds wat opium om niet in den nacht zoo telkens te moeten opstaan.

---

[1] Zie „Overz. Parad. vog.", Bijlage E, onder No 31.

20` December. — Gedurende den geheelen nacht slechts een enkele maal opgestaan, maar in den loop van den voormiddag wederom en herhaald diarrhee, die mij ten eenenmale afmatte. Ik hield streng dieet en gebruikte den geheelen dag niet anders dan eenige glazen rijstwater, maar nam daarna toch wat gambier [1] met opium in. Tegen den middag kreeg ik brakingen, waarbij al het gisteren genoten voedsel zoo goed als nog geheel onveranderd weder naar buiten kwam.

Tusschen 12 en 1 u. regen, die de eerste oorzaak was dat ik mijnen tocht in het woud besloot uittestellen. Ik kreeg een wijfje van Seleucides alba (**361**/1275; Epimachus albus), en β (?) Corvus senex (**1543**/6240; Gymnocorvus senex).

21 December. — Den geheelen nacht niet opgestaan, alles te zamen genomen beter, doch zeer vermoeid en onverschillig. Wel had ik des morgens nog tweemaal dunnen stoelgang, doch die zag er beter uit dan gisteren. Ik was zoo moede en lusteloos dat ik in den voormiddag nog eenige uren te bed bleef liggen. Om 12 u. stond de wind korten tijd door, en hadden wij eene regenbui, beide uit het W., waarop om 2 u. een tweede veel heviger volgde. Die buien zijn lastig in zulke luchtige bladeren huizen en men mag zich gelukkig achten als men wel blijft, want een langdurig verblijf in zulke ellendige hutten stelt de gezondheid op zwaren proef.

Des avonds kwam wederom de Sengadji, dien ik had laten roepen, omdat (mijn begeleider de Tidoreesche) luitenant, die de tweede hut had nagezien, mij bericht had dat die niet met atap was gedekt en ook te klein was.

Er werd nu overeengekomen dat de Sengadji mij den volgenden dag zes Papoea's zoude bezorgen, aan wie ik dan vier van mijne matrozen en één soldaat zoude toevoegen om allen gezamentlijk de bedoelde hut in orde te maken.

In den namiddag was ik merkelijk beter, had het echter

---

[1] Eene aan looizuur rijke extractiefstof die, uit verscheidene planten: Mimoseën, Acacia's, Pterocarpeën enz., vooral uit Uncaria gambir (Miq. II, 146), eene Rubiacee, getrokken, intertropisch overal voorhanden is, en gebruikt wordt huishoudelijk bij de siri, op nijverheidsgebied tot tanen, looijen enz., tegenwoordig ook veel in Europa, vooral voor vischwant; pharmaceutisch eindelijk als samentrekkend middel. De beste gambir is de bovenbedoelde van Uncaria gambir en bevat tot 40 pCt. looizuur. Vroeger bestonden omtrent deze stof nog al verwarde begrippen door de veelheid van namen: "gum catechu, terra japonica, cachou", enz. die zij had gekregen. De Oost-Indische "kino" is na aan haar verwant.

wel wat koud, zoodat ik wat onder de dekens ging liggen. Gambir en opium ook heden nog gebruikt.

22 December. — Na een redelijk doorgebrachten nacht bevind ik mij heden tamelijk wel. Sedert gisteren geen stoelgang meer gehad. Om 10 u., na korten zonneschijn, eene betrokken lucht, en weldra vangt het aan te regenen, wel niet voor lang of onafgebroken, doch genoeg om voor heden van elke onderneming of tocht te doen afzien. De jagers komen dan ook spoedig terug, twee van hen met koorts. Het weder blijft verder den geheelen dag ongunstig; regen des middags en des avonds.

23 December. — Ik kon den vorigen avond lang niet in slaap komen, was koortsig en huiverig, en ging goed onder de dekens liggen. Toen ik eenmaal ingeslapen was, sliep ik goed door tot heden morgen 7 uur. Het weder scheen eerst te zullen ophelderen, doch na korten zonneschijn betrok de lucht weder, en bleef zulks tot aan den avond. Ook hadden wij eenige kleine regenbuien van geen beteekenis, doch die intusschen elken tocht en ook het drogen van de reeds verzamelde voorwerpen verhinderde. De jagers kwamen dan ook na eene korte afwezigheid terug. Ik zelf was nog steeds zwak, en gevoelde mij na de geringste lichaamsbeweging moede en mat.

24 December. — In den voornacht zweette ik zoo sterk dat ik in mijne natte kabaai van koude wakker werd. De morgen was onverwacht schoon, hoewel de zon gisteren avond in een bed van wolken was ondergegaan. Ik voelde mij ook heden nog moede en zwak, zonder dat ik er eene reden voor wist op te geven. Des namiddags regende het weder.

Daar het tweede huis, dat ik in het bosch had laten bouwen, nog steeds niet gereed was, deed ik de menschen van Mafoor die het eerste hadden opgericht bij mij komen, en deelde hun eenige messen en paarlen uit als een geschenk, en om zoodoende de overige Papoea's aan te moedigen en hen er toe te brengen ook de tweede hut spoedig gereed te krijgen, en om althans mijne menschen behulpzaam te zijn in het opzoeken van de grondstoffen, met name van de nipa-bladeren voor het dak. De luitenant die mij vergezelde zou zich met dat doel den volgenden dag met eenige matrozen naar de bepaalde plaats begeven. Het gezag der hoofden schijnt hier in werkelijkheid al zeer gering te zijn, hoewel ik den Sengadji verdenk van steeds meer zwarigheden te maken dan eigenlijk noodig is. Hij heeft

eene ware galgentronie, waaraan de diepliggende oogen en snuitachtige lippen eene dierlijke uitdrukking geven.

25 December — begon onder slechte voorteekenen. Reeds des morgens was de geheele hemel betrokken, zoodat alle jagers te huis bleven. Reeds om 8 u. begon het zwaar te regenen; drong de fijne regenstof overal in mijne bladerenhut door, en maakte te zamen met de toch reeds natte lucht alle voorwerpen die niet in trommels waren geborgen door en door vochtig. Daartoe behoorde ook mijn bultzak die niet gelucht kon worden, zoodat ik dien dan ook zoo goed mogelijk met waslinnen en geolied drill omkleedde. De muskieten en steekvliegen noodzaakten mij al vroeg mijn bed optezoeken. De Tidoreesche luitenant is naar de tweede hut gegaan, doch zal bij den hevigen regen ook wel niet veel hebben kunnen uitvoeren. Ik zelf was den geheelen voormiddag uiterst mat, — slechts 60 polsslagen in 1 m. Na het eten gebruikte ik 9 druppels acidum phosphoricum in water, dat mij zeer goed bekwam, zoodat ik mij tegen den avond ongewoon wel bevond. Des avonds helderde het weder op.

26 December. — Na eenen redelijk doorgebrachten nacht voelde ik mij eindelijk eens weder geheel wel. De morgen was vroolijk en helder, zoodat al mijne jagers uitgingen. Wel kwamen twee hunner reeds vroegtijdig terug uit vrees voor regen, die echter eerst tegen den avond begon.

Ik kon dus weder aan het drogen gaan van het verzamelde, doch vond tot mijne spijt dat verscheidene grootere vogels onder de vleugels reeds begonnen beschimmeld te geraken, terwijl bij eenen Microglossus aterrimus (**2088**/8413; Microglossum aterrimum)[1] die een schot in den vleugel had gekregen, deze reeds was beginnen te verrotten; alles een gevolg van den regen en van den door en door vochtigen dampkring. Een van de jagers kwam terug met koorts, dien hij zeide reeds drie dagen gehad te hebben. Ik zelf had weder acid. phosphoricum gebruikt, en gevoelde mij weder wel. Ik pakte het gedeelte insecten dat reeds droog was, en ook eenige van de kleinere vogels in. De vele muskieten en kleine steekvliegen dwongen mij reeds vroeg in den avond achter de gordijnen van mijn bed een schuilplaats te zoeken. Des nachts hevige regen.

---

[1] Zie aant. in »Aanteekenboekje« onder 26 November.

27 December. — In de vroegte betrokken, tegen 8 u. 30 m. helder. Al de jagers uit behalve de koortslijder. De eene kwam al spoedig terug met eene Kengoeroe, op de hoogte achter mijne hutten geschoten [1]. De anderen brachten niets bijzonders mede. Om 2 u. kortstondige regen. Ik was maar tamelijk wel, en hield op met het gebruik van acidum phosphoricum, waarvan ik nadeelige gevolgen meende te bespeuren.

28 December. — Wederom een schoone morgen, terwijl het ook verder, op een korte regenbui na, om 9 u. 45 m., tot den avond toe helder bleef. Ik kon dus mijne verzamelingen goed luchten en drogen. Dezen avond liet zich een Syma torotoro (**314**/1140) [2] hooren; ook eene Gracula Dumontii (**1559**/6272) [3], terwijl een Microglossus aterrimus (**2088**/8413) zich reeds sedert eenigen tijd meermalen daags laat zien en doet hooren, doch steeds zoo hoog zit dat hij met geen geweer te bereiken is.

29 December — was ik geheel wel, niettegenstaande ik den vorigen avond tandpijn had gehad, zóó hevig dat zij mij aan den slaap weder ontrukte. Tegen den morgen trok een hevige regenbui over de hutten; en werd het daarop evenals dat de vorige dagen reeds het geval geweest was, wederom mooi weêr. Ik kreeg een bezoek van den Sengadji, kocht van hem een jongen Casuaris [4], en wat pisang, en besprak met hem het noodige omtrent eenige menschen om mij naar de hutten in het bosch te vergezellen en mijne lieden behulpzaam te zijn in het opzoeken van paradijsvogels.

---

[1] Dr. Bernstein geeft in het „Aanteekenboekje” alleen aan „dendrolagus”, wij weten dus althans dat het een boom-kengoeroe was; doch niet welke van de beide soorten Dendrol. inustus en ursinus, die zich in dien omtrek ophouden; te zamen met eene land-kengoeroe, de Macropus Mulleri.

[2] Een mooie, kleine, half roodbruine, half blauwe ijsvogel, door Schlegel omschreven en afgebeeld in „Vogels van Ned. Indië” pl. 6, en in „Muséum d'histoire naturelle „Alcedinaes”, pag. 15; en, met de (wellicht overtollige) Halc. flavirostris (**314**/1141) van Gould, het 15de ondergeslacht, Syma (van Lesson in 1828), uitmakende van het geslacht Halcyon (van Swainson in 1828).

[3] De minst aanzienlijke van de van Britsch Indië tot Nieuw-Guinea — wellicht zelfs nog iets verder — Eulabes Krefftii (**1559**/6273) tot de Salomons-eilanden — verspreidde, vroolijke en bekende „beo”, door Schlegel afgebeeld in „Tijdschrift voor Dierkunde” I.

Gracula of eigenlijk Eulabes Dumonti en Krefftii vormen te zamen het ondergeslacht Mino (van Lesson in 1828).

[4] Soort niet opgegeven; ook niet in het „Aanteekenboekje”.

30 December — was het weder een mooie dag en ook ik weder geheel wel, mijne lieden eveneens, op den eenen zieke na, die trouwens reeds vóór dat hij bij mij kwam aan koortsen had geleden. Tegen den avond betrok de lucht en ontlastte zich om 7 u. een vreeselijke en langdurige regenbui over de hutten.

31 December. — Ik zond des morgens een van mijne beide Tidoreesche soldaten met drie matrozen en het eerste gedeelte van mijne goederen naar de hut opgericht aan de rivier. Mijne jagers zullen morgen gaan, en ik zal overmorgen hen volgen. Des morgens was de lucht aanvankelijk betrokken, helderde echter, na voorbijgaanden onbeduidenden regen, spoedig op zonder dat het echter zeer heet werd; des avonds echter kwam weder een vervaarlijke stortregen naar beneden, die van 7 u. tot 8 u. 30 m. aanhield.

Januari. Sorong. Boschstreek achter en rondom Sorong. Gebergte achter Sorong. Woud verderop boven Sorong. Langs de Ramoei. Kuststreek van Sorong. Langs de Boven-Ramoei. De Beneden-Ramoei. Kuststreek bewesten de Ramoei.

1865. 1 Januari. — Bij zeer betrokken lucht begaven mijne jagers zich des morgens in kleine prauwen naar de nieuwe hut aan de rivier. Om 9 u. een weinig regen, daarna heldere lucht tot aan den avond, dat mij goed te stade kwam, daar ik nu alle de nog overgeblevene vogelhuiden — op 9 stuks na — goed kon drogen, en de Kengoeroe-huid eveneens. Des namiddags kwamen eenige Papoea's over van Salawati om met mij handel te drijven. Van de beide Papoea's die tot mijn troep behoorden, ging een met twee van mijne jagers naar de tweede op de heuvelen achter de rivier gebouwde hut, om er paradijsvogels (Parad. papuana) te schieten, die gewoon zijn op eenige boomen daar in den omtrek te overnachten.

Ik had dezen dag veel last van de buitengemeen groote hoeveelheid muggen.

2 Januari. — Ik verliet heden morgen (6 u. 45 m.) mijne hut aan het strand om mijn tocht in het woud te beginnen. Om 7 u. 30 m. was ik voor den ondiepen mond van de rivier, die ik inliep en opzeilde in NO. richting, een eind

lang ook O. Weldra hadden wij last van de ondiepte.. Na een uur ongeveer bereikten wij de hut die op dezelfde plaats aan den linkeroever is opgericht, waar ik op mijnen jachttocht van 29 Nov. naar het binnenland, mijne prauw verliet. De hut was vrij goed gemaakt, stond echter achter eene kleine verheffing van den bodem, zoodat bij regen het water naar binnenliep. Dat was den vorigen dag het geval geweest en was daardoor het (oostelijk) gedeelte, dat naar het bosch lag, vochtig en de bodem doorweekt. Ik liet daarom dadelijk eene goot rondom de woning graven om het regenwater af te voeren, wat in den harden leembodem niet gemakkelijk was. De twee jagers, die in den omtrek van de hut hadden gejaagd, hadden niets bijzonders geschoten; de anderen brachten van het station in het gebergte de eerste paradijsvogels, Parad. papuana (**1548**/6248; Parad. minor) mede; en tegen den avond schoot een van hen nog een mannetjes kengoeroe.

Het was heden mooi weder, en geen regen; zoodat ik besloot om morgen naar de tweede hut te gaan.

3 Januari. — Van den vroegen morgen af tot 9 u. a. m. een vreeselijke regen, waardoor de ongunstig gelegen hut weder voor een gedeelte werd overstroomd. Ik liet de goten nog meer uitdiepen om voortaan dergelijke overstroomingen onmogelijk te maken. Overigens ging van mijne menschen natuurlijk niemand uit, en ook ik bleef tehuis. Om 10 u. 30 a. m. brak de zon door. In den loop van den dag kwamen eenige Papoea's een jongen kasuaris en eenige cerambices (boktorren) te koop aanbieden. Bij die lieden was ook eene jonge vrouw, die behalve door hare laag geplaatste borsten — die merkwaardig lang waren en veel hadden van de uiers van een geit — nauwelijks van de mannen was te onderscheiden, te meer daar ook zij kort afgesneden hoofdhaar had. Drie van mijne jagers gingen in den namiddag naar hut N°. 2 om paradijsvogels te schieten. Tegen den avond betrok de lucht weder, en was het gerommel van donder uit de verte duidelijk waarneembaar.

4 Januari. — Wel had het dezen nacht weder sterk geregend, doch liep het water nu door de diepere goten geleidelijk naar de rivier (Ramoei) af, zonder verder in huis te dringen. Ook den geheelen dag regende het nog, zoodat al de jagers die nog niet vertrokken waren te huis bleven. De

Ramoei wies buitengewoon, zoodanig dat de lagere vlakte van af zijne monding tot dicht bij mijne hut onder water gezet werd. De jagers, die gisteren naar hut No. 2 waren gegaan, konden natuurlijk onder die omstandigheden niet terugkeeren. Gelukkig hield de regen tegen den middag op en begon het water al spoedig te vallen, weldra een manslengte hoog, zoodat kort na den middag één van de jagers met drie paradijsvogels terugkwam, en kort daarop ook de beide anderen, langs eenen omweg, daar een sterk gezwollen beek hun den overtocht onmogelijk had gemaakt. Ik schoot in den namiddag nog een Oriolus striatus (**1081**/4326) [1], wiens stem veel heeft van dien van Or. galbula (**1075**/4299, de gewone Nederlandsche Wielewaal) en ongeveer klinkt als „ho-heio-tjieo”. Tegen den avond betrok de lucht weder; het begon te regenen en regende den ganschen nacht door.

5 Januari — was alles des morgens weder in nevelen en mist gehuld. In groote droppels viel de regen van de boomen, en het geheel had veel van een Europeeschen Novembermorgen. Ik ging toch op de jacht van kleine vogels, aan den linkeroever van de Ramoei, daar hier het woud grootendeels bestaat uit laag hout, zoogenaamd mangle-hout, waartusschen bamboe-boschjes en een vrij groot aantal vruchtboomen, voornamelijk langsep (Lansium domesticum), verspreid staan. Ik vernam later van den mij vergezellenden Djoeroebasa (tolk) dat tot voor korten tijd hier eene vrij aanzienlijke kampong had gestaan, die echter op last van een Tidoreeschen majoor verlaten was moeten worden, omdat hij met zijne korra[r] niet voor dezelve had kunnen komen.

Door de bijzondere omstandigheden van de lucht hadden de kleine vogels zich in het lagere hout verscholen, en ik schoot daar aldra eenen mij reeds tijdens mijn verblijf aan het strand bekend geworden Rhipidura (Spec.? De Rhipiduren, zijn een geslacht behoorende tot de Vliegenvangers = Muscicapinae), en eene Arachnothera [2] Novae-Guineae (**386**/1371) terwijl een schot op een nog al hoog zittende Pomato-

---

[1] Behoort tot de Mimeta's (van Vigors en Horsfield, in 1826), door Gray gesteld als zevende ondergeslacht van de Orioli.

[2] Het „Aanteekenboekje” vermeldt hier alleen eene Nectarinia, spec.? De Arachnotheren zijn een ondergeslacht behoorende tot de „Honigvogels (Nectarinia)”.

rhinus (kruiplijster) [1] miste. Ook de eigendommelijke, op die van een "wandoe" gelijkende schreeuw van een Phonygama (Manucodia) Keraudrenii [2]. Des middags liet ik in de keuken een groot vuur aanleggen om bij de gloeiende kolen de kengoeroe-huid te drogen, die anders bij het natte weder dreigde te bederven.

6 Januari. — Wederom op jacht aan den linkeroever van de "Ramoei". Aan den waterkant eene Baza stenozona (71/233) [3] geschoten, zoo ook eene Pomatorhinus Jacolori (zie noot [1]) wier luid "yak, yak" reeds uit de verte te vernemen was. De vogel zelf doet, vooral wat de beweging van zijn staart betreft, aan Rhipidura denken. Ook zag ik een Centropus (spoorkoekoek) die in zijne bewegingen veel had van Centropus goliath [4]: verder Dicaeum pectorale [5] (Bastaard-honigzuiger met rooden borst), Arses telescophthalma [6] en Trichoglossus cyanogramma [7] Tot mijn groote vreugde had mijn jager Oedjan een volwassen Kasuaris geschoten.

---

[1] In het handschrift — blijkbaar een afschrift — staat dan eens terelori, dan weder Iacalori, enz. Ik vermoed dat het hier was de Pomat. Isidori, of Geoffroyi, van Less. (**1024**/4100).

[2] Zie omtrent de Phonygama's van Lesson, (= Manucodia Bodd., Chalybaeus. Cuv., Barita, Temm.), en meer bijzonder Manucodia Keraudreni (**1556**/6258), Nos. 16—22 van het "Overzigt der Par. vog." in Bijlage E.

[3] De Baza's zijn vrij groote roofvogels van onzen Archipel, met gekuifd achterhoofd, door Schlegel tot de "Buizerden" (Buteoninae) gerekend; tot de "Wouwen (Milvinae) gebracht door G. R. Gray, die er de Afrikaansche "Aviceda's" (van Swainson, in 1837) als tweede ondergeslacht aan toevoegde.

[4] Centropus goliath (**2225**/8976), komt op Halmaheira voor; de (zeer na verwante) soort van N. W. Nieuw-Guinea is Centr. Menebeki. Less. (**2225**/8977.)

[5] De "Bastaard-honigvogels (Dicaeum)" behoorende tot de IIde Familie Promeropidae), IVde Onderfamilie (Drepaninae), van den IIde stam (Dunsnaveligen, Tenuirostres) der Muschachtige vogels (Passeres). De hier bedoelde Dic. pectoralis is Dic. erythrothorax (**400**/1427). Zie overigens de noot op 28 Nov.

[6] Monarcha (Arses) telescophthalma (**1182**/4804). De Arses zijn namelijk een ondergeslacht van Monarcha, behoorende tot de Vliegenvangers (Muscicapideae), de XVIde Familie der Tandsnaveligen (Dentirostres).

[7] Trichoglossus, kleine papegaaien met langen staart. Er zijn drie Trichogl. cyanogramma, namelijk: Trichogl. cyanogr., van Wallace, = Trichogl. nigrogularis van G. R Gray (**2045**/8212), Trichogl. cyanogr. van Wagler (**2045**/8213), beide onderling na verwantte soorten, uit NW. Nieuw-Guinea, en Trichogl. cyanogr., van Finsch, = Trichogl. capistratus, van Bechstein, (**2045**/8219), uit de Molukken. Schlegel beschreef ze in "Muséum etc. pag. 109.

Het was heden de eerste schoone dag sedert mijne aankomst in het bosch, en heb ik hoop dat wij nu wat meer standvastig goed weêr zullen krijgen.

7 Januari. — Sedert gisteren geen regen en een schoone morgen. Ik blijf echter ten gevolge van hoofdpijn te huis, waar mij bovendien nog eenig werk, onder anderen het gereed maken van de kasuarishuid, nog ophoudt.

8 Januari. — Nog steeds mooi weêr. Ik heb een vuur doen aanleggen om den Kasuaris zoo spoedig mogelijk droog te krijgen, en tegen mogelijk bederf te bewaren. Mijne jagers jagen in den omtrek, en gaan heden avond wederom naar hut n° 2, om Paradisea papuana (Parad. minor) te schieten. Het schoone weder houdt den geheelen dag aan.

9 Januari. — Des morgens betrokken lucht en regen. Desniettegenstaande ging ik naar de prauw om daar den stand van zaken eens op te nemen. Aan den oever van de Ramoei joeg ik twee witte roodbruine vogels op, die ik door den regen niet goed kon onderscheiden. Ik vond de (op de prauw) achtergelaten vogels in weinig bevredigenden toestand, daar mijne lieden ze niet behoorlijk en te weinig omgekeerd hadden. Ik liet daarom de droge huiden in de daarvoor bestemde blikken trommels pakken, en nam de overige mede naar de hut aan de Ramoei. Door den (Tidoreeschen) luitenant die bij mij was, liet ik daarop den ouderen Sengadji (districtshoofd), die op het kleine eiland Karimtoen woont, ontbieden, om met hem het noodige te bespreken omtrent het zenden van twee jagers naar de beek Kasonni (Kasoeni), en het een en ander te vernemen omtrent de daar wonende Papoeas. Deze kwam des middags bij mij, en beloofde mij tegen den volgenden morgen eenen goed met de omstreken bekenden gids. Mijne jagers hadden slechts éénen Paradisea papuana geschoten.

10 Januari. — Hoewel het in den vroegen morgen nog al geregend had helderde het weêr toch spoedig op, en bleef verder den geheelen dag goed, zoodat eenige vogels goed droog werden en ik die kon inpakken. Ook liet ik de struiken en het kreupelhout aan de W. kant van de hut wat wegkappen om aan de zon meer toegang te bezorgen. Mijne jagers hadden in den omtrek gejaagd; een van hen bracht eene Paradisea regia (1551/6252) [1] mede, die aan het ruien was, en waaraan de

[1] Een kleine paradijsvogel, het »Koningsvogeltje« (boeroeng kep-

ontwikkeling van de beide middelste lange staartvederen eenig belang gaf. Daar de beloofde gids nog niet was aangekomen, zond ik des avonds nog een boodschap aan den Sengadji. Die boodschapper werd met verwijtingen overladen, omdat hij mij over de beek Kasonni en de dáár wonende Papoeas had durven spreken; wederom een bewijs dat men steeds tracht mij van het spoor te helpen, en mijne reizen met een ongunstig oog aanziet. Onder deze omstandigheden besloot ik tot krachtiger maatregelen over te gaan en zond daarom, op:

11 Januari — twee van mijne stoutmoedigste jagers, met de beide Tidoreesche soldaten in tenue en eenige van mijne matrozen, naar Karimtoen met last om den Singadji desnoods in arrest te nemen en bij mij te brengen, daar ik voornemens was om hem zóólang in mijne hut vastgebonden te houden tot dat de beloofde gids aangekomen zoude zijn.

Het kwam echter niet zoover, daar zij den Singadji tegenkwamen die op weg was naar mijne hut, en zelf de jagers wilde begeleiden. Of dat nu voordeelig kon zijn voor het bereiken van mijn doel, kon ik ten eenenmale niet beslissen. Daarom liet ik aan den man mededeelen dat ik niet van Sorong zoude vertrekken zonder de verlangde Paradijsvogels, en dat ik, als ook deze tocht vruchteloos bleef, hem even als ook den anderen Sengadji zoude gevangen zetten en laten uithongeren, totdat hij mij vertrouwbare berichten zoude hebben gegeven omtrent de werkelijke verblijfplaats van „Paradisea magnifica [1] en aurea" [2], waartoe hij ten eenenmale in staat was [3].

---

pengr = duiten-vogeltje; Cicinnurus regius). Zie N⁰. 11. „Overz. Parad. vog." Bijlage E.

[1] Twee paradijsvogels waren vroeger bekend als Paradisea magnifica, namelijk 1o. de Paradisea (Diphyllodes) speciosa (1550/6251), door Scopoli „magnifica" genoemd, de „schoone paradijsvogel" van Wallace (vertaald door Veth), (No. 8 „Overz. Parad. vog." Bijl. E.) en voorkomende op Misoewal, Salawati en NW. Nieuw-Guinea; en 2o. Ptilornis (Craspedophora) magnificus (259/1273, No. 28 Overz. Par. vog. Bijl. E.), van Nieuw-Guinea; een prachtige en vrij groote vogel, veel aanzienlijker dan de vorige. Het is deze laatste die Dr. Bernstein op het oog had. Enkele malen werden daarvan levende voorwerpen verkregen, doch waren tegen de zeereis niet bestand; één bracht het eenmaal tot Ambon, doch stierf bijna dadelijk.

[2] Paradisea (Parotia) sexpennis (1552/6253), de gouden Paradijsvogel (No. 12 „Overz. Par. vog." Bijl. E.)

[3] Het voorafgaande dagverhaal geeft slechts ongenoegzame opheldering omtrent de aanleiding tot den blijkbaar geprikkelden toestand waarin Dr. B. verkeerde,

Hierop gingen de Sengadji, twee van mijne jagers, de djoeroebasa, de eene Papoea, en twee van mijne andere bedienden op reis. De lucht was eenigszins betrokken, zoodat het vertrek van de beide andere jagers naar hut N° 2 voorloopig werd uitgesteld, en in de keuken een vuur van lolarohout (Rhizophora conjugata, Miquel I, 584) werd aangemaakt om de kasuarishuid nog beter te drogen. Tegen den middag gingen echter de beide jagers naar hut N° 2, en maakte ook ik de noodige schikkingen om den volgenden dag daar heen te gaan.

12 Januari. — Des morgens ten 8 u. 45 m. verliet ik mijne hut. De weg voerde door een grootendeels uit slangenhout [1] bestaand woud op vrij vlakken grond langs den linkeroever van de Ramoei. Reeds na 20 minuten gaans bereikten wij den hoogen oever van de beek, waar langsep-boomen en dergelijke het bewijs gaven dat hier vroeger woningen hadden gestaan. Later vernam ik dan ook dat hier werkelijk, en tot kort geleden slechts, een aantal Papoeas hadden gewoond, die echter door eene pokken-epidemie deels gestorven, deels verdwenen waren, en dat het hier de plaats was waar de door den Engelschman Allan (den medgezel van Wallace) vermeldde dorpen van de bergbewoners hadden gestaan. De bedding van de beek is steenachtig en met graniet-rolsteenen gevuld. Wij moesten die driemaal door- of overtrekken, waren dan eens op den rechter- dan weder op den linker-oever, kwamen eindelijk weder op den rechter-oever. Dicht bij de plaats waar wij toen voor de tweede maal op den rechter-oever kwamen, stort zich een kleine spruit uit een bron in de beek, en voert ons een pad langs den smallen kant van een berg vrij steil opwaarts

---

en dien wij aan eenen allengs tot ontwikkeling komenden ziekelijken toestand moeten toeschrijven.

[1] Welke houtsoort hier bedoeld wordt, is moeielijk aan te geven. Meerdere Loganiaceae en Apocyneae worden, plaatselijk, door de inlanders zóó betiteld; en de beteekenis die Europeanen aan den naam "slangenhout" hechten is zeer onbestemd. Denkelijk is het hier eene Cerbera-soort (Bintaro), die van af Batjan veel voorkomt; gezamentlijk met de Javaansche Cerb. lactaria, de Bintaro ketjil of soesoe, en Cerb. odollam, de Bintaro gedee, allen rijk aan een erg vergiftig melksap. Zie overigens Miq. II, 412 sqq., en Rumph. II, 243. Het kan ook eene Lactaria (Lact. salubris, Miq. II, 515 enz.; Rumph. II, 255) geweest zijn. Moeielijker aanneembaar is de aanwezigheid op Sorong van het echte slangenhout (Ophioxylon serpentinum, en een paar andere soorten, Miq. II, 404; Rumph. VII, 29) hoewel van Java hier en daar in de Molukken ingevoerd.

naar de hut, die zoo wat 200 voet boven het vlak van de Ramoei zal liggen. De hut was volgens Boegineeschen bouwtrant: d. i. op palen aangelegd, waartegen ik bij de vochtigheid van het woud geenerlei bezwaren had in te brengen.

Ik richtte mij nu zoo goed dat mogelijk was in, waarbij ik mij echter nog al behelpen moest, daar mijn veldstoel als bed diende, en ik dus niets had om op te zitten.

Het woud bestaat hier voornamelijk uit mij onbekende boomen met myrtachtig loof en hard hout, die mij aan de Tauwakki-boomen [1] van de kust deden denken. Tegen 4 uur begaf ik mij met mijne jagers naar den op ongeveer een kwart uur gaans van de hut gelegen top van den berg, waar de Paradisea papuana uit den omtrek gewoon zijn tegen den avond bijeen te komen, oogenschijnlijk alleen om met elkander te spelen. Naar het mij toeschijnt zijn het de wijfjes die de anderen lokken, want de mannetjes komen zelden vóór de wijfjes aan, en vliegen, zonder zich op te houden, ongeregeld van den eenen boom naar den anderen, om dan spoedig zich weder te verwijderen, als zij geene wijfjes aantreffen. Hunne lokstem is nu en dan verschillend; doch klinkt meestal als: „kwé-oek, kwé-oek, kwé-oek, wé-oek” of „kweuk, kweuk, kweuk, weuk”, of scheller als: „kwik, kwik, kwik”, beide met het eigenaardig karakter van den slag van den lijster. Menigmaaal ook klonk het als „wakh, wakh, wahk.” Het eerste geluid konden mijne jagers met fluiten vrij goed nadoen. Daar er echter reeds den vorigen avond en reeds vroeger op de vogels was geschoten geworden, waren zij schuw geworden, en vertoonde zich slechts één wijfje, waarop geschoten werd, zonder het te raken.

Aan den NO.kant rijst de berg steil uit het dal in de hoogte, en heeft men, daar de helling slechts met pterisachtige varens bedekt is, een vrij uitzicht over den geheelen omtrek die uit steile hoogten en diep ingesneden dalen bestaat. In de verte, ongeveer onder 75° tot 78° [2] liet de berg van

---

[1] Welke boomsoort Dr. Bernstein hier bedoelt is onzeker. Eene Barringtonia (rubra?) heet op Ternate en Tidore „Toepak” en „Toepaki”, doch heeft groote, niet myrtachtige bladeren. De „Tawawee of Taoewawi” van Ceram, N. en O.waarts tot Nieuw-Guinea, de Aegiceras floridum en nigricans (Miquel II, 1031, 3 en 4), zijn heesters.

[2] Blijkbaar beO. het N. In die richting ongeveer ligt de Berg Marait op 10′, dus op ± 18500 M., afstand van den heuveltop waarop Dr. Bernstein zich toen bevond. Ten NO. van dien berg, nabij de kust, ligt Klein Dorei.

Klein-Dorei zich zien, terwijl links van daar de spitse, waarschijnlijk dus uit kalksteen bestaande heuveltoppen van de N.kust zich vertoonden. In het ZO. in de richting van de Ramoei had men vrij uitzicht op het vlakke voorland [1] doch kon ik de zee niet met zekerheid zien. Tijdens den terugtocht naar de hut deed zich in de onmiddellijke nabijheid het diepe oakh-wakh, dan weder wakh-oakh hooren van een Talegallus Cuvieri (**2361**/9536, behoort tot de Loophoenderen (Megapodiden); een groote krachtige vogel). Het doet aan het gekras van raven, dan weder aan den roep van ganzen denken.

Des avonds deed ik — langs een omweg, namelijk met behulp van twee tolken bij — de beide Papoea's die mij vergezelden navraag naar verschillende omstandigheden, en vernam van hen dat zij nog nimmer verder dan die hoogte waren gekomen, dat daar binnenslands maar weinige Papoea's woonden; dat in den omtrek echter geene kannibalen werden gevonden, doch eerst verder Oostelijk op, nabij Amberbaki, en dat de landstreek van Dorei, Maas en Warsai sterk bevolkt was; en dat hier meerdere soorten van paradijsvogels, en onder anderen Paradisea magnifica [2] en Epimachus maximus (**360**/1274) voorkwamen.

Des avonds kwamen tegen mijne verwachting veel muggen en steekvliegen te voorschijn die mij, niettegenstaande mijne bedgordijnen, het slapen onmogelijk maakten, terwijl mijne bedienden in de andere hut een groot vuur aanmaakten om het lastige gedierte te verdrijven.

13 Januari. — Ik ging uit, nadat des morgens een stevige regenbui was gevallen, en sloeg dadelijk den weg in naar de gisteren reeds bezochte helling aan de NO.helling van den berg; en volgde daarop een goed eind een voetpad dat, volgens mededeeling van de Papoea's, naar hunne hutten bracht. Opvallend was het klein aantal vogels en andere dieren dat op deze hoogten voorkwam. Behalve het schrille geschreeuw

---

[1] Welk voorland hier bedoeld wordt, is niet duidelijk. Wellicht eene grootere alluviaal-vlakte, in de richting van de rivier Krabra (ook wel Karbrau en Kabroor) die op 52', = 96300 M., afstand N. 130° O. zich in de Sameibaai aan den ingang van de Maccluer-golf (Telok beraoe) stort.

[2] Hetzij de reeds genoemde Paradisea (Diphyllodes) speciosa (**1550**/6215), of de Ptilornis (Craspedophora) magnificus (**359**/1273). Beide komen plaatselijk voor. Zie N°. 8 en 28 „Overz. Parad. Vog." Bijl. E.

van enkele voorbij vliegende zwarte loris (**2040**/8191; Lorius ater) liet zich alleen van tijd tot tijd de fijne stem van eene nectarinia (honigzuiger) hooren. Daardoor was mijn buit ook zeer gering. Ik schoot slechts eene Rhipidura gularis (**1230**/4964; Rhip. setosa), en eene Myiolestes megarynchus [1]. Ook vond ik hier nog al talrijke op polyporus gelijkende paddestoelen. Mijne jagers hadden niets geschoten. Des avonds gingen wij weder naar de verzamelplaats van de paradijsvogels, waar zich echter heden avond slechts één mannetje liet zien dat wegvloog op het oogenblik dat ik het wilde schieten.

14 Januari. — Naar de Ramoei afgedaald en stroomopwaarts hare bedding onderzocht om de geologische gesteldheid te leeren kennen. Overal zag ik het graniet voor den dag komen, op verschillende plaatsen met bruinsteen (?); en enkele stukken roode en zwarte quartz. De graniet bevat in het oog vallend weinig glimmer, en bestaat overigens meest uit witte quartz en vleeschkleurige veldspath. Op den terugtocht vond ik nog een marmerblok, en liet daarom, om er monsters van mede te nemen, den grooten hamer halen. Dezen avond schoten mijne jagers een Paradisea papuana (Parad. minor) en een Gracula Dumontii [2].

15 Januari — keerde ik naar de hut aan den oever van de Ramoei terug, daar een langer verblijf in het gebergte mij noodeloos toescheen. Ik onderzocht onderweg de voorgeschoven en afgekomen gesteenten en het vaste gesteente langs den oever van de Ramoei, waarbij ik graphiet en thonschiefer vond. Tegen 11 uur was ik weder in de hut, ongeveer een half uur vóór het neêrkomen van eene hevige regenbui, die bijna den geheelen namiddag voortduurde, en eerst laat in den avond ophield Mijn jager, die aan de hut op den berg was achtergebleven, zond mij eene Paradisea papuana (Parad. minor), wijfje, die hij in den loop van den voormiddag had geschoten.

[1] Een klauwierachtige vogel; namelijk eene Colluricincla (Fam. XXI Laniidae, Subfam. 1 Pachycephalinae, van de Tandsnaveligen (Passeres dentirostres) en wel Coll. megaryncha (**1445**/5840), type van een derde ondergeslacht dat nog niet werd benoemd. De beide eersten zijn Colluricincla en Rectes, van welk laatste ondergeslacht vooral in den laatsten tijd meerdere soorten zijn gevonden, meestal uit Nieuw-Guinea c. a. (Zie verder „Aant. 23 Nov. '64)”.

[2] Subgen. b, Mino, van de Eulabes (Fam. III, Sturnidae, Subfam. II Eulabetinae van de Passeres conirostres). De Eulabes Dumonti (**1559**/6272) is de vervanger op Nieuw-Guinea van de Eulabes of Gracula religiosa van Java, de bekende „beo”.

16 Januari. — Des morgens betrokken lucht. Ik blijf te huis met den insectenjager die de koorts heeft. De jager gaat uit met den eenen Papoea. Des namiddags kwamen ook de beide andere jagers terug, zonder iets verzameld te hebben. Na korten zonneschijn betrok in den namiddag de lucht weder en begon het weder te regenen.

17 Januari. — Niets bijzonders voorgevallen. Des morgens regende het een weinig, daarna was het een korten tijd helder, doch om drie uur begon de regen wederom en duurde tot in den nacht.

18 Januari. Nadat het bijna den geheelen nacht door had geregend, was des morgens de geheele lucht betrokken, zoodat aanvankelijk al de jagers te huis bleven. Om 10 uur klaarde het weder op, en bleven zonneschijn en bewolkte lucht zich afwisselen totdat tegen den middag alles weder betrok. Ik zond heden de beide Papoeas weder weg daar zij mij van geen noemenswaardig nut waren, en hun geheele werkzaamheid daarin had bestaan dat zij aan mijne jagers de plaats van de Paradisea papuana (Parad. minor) hadden gewezen. Des namiddags regende het wederom evenals alle dag.

19 Januari. — In den vroegen morgen weder wat regen, daarna helder wêer. Om 7 u. 45 m. begaf ik mij naar de prauw om den Tidoreeschen luitenant naar de beide Sengadjis te zenden, en hen op te dragen mij den eenen of anderen te zenden van de lieden die gewend waren paradijsvogels op te zoeken en te bereiden. Ook wilde ik den toestand van de hut eens nagaan, daar ik voornemens was tegen het einde van de maand het woud weder te verlaten om in Februari eene andere plaats op te zoeken. Heden was het in den voormiddag vrij helder, doch reeds tegen 1 uur betrok de lucht weder, evenals in de laatste dagen; en spoedig daarop begon de regen die tot in den nacht voortduurde.

Tegen den avond kwamen ook mijne jagers die den 11den vertrokken waren terug, doch zonder de verlangde paradijsvogels, Paradisea magnifica en aurea, mede te brengen. Ik geloof dat de Sengadji ze niet op de goede plaats heeft gebracht.

20 Januari. — Na een zwaren regen die den geheelen nacht had aangehouden, heldert de lucht weder in zooverre op dat ik de vogels in de lucht kon brengen. De vochtige boschgrond, en de opstijgende dampen zijn echter voor het drogen

niet voordeelig, en wat tijdens den korten zonnenschijn in de laatste dagen gedroogd is, wordt gedurende den langen en aanhoudenden regen weder nat. Ik laat daarom hout kappen, om morgen den kengoeroe en den kasuaris die beide nog niet goed droog zijn boven de heete kolen goed te kunnen drogen.

Tegen den avond kwamen een paar Papoea's van Kassoeni, en brachten twee Seleucides resplendens[1], den éénen levend, en ééne Paradisea regia (**1551**/6252, het konings vogeltje,)[2] die zij met strikken hadden gevangen. Zij beloofden over 7 dagen terug te komen. Dit was sedert lang de eerste schoone dag, zoodat het regenachtige weder juist eene maand heeft geduurd.

21 Januari. — Des morgens iets betrokken doch spoedig klaarde alles op, en bleef het den geheelen dag mooi weêr. Ik was echter niet recht wel, vooral tegen den middag toen ik eindelijk koorts kreeg, en daarom chinine innam. Des avonds hadden wij nog eene korte regenbui.

22 Januari. — Den geheelen dag schoon weêr. De twee Sengadji's komen zelf, daar ik het eeuwige onderhandelen moede ben, en mij eindelijk een of twee menschen wil doen aanwijzen die aan mijne volgelingen de plaatsen kunnen toonen waar de Paradisea magnifica en aurea zich ophouden. Beide soorten komen hier voor, daar toch jaarlijks een nog al ruim getal huiden van hier van daan in den handel worden gebracht. En toch hebben wij, noch ik, noch mijne jagers, die vogels hier tot nu toe ontmoet. Denkelijk houden zij zich op eene bepaalde plaats van weinig uitgestrektheid op, die men kennen moet om ze machtig te kunnen worden. Een van mijne jagers meent een Paradisea aurea gezien te hebben, doch het is mogelijk dat hij zich vergist heeft. Volgens den djoeroebasa (tolk) komen de Paradisea magnifica en Epimachus voor in het gebergte van Dorei ketjil (Klein Dorei).

23 Januari. — Wederom een mooie dag. Ik maakte een uitstap naar de boven-Ramoei IJzeroxyde en pyriet gevonden in de graniet, en marmer aan den linker oever.

---

[1] Epimachus albus (**361**/1275), de "Twaalfdradige paradijsvogel." Bovendien zoude "resplendescens", als soortsnaam, de voorkeur verdienen boven "resplendens." Zie No. 32 van het "Overz. Parad. Vog."; Bijl. E.

[2] No. 11 van het "Overz. Parad. vog.", Bijl. E.

24 Januari. — Reeds vroeg naar de prauwen. Ook aan de beneden-Ramoei, en in de lagere stroomversnellingen marmer gevonden. Verder zag ik in het hooge gras op het eiland in de Ramoei, niet ver van mijne hut, eenige kleine vinken, wat mij zeer opmerkelijk voorkwam, daar dergelijke vogels van Nieuw-Guinea tot nu toe nog niet bekend waren. Ook mijne jagers hadden ze bespeurd, doch niet geschoten omdat zij dachten dat die voor mij geene waarde hadden, en dat het niet anders waren dan Munia molucca [1]. Des namiddags te 3 uur een lichte regenbui die spoedig weder ophield. De Papoea, die mij reeds tegen gisteren door den Sengadji was beloofd, is ook heden nog weggebleven; zoodat ik wel zie dat men niet wil, en dat ik krachtiger maatregelen zal moeten nemen.

25 Januari. — Op de jacht langs de beneden-Ramoei. Bij het eiland hoorde ik voor de eerste keer het luid klinkende Jokh-Jokh [2] geschreeuw van Seleucides resplendens (**361**/1275; Epimachus albus); en zag ook eenige Lorius cyanauchen (**2039**/8188). Aan den mond schoot ik ééne Ardea spec. (reigersoort) en drie Actitis hypoleucos (**2624**/10279) [3], welke laatsten voor mijn middagmaal van den volgenden dag bestemd werden, daar zij overal voorkomen en mijn voorraad uitgeput raakt. Een van mijne jagers heeft gelukkig eene van de Munia's neergelegd, hoogst waarschijnlijk eene nieuwe soort.

26 Januari. Reeds in den morgen laat zich de, als „koet dut dut dut" klinkende roep van den Centropus [4] hooren, wat volgens het beweren van de inboorlingen regen voorspelt; en inderdaad begon het om 8 uur ook te regenen. Deze Centropus wordt daardoor gekenschetst dat hij een linkerbal heeft

---

[1] Namelijk het »Rijstvogeltje" van de Molukken (**1703**/6753), dat aldaar de plaats inneemt van de Munia (Padda) oryzivora (**1707**/6776) van Java, de bekende „gelatik"

[2] Als keelklank uit te spreken.

[3] De over bijna de geheele wereld verspreidde, en ook in Nederland veel voorkomende „Oeverlooper of Steenvink," Tringoides hypoleucos.

[4] Spoorkoekoek. Dr. Bernstein voegt er niet bij welken (van Nieuw-Guinea zijn ons minstens twee soorten bekend), doch wordt hier denkelijk Centropus Menebeki (**2225**/8977) bedoeld. De mogelijkheid bestaat echter dat Dr. Bernstein, in plaats van een Centropus, een Scythrops Novae Hollandiae (**2213**/9078), de Weêrvoorspeller"; gehoord heeft; ook een koekoekachtige vogel, en een meer vertrouwbare voorspeller van regen dan de „Spoorkoekoeken."

die steeds veel kleiner is dan de rechter die opvallend lang is. Bij Centropus goliath [1] ontbreekt steeds de linkerbal, zoodat die soort daarin met Centr. affinis (2222/8960) overeenstemt. Tegen 9 uur klaarde het weder op, en bleef het verder den geheelen dag helder. Ik liet mijnen Tidoreeschen luitenant komen, en zond hem met een van de soldaten naar Dohm, om den tot geleide van mijne jagers bestemden Alfoer nog heden naar mij toe te sturen; opdat de lieden morgen vroegtijdig de reis kunnen aanvaarden. Ook dit middel hielp niet daar de menschen toch eerst den volgenden dag Dohm [2] verlieten.

27 Januari. — Een weinig over 9 uur kwam eindelijk de Sengadji met den Djoeroebasa (tolk) en vertelde dat de Alfoeren hem in den steek hadden gelaten; en de luitenant hem had gezegd dat hij eerst heden moest komen; dat hij voor het oogenblik aan mijne jagers geen wegwijzer kon meêgeven, maar zorgen zoude dat zij er later een zouden krijgen, kortom allerlei dom gewauwel, onbeduidende praatjes die mij in mijne vroegere overtuiging versterkten dat de man mij in stilte tegenwerkte. Tegen 10 uur vertrokken eindelijk de jagers, en de Sengadji bleef, om, zooals hij voorgaf, aan de Papoea's, die heden met paradijsvogels zouden terugkeeren, te bevelen aan mijne jagers inlichtingen te geven over de verblijfplaats van de vogels. Ik vermoedde echter dat hij hun eigenlijk geheel andere bevelen wilde geven, zoodat ik aan een van mijne matrozen, die de taal der Papoeas goed machtig was, opdroeg om, tijdens de aanwezigheid van de te verwachten Papoea's, goed op te letten op alles wat de Sengadji hun zoude zeggen. De menschen kwamen echter niet, en de Sengadji keerde naar Dohm terug; terwijl ik nog een kleinen uitstap maakte naar de Ramoei, om daar zoo mogelijk nog een van de Munia's te schieten. Ik trof echter de vogels niet aan.

28 Januari. — Twee van de overgebleven jagers kwamen in de vroegte bij de hut aan het strand terug; en de twee anderen volgden des avonds met een gedeelte van mijne goederen.

---

[1] Zie het opstel daaromtrent van Dr. Bernstein, nader omschreven in het »Overzicht van zijne geschriften«, No. 6, Bijlage A. Als bijzonderheid zij nog vermeld het veelvuldig voorkomen van albinisme bij Centr. goliath. Ik verkreeg daarvan op Halmaheira twee zeldzaam groote exemplaren.

[2] De door Dr. Bernstein aangenomen schrijfwijze Dohm komt mij beter voor dan Dom; beide echter geven niet zuiver den klank terug, die zoo wat tusschenbeide inligt.

In den loop van den morgen begaf ik mij per prauw naar het gedeelte van de kust westelijk van de monding van de Ramoei gelegen, en zag dáár de monding van eene andere rivier, waar een troep Numenius (wulpen) op de boomen [1] zat. Ik voer die monding in, en bevond dat de rivier zich weldra vertakte. Ik voer daarop den westelijken tak in, en bemerkte al spoedig dat die tak slechts een aan het strand evenwijdig loopende zijarm was, die mij in een tweeden zijtak bracht met troebel water. Ik voer dien zoowat een half uur ver op steeds tusschen lolaroboomen (Rhizophora conjugata) en lage oevers die met den vloed onder water stonden. Ik zag eene Manucodia Keraudreni [2], wiens stem eene groote verscheidenheid van klanken bezit. Ditmaal deed zij wegvliegende „kweuk, kweuk kweuk" hooren. Verder zag ik eene Columba superba [3], en eenige boven het water hangende nesten van een kleinen bruinen vogel, Glyciphola of Loetaops (?) [4]; in geen van allen waren echter nog eieren. In het woud liet zich de langgerekte toon „üüht", van den Pesorhynchus [5] hooren.

Uit dezen zijtak kwam ik in eene eerst naar het O., dan naar het Z.O. loopende baai terecht, die zeer geschikt is tot haven voor prauwen, maar drinkwater geheel mist, en ook door het lolaro-bosch denkelijk ongezond is. Op den middag was ik weder tehuis.

29 Januari. Ik verliet des morgens mijne hut aan den oever van de Ramoei, was tegen 9 uur weder in mijne hut

---

[1] Voor Nederland iets minder gewoons; doch dat ook mij herhaaldelijk voorgekomen is, en met groote vluchten. Welke wulp-soort hier zat geeft Dr. Bernstein niet aan, en kan dus niet met zekerheid bepaald worden, daar meer dan ééne soort Nieuw-Guinea bezoekt.

[2] Terecht hier Manucodia genoemd, (1556/6258); dezelfde als de vroeger door Dr. Bernstein steeds als Phonygama Keraudreni aangeduidde vogelsoort. Zie No. 17 van „Bijl. E."

[3] De Lamprotreron (ondergeslacht J, Lamprotreron, van het geslacht Treron; Fam. I. Columbidae; Subfam. I, Treroninae) superbus (2261/9158), eene prachtige duifsoort.

[4] Wellicht Gliciphila (Stigmatops) ocularis (597/2011) De eerste naam is, hoewel verkeerd geschreven, ligt herkenbaar; de tweede echter, eveneens door eene andere hand in het Handschrift — toch reeds een afschrift — bijgevoegd, is mij onbekend.

[5] De naam is „Piezorhynchus"; van Gould, in 1840; door Gray overgenomen voor het tweede ondergeslacht der Seisuren. En was de nu bedoelde vogel waarschijnlijk Seisura (Piezorhynchus) rufolateralis (1218/4912), die in den omtrek veel voorkomt. Zie verder aant. in „Aanteekenboek" onder 26 December 1864.

aan het strand, en bracht verder den dag door met die weder in te richten. Een van de jagers die uit waren geweest had eene Phonygama (Manucodia) Keraudreni (1556/6258) geschoten, terwijl mijn insecten-verzamelaar een aantal rupsen van de Ornithoptera Priamus [1], en ook verscheiden kapellen verzameld had.

30 Januari. De Djoeroebasa (tolk) kwam met eenen Papoea aan, die twee Paradisea speciosa (1550/6251), mannetje en wijfje, meebracht, het eerste nog levend. Ik kocht het eerste voor een sarong, en een stuk wit katoen, het laatste voor een ijzeren schotel en 5 messen. Tevens berichtte de djoeroebasa mij dat de jagers nog 4 andere hadden gekregen, waarvoor de Papoeas vroegen: 1 sarong, 1 stuk blauw-, 1 stuk wit katoen, 1 bijl, 1 parang (kapmes) en messen naar goedvinden, waarvan ik er 5 stuks bijgaf.

31 Januari. — Ik zond den (Tidoreeschen) luitenant met drie jagers naar de Ramoei om alsnog te trachten de Paradisea aurea te krijgen, daar de Prins van Tidore, die op Dohm verblijf hield, mij verzekerde ze van lieden uit het district Sorong gekregen te hebben. Ik zelf hield mij bezig met de noodige toebereidselen voor het vertrek, het inpakken van de vogels enz. Voor den Kasuaris moet eene kist gemaakt worden, daar de groote blikken trommel nog te klein is. Ik zal die goed teeren, en de voegen met damar dicht laten maken, opdat de huid niet onderweg bederft. Het weder is aanhoudend mooi, maar drukkend warm; 27° R. (33°75′ C.) in de hut.

Februari. Laatste dagen van het verblijf te Sorong. Vertrek van Sorong. Sematee. Vertrek van Sematee. Straat Lakaboe. Seleh. E. Sabah. Sailolo.

1 Februari. — In de vroegte was de lucht betrokken, nadat het in den nanacht een korten tijd had geregend; iets dat mij zeer welkom was, daar het de stof wegnam en de hitte temperde. Als het maar geen begin is van meer aanhoudend regenachtig weder. De jager, die na eenige dagen te huis ge-

[1] De Ornithoptera zijn een ondergeslacht van de Riddervlinders (Papilio), waartoe behalve de Priamus, tot Amboina c a. en Ceram beperkt, o. a. ook behooren de naverwantte Poseidon van Waigeoe, Salawati en N. W. Nieuw-Guinea, denkelijk de hier bedoelde soort, en Tithonus van Z. W. Nieuw-Guinea. (Zie Transact. Linn. Soc. XXV, 35 en Veth's »Insulinde« II, 213.)

bleven te zijn per prauw de Ramoei op was gegaan, bracht eene Munia mede, en een paar andere vogels. In den loop van den dag klaart het weêr op; en het werk aan de kist voor den Kasuaris vordert goed.

2 Februari. — Wederom eene betrokken lucht, en des avonds een geduchte regen. Heden kwam de djoeroebasa wederom met eenen Papoea aanzetten die drie Paradisea speciosa (**1550/** 6251) medebracht, waarvoor hij drie sarongs bekwam, dus reeds een meer billijke prijs.

3 Februari. — Eerst betrokken lucht, die daarna ten 9 uur ophelderde. De vierde, tot nu toe ziek gebleven, jager begaf zich des morgens naar de Kasoeni, om daar een van de dáár aanwezige jagers, en den luitenant af te lossen. De eerste kwam nog vóór den middag, de tweede iets later aan. Het aantal vogels dat zij mij medebrachten was bevredigend. Wel was er maar één nieuwe soort bij, doch daarentegen een aanzienlijk aantal Paradisea magnifica (**359**/1273; Ptilornis - Craspedophora - magnifica) [1], die echter alle, met uitzondering van één levend door de papoea's waren gevangen op de speelplaatsen. Daarin afwijkende van de Paradisea papuana (Parad. minor) heeft elk paar van de Paradisea magnifica een afgezonderde speelplaats op eenen in de nabijheid van het water staanden boom, dien zij des morgens vóór 7 uur en ook wel des avonds bezoeken, en waar zij dan met strikken worden gevangen.

Mijn jager bracht er drie levend mede, die van tijd tot tijd een „jäh" of „iäh" deden hooren, veel drinken, en oogenschijnlijk nog al gemakkelijk aan hunne gevangenschap zullen kunnen wennen. Bij den jongen Kasuaris zijn de zijden van den hals, die bij den volwassen vogel bloedrood zijn, hoog geel gekleurd, het overige gedeelte van den hals onzuiver en bruin geel, de kop vuil blauwachtig grijs.

4 Februari. — Eenigen voorraad arsenik-zeep en kapok toegezonden aan de jagers aan de Kasoeni.

5 Februari. — Des morgens was de lucht betrokken en weldra begon het te regenen. Het veranderlijke weder hield den geheelen voormiddag aan, en eerst na den middag kwam de zon weder voor den dag. Ik maakte den ouden Kasuaris weder open om de massa waarmede de huid was gevuld — ge-

---

[1] Zie No. 28 van „Overz. Parad. Vog." Bijl. E.

droogde bladeren — er uit te nemen en zoodoende de huid beter te droogen.

6 Februari. — Wederom eene betrokken lucht. Tegen 10 uur kwam de zon een oogenblik door, daarna af en aan regen, toenemende tot na den middag toen het tot een volledige stortbui werd die zich boven Sorong ontlastte. Aan drogen van de vogels kon niet gedacht worden; een van de insecten-jagers die toch nog was uitgegaan, kwam onverrichterzake terug.

Ik had de te Gya [1] verzamelde mineralien ingepakt, doch vond op de prauw niet alles in orde, toen ik ze nazag; ook de pomp was in de war. De regen hield den geheelen namiddag aan, en vrees ik dat het regenachtige weêr nog langer zal blijven duren, wat voor mij zeer onaangenaam zoude zijn, daar ik, vóór het vertrek, alle de vogels, en vooral de twee kasuarissen, gaarne goed droog zoude willen hebben.

7 Februari. — Na den regen van gisteren was het heden vroeg reeds mooi weêr en ten 10 uur zelfs zeer warm. Tegen den middag kwam een Papoea en bracht drie paradijsvogels, één Seleucides resplendens (**361**/1275; Epimachus albus) en twee Paradisea regia (**1551**/6252). De jonge kasuaris begon, tengevolge van den regen van gisteren, en de daardoor ontstane vochtigheid te bederven, en o. a. de opperhuid aan de pooten los te laten, zoodat ik het beter vond alle de pezen uit te snijden. Om 4 uur regende het weer; de avond was helder.

8 Februari. — Des morgens was mijn levende jonge kasuaris verdwenen, en heb ik reden om te veronderstellen dat hij door een van de matrozen verkocht is geworden aan een handelaar die gisteren van Dohm is vertrokken. Om 10 uur regende het weder een weinig, maar bleef het weêr verder gedurende den geheelen dag helder. Twee van mijne jagers hadden koorts en moesten daarom tehuis blijven, terwijl drie bezig waren de beide kasuarissen boven het vuur te droogen en daardoor evenzeer niet konden uitgaan.

9 Februari. — De lucht bleef wederom den geheelen dag betrokken, en slechts nu en dan brak de zon voor een oogenblik door de wolken. Toch pakte ik heden den kengoeroe in den grooten blikken trommel. Aan drogen van de vogels kon natuurlijk niet gedacht worden.

---

[1] **Wellicht Kia (zie noot op 5 Nov. 64), of wel Akkia, eene der vervormingen van Agua; doch hoe ook, duidelijk de plaats boven Sorong waar die mineralien waren gevonden.**

10 Februari. — Ik bracht des morgens vroeg eenige van de grootere kisten aan boord. Des avonds kwamen eenige Papoea's en brachten drie Paradisea speciosa (1550/6251; Diphyllodes speciosa)[1], alle helaas in zoodanigen toestand dat zij niet meer bereid konden worden. De een zat geheel vol maden, de beide anderen deed ik in spiritus. Die Papoea's deelden mij mede dat hun door de Papoea's van Dorei de oorlog was aangezegd geworden, die daartoe overland hierheen waren gekomen, en dat de vijandelijkheden den volgenden middag zouden beginnen, zoodat het voor mijne jagers raadzaam zoude zijn terug te komen. Verder bespeurde ik heden dat de jonge Kasuaris zeer slecht geprepareerd was geworden, daar de jager de vetlagen op den rug niet had weggenomen. Wel deed hij het nu, doch te laat, en het is de vraag of de huid nog te redden zal zijn. Bij deze gelegenheid aten eenige van mijne kippen het vet op dat de jager niet in het water maar om zich heen wierp, en stierven er, tengevolge daarvan, nog denzelfden avond reeds twee, terwijl een derde het denkelijk niet zal overleven; wat voor mij hinderlijk is daar dergelijke levende voorraad hier moeielijk of bijna niet te verkrijgen is.

11 Februari. — In de vroegte naar de Ramoei om een bad te nemen. Een Vliegenvanger (Muscicapa) met witten kop geschoten, doch niet gekregen daar hij ontvluchtte, toen ik bukte om hem uit het water te halen, waarin hij gevallen was, en naar den oever fladderde, waar hij zich zoo goed verborg dat wij hem niet konden vinden.

Mijne drie nog aan de Kasoeni achtergebleven jagers kwamen heden terug. Onder de voorwerpen die zij medebrachten bevinden zich: eene nieuwe Tanysiptera[2], eene mij onbekende duif, en Gracula.

Iets later kwam de Sengadji-papoea en bracht mij een tweejarige Paradisea speciosa (1550/6251) en een jongen kasuaris. Ik vernam van hem dat de Papoea's zich „mooi" noemen, en dat de Sericulus aureus[3] bij hen „Kalemboeroe"

[1] Zie No 8 van „Overz. Parad. Vog."; Bijl. E.

[2] Dit was denkelijk de ook nu nog zeldzame Tanysiptera nympha (299/1072), en Schlegel „Musée des Pays-Bas. Alcedines" blz. 41. Ons Museum bezit daarvan slechts één exemplaar, dat van Bernstein, doch wordt als datum opgegeven: Sorong, 6 Febr. 1865, dus 5 dagen vroeger; op welken datum echter Dr. Bernstein van geen Tanysiptera melding maakt.

[3] De Oriolus (ondergeslacht Xanthomelus van Bonaparte) aureus (1082/4332); de Goud- of Paradijs-wielewaal. Van de Sericuli, binnen

heet, doch zeldzaam is. Van de overige vogels waarvan ik hem teekeningen te zien gaf, kon hij geen enkele, en wist er dus niets over mede te deelen. Alleen herkon hij Epimachus magnus [1] en meende dat die bij Maas en Wassai voorkwam. Des avonds hadden wij eenen sterken langdurigen stortregen; en kocht ik nog eenen Kasuaris.

12 Februari. — Een mooie dag. Twee van mijne jagers gaan nog eens naar hut N°. 2 om zoo mogelijk nog een paar Paradisea papuana (Parad. minor) te schieten. Reeds gisteren zijn eenige van mijne bedienden ook daarheen gegaan om een stuk van twee boomen te gaan halen, waarop die vogels hunne avond-bijeenkomsten houden, en dat door bijzondere hardheid uitmunt. De beide anderen bereiden den Kasuaris.

13 Februari. — Des morgens vroeg werd mij medegedeeld dat mijne zes matrozen van Guebee in den afgeloopen nacht waren weggeloopen, uit vrees voor de reis naar Telok Birou [2]. Ik moest dus trachten om hier uit Sorong andere menschen te krijgen. Daar echter de Sengadji mij als een man bekend was niet geneigd om mijne wenschen te bevredigen, en ik mijne reis niet gaarne zoude willen uitstellen, gelastte ik den mij vergezellenden (Tidoreeschen) luitenant, om aan den Sengadji mede te deelen, dat wanneer hij de verlangde menschen niet gaf, hij dan zelf zoude moeten roeien. In elk geval moest hij — luitenant — den Sengadji bij mij brengen. Dit geschiedde, en daar de Sengadji beweerde geene menschen te hebben, ofschoon aan het tegenovergestelde niet te twijfelen viel, zeide ik hem aan dat hij voorloopig, en tot op nader bevel had te blijven. De Imam (mohammedaansche priester) die hem vergezelde, vroeg daarop vergunning om menschen te mogen gaan zoeken, maar kwam

---

nauwkeuriger grenzen teruggebracht, bestaan slechts een paar soorten, melinus en Rawnsleyi (1083/4333 en 1083/4334), beide uit Australie.

Te Dorei, van waar hij nog het meeste wordt aangebracht, heet de Oriol. aureus: »Mam-andjeir.«

[1] Epimachus maximus (360/1274), de »groote langstaartige paradijsvogel«; de grootste van alle de »paradijsvogels.« Hij hoort te huis in N. Nieuw-Guinea en gaat in het Zuiden van dat eiland, waar hij zeldzaam is, over in den naverwantten Epimachus Ellioti. Te Dorei heet hij Mam-isap (zuigvogel), en op de NW. kust Tei- of Tai-mandoe. Zie verder No. 30 van »Overz. Parad. Vog.«; Bijl. E.

[2] Telok Berouw, de Maccluer-baai; eene bij de inlanders beruchte streek, om de woestheid van de omliggende bevolking, vooral van de N.kust, en met name van de Krabra, aan den ingang.

terug met het bericht dat op het eiland Dohm niemand te vinden was. Ik liet daarom hem en den Sengadji, den laatsten wegens zijn brutaal gedrag, gebonden op de prauw brengen.

Daar op eenmaal hoorden wij het wilde geschreeuw „Ahùh, Ahùh” van de Alfoeren die eenen aanval maakten. Persoonlijk was ik op dat oogenblik weerloos. De jagers waren allen uit, de geweren uiteen genomen om ze, met was ingesmeerd, in de zon te laten drogen, de revolver bij de hand maar ongeladen, en de patronen ingepakt en op de prauw. In alle haast gelukte het mij een éénloop-geweer ineen te zetten en met „Boogers” [1] te laden. Intusschen was het aan den luitenant, en aan den in allerijl ontboden (anderen) Sengadji gelukt de Alfoeren in hun voornemen tegen te houden, dat blijkbaar daarop berekend was om mij te vermoorden en dan mijne goederen te rooven. Ik trad hen nu met mijn geweer tegemoet, en deed meermalen alsof ik wilde schieten. Zoodra ik aanlegde, liepen allen weg en verscholen zich in het kreupelhout; slechts twee bleven in de nabijheid van mijne hut staan. IJlings ging ik op hen af, en ontrukte aan den een zijne beide pieken, waarop de andere zich eveneens verwijderde. Mijne Tidoreesche matrozen waren op het hooren van het geschreeuw dadelijk weggeloopen, en zochten in haast hun goed op de prauw in zekerheid te brengen; van de beide soldaten was echter niets te zien. Alleen de particuliere Djoeragan (kwartiermeester van de prauw), de beide insectenjagers, waarvan de een tijdens de „affaire” was teruggekomen, en voorts mijn kok, en een enkele matroos van Maree (Pottebakkers-eiland, bez. Tidore) bleven bij mij.

Na herhaald roepen gelukte het toch nog, te midden van de algemeene verwarring één van mijne éénponders (lilla's, soort van koperen draaibassen) in orde te krijgen, en te richten zoodanig dat de kogel door het kreupelhout vloog waarin zij (de wilden) onder eenige boomen hunne gongs hadden opgehangen, waarvan de wilde toonen de kerels nog wilder en tot den aanval meer geneigd maakten. De kogel vloog dicht langs de bedoelde plaats heen, zooals later de afgeschoten takken bewezen; waarop de wilden hunne gongs weder oppakten, en met luid geschreeuw wegliepen, waarbij bleek dat er wel bij de 100 mannen waren, allen met zwart gemaakte gezichten en gewapend, terwijl zelfs vrouwen en kinderen de mannen waren gevolgd,

---

[1] Mij onbekend, denkelijk „kogels of loopers.”

vermoedelijk om, indien de overval ware gelukt, ook een aandeel aan den te maken buit deelachtig te worden. Een van mijne jagers die juist in eene prauw de plek voorbij kwam waar de wilden uit het bosch te voorschijn sprongen, meende dat het geheele strand zwart was van hen. Ik was nu bezorgd voor mijne beide nog afwezige jagers, daar die niets van de zaak af wisten, en zeer licht door de wilden konden vermoord worden, indien zij die zonder eenig kwaad vermoeden tegenkwamen. Ik zond daarom den particulieren Djoeragan en eenige lieden gewapend in eene prauw naar de Ramoei, om eenige nasporingen te doen.

Zij kwamen intusschen om 3 uur terug en waren zoo lang uitgebleven omdat zij in den beginne geen vogels onder schot hadden kunnen krijgen. Van de beide jagers die gisteren naar het gebergte waren gegaan had de een twee Paradisea papuana (Parad. minor) — mannetjes — en twee Gracula's, de eene Grac. Dumontii (2229/6272), de ander eene nieuwe soort geschoten. Ik dacht er over of het niet veiliger zoude zijn mijne goederen in te pakken, en den nacht op de prauw door te brengen; maar ik wilde zelfs den schijn vermijden als ware ik bang voor de Papoea's en bleef daarom. De luitenant deed goede wacht houden, wat mij zeer aangenaam was, ofschoon ik het voor onnoodig verklaarde. Overigens was de Tidoreesche prins die op Dohm woonde, op het bericht dat de Alfoeren mij wilden vermoorden reeds vóór den middag overgekomen, laakte het gedrag van den Sengadji en diens weigering om mij menschen te bezorgen, en beloofde mij daarvoor te zorgen. Op zijn verzoek liet ik den Sengadji en den Imam weder los. Des avonds bracht hij ook werkelijk de zes verlangde roeiers, en beloofde mij den volgenden dag tot aan Samaté (Sematee, hoofdplaats van Salawati) zelf mede te gaan, om aan den Radja [1] het noodige mede te deelen.

Zoo eindigde deze voor mij onvergetelijke dag.

14 Februari. — Voor 7 uur was de Prins reeds bij mij; en was al het goed om 8 uur aan boord. Ik verliet nu Sorong, kwam langs de O.kust van Dohm voorbij, waar eene massa Papoea's verzameld waren, oogenschijnlijk om zich tegen eenen mogelijken aanval van mijnen kant te verdedigen. Daarna kwamen wij voorbij het iets grootere Sop; en kort daarop vertoonden

[1] Deze is leenman van den Sultan van Tidore.

zich in de verte de huizen van Sematée en ook Poeloe Snaphahn [1] in duidelijke omtrekken.

Om 10 u. 30 m. kwamen wij voorbij het lange lage eiland If-man [2], en het kleinere Matam, en ankerden tegen 12 uur voor Sematé.

De Tidoreesche luitenant begaf zich nu aan wal om den Radja om eenige matrozen te verzoeken, en hem mededeeling te doen van het op gisteren te Sorong voorgevallene. In den loop van den namiddag kwamen de Djogoegoe en Tjatjan bij mij aan boord, en beloofden mij de matrozen, en ook dat de Radja, die voor het oogenblik ziek was, de zaak van Sorong zelf zoude onderzoeken, zoodra hij weder gezond was.

15 Februrri. — De luitenant ging aan land om te zien of hij de matrozen niet spoedig zoude kunnen krijgen, daar de wind gunstig was voor de reis naar Selohit [3]. Kort na 8 uur kwam hij terug met de verlangde matrozen, terwijl de Prins afscheid kwam nemen.

Wij voeren nu door straat Lakaboe de kust van Salawati langs. Tegen den middag begon het hard te regenen, en daar de stroom (het getijde) nu ook niet meer gunstig was, gingen wij achter een klein laag eiland voor anker, en bleven daar overnachten.

16 Februari. — Reeds vroeg werd de reis voortgezet steeds tusschen lage meestal moerassige en met lolaro-boomen bezette kleine eilanden, en de kust van Salawati die dezelfde gesteldheid vertoonde. Weldra zagen wij de enkele huizen van Seleh voor ons, die alle volgens Papoeasche wijze boven het water op palen gebouwd zijn, op korten afstand van elkander, en door eenvoudige loopplanken met elkander verbonden. Het grootste daarvan behoort aan den Radja van Salawati. Ik besloot voorloopig niet te ontschepen maar eerst eens af te wachten wat mijne jagers hier zouden schieten, daar de lage moerassige streek mij niet toelachte, hoewel zij rijk was aan sagopalmen. Daar de stroom langs het strand in de vrij nauwe straat zeer sterk is en ik bang was dat mijne prauw hier niet

[1] Het Geweren-eiland; een naam van de tijden der Compagnie; de inlanders spreken het echter uit Poeloe Senapan of Senapang, en schrijven het ook zoo.

[2] Ief-mam, = Vogel-eiland.

[3] Denkelijk fout overgeschreven voor Seleh, eene kampong op de W. kust van Nieuw-Guinea, aan het Z. uiteinde van Straat Galéwo, dan wel voor Sailolo of Seilolo, eene groote kampong op de Z.W. kust van Salawati.

veilig lag, te meer nog daar meerdere buien langs den gezichteinder te zien waren, liet ik die naar een nabijgelegen eiland brengen, aan welks Z.kust een kleine inham een tegen den stroom veilige ankerplaats aanbiedt. In den loop van den namiddag en des avonds regende het weder zeer sterk.

17 Februari. Behalve één die ziek was gingen mijne jagers op jacht, en brachten mij drie voor mij nog nieuwe en onbekende Ceblepyris [1], — oogenschijnlijk Lalage — met geele onderdeelen mede. Zij berichtten mij dat de streek zeer moerassig was, en zij de vogels slechts langs den weg hadden kunnen schieten. Des avonds weder regen.

18 Februari. — De uitkomsten heden nog ongunstiger dan gisteren. De beide jagers die naar Seleh waren gegaan brachten slechts één Halcyon Gaudichaudii [2] mede — een wijfje —; terwijl de anderen op het eiland zes, alle echter zeer gewone, vogels hadden geschoten. De heldere zonneschijn stelde mij in staat al het tot nu toe verzamelde eens goed te laten luchten.

19 Februari. — Ik verliet het eiland en ging een klein eind straat Lakaboe op, in de hoop van ergens langs de kust van Nieuw-Guinea een beter geschikte streek te vinden met minder moerassig land, en waar wij beter uitkomsten konden wachten. Het was echter reeds bijna 10 uur geworden voor dat de beide prauwen achter een klein eiland een tegen den stroom beschutten ankergrond hadden gevonden.

Mijne jagers gingen nu wel aan den wal, doch, toen tegen den middag een geweldige stortbui neerkwam, brachten zij mij slechts weinige en reeds sedert lang bekende voorwerpen mede. Ik verliet dan ook deze plaats zoodra al de jagers terug waren, stak straat Lakaboe over, en bereikte, tegen den avond, en

---

[1] De Rupsvogels — Campephaginae, IIIde Onderfamilie van de Vliegenvangers; deze laatsten de XVIde Familie van de Dunsnaveligen (Passeres tenuirostres) — omvatten twee geslachten: Pericrocotus en Campephaga; dit laatste vooral — de Rupsvogels in engeren zin, en waarvan wij (zie noot 4 Dec. '64) reeds enkele soorten ontmoetten — een vrij uitgestrekt geslacht, dat o. a. Temminck's Ceblepyren, en Cuvier's Graucalen in zich opnam. Volgens Gray's samenstelling lost het zich thans op in 17 Ondergeslachten, waarvan het 12de — Lalage, van Boie, in 1826, met minstens 16 soorten — ook de zeldzame Camp. Sloetii (1353/5126) bevat, de thans behandelde soort, door Dr. Bernstein ontdekt, door Schlegel gesteld en beschreven; en waarvan, korten tijd geleden, het British Museum nog geen exemplaar bezat.

[2] Dacelo (ondergeslacht b. Choucalcyon) Gaudichaudii (295/1083).

na verscheidene kleine langs de kust van Salawati gelegen eilanden voorbijgegaan te zijn, het eiland Sabah. Dit eiland ligt zoowat aan den ZW. uithoek van Salawati, niet ver van het uit slechts weinige huizen bestaande dorp Seget.

20 Februari. — Wij gingen bij tijds in zee en waren om 10 uur te Sailolo. Dit dorp ligt aan eene groote ondiepe naar het ZO., ZW. en WNW. opene baai, die, op eene nauwe opening na, door een rif van de open zee wordt gescheiden. De huizen waarvan ik er, behalve de Messigit (Mesdjid, Moskee), 22 telde, staan in eene lijn langs het strand, door grootere of kleinere tusschenruimten van elkander gescheiden, en zijn allen, met uitzondering van de Messigit, op palen gebouwd. Achter de huizen bevinden zich kleine aanplantingen; en een aantal hoogstammige kokosnootboomen (kelapa's, klappers) geeft aan het geheel, van uit zee gezien een schilderachtig uiterlijk. De droge grond strekt zich echter niet ver uit. Op nauwelijks 1 uur afstands zijn er uitgestrekte sagobosschen, en is diensvolgens de bodem moerassig.

In den loop van den voormiddag kreeg ik bezoek van den Kapitein-laut, dien ik had laten ontbieden om van hem het een en ander te vernemen, en een plan te maken tot exploitatie van Salawati.

De man stelde zich oogenschijnlijk dommer voor dan hij werkelijk is; en bleef het gesprek zonder uitkomsten. Noch over Katwal (Kalwal), noch over de werkelijke verblijfplaats van Dasyptilus [1], noch over het voorkomen van Paradijsvogels enz. wist hij mij iets, wat ook, mede te deelen.

21 Februari. — Ik ging reeds vroeg aan land, en maakte eene wandeling door de negorij, alsook naar eenige nabij gelegen hutten, voornamelijk om eene goede plaats op te zoeken, geschikt om er eene hut te bouwen, indien de uitkomsten van de tochten van mijne jagers een langer verblijf aldaar noodig mochten doen achten. Des avonds voelde ik mij eenigszins onwel, zoodat ik een weinig chinine gebruikte.

22 Februari. — Ik voelde mij onwel, bracht een gedeelte van den dag in bed door, en hield streng dieet.

---

[1] Dasyptilus Pecquetii (2057/3260); eene zeldzame Papegaai-soort, behoorende tot de Nestors, en waarvan de eigenlijke verblijfplaats nog niet volkomen juist bekend is. Te Ternate worden zij nu en dan levend aangevoerd van de NW.kust van Nieuw-Guinea. Hun in de Molukken vrij algemeene naam is Loeri-radja, doch moeten zij dien met nog eene andere Papegaaisoort deelen.

23 Februari. — Ik was des morgens weder wat beter, in den namiddag weder erger; zoodat ik weder chinine innam. Ik moest daarna des nachts braken, bittere galachtige stoffen, waarna ik weder beter werd, hoewel ik drukking gevoelde in de hartkuil en leverstreek.

24 en 25 Februari. — Erg onwel. Ik bracht beide dagen grootendeels in bed door en kon het werk van mijne jagers nauwelijks nagaan. Een van hen, die sedert Samaté ziek was, is reeds hersteld; een ander is nog steeds lijdende aan wonden aan de voeten.

26 Februari. — Iets beter, zoodat ik weder een gedeelte van den dag buiten het bed doorbracht. Iets nieuws hadden mijne jagers in den tusschentijd niet geschoten, behalve eenen Perameles Doreyanus [1].

27 Februari. — Ik word beter, ben echter nog zeer slap.

28 Februari. — Ik gaf aan mijne jagers vrij af, naar aanleiding van het Mohamedaansche Nieuwejaar. Een van hen ging toch op jacht, bracht echter niets bijzonders mede.

Maart. Vertrek van Sailolo. Kaap Sebran. Kalwal. Vertrek van Kalwal. E. Wajam; kust van Salawati.

1 Maart. — Ik ben nu in zooverre hersteld dat ik alleen last heb van zwakte en van duizeligheid bij het bukken; en hield mij daarom bezig met het inpakken van de vogels. Mijne jagers hebben heden eene geheel ongewone menigte vogels geschoten.

2 Maart. — Ik pakte in de vroegte de insecten in, en gaf aan mijne beide Djoeragans last, om alles wat nog noodig mocht zijn gereed te maken om morgen avond Sailolo te verlaten. De Kapitein-laut brengt mij heden nogmaals een bezoek, minder uit beleefdheid dan wel om mij te verzoeken, de manschappen die hij mij zoude verstrekken niet verder dan tot Katwal (Kalwal) mede te nemen. Ik verwees hem naar den (Tidoreeschen) luitenant die mij vergezelde, die echter, zoals ik later vernam, zijn verzoek reeds had geweigerd.

3 Maart. — Mijne jagers gingen nog eenmaal op jacht;

---

[1] De Perameles zijn »Buidelhazen« (gebracht tot de »Roofbuideldieren«). Schlegel beschreef ze in »Dierkunde« I, 137 en »Ned. Tijds. v. Dierk.« III, 353.

en om 4 u. 15 m. verliet ik Sailolo. De kust beN. Sailolo is, evenals die Z. van de negorij, laag en vlak, en vormt eene flauwe bocht, die op ongeveer één uur afstand van Sailolo wordt begrensd door eene kleine uitstekende punt waarvoor een eilandje ligt. Dat is de plaats waar, in vroegere jaren, Sailolo stond. Eenige kokospalmen die tusschen het kustwoud en het eiland staan toonen nu nog aan dat deze streek vroeger bewoond was. De Djoeragan wilde hier voor anker gaan; ik liet echter, daar het maneschijn was, en de stroom gunstig, de reis voortzetten, tot aan eenige iets Noordelijker gelegen eilanden. N. van Oud-Sailolo ligt op eenigen afstand T. Sebran, een slechts weinig vooruitspringende hoek omgeven van zandbanken. Onverwacht spoedig, reeds om 7 u. 30 m. bereikten wij het kleine eiland (niet ingevuld) waar wij voor anker gingen. De stroom (getijde) tusschen het eiland en den vasten wal was hier ongemeen sterk, in de richting naar het N., zoodat wij voor 2 ankers moesten liggen. Als de stroom (het getijde) kentert en Z. op gaat, dan heet het dat hij veel minder sterk is, denkelijk omdat eenige noordelijk gelegen eilanden hem dan eene andere richting geven. Werkelijk schijnt dat ook het geval te zijn; wij althans bespeurden later niets van het ruischen van het water dat wij vernomen hadden, zoolang de stroom in N. richting langs de boeg van de prauw streek.

4 Maart. — Reeds vroeg weder op reis. De eilanden P. Kaboei en P. Pandjang voorbijgaande, het laatste op grooten afstand, waren wij om 9 uur bij T. Kapatbo; de Z. uithoek van de ruime baai van Kalwal. Deze is ondiep, in het midden ligt een bij eb reeds van verre zichtbare zandbank, en heeft aan hare Z.-kust eenige kleine bochten, die bij W. wind voor prauwen goede schuilplaatsen opleveren. De O.-zijde is laag en moerassig. Aan den N.-kant eindelijk, die wederom een kleinen naar het W. open inham heeft, liggen de weinige huizen van Katwal (Kalwal). Kort na mijne aankomst ging ik aan land om te zien waar ik de hut zoude kunnen oprichten om hier eene maand te blijven. Drie kleine beken stroomen hier in zee uit; de middelste is aan hare monding diep genoeg voor grootere prauwen; maar daarvoor is de zee zoo ondiep dat mij de onmogelijkheid bleek om mijne prauwen daar binnen te brengen. Op de plaats waar ze nu liggen zijn ze wel tegen N. en O. wind beveiligd, maar liggen voor Z.W. en Z. wind geheel bloot.

5 Maart. — Vroeg aan land om de plaats te bepalen voor de aan te leggen hut, daar ik voornemens ben hier eene maand te blijven. Ik koos eene plaats uit aan den rechteroever van de eerste, d. i. de meest W. van de drie reeds genoemde beken, daar de bodem hier zandig en droog is. Mijne hoop om hier eene nog niet onderzochte streek te vinden viel echter in het water, daar ik gisteren van den Papoeaschen djoeroebasa (tolk) vernomen heb dat Allan hier vroeger reeds eene maand heeft doorgebracht.

Mijne jagers brachten heden eene zoo groote menigte vogels mede, dat zij niet alle dezen avond meer kunnen bereid worden, te meer omdat er een volwassen kasuaris bij is, die intusschen kleiner is dan die welke ik in Sorong kreeg. Als het weder zoo bestendig gunstig blijft, hoop ik eenen goeden buit te maken. De insectenjager bracht echter niet veel mede. Hij zeide weinig insecten gezien te hebben. Later zal ik wel merken of hij waarheid gesproken heeft. De andere insectenjager is nog immer lijdende aan de voeten. De wind was heden Z.W., zoodat de prauw heftig werd heen en weder geslingerd. Blijft de wind zoo aanhouden, dan zal ik de prauwen naar eene der kleinere baaien O. van Kapatbo moeten zenden. De hut is op weg om klaar te komen.

6 Maart. — Vroeg aan wal. De hut zoo goed als gereed. Ik laat het net aan land brengen om morgen vroeg te gaan visschen.

7 Maart. — Aan het visschen, reeds in de vroegte. Het leverde echter weinig op, zoowel wat de hoeveelheid als het aantal soorten betreft. Alles behoorde tot de gewone soorten. Het huis kwam heden gereed; zoodat ik

8 Maart — in de vroegte mijne zaken aan den wal liet brengen, en mij zoo goed als de omstandigheden dat toelieten inrichtte.

Tegen den middag voelde ik mij niet recht wel, had hoofdpijn en geen honger, doch bekommerde er mij niet om, denkende dat het wel weder zal overgaan. De doorstaande harde W. wind, en het gemis van eene goede ankerplaats voor de prauwen deden het mij wenschelijk voorkomen om ze naar Sailolo terug te zenden. Ook de beide djoeragans deelden die meening, en verlieten dienovereenkomstig de beide prauwen Kalwal tegen den middag van

9 Maart. — Zoooals mij nu pas allengs bleek was de plaats

van mijne hut in hoogen graad ongunstig en ongezond. Wel was de bodem waarop zij stond zand en dus droog, doch slechts over een breedte van 15 pas. Aan de eene zijde naar het W. hadden wij de zee, waarvan het strand bij ebbe over eene nog al aanzienlijke breedte droog liep, en dan geheel bedekt was met sterke en stinkende algen, wier dampen de wind juist in onze richting dreef. Achter het huis aan de O.-zijde vloeide een kleine stroom, waarvan de oever bij vloed tot op 2 of 3 pas van het huis onder water stond, doch bij ebbe droog lag, en dan tengevolge van de opgehoopte massa in het water verrottende bladeren en andere stoffen een ontzettende stank verspreidde. Die stinkende uitdampingen dreef bij dag de landwind, des nachts de zeewind bestendig naar ons toe, en zij maakten ons verblijf daar hoogst ongezond. Het land zelf is zoowat een uur ver naar binnen moerassig, en slechts in het N. in de richting van het gebergte droog. Onder deze omstandigheden werd ik bij den dag meer ongesteld.

10 Maart. — Met zware hoofdpijn opgestaan; bittere smaak in den mond; duizelig, ongeschikt tot elken arbeid, nog immer op beterschap hopende. Poging om door wegkappen van het kreupelhout en struikgewas, aan lucht en zon beteren toegang te verschaffen, doch zonder het gewenschte gevolg. En zoo gingen de dagen voorbij van

11 tot 14 Maart, — zonder dat iets te vermelden valt. De streek is rijk aan vogels en dit noopt mij nog om te blijven.

15 Maart. — Ik bevond mij iets beter, en liet de rottende bladerenmassa uit den stroon-arm halen, dat echter het gewenschte gevolg niet had, want reeds den 16 Maart was ik weder meer onwel. Buiten rijstwater kon ik niets gebruiken, daar ik voortdurend misselijk was en alle spijzen mij tegenstonden. Ik werd dagelijks meer mat, en bracht het grootste gedeelte van den dag in bed door. Heden woei het zoo hard dat ik om niet verkouden te worden den voorhang van mijn bed dubbel liet maken.

17 Maart. — Oogenschijnlijk iets beter.

18 Maart. — Korte wandeling des avonds aan het strand.

19 Maart. — Wederom zeer onwel. Tegen den middag regen en wind.

20 Maart. — Het weder hetzelfde. Gisteren was mijn djoeragan weder van Sailolo teruggekomen, om te vragen of ik ook iets noodig had, en liet ik nu, nadat den vorigen dag nog eens gevischt was geworden, door hem mijne prauwen ont-

bieden, daar ik er nu ernstig aan dacht om te vertrekken. Mijne lever en milt waren sterk gezwollen.

21 Maart. — Ook mijn kok kreeg nu een hevige koorts. Mijne jagers waren vóór eenige dagen het binnenland ingetrokken waar veel kengoeroe's zijn, doch brachten niets mede.

22 Maart. — Weder zeer onwel.

23 Maart. — Na een zeer slechten, zoo goed als slapeloos doorgebrachten nacht zeer onwel. Bovendien bittere smaak en neiging tot braken, ziek, afkeerig van alle spijs, sterke dorst. Tegen 9 uur waren, God zij dank, de prauwen in het gezicht, en tegen 12 uur begaf ik mij aan boord van mijne prauw. Ik was niet in staat om iets in te pakken, en liet zulks en het aan boord brengen van het goed aan de jagers over. Ik kwam zoo uitgeput aan boord, dat ik dadelijk te bed ging, en bijna den geheelen dag sliep. Tegen den avond nam ik 10 grein kalomel.

24 Maart. — Met het aanbreken van den dag verlieten wij Kalwal, en roeiden naar de N. [1] punt van Salwati. Gelukkig kwam de W. wind heden eerst zeer laat door, toen wij die punt reeds hadden bereikt, en steeds oostelijk, tusschen Efkeum [2] en Salawati door, naar de Pitt's-straat stevenden. Tegen 3 uur bereikten wij eene geschikte ankerplaats, die door ondiepten tegen het W. en O. beschut was, terwijl de kust zelf uit droog zand bestond. De plaats ligt iets westelijk van het kleine eiland Wajam.

Ik liet hier voor anker gaan, ook omdat de andere prauw nog was achtergebleven. Die was echter, zooals ik later vernam, bij eene pas aangelegde Tidoreesche nederzetting voor anker gekomen. Ik had wel gedurende den nacht vrij goed geslapen, doch voelde mij nog niet beter. De bittere smaak in den mond bleef dezelfde; ook kon ik niets dan rijstwater gebruiken en werd daardoor zichtbaar magerder en slapper.

25 Maart. — De andere prauw kwam reeds vroeg aan. Mijne jagers brachten mij bericht dat de landstreek zeer geschikt was om te jagen, en besloot ik daarom, en ook om de gezonde ligging aan den voet van het gebergte, om hier eenige dagen te blijven. Ik had den nacht zoo goed als slapeloos doorgebracht, en bevond mij in een zeer slechten toestand, zoodat

[1] Moet zijn W.punt.

[2] v. Rosenberg noemt het »Ef-Kessem«. Het is het Roggeveens E. van de zeekaarten. Ef en If beteekenen eiland.

ik voor de toekomst begon te vreezen; en aan de regeling van mijne zaken dacht, naar aanleiding waarvan ik een brief aan den heer Jungmichel te Ternate op touw zette [1]. De gisteren avond ingenomen kalomel werkte in den loop van den voormiddag, waarbij ik groote massa's geelachtige stof afging; hetzelfde vond plaats na het innemen van een lepel olie [2], die mij echter aan het braken bracht. Eetlust had ik nog steeds niet. Groote matheid als gevolg van het sterke afgaan en braken.

26 Maart. — Na een vrij goeden nacht voelde ik mij nog steeds zeer mat; doch had wat minder dorst, en gebruikte een weinig vruchten-gelei.

27 Maart. — Hoewel ik des nachts minder goed had geslapen, voelde ik mij toch iets beter, dronk des morgens, voor het eerst weder sedert lang, wat thee, en at daarbij twee beschuiten. Mijne afgematheid was echter nog zeer groot.

28 Maart. — Ik had weder een beteren nacht gehad, en voelde mij tengevolge daarvan iets beter; ook de dorst werd minder, en de urine had weder hare gewone kleur teruggekregen, die sedert Katwal (Kalwal) steeds donkergeel gekleurd was geweest. Dit alles en ook verminderen van den bitteren smaak gaf mij weder nieuwen levensmoed, hoewel ik zoo zwak was dat zelfs het optillen van de armen mij moeite kostte. Daar ik wat eetlust kreeg, ging ik tot meer voedende spijs over; ei en gerookte ossentong. Heden hadden wij, nadat sedert het vertrek van Katwal de W. wind was gaan liggen, voor het eerst Oostenwind.

29 Maart. — Ik ben iets minder wel dan gisteren, had ook minder goed geslapen; en heb ook in het algemeen waargenomen dat ik steeds den eenen dag beter ben dan den anderen, zonder dat intusschen koorts-aandoeningen te bespeuren zijn.

30 Maart. — In den voornacht niet, daarna wel en tot den morgen toe doorgeslapen. Als gevolg voel ik mij wat beter.

31 Maart. — Ik voelde mij zoo wel, dat ik zelf de nesten en de in den tusschentijd gedroogde vogels kon inpakken. Met de uitkomsten van de jacht van de jagers was ik zeer tevreden, daar zij hier twee Paradisea speciosa (**1550**/6251), één....

---

[1] Medegedeeld als Bijlage C.

[2] Waarschijnlijk Castor-olie, Oleum ricini; in Indië algemeen in gebruik.

Bleinvillei [1], en een nieuw buideldier [2] geschoten hadden, behalve nog een aanzienlijk getal gewone soorten.

April. Vertrek naar Batanta. Z.kust van Batanta. Laboeha-Companie. Iem, Vertrek naar E. Senapan.

1 April. — Met het aanbreken van den dag verlieten wij Salawati, en gingen Pitt's-straat [3] over, daar ik gaarne eenige dagen aan den voet van het hooge gebergte van Batanta wilde vertoeven, om dáár mijne jagers aan het verzamelen te zetten. Het gelukte echter niet om een goeden ankergrond te vinden, en het gebergte gaat zoo steil op dat het bestijgen daarvan met de grootste bezwaren zal gepaard gaan. Ik liet nu Oostelijk koers houden, en de verschillende baaien door mijne jagers onderzoeken. Hunne bemoeiingen bleven echter onvruchtbaar; langs de kust was het overal moerassig, en het gebergte is buitengemeen steil; zoodat jachttochten weinig uitkomsten beloven. De O.wind die heden doorstond, en de spoedig doorkomende tegenstroom lieten ons echter zeer langzaam vooruitkomen; en ook regende het meermalen en sterk.

Tegen den avond bereikten wij eenen inham, bij de inlanders bekend onder den naam van Laboeha-Companie (reede van de Compagnie, namelijk de Ver. Oost-Ind. Comp.,) en dat onder een vreeselijken stortregen, zoodat wij den inham niet inroeiden, maar daarvoor ten anker gingen uit vrees van op koraal of op klippen te stooten. Ik bevond mij merkbaar beter. [4]

2 April. — Ik voelde mij minder wel daar het regenwater in de prauw eenen misselijken stank verspreidde. Nadat

---

[1] Dit was eene Peltops Blainvillii (1179/4785), eene Vliegenvangersoort, behoorende tot de zonderlinge «Platystomen», van Swainson (in 1837), de Platyrhynchinen van Cabanis (in 1847).

[2] Het «Aanteekenboekje» vermeldt op 17 Maart eene Dorcopsis (Macropus of Dorcopsis Mulleri; zie aanteekening aldaar); daarna geen buideldier meer, en bleef van 20—30 Maart geheel oningevuld. Ook hier was het mij niet doenlijk de juiste soort van het verkregen exemplaar na te gaan.

[3] of «Pitt's-passage», de «Sagowin-straat» van de inboorlingen.

[4] Zie over «Batanta's Z.-kust» de mededeelingen van v. Rosenberg in «Natuurk. Tijds. v. Ned. Indië,» XXIV, 375. Zijn geheele opstel (l. l. bldz. 363—402) van de door Dr. Bernstein bereisde, ook door hem (v. R.) onderzochte streken van Batanta, Salawati, N.W. Nieuw-Guinea, Straat Sakaboe enz., is de raadpleging bij het volgen van Dr. Bernstein's reis — en in het algemeen de aandacht — overwaard.

het was uitgepompt, werd ik weder wat beter. Ik liet nu de Laboeha-Companie inroeien; het is een ronde inham, door bergen en heuvels ingesloten, en waarvan de kust deels zóó steil, deels zóó moerassig is, dat hij mij als verblijfplaats ongeschikt voorkomt, hoewel hij bij stormweêr voor prauwen een zeer veilige schuilplaats oplevert.

Ik liet daarom O.waarts verder de kust langs roeien, en kwamen wij daarop al heel spoedig aan eene plaats Iem geheeten, die mij zeer geschikt voorkwam. Het is een kleine inham oostelijk met een zandig strand, ten Z. door eene bank beveiligd, door matig hooge bergen en heuvels omgeven, en van stroomend water voorzien. Ik besloot daarom hier eenige dagen te blijven. Tegen 11 uur ging de mij vergezellende Tidoreesche luitenant met de handprauw en de noodige bemanning naar Samaté om voor mij de verwachte brieven te halen; en ook voor zich zelf het een en ander te bezorgen. Deze dag was tamelijk mooi, hoewel de lucht meermalen betrok, en het ook eenmaal onbeduidend regende.

3 April. — Hoewel alles betrokken is, gaan mijne jagers toch uit. Tegen 9 uur klaart de lucht op. De matrozen zijn aan den wal aan het werk.

Hiermede eindigt het „Dagboek" van Dr. A. Bernstein. Uit door hem aangehouden aanteekeningen kan, wat aangaat zijne laatste levensdagen, hier nog het volgende tot aanvulling bijgevoegd worden.

Maandag 3 April. — Ik kon aanvankelijk niet inslapen, sliep daarna door tot aan den morgen. In den vroegen morgen was de lucht betrokken, daarna helder, nochthans zonder groote hitte. Paradisea calvus (**1549**/6250; Parad. Wilsoni)[1]

---

[1] Bij ons het meest bekend als Schlegelia calva. Dr. Bernstein, eigenlijk de ontdekker van dezen vogel, maakte er een afzonderlijk geslacht van dat hij noemde naar den Leidschen hoogleeraar H. Schlegel, directeur van het Museum te Leiden. G. R. Gray nam in zijne „Hand-list" dat geslacht als tweede, b, ondergeslacht op van de Paradisea (Ordo II, Passeres; Tribus IV, Conirostres; Fam. II, Paradiseidae), en is de Schlegelia calva bij hem Paradisea (subgen. b. Schlegelia) Wilsoni (**1549**.6250). Zie verder No. 7, „Overz. Parad. vog." Bijl. E.

en ruber (**1548**/6249; Parad. sanguinea) [1]. Om 4 u. 30 m. een stevige regenbui.

Dinsdag 4 April. — Een goeden nacht gehad. Des morgens helder weder. Eene merkwaardige duif [2] geschoten door Ali, aan den Owa.

Woensdag 5 April. — Minder wel dan tot nu toe het geval was; ook eenige steken in de lever; wederom mat zoodat ik vroeg weder wat te bed ging liggen. Des namiddags eveneens.

Donderdag 6 April. — In de vroegte iets beter, maar zwak en bevende handen. Des avonds kwam Diodati (de Tidoreesche luitenant) terug. Des middags veel regen, veel dat mij hinderde en ergernis gaf...., veel mieren.

Vrijdag 7 April. — Een schoone morgen, ik minder wel.

Zaterdag 8 April. — Een beslagen tong, geen eetlust.

Zondag 9 April. — Des morgens braken, zeer afgemat. Reeds vroeg regen, daarom alle jagers tehuis.

Maandag 10 April. — Des nachts beter geslapen; zeer mat, doch beter dan gisteren. De tong dik beslagen en oprispingen. Ajam-panggang (geroosterde kip met kruiden ingewreven).

Dinsdag 11 April. — Des morgens zeer onwel, duizelig, pijn in de lever. Sedert gisteren gejaagde pols, tot 104. Ajam-panggang en gelei.

Woensdag 12 April. — Des nachts afwisselend geslapen. Het liggen is mij op beide zijden onmogelijk door benauwdheid.

---

[1] De roode Paradijsvogel door Dr. Bernstein van Batanta verkregen, hoewel nog Wallace, von Rosenberg, enz., Waigeoe als zijn uitsluitend vaderland aangaven. Dr. Bernstein vond den vogel ook op Gemien.

In „Annal. dei Mus. Civ. di Stor. Nat. di Genova„ IX, 191, wordt de vogel, sub 19, als afzonderlijk geslacht Uranornis (Lacepède) opgenomen, naar Gray's „Hand-list„ gesteld.

[2] Welke duif dit geweest is kan ik niet nagaan. Uit het „Aanteekenboekje„ blijkt dat Dr. Bernstein dien dag kreeg: 1 Arses (Monarcha) telescophthalma, 1 Tanysiptera dea, 1 Turdirostrum major, 1 Schlegelia calva, en 2 Megapodius spec.?; deze laatsten met uitvoerige beschrijving, en zoude het dus kunnen zijn dat Dr. Bernstein, destijds onwel, zich vergist heeft, en wellicht die loophoenders bedoeld heeft. Doch staat ook nog aangeteekend 1 Ptilon..... (het overige onleesbaar), en zoude het dus een exemplaar van de eene of andere soort van Ptilonopus, Ptilopus of Ptilinopus (een uitgebreid duivengeslacht) kunnen geweest zijn. Een Ptilin. (Lamprotreron) superbus, (2261/9158), No. 49 van de Ptilopenreeks van ons Museum, staat daar vermeld als door Dr. Bernstein, op 3 April 1865 (dus één dag vroeger), op Batanta gekregen („Muséum„, Columbae, p. 32). Dit is geenszins echter eene heel zeldzame soort, en was bovendien aan Dr. Bernstein goed bekend.

Tweemaal opgestaan om te drinken. Des morgens bitteren smaak in den mond en wit beslagen tong; oogenschijnlijk beter dan gisteren. Diodati naar Salawati. Te 6 u. 45 m. pols 88, te 1 u. 30 m. 98. Koffie met twee beschuiten en een ei.

Donderdag 13 April. — Des nachts goed geslapen. Des morgens zeer duizelig; tong licht wit beslagen. Suizen in de ooren en borst-benauwdheid. Diodati aangekomen. Veel regen. „Wüht, wüht, wüht" of „Kwüh, kwüh, kwüh": paradisea — c (?) — rubra (sanguinea). Om 11 u. 30 m. pols 96. Thee, soep en beschuit.

Vrijdag 14 April. — Laat ingeslapen; daarna bijna tot aan den morgen. Des morgens duizelig. Lever aan den ondersten harden rand pijnlijk. Benauwdheid op de borst. De matrozen naar Samaté. Een schoone morgen en dag. Des avonds naar de andere zijde [1]. Tot 1 uur wakker. Pols 110—120. Koffie en 2 eieren met 2 beschuiten.

Zaterdag 15 April. — Van 1 tot 7 uur geslapen. Duizelig opgestaan; tong iets beslagen. Des morgens de pols 120, om 10 uur 114, om 12 uur 104. Thee met beschuit.

Zondag 16 April. — Des nachts goed geslapen tot 7 u. 30 m. Des morgens zeer duizelig, en door het pakken geheel afgemat. De vogels in de groote kist gelegd, en kapok doen gereed maken. Des avonds volkomen duizelig; ik kan nauwelijks iets onderscheiden. Om 5 uur 5 gr. kalomel, om 8 uur nogmaals. Pols steeds 114—120. Ossenhaas met asperges.

Hier houden ook de aanteekeningen op. Het „Aanteekenboekje" vermeldt voor dien dag nog:

1 Paradisea speciosa (**1550**/6251), wijfje;

1 Paradisea regia (**1551**/6252), mannetje;

1 Ptilonorhynchus buccoides (**1085**/4337).

Slechts die drie regels; de hand echter is nog even vast, even fijn, even microscopisch als altijd. Het waren de laatste woorden die Dr. Bernstein neerschreef.

Drie dagen daarna, in den avond van Woensdag 19 April overleed hij. Zijne bedienden brachten zijn lijk naar Ternate over, waar het werd bijgezet.

---

[1] Namelijk van Pitt's-straat, däár 7 minuutmijlen breed; een overtocht met eene prauw als die van Dr. Bernstein gemakkelijk in twee uur af te leggen.

De uitkomsten van Dr. Bernsteins laatste reis, waarvan de omtrekken in het hier aangeboden „Dagboek" werden medegedeeld, werden, gepakt in 15 kisten en 1 blikken trommel, naar Nederland gezonden, aan „'s Rijks museum van Natuurlijke Historie te Leiden", en daar in goeden welstand ontvangen; een laatste aandenken aan

DR. HEINRICH AGATHON BERNSTEIN.

BIJLAGE D.

Dr. H. A. BERNSTEIN'S

„AANTEEKENBOEKJE",

VOOR ZOOVEEL BETREFT ZIJNE LAATSTE REIS, 1864/65, NAAR NIEUW-GUINEA C. A.

De natuurhistorische voorwerpen door Dr. A. H. Bernstein verzameld op zijne laatste reis — 27 October 1864 tot 19 April 1865 — van Ternate over Halmaheira en Waigeoe naar Nieuw-Guinea en Salawati, werden, na zijnen dood op P. Senapan, naar Ternate gebracht, en van daar opgezonden aan 's „Rijks Museum van Natuurlijke Historie" te Leiden.

Bij die verzameling bevonden zich ook eenige boekjes met aanteekeningen enz. omtrent een aantal waarnemingen op natuurhistorisch gebied, die hij in staat was geweest gedurende zijne reizen in de Molukken te doen. Het zijn 1°. een aantal monografien van vogelsoorten, doch nauwelijks aangevangen, velen slechts door den naam van de groep aangeduid, en daardoor van weinig belang; 2°. twee schrijfboeken, getiteld: „Bernstein, Notizen" I en II, meer geregelde opsommingen van hetgeen gedurende zijne reizen overal plaatselijk door hem werd verkregen; bijdragen dus tot de kennis der plaatselijke fauna, met omstandige en nauwkeurige omschrijvingen en metingen, overal waar daartoe eenige aanleiding kon geacht worden te bestaan; bijv. tot het doen kennen niet alleen van geslachten of soorten, maar ook van plaatselijke afwijkingen.

Het eerste boek omvat Halmaheira met de omliggende eilanden, Ternate en daartoe behoorende eilandenreeks, den Batjan-archipel en Oebi-groep, en eenige gegevens omtrent Waigeoe c. a.; het tweede, behalve nogmaals enkele der eilanden van Ternate en Halmaheira, ook nog gegevens omtrent de Soela-eilanden,

Mangkasar en Timor. Zij hebben betrekking op het eerste driejarige tijdvak van Dr. Bernstein's verblijf in de Molukken, met eene voortzetting tot op het eerste gedeelte van 1864; strekken zich echter niet uit tot de streken die het hoofdonderwerp uitmaken van de thans behandelde — laatste — reis van Dr. Bernstein; en werden daarom in die behandeling niet opgenomen. Zij zijn echter de aandacht waard.

3o. Een aanteekenboekje, getiteld: „Bernstein's Journaal", waarin hij van dag tot dag — om de eene of andere reden echter voor deze laatste reis eerst van af 20 November 1864 — de opsomming geeft van hetgeen dagelijks werd verkregen. Er zijn hier en daar, waar daartoe aanleiding bestond, aan die opsomming, metingen en omschrijvingen bijgevoegd oogenschijnlijk de gegevens bevattende tot eene voortzetting van de „Notizen"; doch zóó ingericht, en bijna geheel uit reeksen getallen, verkortingen enz. bestaande, dat, daargelaten nog de tijdroovende ontcijfering van het bijna mikroskopische schrift, de bewerking eerst na die van de „Notizen" zoude kunnen plaats vinden, en van het daardoor verkregen inzicht in Dr. Bernstein's gedachtengang en werkwijze bij de omschrijving van voorwerpen.

Ik moest die dus overslaan bij de bewerking van dat „Aanteekenboekje", (als Bijlage D) aan het „Dagboek" toe te voegen, waartoe ik besloot omdat de opsomming van het dagelijks verkregene in dat „Aanteekenboekje" groote waarde bleek te bezitten tot aanvulling van het „Dagboek", welk laatste op lang na niet al het plaatselijk verzamelde aangeeft.

Ik liet bij de bewerking alle de boven aangeduide hier en daar bijgevoegde bijzonderheden en metingen weg, zoowel om de aangegeven reden als ook omdat zij, hoewel voor de wetenschap van veel waarde, toch geheel buiten de grenzen van ons bestek lagen, en bovendien voor den belangstellende in originali beschikbaar zijn aan het Museum te Leiden, waar het boekje bewaard wordt [1]; en verving ze door de doorloopende aanduiding van de plaats der verzamelde voorwerpen in de stelselmatige rangschikking vervat in G. R. Gray's „Hand-list of genera and species of birds", met opgave van de

[1] Nauwkeurigheidshalve, en om vergissingen te voorkomen bij mogelijke nadere raadpleging van het „Aanteekenboekje" gaf ik de grenzen daarvan, en van de toelichtingen die ik aan den tekst meende te moeten toevoegen, doorloopend aan door een tusschenbeide geplaatst teeken.

thans voor geslachten, ondergeslachten en soorten algemeen en bijna officieel aangenomen benamingen, en verder door tijdens de bewerking noodig gebleken aanteekeningen; o. a. tot nadere aanduiding van de soort, dáár waar door de eene of andere reden — bijv. te ruime synonymie — nog twijfel of verwarring zoude kunnen ontstaan.

Dr. Bernstein was zijn onderwerp meester, zich zelven bewust wat hij schreef, zijn werk blijkbaar bestemd om later door hem zelf uitgewerkt te worden; de „Conspectus" en andere dergelijke werken van zijnen tijd, deels verouderd, deels onvoldoende; hij had er slechts eenige bij zich en moest dus veel uit zijn geheugen putten, terwijl een stelselmatig en volledig geheel als de „Hand-list", eerst lang na zijn dood verschenen, hem ontbrak. Vandaar het gebruik van gemengde aan meerdere stelsels en schrijvers ontleende namen voor geslachten en soorten, en zelfs niet eens standvastig dezelfde namen (bijv. nu eens Chalybaeus paradiseus, dan weder Phonygama of eindelijk Manucodia viridis voor denzelfden vogel), dan wel vermelding alleen van onder-geslachten, daaronder enkele reeds opgeheven. En zoo meer. Ik herhaal het, hij kwam er bijna onvermijdelijk toe, wist bovendien geheel wat hij bedoelde, en zijne latere bewerking van het verzamelde zoude dan ook alles hebben geschonken wat men er van verwachten mocht, doch het maakte de bewerking omslachtig, en gaf nu en dan aanleiding tot nog al uitgebreide aanteekeningen.

Van de roofvogels, papegaaien, duiven, grondlijsters, ijsvogels van onzen Archipel, zoovele andere groepen nog uit die streken, bezitten wij geheel afgeronde Nederlandsche monografien, voornamelijk in Schlegel's werken, bijv. in zijne „Vogels van Ned. Indië", zijn „Muséum" enz. Onze Indische Passeres bleven, eenige familien uitgezonderd, nog zoo goed als onbehandeld; wij bezitten er zelfs geen overzichten van; en dat waarlijk niet omdat ze dun gezaaid zijn; ons Indië is daaraan overrijk; en ook de reeds opgezamelde gegevens zijn talrijk. Dienaangaande valt nog alles te doen. Geen wonder dus dat mijne aanteekeningen hoofdzakelijk bij die groepen terecht kwamen, bijv. bij de Lijsters, Klauwieren en Vliegenvangers, de Honig- en Bloemzuigers enz. door Dr. Bernstein zoo veelvuldig aangetroffen.

Hoe kort ik ze ook trachtte te maken, ik erken dat die aanteekeningen hier en daar wel wat lang werden. Het bleek echter

onvermijdelijk, de toevallige lezer moge mij die dan ook ten goede houden; voor genoegzame toelichting van het onderwerp zelf waren zij noodzakelijk. Bovendien voed ik de hoop dat zij dezen of genen belangstellende, plaatselijken onderzoeker of verzamelaar welkom zullen zijn. Ik weet uit eigen ondervinding hoe lastig, tijdroovend, dikwerf ontmoedigend het gebrek aan genoegzame gegevens is, en toonde elders aan hoeveel daardoor zelfs voor de wetenschap verloren gaat; bijv. door het verwaarloozen van voor de wetenschap nog nieuwe doch plaatselijk als reeds bekend geachte soorten, of opzending (met daaraan verbonden moeite, onkosten, teleurstellingen enz.) van bekende soorten als nieuw. Het buitenland verwaarloosde alle die kleinere bijzonderheden niet, en zag zich daarvoor ruim beloond. Moge het thans bewerkte Dagboek en Aanteekenboekje er iets toe kunnen bijdragen om aan Nederland mede eenig aandeel te bezorgen aan den nog te verwachten ruimen oogst in ons schoone Insusulinde, en aanmoedigen om Dr. Bernstein's werk voort te zetten.

Er valt nog veel te doen.

SALAWATI.

(Het in den tekst geplaatste teeken — geeft telkenmale de grens aan van het „Aanteekenboekje".)

20 November 1864.

Falco, spec? — In het „Dagboek" onvermeld gebleven; in het Museum niet aangetroffen.

Syma Torotoro. — (**314**/1140); Halcyon torotoro. Zie de noot omtrent deze soorten in het „Dagboek" dd. 28 December 1864.

Paradisea regia, ♂ en ♀. — (**2551**/6252); het bekende „Koningsvogeltje". (Volgens het „Dagboek" 4 exemplaren). Zie omtrent dezen vogel No. 11 van het „Overzicht van de Paradijsvogels" (Bijlage E.)

Arses telescophthalma. — (**1182**/4804); Monarcha telescopthalma. De uitgebreide groep van de Vliegenvangers (Musicapidae) ontbond zich, naarmate hare elementen ruimer bekend werden, meer en meer in onderdeelen, die op hunne beurt tot verdere indeeling aanleiding gaven. Brisson (in 1760) en Linnaeus (in 1766) hadden het geslacht Muscicapa

gesteld waaromheen een steeds toenemend aantal vormen zich ophoopten totdat het door Vigors (in 1825) als typisch geslacht werd aangenomen voor de geheele familie der Muscicapidae, thans uit drie onder-familien bestaande: de Muscicapinae (van Swainson, in 1831), de Miyagrinae (van Cabanis, in 1850, en de Campephaginae (van G. R. Gray, in 1840).

De eerste dier onder-familien — die der Muscicapinae — omvat 7 geslachten, waarvan vooral het tweede, Monarcha (met 25 — daaronder 17 Ned.-Indische — soorten, ingedeeld in 6 ondergeslachten), in onze Ned. Indische bezittingen ruim is vertegenwoordigd; en is het tot dat tweede geslacht Monarcha (Temminck noemde het (in 1827) Drymophila, Swainson (in 1837) Monacha, en wel tot het derde ondergeslacht, Arses (van Lesson, in 1831), dat de thans behandelde soort, Monarcha telescophthalma (**1182**/4804) behoort. Wij kennen in Nederland de Vliegenvangers slechts uit drie soorten: 1°. ééne standvastige, ons „Kersenpikkertje, plaatvink, muggensnapper" (de Muscicapa grisola, **1186**/4811); 2°. Eene nu en dan toevallig nestelende soort, de „Witgehalsde Vliegenvanger" (Muscicapa collaris, **1187**/4822); 3°. ééne — soms zeer menigvuldig — doortrekkende soort, de „Zwartgrauwe vliegenvanger" (Muscicapa atricapilla (**1187**/4821), allen behoorende tot het derde geslacht, de Vliegenvangers in engeren zin (Gen. Muscicapa, 51 soorten, ingedeeld in 16 ondergeslachten), en allen kleiner en minder krachtig dan hunne Indische stamgenooten, toch echter aantrekkelijk, en ook steeds spoedig opgemerkt door hunne levendige bewegingen. Nog veel meer vallen ze in ons Indië overal in het oog; meestal niet schitterend gekleurde, doch vlugge vroolijke, velen onder hen krachtige vogels, sommigen daaronder met hoogst eigenaardige bewegingen. In den laatsten tijd kwamen bij de boven aangegeven getallen nog eenige nieuwe mij minder goed bekende soorten, hier en daar verspreid, en is de geheele familie nadere studie overwaard. En is, bij hunne aanwezigheid in ons Indië in tal van soorten, ook dit de reden dat ik mij deze uitweiding veroorloofde, met de hoop de aandacht op haar met eenigen aandrang te vestigen.

Dr. Bernstein vermeldt den vogel onder dezen of de naastbijliggende dagen in het „Dagboek" in het geheel niet, in het „Aanteekenboekje" alleen den naam zonder eenige nadere omschrijving. Wel jammer.

NIEUW-GUINEA, — SORONG.

22 November 1864.

2 Platycercus dorsalis. — (**2003**/8012). Dezelfde soort als de Aprosmictus dorsalis, door v. Rosenberg genoemd onder de „Vogels van Nieuw-Guinea”, in Nat. Tijds. v. Ned.-Indië XXV, 223. Ons Museum dat, evenals Gray, voor hen den geslachtsnaam Platycercus behield, bezit van deze soort 36 exemplaren in allerlei tijdperken van ontwikkeling, waarvan 15 door Bernstein werden verzameld. Zie in „Muséum des Pays-Bas” de overzichten van 1864 bl. 91 en 1874 bl. 37.

1 Ceblepyris fera. — Onmogelijk iets anders als soortsnaam te lezen als „fera”, eene onder de Rupsvogels (Campephaginae) geheel onbekende naam. Daar meerdere soorten voorkomen aan den NW.hoek van Nieuw-Guinea, en Dr. Bernstein alleen den naam vermeldt en geene beschrijving geeft, is niet na te gaan welke soort is bedoeld. [1]

1 Syma torotoro. — (**314**/1140); Halcyon torotoro.

1 Goura coronata. (**2339**/9452); de bekende Kroonduif.

3 Pomatorhinus Isidori. — (**1024**/4100). De algemeen aangenomen naam is thans Pomatorh. Geoffroyi, hoewel erkend moet worden dat Lesson die den soortsnaam Isidori voorstelde, eigenlijk den voorrang had als ontdekker. Schlegel gaf aan de Pomatorhinen den Nederlandschen naam „Kruiplijster.”

1 Monarcha guttula. — (**1180**/4789); Mon. guttata, eene der soorten van het boven omschreven tweede geslacht der Vliegenvangers.

2 Pitta Macklottii. — (**1093**/4376). O. a. beschreven en afgebeeld door Schlegel in zijne „Vogels van Ned. Indië. Pitta's”, Blz. 15 en Pl. 4. In zijne „Dierkunde” gaf hij aan de Pitta's den naam „Grondlijsters”.

1 . . . . . . — oningevuld gebleven.

23 November.

1 Rhipidura gularis. — (**1230**/4964), Rhip. setosa; de door Quoy en Gaimard voorgestelde soortsnaam, ook door Gray in zijne „Hand-list” aangenomen.

---

[1] Enkele bijzonderheden hen betreffende, werden medegedeeld in de aanteekeningen op 4 Dec. '64, en 17 Febr '65 in het „Dagboek”.

De Rhipidura's- of Waaierstaarten, zijn het vijfde - - 6 ondergeslachten en 48 soorten, waarvan 22 Ned. Indische, omvattende — geslacht van de Myiagrinae, de tweede onder-familie van de boven omschreven familie der Vliegenvangers, en die wellicht de aardigste vogels van de geheele groep bevat. Sommigen hunner doen in de verte aan kleine eksters denken, door hunne kleuren en den langen waaiervormigen staart, doch zijn zij in hunne bewegingen geheel anders, en is hunne vlucht meermalen hoogst eigenaardig, nu eens op en neer golvend, dan weder en bijna zonder beweging in de lucht staande als een torenvalk, daarna eensklaps nedervallende, stootende, waarbij zij een zonderling gorgelend of ook wel krassend geluid maken, als van een stuk ijzer op een slijpsteen. Bij eenige soorten fluiten de mannetjes allerliefst, vooral tijdens den broeitijd. doch ook daarbuiten, en meer dan vele andere vogels zijn zij met den mensch vertrouwd, en nestelen nabij de huizen, soms zelfs daarin, o. a. in een mijner bijgebouwen te Ternate een paar Seisura nitens (**1218**/4914), een der „Baikolee's" van de Ternatanen (die echter dien naam ook nog aan eene andere soort geven). In de schoone en lommerrijke Gelala-laan [1] voor mijne woning en langs het zeestrand aldaar, nestelden ettelijke paren, en jaagden andere veelvuldig naar insecten in de hier en daar langs die laan aan het strand groeiende Moedjoei [2], en Waroelaoet [3], en verlevendigden daar, vroeger en later dan andere vogels in de weer, en bovendien den ganschen dag bezig, den geheelen omtrek.

1 Platycercus dorsalis. — (**2003**/8012). Zie boven.

3 Tallegalla Cuvieri. — (**2361**/9536); Talegallus Cuvieri. Een van de meest zonderlinge soorten van de toch reeds zoo vreemde familie der Loophoenderen (Megapodiden), waarvan wij in N.-Celebes en de Westelijke Molukken de eerste vormen aantreffen in de Moleo's en Momoeo's.

1 . . . . . — oningevuld gebleven.

---

[1] De Erythrina picta, eene Papilionacee; Rumph. II, 234, tab. 77, Miquel, „Flora van Ned. Ind., I, 208."

[2] De Barringtonia speciosa, eene Myrtacee; Rumph. III, 179. tab. 114, Miquel, „Flora v. Ned.-Ind." 1, 485. Ik hoorde den naam „Madjo" dien Miquel opgeeft als te Ternate voor dien boom gebruikelijk, dáár nooit, wel zuidelijker. De Ternataansche naam is „Moedjoei."

[3] Hibiscus tiliaceus, eene Malvacee. Rumph. II, 218, tab. 73. Miquel, „Flora" 1[2], 153.

1 Malurus, spec.? — De soortsnaam is oningevuld gebleven, en kon ik niet tot opheldering geraken of Dr. Bernstein's exemplaar van dien dag aan ons Museum nader is bestemd geworden, terwijl de catalogus deze groep nog niet omvat. Eene bestemming is wenschelijk, daar wij tot nu toe geen echten Malurus, of „Springvogel", zooals Schlegel hem noemt, uit onze Ned.-Indische bezittingen kennen, en van de naastverwante geslachten slechts een drietal Megalurus-soorten: Megal. palustris (**772**/2905), Megal. citrinus (**772**/2906), beide van Java, en Megal. timorensis (**772**/2907), van Timor; geene enkele van Nieuw-Guinea.

1 Myiolestes grandis; 1 Myiolestes minor. — Beide als zoodanig onbekend.

De Klauwieren of Vinkebijters — Laniidae, XXIste Familie van de Tandsnaveligen (Passeres dentirostres) — vielen allengs in drie onderfamilien uiteen:

Pachycephalinae — van G. R. Gray, in 1840.

Laniinae — van Swainson, in 1831.

Malaconotinae — van Cabanis, in 1850.

Tot de eerste behooren o. a. de geslachten Colluricincla, Cracticus én Pachycephala, allen in onzen Indischen Archipel ruim vertegenwoordigd; en verder, als onderdeelen van dat eerste geslacht (Colluricincla), het (tweede) ondergeslacht Rectes (van Reichenbach, in 1850), dat in den laatsten tijd nog al op den voorgrond trad, en dat ook wij elders zullen ontmoeten; en een derde nog niet benoemd ondergeslacht, ontleend aan het geslacht Myiolestes, van Muller, in 1850.

Van de zeven of acht soorten van dit laatste ondergeslacht zijn twee als plaatselijk aanwezig bekend, namelijk:

Colluricincla (Subgen....?) megarhynchus (**1445**/5840), en
id. pulverulentus (**1445**/5844); terwijl
id. aruensis (**1445**/5841), en
id. affinis (**1445**/5845) in den omtrek

voorkomen, namelijk het eerste op de Aroe-eilanden en Misoewal, en het tweede op Waigeoe c. a.

Wel bezit de derde onderfamilie (Malaconotinae) ook eene Myiolestes, door Cabanis voorgesteld, in 1850, sedert aangenomen als vierde ondergeslacht van de Tephrodornen (van Swainson, in 1831); doch ontbreekt dat in onzen geheelen Archipel. Slechts Java bezit daarvan Tephrodornis (Myio-

lestes) obscura (**1477**/5987). Wij moeten dus, voor het geslacht, terugvallen op Muller's thans opgeheven Myiolesten, en blijft dan de bepaling der soort over. Nu bezit echter de geheele familie, niettegenstaande den woordenschat van eene wanhopig uitgebreide synonymie, geene enkele soort, door wien ook "grandis" benoemd; de naast verwante groepen evenmin, en ligt dus het vermoeden voor de hand dat Dr. Bernstein met zijnen "Myiol. grandis" de boven het eerst genoemde soort Colluricincla megarhyncha (**1445**/5840) heeft bedoeld.

Evenzoo met zijnen "Myiolestes minor". In de behandelde familie der Laniidae werd die naam gegeven aan eene Collyrio (thans Coll. Lathora, **1462**/5933) uit Britsch-Indië, aan een Enneoctonus (**1470**/5966) uit O. Europa, en aan eene Javaansche Collyrio, de bekende "bentet", (**1466**/5953); alle drie echte klauwieren, en dus moeielijk — en door Dr. Bernstein althans niet — te verwarren met klauwierachtige lijsters. Wij moeten dus vermoeden dat zijn "Myiolestes minor" de Colluricincla pulverulentus (**1445**/5844) was, door Muller aangegeven als in westelijk Nieuw-Guinea inheemsch. Ik kon hem in het Museum niet vinden.

Ptilotis...... — Geene soortsnaam opgegeven, en omschrijving moeielijk leesbaar, de soort dus niet aan te geven; te meer daar wij uit die streken een negen- of tiental Ptilotis-soorten kennen, deels door S. Muller, deels door G. R. Gray beschreven. In het "Dagboek" nog:

1 Columba puella. — (**2275**/9219); Carpophaga puella.

Sorong.

24 November.

Gracula Dumonti. — (**1559**/6272); Eulabes (Subgen. Mino, van Lesson, in 1828) Dumonti; de vertegenwoordiger op Nieuw-Guinea van de bekende javaansche "beo", doch kleiner, onaanzienlijker, en zonder de prachtige oranjegeele oorlellen van dezen, die zich bij hem in twee oranje wratachtige huidbekleedsels ter weêrszijde van den kop oplossen. Schlegel gaf (in Ned. Tijds. v. Dierkunde, I) eene belangrijke monographie van de Gracula's en van de regelmatige wijziging in vorm en kleed, bij hen waar te nemen, in verband tot de streken die zij bewonen.

Paradisea rubra. — (**1548**/6249); Parad. sanguinea, de gewone "Roode paradijs-vogel". Zie N°. 6 van het "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Myiagra nitens. — (**1218**/$49\frac{13}{14}$). Onder de eigenlijke Myiagra's komt voor Myiagra nitida (**1219**/1916), doch uit het Zuiden van Australie en uit Tasmanie, en die dus onmogelijk ons exemplaar kan zijn. Onder de aan Myiagra na verwantte Seisura's, kennen wij de Seisura (Subgen. Piezorhynchus) nitens (**1218**/4914), een van de "Baikolee's" der Ternatanen, meer Westelijk, namelijk op Ternate c. a., den Batjan-Archipel, en Halmaheira voorkomende, doch, voor zooverre mij bekend, van Nieuw-Guinea nog niet verkregen, en bestaat de mogelijkheid dat wij hier te doen hebben met de naast aanliggende en meest verwantte soort, de Seisura chalybeocephala (**1218**/4913, van Garnier, Seis. lucida van G. R. Gray), van Nieuw-Guinea Oostwaarts tot op Nieuw-Ierland verspreid.

Rhipidura melanoleuca. — (**1233**/$\frac{4995}{4996}$). De Rhipid. melanoleuca, door Quoy en Gaimard het eerst benoemd, komt in Nieuw-Ierland voor. De naast aanliggende en zeer na verwantte Rhipid. atripennis, door G. R. Gray benoemd, is bekend als op Misoëwal, de Aroe-eilanden, Waigeoe en Salawati inheemsch, en hebben wij denkelijk hier met deze laatste soort te doen. Zie aant. 23 Nov. '64.

Tanygnathus megarhynchus. — (**2054**/8246). Tanygnathus megalorhynchos; eene aan de Edelpapegaaien (Eclectus spec. div.) na verwante papegaai-soort met krachtige vormen en zwaren snavel.

Dicrourus carbonarius. — (**1051**/4210); Dicrurus carbonarius, reeds door S. Muller beschreven; een der vertegenwoordigers in die streken van de Javaansche "Srigoenting".

Volgens het "Dagboek" nog: Goura coronata. — (**2339**/9452); de gewone Kroonduif.

25 November.

Opopsitta diophthalma. — (**2077**/8372); Cyclopsitta diopthalma. Hombron en Jacquinot hadden reeds, in 1846, de Cyclopsitta's als (later Gray's vijfde) ondergeslacht gesteld van het geslacht Psittacula (van Cuvier in 1811); en had die naam dus al burgerrecht verkregen toen Sclater,

in 1860, het ondergeslacht Opopsitta voorstelde, dat dan ook vrij algemeen, en ook door G. R. Gray, niet aangenomen werd. Het zijn aardige kleine papegaaien, o. a. omschreven door Schlegel, die in zijn „Muséum" (Psittaci; in het overzicht van 1864 op blz. 75, in dat van 1874 op blz. 32) twee varieteiten aanneemt: de Psittacula diophthalma van Nieuw-Guinea c. a., en de Psittac. diophth. aruensis van de Aroe-eilanden. Onder de in Schlegel's „Muséum" omschreven exemplaren komen slechts vier voor van Bernstein, allen van Salawati en later — in Maart 1865 — verkregen.

Eclectus polychlorus. — (**2053**/8243). Zie omtrent dezen het „Overzicht van de Edelpapegaaien, in Bijlage F.

Chalcopsitta atra. — (**2040**/8191); Lorius ater. Schlegel omschreef ze (als Lorius ater) in zijn „Muséum" (Psittaci, 1864, bl. 129; 1874, bl. 59), waar 6 exemplaren aangegeven worden als door Dr. Bernstein in November en December 1864 omtrent Sorong verkregen. Von Rosenberg die den vogel op Misoewal aantrof, noemde hem naar Bernstein, doch vond die benoeming, waaraan prioriteits-recht ontbrak, geen ingang.

Trichoglossus nigrogularis. — (**2045**/8212).

Ceblepyris plumbea, ♀. — (**1250**/5096); Campephaga plumbea. Deze behoort tot een tiental soorten die te zamen het ondergeslacht Edolisoma (van Pucheran, in 1853; bij G. R. Gray het negende) van de Rupsvogels, de Campephaga's van Vieillot, bij anderen Ceblepyris, Graucalus enz. vormen. Hij is niet mooi, eentoonig blauwgrijs, maar krachtig van vorm en een groote rupsenverzwelger.

26 November.

Microglossus aterrimus. — (**2088**/8413). De naam Microglossum aterrimum, werd door Gray in de „Handlist" gehandhaafd, hoewel Microglossus aterrimus beter en tevens gebruikelijker is. Gray kon echter niet anders. Bij de samenstelling van zijne „Hand-list" nam hij vaste stelregels aan, vooral bij een dergelijk werk onvermijdelijk, en week daar, terecht, niet meer van af. Onder anderen is dit het geval bij de eerbiediging van de prioriteit in de benoeming van soorten en geslachten, waardoor hij nu en dan verouderde, of om welke reden ook bedenkelijke namen, zelfs tegen beter weten in, moest handhaven. Zoo ook hier. Geoffroy stelde, in 1809,

Microglossum als geslachtsnaam voor dezen vogel. Wagler nam, in 1830, Microglossus; Voigt, in 1831, Microglossa aan; en was dus eerst deze laatste tot taalkundige zuiverheid geraakt, daar het grondwoord „glossa" (γλῶσσα) is; doch was hij te laat gekomen om zijne verbetering ingang te doen vinden. Temminck evenzeer, die verder den vogel in stede van Microglossa zeer terecht Macroglossa noemde. Deze heeft toch, in plaats van een kleine, een groote krachtige tong, waarvan het dikke uiteinde, tot een zuignap zich instulpend, het voedsel deels zuigend, deels met de randen van die nap vattend, vasthoudt bij het terugtrekken van de tong. De Microgl. aterr. is de grootste en sterkste van alle onze Ned. Indische kakatoe's.

Henicophaps albifrons. — (**2329**/9426); eene der vele soorten van Grondduiven uit onze Ned.-Ind. bezittingen.

Centropus menebiki. — (**2225**/8977) [1]. Sedert de uitgave van Gray's „Hand-list" werden nog eenige Koekoek-soorten, vooral ook uit ons Indië, ontdekt, en beschreven in Duitschland, Engeland, Italië; en zoude een stelselmatig onderzoek nog meer soorten doen bekend worden, o. a. een nieuwen Spoorkoekoek (Centropus) uit de Minahassa. Een voorafgaande nieuwe bewerking van de groep is daartoe wenschelijk.

27 November.

Halcyon. — Opgave van soort ontbreekt; doch vond ik in het Museum een Halcyon nigrocyanea (**307**/1125), op dien datum door Dr. Bernstein verkregen.

Malurus. — Zie aant. 23 Nov. 64.

Megapodius rubripes. — (**2364**/9548).

Cracticus Quoyi. — (**1446**/5850).

Arachnothera Novae guineae. — (**386**/1371); De Arachnotheren (Spin-eters) zijn een merkwaardige groep, behoorende tot de Honigvogels, doch van een grootere gestalte; in meerdere soorten over onzen Archipel verspreid.

Ceblepyris papuensis. — (**1245**/——). Tot de Rupsvogels [2], en wel tot het ondergeslacht Graucalus, van Cuvier in 1817, het vierde van de Campephaga's in Gray's „Hand-list," behooren vier soorten die op verschillende tijden en door verschillende onderzoekers „papuensis" werden genoemd,

---

[1] Gray geeft, in de „Hand-list", Menbeki, op gezag van Lesson; doch vond ik bij dezen, en ook bij alle anderen: Menebeki.

[2] Zie ook de noot in het „Dagboek" onder 17 Febr. 1865.

waarvan één uit Britsch-Indië en drie uit onzen Indischen Archipel, terwijl eene vijfde soort uit Nieuw-Caledonië het zeer na verwante ondergeslacht Gazzola, van Bonaparte in 1850, vormt. Van onze drie Indische soorten, komen twee, namelijk Campephaga papuensis (**1245**/5082; van Gmelin), en Camp. Desgrazii (**1245**/5083; van Pucheran, doch door Hartlaub Camp. papuensis genoemd), in de omstreken van Sorong voor. Gray behield voor de eerste den zoowat officieelen naam „papuensis", en het is ook vermoedelijk met deze soort dat wij hier te maken hebben. Hier blijkt ons wederom het lastige van soortsbestemming zonder nadere vermelding van autoriteiten.

Pomatorhinus Forsteri. — Deze soort bestaat niet, en ben ik geneigd eene onwillekeurige vergissing of schrijffout aan te nemen, en hier te lezen Pomat. Isidori; de door Bernstein meest gebezigde naam voor de soort, ons reeds uit eene vroegere aanteekening (onder 22 November) bekend als Pomat. Geoffroyi (**1024**/4100).

Monarcha chrysomela — (**1182**/4805); in twee varieteiten voorkomende, de eene bepaald tot Nieuw-Guinea, Nieuw-Ierland, en de Aroe-eilanden, de andere tot Waigeoe, Misoewal en Salawati c. a.

28 November.

Cacatua triton — (**2081**/8387).

Nectarinia frenata. — (**389**/1387); Arachnothera (ondergesl. Cyrtostomus, van Cabanis, in 1854) frenata.

Chalybaeus paradiseus. — (**1556**/6257); Manucodia viridis. Zie N°. 16 van het „Overzicht van de Paradijsvogels" (Bijlage E.).

Cracticus personatus. — (**1446**/5847).

Myiagra nitens. — (**1218**/$\frac{4913}{4814}$). Zie aant. 24 Nov. 1864 Seisura chalybeocephala (?)

Megapodius spec. — (**2364**/——).

Chalcopsitta atra. — (**2040**/8191); Lorius ater.

Haliaëtus indus juv. — (**55**/155); Haliastur indus; de gewone „Stinkvogel", de woeloeng of alang, overal verspreid; op Borneo [1] zeer in eere, als in staat om door zijne vlucht de toekomst te doen kennen.

---

[1] Waar hij ook Antang heet. Een der hier en daar aangetroffen voorbeelden van eene eigenaardige neiging tot Kråmå-vorming ook buiten Java, voor niet-javaansche woorden, en door niet-Javanen.

Carpophaga pinon. — (2273/9204); vormt met enkele andere soorten het ondergeslacht Zonoenas (van Reichenbach, in 1853; het achtste van Gray's „Hand-list„) van de groote groep der Muskaat-duiven, of zooals ze in de Molukken heeten de „Notenkrakers„, waaronder meerdere soorten eene elders ongekende grootte hebben. Hoewel het ondergeslacht Zonoenas geene der grootste muskaat-duiven bevat is de Carpoph. (of Zonoenas) pinon toch nog steeds grooter dan onze kloekste boschduiven.

Artamus papuensis. — (1065/4282); ruim verspreid, doch vrij zeldzaam; en bezat o. a. het Britsch Museum tijdens Gray (in 1871) daarvan nog geen exemplaar.

29 November.

Rhipidura spec. — (1230/—). Geene soort opgegeven. Zie aant. 23 Nov. 1864.

Paradisea regia, ♂ en ♀. — (1551/6252; Cicinnurus regius). Zie No. 11 van het „Overzicht der Paradijsvogels.„ Bijlage E.

Ptilotis spec. — (600/—). Zie aant. 23 Nov. 1864.

Arses telescophthalma. — (1182/4804); Monarcha telescopthalma. Zie aant. 20 Nov. 1864.

Ptilotis sonoroides. — (600/2041). Vroeger slechts van Waigeoe en Misoewal bekend, en in de verzamelingen niet menigvuldig; ontbrak bijv. in het Britsch Museum.

Carpophaga Zoeae. — (2273/9206). Ook deze behoort tot het ondergeslacht Zonoenas; zie boven.

Volgens het „Dagboek„ nog:

Eclectus grandis. — (2052/8240); Eclectus roratus.

Chalcopsitta atra. — (2040/8191); Lorius ater.

Carbo melanurus. — (2910/11145); Graculus (Melanocarbo; van Bonaparte) melanoleucus.

30 November.

Paradisea regia ♂. — (1551/6252). Zie boven.

Ptilonopus pulchella. — (2257/9147); Ptilinopus (Cyanotreron) pulchellus. Bonaparte stelde ze, in 1854, met een paar andere soorten zamen tot een ondergeslacht Cyanotreron, dat Gray in zijne „Hand-list„, als zesde ondergeslacht van de Ptilinopen (Papegaaiduiven), behield. Aardige gezellige vogels zoo groot als onze tortels, doch meer

gezet, met schoone heldere, toch zachte kleuren, en ook om hun vleesch gezocht.

Ptilonopus spec. — Wij hebben op den NW.hoek van Nieuw-Guinea en in den omtrek minstens een tiental Ptilinopus-soorten, en valt uit de korte mededeeling der afmetingen in Dr. Bernstein's „Aanteekenboekje" niet op te maken welke soort hij voor zich had.

Pachycephala griseiceps. — (**1453**/5876).

Monarcha guttula. — (**1180**/4789). Zie de aant. 22 Nov. '64.

Ptilotis similis. — (**600**/2032); Meliphaga similis.

Sterna hybrida. — (**2891**/11072). Een nader onderzoek is hier, en in het algemeen noodig, en werd door Prof. Schlegel reeds aangevangen. De door Gray als „hybrida" bekend gestelde soort is tot W. en Z. Europa beperkt, terwijl uit de verzamelingen in ons Museum blijkt, dat de soort veel ruimer, o a. in Afrika, Britsch-Indië, Ceylon, over onzen geheelen Archipel, en tot in Australie, voorkomt. Gray bracht wel die verder voorkomende exemplaren tot een paar volgende soorten, indica en javanica, doch is een beter onderzoek en ruimer toevoer van exemplaren ter vergelijking gewenscht. Overigens zij aangemerkt dat Boie reeds in 1822 voorstelde deze geheele afdeeling der „Zeezwaluwen" in een afzonderlijk geslacht Hydrochelidon sâam te vatten, dat vrij algemeen en ook door Gray in zijne „Hand-list" werd aangenomen. Schlegel nam het in zijn „Muséum" onder de synoniemen op, hoewel de groep der Sternae ongedeeld latende. Zie overigens de noot in het „Dagboek" onder 10 Dec. '64.

Nasiterna pygmaea. — (**2079**/8381); De kleinste van alle papegaaien, nauwelijks zoo groot als een winterkoninkje en met vrij eentoonige kleuren; van de Aroe-eilanden en Misoewal O.waarts over Waigeoe, Salawati, Nieuw-Guinea enz. tot op den Louisiaden-Archipel verspreid.

Pitta Mackloti — (**1093**/4376); Zie aant. onder 22 Nov.

Paradisea papuana. — (**5148**/6248); Par. minor. Zie No. 4 van het „Overz. der Paradijsvogels." Bijlage E.

1 December.

Arses telescophthalma. — (**1182**/4804); Monarcha telescophthalma. 20 November 1864.

Paradisea regia, ♂ en ♀ juv — (**1551**/6252). Zie No. 11 van het „Overzicht der Paradijsvogels". Bijl. E.

Arachnothera novae guineae. — (**386**/1371). Zie aant. onder 27 November.

Dicrourus carbonarius, juv. — (**1051**/4210). Zie aant. onder 24 November.

Eclectus polychlorus. — (**2053**/8243). Zie „Overzicht der Edelpapagaaien.” Bijl. F.

Pomatarhinus Isidori. — (**1024**/4100); Pomat. Geoffroyi. Zie aant. onder 22 Nov. '64.

2 December.

Calornis Amboinensis. — (**1587**/6382). Zie de aanteekening omtrent de Purperspreeuwen aan de bewerking van het „Dagboek”, sub. dato 28 November, toegevoegd.

3 December.

Haliaëtus indus. — (**55**/155); Haliastur indus. Zie aant. 28 Nov. '64.

Buceros ruficollis. — (**1964**/7887); Reichenbach stelde, in 1849, deze en nog een paar andere soorten tot een geslacht Rhyticeros (niet onaardig uitgedacht voor „Neushoornvogel), dat daarna door Gray in zijne „Hand-list”, als achtste ondergeslacht, werd gehandhaafd. Statige, schoone groote vogels met luidklinkende vlucht, en een eigenaardig geroep; die steeds onwillekeurig de aandacht trekken en indruk maken, en volkomen passen bij het schoone wilde landschap. De Buc. ruficollis is, van af Halmaheira, over Misoewal, Waigeoe, Salawati en Nieuw-Guinea verspreid tot op de Salomons-eilanden. Hij rust meest op hooge boomen, doch nestelt, hoewel zoo groot als een arend, in holle stammen, waar het wijfje broeit. Zoodra het zich gezet heeft sluit het mannetje, met daartoe aangebrachte klei, den geheelen ingang, op eene kleine opening na, zoo groot als de kop van het wijfje, en waardoor hij haar het medegebrachte voedsel toereikt.

4 December.

Caprimulgus spec. — Het was mij ondoenlijk de soort na te gaan die Dr. Bernstein hier kreeg; ook het „Dagboek” zwijgt er geheel over. Van de Geitenmelkers in engeren zin (die toch nog bijna 80 soorten tellen) komen slechts twee, voor zooverre mij bekend, aan den NW, hoek van Nieuw-Guinea voor, de Caprim. Schlegelii (**179**/634), en Caprim. papuensis (**179**/646), deze laatste een vrij zeldzame vogel.

Oriolus striatus. — (**1081**/4326). Deze „Wielewaal" behoort, met een negen- of tiental andere soorten, tot het ondergeslacht Mimeta, door Vigors en Horsfield, in 1826, gesteld, en door Gray, in zijne „Hand list", als achtste ondergeslacht, opgenomen.

Ps. dorsalis. — Denkelijk Platycercus dorsalis (**2003**/8012).

Philedon ..... — Ik kan niet nagaan welke vogel hier bedoeld is, en ook het „Dagboek" zwijgt er over. Mij zijn wel vijf verschillende geslachten Philedon bekend, voorgesteld door Cuvier, Reichenbach en anderen, doch die geen van alle duurzaam ingang vonden, en waarvan de soorten thans onder een achttal geslachten der Meliphaginen verspreid zijn. Dat Dr. Bernstein elders de in den omtrek van Sorong aanwezige Honigzuigers wel degelijk als Meliphaga's onderscheidde maakt de zaak nog minder duidelijk.

Pomatorhinus Isidori. — (**1024**/4100). Zie vroegere aanteekeningen.

Ptilotis similis. — (**600**/2032); Meliphaga similis.

Halcyon albicilla — (**307**/1127); Halc. saurophaga. Schlegel beeldde ze af in zijne „Vogels van Ned. Indië" IJsvogels, pl. 11.

5 December.

Ptilonopus spec. — Denkelijk het exemplaar N°. 1 van Ptilinopus humeralis (**2258**/9152) van het Leidsche Museum, met eene aanteekening waarvan datum en vindplaats met de hier aangegevene overeenstemmen. Deze duiven werden, met enkele andere soorten, door Bonaparte, in 1854, vereenigd tot een ondergeslacht Ramphiculus, door Gray, in zijne „Hand-list", als 7de ondergeslacht van de Ptilinopen overgenomen.

Columba rufigula. — (**2337**/9444); Caloenas rufigula. Behoort tot het geslacht Phlegoenas, van Reichenbach, in 1855, als derde ondergeslacht van het geslacht Caloenas, in Gray's „Hand-list" aangenomen. Ons Museum en Bonaparte, in zijn „Conspectus", handhaafden de Phlegoenas als geslacht, en had ook Dr. Bernstein die aanduiding, hem niet onbekend, wel kunnen gebruiken. Het exemplaar van Dr. Bernstein is N°. 3 van de reeks Phleg. rufigula in het Museum.

Dicaeum spec. in nest. — In den omtrek van Sorong komen

voor: Dicaeum papuense (**400**/1421), Dic. erythrothorax van Lesson (**400**/1427; pectoralis van Muller en Schlegel), en Dic. (ondergesl. Melanocharis van Sclater, in 1854) nigrum (**409**/1445), en denkelijk nog twee nieuwere soorten. De juiste soort is dus hier niet aan te geven, te minder daar het "Dagboek" er geheel over zwijgt.

Trichoglossus nigrogularis. — (**2045**/8212).

Chalcopsitta atra. — (**2040**/8191); Lorius ater. Zie aant. onder 25 November.

Turdirostris major. — eene mij onbekende ook nergens aangetroffen soort. Van de aan Turdirostris — een vroeger voorgesteld, een tijd lang aangenomen, daarna weder opgelost geslacht, waarvan de soorten tot het geslacht Macronus terugkeerden, en wel in het ondergeslacht Trichixos, van Lesson in 1839, het 7de van Gray's "Hand-list" — naastbij komende geslachten leven de Malacopteron (ondergesl. Alcippe) monacha (**1169**/4738) en murinum (**1169**/4746) op N.W. Nieuw-Guinea en in den omtrek; en kan door Dr. Bernstein wellicht het eerste van die beide bedoeld zijn, doch maakt hij verder op afzonderlijk melding van Alcippe, en ook van eene Turdir. minor. Zie 16 en 19 December 1864. Schlegel's Turdirostres of Mier-Timalias (I. 251), onderdeel van zijne Timalias — de paralel-reeks in de oude wereld, van de Myiotheren (Miervogels) der nieuwe wereld — later door Gray tot het geslacht Macronus gebracht, zijn tot het W. gedeelte van onzen Archipel beperkt; namelijk Macronus (subgen. Cacopitta) lepidopleurus (**1171**/4751) tot Java en Sumatra, Macr. (subgen. Drymocataphus) capistratus (**1174**/4773) tot Java, Macr. (zelfde ondergeslacht) epilepidotus (**1174**/4774) tot Java en Madura enz. Zie overigens de aanteekening op Alcippe onder 16 Dec. 1864.

Rhipidura gularis. — (**1230**/4964); Rhip. setosa. Zie aant. dd. 23 Nov.

Syma torotoro. — (**314**/1140); Halcyon torotoro. Zie de noot omtrent dit ijsvogeltje in "Dagboek" dd. 28 Dec. 1864.

Corvus orru. — (**1535**/6196).

6 December.

Macropygia albicapilla. — (**2300**/9292); Macro-

pygia amboinensis, eene over de Molukken ruim verspreide duifsoort, vroeger echter nog niet van Nieuw-Guinea verkregen. Ik kon hem onder de vele exemplaren in het Museum niet terugvinden.

Ptilopus pulchelloides. — Eene mij onbekende, en naar ik geloof niet bestaande soort. Later, op 25 Jan. 1865 plaatste Dr. Bernstein er dan ook een vraagteeken achter. In het Museum vond ik, als door Dr. Bernstein, op 6 December 1864, op Sorong verkregen, — No. 9 van de reeks — een ♂ van Ptilinopus coronulatus (**2257**/9148), dus behoorende tot het reeds aangeduide ondergeslacht Cyanotreron, en na verwant aan Ptilin. pulchellus (**2257**/9147) waarmede het exemplaar van Dr. Bernstein overeenkomst had. Het is denkelijk dit exemplaar dat hier bedoeld werd door Dr. Bernstein, die behalve deze en de reeds genoemde Macropygia albicapilla, voor dien dag geene duiven vermeldt. De echte Ptilin. pulchellus kon het niet zijn; daar die soort, door hem den 12 Dec. daaraanvolgende verkregen, hem goed bekend was. Om verwarring te voorkomen teeken ik hier nog aan dat de geslachten Ptilinopus van 1825, Ptilonopus van Swainson, in 1837, en Ptilopus van Strickland, in 1841, identiek zijn. Ons Museum gebruikt steeds den naam Ptilopus, Dr. Bernstein anders meest Ptilonopus.

Nectarinia spec. — Soort niet aangegeven.

Philedon chrysotis. — (**612**/2070); Antochaera chrysotis. Zie overigens de aanteekening onder 4 December. Met den soortsnaam chrysotis is in deze onderfamilie al even roekeloos omgegaan als met den geslachtsnaam; zij telt namelijk nog vier andere chrysotes, gelukkig uit meer verwijderde streken. Doch is de door Lessson als chrysotis bestemde soort, de onze, vroeger dan de anderen benoemd, dus de oudste, en bovendien plaatselijk aanwezig. Er behoeft dus van verwarring hier geen sprake te zijn, en is deze soort bestemd om de typische „chrysotis" te blijven. Reichenbach stelde hem, in 1852, met nog eene andere soort, de Antochaera filigera van Kaap York, tot een geslacht Xanthotis, dat door Gray als vijfde ondergeslacht van de Antochaera gehandhaafd werd. De overige chrysotes zijn: Meliphaga (Ptilotis) Lewinii (**600**/2017; chrysotis, Less.), Mel. (Ptil.) auricomis (**600**/2023; chrysotis, Don.), en Mel. (Ptil.) fusca (**600**/2028; chrysotis, Lath.), alle drie uit Z.

en Z.O. Australie, en Mel. (Foulehaio)[1] carunculata (**603**/2051; chrysotis, Cuv.), van de Tonga- en Samoa-eilanden.

Paradisea regia. — (**1551**/6252). Zie No. 11 van het „Overz. der Par. vogels". Bijl. E.

Ptilotis similis. — (**600**/2032); Meliphaga similis.

Piezorhynchus nitidus. — (**1218**/4911); Seisura rufolateralis (?).

Het geslacht Piezorhynchus, van Gould in 1840, werd door Gray in zijne „Hand-list" opgenomen als tweede ondergeslacht van de Seisura's, van Vigors en Horsfield in 1826, boven reeds omschreven (zie aant. 24 Nov. 1864), en bevat wel is waar eene Seisura (Piezorhynchus) nitida (**1218**/4911), doch van N. Australie. Na verwant daaraan is eene Indische soort, namelijk Seisura (Piezorhynchus) rufolateralis (**1218**/4912) van af de Aroe-eilanden tot op Waigeoe verspreid, en wellicht de door Dr. Bernstein bedoelde soort.

Centropus ...... — Noch soort, noch afmetingen of omschrijving medegedeeld.

7 December.

Eupetes caerulescens. — (**980**/3914); met nog ééne soort het vroegere geslacht Ajax van Lesson, in 1837, thans bij Gray tot het tweede ondergeslacht van Eupetes gesteld. De vogel is wel niet zeldzaam, doch in de verzamelingen nog verre van algemeen. Temminck beeldde hem af in „Planches coloriées," pl. 574.

Machaerhynchus albifrons. — (**1223**/4939). Gould maakte er Machaerirhynchus van; doch hoe ook, de naam is goed gekozen en valt het vogeltje dadelijk in het oog door den hoogst eigenaardigen vorm van den bek, breed, gekield, en als een oud zwaard gevormd, en, evenals bij alle andere vliegenvangers, omgeven van stijve uitstaande haartjes, die hier echter bijzonder sterk zijn uitgedrukt.

Paradisea regia. — (**1551**/6252). Zie No. 11 van het „Overzicht der Paradijsvogels." Bijl. E.

Aprosmictus dorsalis. — (**2003**/8012); Platycercus dorsalis.

Carpophaga puella. — (**2275**/9219); behoort tot het ge-

[1] **Reichenbach die dezen naam, in 1852, stelde, en wel als Foulehaio musicus, heeft er eer van.**

slacht Megaloprepia van Reichenbach, in 1853, door Gray als 10de ondergeslacht van zijne Carpophaga's overgenomen. Hij is als de meesten van zijne stamgenooten van eenen bijzonder krachtigen bouw, en laat, gelijk velen hunner, in een boom zittende, een hoogst eigenaardig brommend en gorgelend geluid hooren, dat, even als bij buiksprekers, afwisselend van meerdere kanten schijnt te komen, al is slechts één exemplaar in de buurt.

Ceblepyris plumbea. — (**1250**/5096); Campephaga plumbea. Zie Aant. 25 Nov. '64.

Ceyx solitaria. — (**316**/1150); Halcyon solitaria. Door Schlegel afgebeeld in „Vogels van Ned. Indië, IJsvogels" pl. 3, en door Sharpe in zijne „Alcedinae", pl. 12.

Lorius cyanauchen. — (**2039**/8188).

Chalcopsitta atra. — (**2049**/8191); Lorius ater. Zie aant. onder 25 Nov. '64.

Ptilotis similis. — (**600**/2032); Meliphaga similis.

EILAND DOM.

9 December.

Psittacus spec. — Het is mij niet mogen gelukken nategaan welke papegaai-soort dit geweest is.

Phonygama viridis. — (**1556**/6257); Manucodia viridis. Zie No. 16 van het „Overzicht der Paradijsvogels". Bijl. E.

Eclectus Linnaei. — (**2052**/8239). Zie „Overzicht der Edel-papegaaien". Bijl. F.

Carpophaga pinon. — (**2273**/9204). Zie aant. onder 28 Nov.

Cacatua triton. — (**2081**/8387).

Nectarinia frenata, ♀. — (**389**/1387); Arachnothera frenata. Een keurig net en aardig vogeltje, sierlijk en vlug in zijne bewegingen; afgebeeld in Deel I, Zoologie, pl. 8, van de „Verhandelingen der Natuurkundige Commissie."

Cracticus personatus. — (**1446**/5847).

4 Calornis amboinensis. — (**1587**/6382). Zie de aanteekening omtrent de Purperspreeuwen in „Dagboek" onder 28 Nov.

Volgens het „Dagboek" nog: 1 Dicrourus carbonarius. — (**1051**/4210); Dicrurus carbonarius.

EILAND RAM.

10 December.

Paradisea regia, ♂ en ♀. — (**1551**/6252). Zie No. 11 van het „Overz. der Parad. vog."

Psittacus spec. — Mij niet gebleken welke soort.

Dicrourus spec., ♂ en ♀. — Als boven.

Microglossus aterrimus. — (**2088**/8413); Microglossum aterrimum. Zie aant. op 26 November.

Carpophaga melanura. — (**2270**/9190); een van de meest verspreide, tevens grootste, soorten van muskaatduiven. Ons Museum bezit daarvan, alleen aan opgezette exemplaren, behalve de huiden enz., een zeventigtal. Het zijn krachtige, schoone vogels. Reichenbach maakte daarvan, met enkele andere soorten, in 1853, een typisch geslacht Myristicivora, dat nu nog in Gray's „Hand-list" als vijfde ondergeslacht van de Carcophaga's dienst doet.

Ptilotis sonora juv. — Moeielijk aanneembaar; denkelijk is Meliphaga sonoroides (**600**/2041) bedoeld.

Carpophaga Sundevalli. — (**2267**/9176); Carpophaga tumida. Bonaparte bepaalde eene Carpophaga-soort van de Caroline-eilanden als Carp. (ondergeslacht Globicera) Sundevallii (**2267**/9182). Door een misverstand is die naam hier en daar in de ornithologie van onzen Archipel ingeslopen, en ook door Dr. Bernstein gebruikt. Zoowel Schlegel die den vogel in „Museum" (Columbae bl. 81), en in „Tijds. v. Dierk." (D. III, bl. 197, 344) omschreef, als Gray in zijne „Hand-list", handhaafden den naam „tumida" (door Wallace gegeven), en had ook Dr. Bernstein zich daaraan moeten houden.

Sterna melanauchen. — (**2886**/11063); 4 exemplaren volgens het dagboek. Hij behoort met enkele andere soorten tot het geslacht Sternula, van Boie, in 1822, door Gray, als 9de ondergeslacht van de Sterna's behouden. Een der meest verspreide en in groote getalen voorkomende Zeezwaluwen van onzen Ned. Indischen Archipel. Zie overigens de noot onder denzelfden datum in het „Dagboek."

SORONG.

11 December.

2 Megapodius Duperreyii. — (**2364**/9546). De hier voorkomende Megap. Duperreyi is Megap. Reinwardtii van Wagler, door Lesson Duperreyi genoemd, en wel te onderscheiden van vier soorten voor welke die naam ook voorgesteld, en, tot aan hunne eind-indeeling in één afgerond schema, ook gebruikt werd; namelijk:

Megapodius Gouldii (**2364**/9545), van Flores, Lombok enz.,
id. tumulus (**2364**/9547), van Australie,
id. rubripes (**2364**/9548), van Amboina,

waarin de Megap. Duperreyi van Schlegel zich oploste; terwijl ook Mac Gillivray den Megap. Mac Gillivrayi (**2364**/9541), later door Gray naar hem zelven benoemd, aanvankelijk Megap. Duperreyii had genoemd [1]. Ik vond de beide hier vermelde exemplaren echter niet in het Museum, wel daarentegen drie exemplaren (2 ♀, 1 ♂, N°. 51/53 van de reeks) van Megap. Freycineti (**2364**/9540) op dien datum verkregen door Dr. Bernstein, die, ware daarvoor nog eenig bewijs noodig, ook blijkens zijne opmerking op 15 Dec. 1864 in het „Dagboek", met het, trouwens nog al groote, onderscheid tusschen Megap. Reinwardtii (of Duperreyi) en Freycineti goed bekend was. Ik moet dus hier eene gaping in „Aanteekenboek" en „Dagboek" beide aannemen, zooals mij enkele meer zijn voorgekomen.

2 Carpophaga Sundevalli. — (**2267**/9176); Carpophaga tumida. Zie de aanteekening van den voorgaanden datum.

Tanysiptera dea. — (**299**/1069). Deze prachtige en zonderlinge langgestaarte ijsvogel werd door Schlegel afgebeeld in „Vog. v. Ned. Indië, IJsvogels", pl. 13.

Piezorhynchus nitidus. — (**1218**/49$\frac{1}{1}\frac{1}{2}$); Seisura rufolateralis (?). Zie aant. dd. 6 Dec. '64.

---

[1] De admiraal Duperrey, dien Lesson, niettegenstaande de gemengde aandoeningen waarmede hij onder hem op de Coquille diende, toch op wetenschappelijk gebied had willen eeren, door onzen schoonen vogel naar hem te noemen, is, in Gray's Hand-list, bij die eindindeeling het slechtst gevaren. Van al de soorten waarvoor zijn naam in gewonen of verlatijnschten vorm is gebruikt geworden, bleef daarin geen enkele dien naam behouden, en vinden wij dien evenmin bij eenig ander geslacht of soort terug.

Esacus magnirostris. — (**2485**/9948); De molukkaansche vertegenwoordiger, met nog grooter afmetingen, van onze Nederlandsche toch reeds zoo stevige Griel, doornsluiper of scharluip, de Oedicnemus crepitans (**2483**/9939). Zij is geenszins menigvuldig, en valt vooral door haren krachtigen snavel op.

12 December.

Ptilonopus pulchellus. — (**2257**/9147); Ptilinopus (Cyanotreron) pulchellus. Zie aant. onder 30 Nov. '64.

Nectarinia? — Soort niet aangegeven.

Megapodius Duperreyi. — (**2364**/9540); Megap. Freycinetii, een ♀, N°. 54 van de reeks in het Museum.

Pomatorhinus Isidori. — (**1024**/4100); Pomat. Geoffroyi. Zie aant. onder 22 Nov. '64.

13—15 December.

Rhipidura spec. — Soort niet aangegeven.

Syma torotoro. — (**314**/1140); Halcyon torotoro. Zie dienaangaande „Dagboek" onder 28 Dec.

Pitta Macklotii. — (**1093**/4376). Zie aant. onder 22 Nov. '64.

Malurus spec. — Soort niet aangegeven. Zie aant. 23 Nov. '64.

Megapodius rubripes. — (**2364**/9548); namelijk van Temminck, die, in „Planches Coloriées", pl. 411, den vogel afbeeldde. Zie verder de aanteekening op 15 Dec. '64 in het „Dagboek". Tot aanvulling van die noot teeken ik nog aan dat de, tot de Megapodidae behoorende, Megacephalon maleo (**2362**/9538), de roodpootige Hamervogel of Maleo van Noord-Celebes (wel te onderscheiden van de Moleo's en Momoeo's van Ternate c. a.; deze laatsten echte Megapodii), aanvankelijk eveneens Meg. rubripes is genoemd, door Quoy en Gaimard die hem beschreven. Eerst Temminck maakte, in 1844, daaraan een einde door hem zijnen tegenwoordigen naam te geven.

Cracticus Quoyi. — (**1446**/5850).

Niet in het „Aanteekenboekje" vermeld, doch volgens het „Dagboek" op 15 December nog gekregen:

1 Megapodius Duperreyii. — (**2364**/—). De aanteeke-

ning die ik in het „Dagboek" op dien datum bijvoegde geeft de redenen aan waarom ik hier niet stelde Megap. Reinwardtii (**2364**/9546). De vogel is niet in het Museum

2 Carpophaga Sundevallii. — (**2267**/9176); Carpophaga tumida. Zie noot in het „Dagboek."

3 Ptilotis sonora. — Denkelijk niet sonora (**600**/2018), doch Meliphaga sonoroides (**600**/2041). Zie de noot in het „Dagboek."

Tanysiptera dea. — (**299**/$10^{6\,8}_{7\,3}$).

16 December.

Baza spec. — Bij onderzoek in het Museum te Leiden bleek dit een oud ♂ te zijn van Baza Reinwardtii (**74**/228); en werd opgesteld als No. 25 van de reeks, naast No. 26 een volwassen ♀, van dezelfde soort, door Dr. Bernstein verkregen te Sorong op 6 Januari 1865. Zie noot op die dagteekening.

Phonygama. — (**1556**/—), soort hier niet opgegeven; doch in het „Dagboek" aangegeven als Phonygama Keraudreni. Zie Manucodia Keraudreni (**1556**/6258); No. 17 „Overz. Par. vog." Bijlage E.

Alcippe. — Soort niet opgegeven. Tot toelichting, ook voor elders, het volgende:

Gray stelt, als XVde Familie van de Tandsnavels (Passeres dentirostres), de Aegithinidae, en daarin, als éérste onderfamilie:

de Leiotrichinae (van Swainson, in 1831), met de geslachten:

Brachypteryx (van Horsfield, in 1820), met 4 ondergeslachten en 12 soorten, (waarvan in Ned. Indië 4).

Leiothrix (van Swainson, in 1831), met 6 ondergeslachten en 12 soorten.

Pteruthius (van Swainson, in 1831), met 2 ondergeslachten en 7 soorten, (N. I. 2).

Cutia (van ?, in 1836), met 2 ondergeslachten en 2 soorten.

Lioptilus (van Cabanis, in 1830), met 1 soort,

en, als tweede onderfamilie:

de Aegithininae (van G. R. Gray), met de geslachten:

Timalia (van Horsfield, in 1820), met 8 ondergeslachten en 33 soorten, (N. I. 19).

Aegithina (van Vieillot, in 1816), met 15 soorten, (N. I. 3).

Malacopteron (van Eyton, in 1839), met 3 ondergeslachten en 17 soorten, (N. I. 9).

Macronus (van Jardine en Selby), met 7 ondergeslachten en 31 soorten, (N. I. 27).

Alethe (van ?, in 1859), met 2 ondergeslachten en 4 soorten.

Vooral die tweede voor ons belangrijk, in Ned. Indie door een 60tal soorten vertegenwoordigd op een geheel van ongeveer een 90tal. Bijna allen hoogst zonderlinge vogels door bouw en bekleeding, zoowel als door gewoonte en bewegingen. De meest algemeen bekende is wel de Javaansche tjoetak-råwå [1], eene Timalia. Deze leven meest op den grond en doen aan Grondlijsters (Pitta's), intusschen ook wel aan Waterspreeuwen denken. Vooral hunne korte breede en naar beneden gebogen staart is eigenaardig, meermalen ook hun stemgeluid, doorvlochten met allerlei verwarde toonen.

Een merkwaardige groep, nadere studie waard, staan de Aegithinidae, tot de oude wereld beperkt, naast de Miervogels (Formicariidae; de XIV Familie) van Amerika, evenals hun naaste buren, de Vliegenvangers van de oude wereld (Muscicapidae; de XVIde Familie), staan naast die van de nieuwe wereld (Tyrannidae; XVIIde Familie).

Het was tijdens de pogingen om deze groep, de tegenwoordige Aegithinidae, te regelen dat het geslacht Alcippe werd gesteld, dat, niet algemeen aangenomen, allengs meer en meer teruggezet, thans, als 3de ondergeslacht van de Malacopteren (de „weekgevederden"), door Gray in zijn stelsel werd gehandhaafd. Daarvan komen twee soorten voor in den N.W. hoek van Nieuw-Guinea en omliggende streken, namelijk Malacopteron (subgen. Alcippe) monacha, van Gray (**1169**/4738), en eene minder goed bekende soort Malac. (subgen. Alcippe) murinum, van Temminck (**1169**/4746), een tijd lang met de eerste verward, althans vermengd, thans zelfstandig. Een of twee Leiothrix-soorten uit het Himalaya-gebergte, vroeger tot Alcippe gerekend, zijn nu opgenomen bij het ondergeslacht Siva van dat geslacht. Zie overigens de aanteekeningen bij Turdirostris major op 5 Dec. 1864.

Paradisea regia. — (**1551**/6252). Zie No. 11 „Overz. Par. Vog." Bijl. E.

---

[1] Hier en daar eveneens de naam van een Javaansche Grondlijster, de Pitta guajana of cyanura (**1091**/4371), meer algemeen echter Manoek-pauk genoemd.

Turdirostris major. — Zie aant. 5 Dec. 1864.

Syma torotoro. — (314/1140); Halcyon torotoro. Zie aant. 20 Nov. 1864.

Phonygama viridis. — (1556/6257); Manucodia viridis. Zie No. 16 "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Halcyon Gaudichaudii. — (295/1063); Dacelo (subgen. Choucalcyon, van Lesson, in 1831) Gaudichaudi. Schlegel gaf eene beschrijving en afbeelding van dezen krachtigen ijsvogel in "Vogels van Ned.-Indië. IJsvogels" pl. 4.

Nog vermeld in het "Dagboek": Baza. — waarschijnlijk stenozona (74/233).

17 December.

Nectarinia frenata. — (389/1387); Arachnothera (ondergesl. Cyrtostomus, van Cabanis, in 1854) frenata. De vogel is afgebeeld in "Verhand. Natuurk. Commissie" pl. 8.

Paradisea regia. — (1551/6252) No. 11 van het "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Dicaeum spec. — De soort niet opgegeven. 3 soorten zijn in den omtrek inheemsch: Dicaeum papuense (400/1421), Dicaeum erythrothorax (400/1427), en Dic. (Melanocharis, van Sclater, in 1854) nigrum (409/1445). Dr. Bernstein voegde geene enkele inlichting er bij, en kan dus de soort niet eenmaal bij benadering aangegeven worden.

Henicophaps albifrons. (2329/9426).

Ardea typhon. — (2549/10106); Ardea (Typhon) sumatrana, door Raffles benoemd. Temminck maakte er later Ardea typhon van; Reichenbach nam hem, in 1853, tot type van zijn geslacht Typhon, daarna weder op zijde gezet, doch door Gray in zijne "Hand-list" opgenomen, als derde ondergeslacht van de Reigers (Ardea).

18 December.

Seleucides alba. — (361/1275); Epimachus albus. Zie No. 32 "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Arses telescopthalma. — (1182/4804); Monarcha telescophthalma. Zie aant. onder 20 Nov.

Syma torotoro. — (314/1140); Halcyon torotoro. id.

19 December.

2 Zosterops. — (622/—). Niet opgegeven welke soort;

wellicht Zosterops chloris of intermedia (**622**/$\frac{2117}{2118}$), na verwantte soorten, of Zost. fusca (**622**/2139), die Dr. Bernstein vroeger op Waigeoe had aangetroffen. De Zosterops (Brilvogels), het tweede geslacht van de Melithreptinae (3de onderfamilie van de Meliphaga's), tellen een 70tal soorten, ingedeeld in 7 ondergeslachten, en zijn, van W. en Z. Afrika af, O.waarts tot ver in de Pacifie verspreid. Tot het eerste ondergeslacht, de Zosterops in engeren zin, verreweg het grootste, met een 60tal soorten, waarvan een 20tal in onzen Archipel, behooren de hier bedoelde. Het zijn geele en groengeele vogeltjes, hoogst eigenaardig geteekend door eenen kring van witte vedertjes om de oogen die aan een bril doen denken. De meeste soorten zijn in de verzamelingen nog zeldzaam, hunne studie, en overzending van talrijke exemplaren daartoe, wenschelijk; evenzeer van de nesten, soms sierlijk gebouwd.

Talegallus Cuvieri. — (**2361**/9536).

Megapodius rubripes. — (**2364**/9548). Zie aant. onder 13 Dec. '64.

Turdirostris minor. — Op de onbestemdheid van deze soort is reeds gewezen. Dr. Bernstein, die verder niets omtrent zijne exemplaren mededeelt, vermeldt Alcippe afzonderlijk zonder soortsbepaling. Dit moet dus eene Malacopteron (Alcippe) geweest zijn, en wel Mal. monacha (**1169**/4738), daar hij elders Alcippe murina, dus Mal. murinum (**1169**/4746), noemt. Beide zijn van Nieuw-Guinea bekend. Voor Dr. Bernstein's Turdirostres hebben wij blijkbaar met geene nieuwe soorten te doen; doch zijn de eigenlijke Turdirostres, wat onzen Archipel aangaat, tot het Westelijk gedeelte beperkt, en leveren geen der beide geslachten Malacopteron en Macronus, en zelfs de geheele onderfamilie der Aegithininae een enkele soort die „major” of „minor” heet. De eindoplossing is dus voorloopig nog niet te geven.

20 December.

Corvus senex. — (**1543**/6240); Gymnocorvus senex. Lesson gaf ze, reeds in 1831, dien naam als afzonderlijk geslacht.

Gracula Dumonti. — (**1559**/6272); Eulabes Dumonti. Zie aant. 24 Nov. '64.

Turdirostris minor. — Zie aant. 19 December.

Paradisea regia ♂. — (**1551**/6252; Cicinnurus regius). Zie N°. 11 van het „Overz. Par. Vog.” Bijl. E.

Malurus spec. juv. — Soort niet opgegeven.

Dicaeum id. — Evenmin.

Oriolus striatus. — (**1081**/4326); behoort tot het (vroegere) geslacht Mimeta (van Vigors en Horsfield, in 1826) door Gray als 7de ondergeslacht van de Oriolus (Wielewalen) aangenomen.

21 December.

Ptilonorhynchus buccoides. — (**1085**/4337; Ailuroedus buccoides). Zie No. 44. „Overz. Par. Vog." Bijl. E. De „Speelvogels" zijn uiterlijk onaanzienlijke vogels, doch eene studie overwaard om hunne vele eigenaardigheden, o. a. het aanleggen van speeltuintjes en bouwen van prieeltjes en loopgangen Het geslacht Ailuroedus, door Cabanis gesteld in 1851, werd door Gray, in zijne „Hand-list", teruggebracht tot tweede ondergeslacht van de Ptilonorhynchen, en bestaat dus de geheele onderfamilie der Ptilonorhynchinae — van de Oriolidae, Wielewalen, XIIde familie van de Tandsnavels (Pass. dentir.) — uit slechts 3 geslachten: de Satijnvogels (Sericulus), de Speelvogels (Ptilonorhynchus) en de Kraagvogels (Chlamydera). Hunne Nederlandsche, meer nog hunne Engelsche namen: „Bower-bird, satin-bird, cat-bird" (zij zijn namelijk in Australie het ruimst vertegenwoordigd) worden echter nog al eens omgewisseld; alleen het eerste geslacht heet vast „Regents-bird." Gould nam ze op in zijn prachtwerk „Birds of Australia", even degelijk, zorgvuldig en goed bewerkt, even keurig uitgevoerd, even duur ook als al het andere wat wij aan zijne meesterhand te danken hebben.

Centropus. — Geene enkele aanwijzing.

Alcyone solitaria. — (**316**/1150); Ceyx (Subgen. Therosa) solitaria; door Schlegel afgebeeld in: „Vogels van Ned. Indië. IJsvogels", pl. 4.

Monarcha chrysomela. — (**1182**/4805); ondergesl. Arses, van Lesson. Zie de aant. omtrent de Vliegenvangers onder 20 November. 1864.

Turdirostris minor. — Zie aant. onder 19 December 1864.
id. major. — id. id.

22 December.

Seleucides alba. — (**361**/1275); Epimachus albus. *Zie* No. 32. „Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Psittacula Desmarestii. — (**2077**/8373); ondergeslacht Cyclopsitta (van Hombron en Jacquinot, in 1846).

Ptilotis similis. (**600**/2032); Meliphaga similis.

2 Malurus juv. spec.? — Zie aant onder 23 November 1864.

Pomatorhinus Isidori. — (**1024**/4100); Pomatorhinus Geoffroyi. Zie aant. 22 November 1864.

Muscicapa (Myiolestes). — De soort niet aangegeven, en ook uit de enkele bijgevoegde aanteekeningen en metingen niet op te maken. Bovendien is de aanduiding „Myiolestes" voor eene Muscicapa niet duidelijk; de Myiolesten hebben nimmer tot de Vliegenvangers (Muscicapidae) behoort. Cabanis stelde ze, in 1847, als geslacht, en werd dit nog in 1850 door Muller gehandhaafd, doch verviel na dien tijd; en zijn de samenstellende soorten teruggebracht tot de Colluricincla's, door Gray onder de Klaauwieren (Laniidae), door Schlegel onder de Lijsters (Turdidae) geplaatst, en wel door dezen laatsten op grond van hun algemeen voorkomen, hoewel ook hij op hunnen „krachtigen klaauwierachtigen snavel" wijst. Van deze vroegere Myiolesten worden twee soorten, de Colluricincla megarhyncha (**1445**/5840), en Collur. pulverulentus (**1445**/5844) in den omtrek van Sorong gevonden. Slechts eene Myiolestes bleef bewaard, die van Cabanis in 1850, thans als (vierde) ondergeslacht gesteld van de Tephrodornen, van Swainson in 1831, eveneens een tot de Klaauwieren behoorend geslacht, tot nu toe met slechts ééne soort, de Tephrodornis (subgen. Myiolestes) obscura (van Horsfield) of hirundinacea (van Temminck) (**1477**/5987) van Java. Zie overigens de aanteekening op den 23 November 1864. Er bestaat dus aanleiding om het bijeenstellen van de beide boven aangegeven benamingen aan eene vergissing toe te schrijven.

Monarcha guttula. — (**1180**/4789). Zie aant. 22 November 1864.

23 December.

Nectarinia frenata. — (**389**/1387); Arachnothera frenata. Zie aant. 17 Dec. 1864.

Pitta Macklotii. — (**1093**/4376). Zie aant. 22 November 1864.

24 December.

Pitta Mackloti. — (**1093**/4376). Zie boven.

Ptilotis similis. — (**600**/2032); Meliphaga similis.

Monarcha guttula. — (**1180**/4789). Zie aant. 22 Nov. 1864.

Turdirostris major. — Zie aant. 19 Dec. 1864. Ook hier geeft Dr. Bernstein geenerlei toelichting, in het „Dagboek" evenmin; en valt het niet uit te maken welken vogel hij eigenlijk bedoeld heeft.

Procellaria. — Dr. Bernstein geeft de soort niet aan. Van de Australische Procellaria's (Stormvogels) en die van de Zuidzee, allen groote zwervers, dwalen af en aan eenige exemplaren af tot in de Molukken, zooals ik o. a. in de Dsjilolo-passage kon waarnemen. Dr. Bernstein verkreeg op zijne vroegere reizen twee soorten, namelijk: 1°. op 17 April 1862, nabij Ternate, een exemplaar van Fulmarus (subgen. Cookilaria van Bonaparte, in 1856) leucopterus (**2841**/10894), de Procellaria leucoptera van Schlegel (bldz. 12 van de Procellaria's in zijn „Muséum"). Het exemplaar door Dr. Bernstein toegezonden is wel het eenige in ons Museum, doch werden reeds meer exemplaren in onze Molukken verkregen. Gray vermeldt hem slechts als bewoner van de Australische wateren. En 2°. op 21 Januari 1862, nabij Morotay (beoosten het N. gedeelte van Halmaheira) een exemplaar van Puffinus leucomelas (**2826**/10829), de Procellaria eucomelas van Schlegel, en door hem beschreven in de Procellaria's in zijn „Muséum" bldz. 24. Gray, en ook Temminck, die den vogel afbeeldde (Pl. Col. 587), kenden hem slechts van Japan. Ik schoot daarvan, beN. Celebes (Soeloe-zee), één exemplaar, thans in het Museum. Wij kunnen dus de twee boven aangegeven soorten in onzen Archipel, althans in het O. gedeelte, als meer of min inheemsch beschouwen, doch blijft de vraag onopgelost welke soort Dr. Bernstein verkreeg [1].

---

[1] Ik zag, zooals reeds gemeld, nog andere Procellaria-soorten beO. Halmaheira; bovendien beN. en N.O. van Celebes eenige malen (en verkreeg eenmaal) de Kortgestaarte albatros (Diomedea, subgen. Phoebastria (!) — van Reichenbach, in 1853 — eveneens tot de Procellaridae behoorende) brachyura (**2852**/10926); waarvan ik verder, bij Dr. Ploem op Sindang-laja, een exemplaar zag door zijnen jager medegebracht van Borneo's W.kust. Alle deze streken vallen ruim buiten het gebied tot nu toe aan deze soort toegekend, en blijve dus de waarneming van de geheele groep aan alle belangstellenden aanbevolen.

26 December.

Syma torotoro. — (**314**/1140); Halcyon torotoro. Zie aant. op 20 November.

Microglossus aterrimus. — (**2088**/8413); Microglossum aterrimum. Zie aant. op 26 November.

Trugon terrestris. — (**2328**/9425).

Machaerirhynchus albifrons. — (**1223**/4939); Myiagra albifrons. De Machaeraerhynchen of Machaerirhynchen, door Gould gesteld, in 1850, door Gray overgenomen als 5de ondergeslacht van de Myiagra's, zijn een geslacht van kleine Vliegenvangers, slechts enkele (drie of vier) soorten tellende, en van kaap York (N.kust van Australie) over Nieuw-Guinea (althans het W. gedeelte) en de Aroe-eilanden, tot Misoewal en Waigeoe verspreid, en dat zijnen naam aan den eigenaardigen vorm van den bek te danken heeft.

Goura coronata. — (**2339**/9452). De Kroonduif.

2 Nectarinia novae-guineae. — (**386**/1371); Arachnothera novae guineae, reeds sedert Temminck. Reichenbach, vormde, in 1854, uit deze soort en nog een vijftal anderen, zijn geslacht Arachnoraphis, dat Gray als (tweede) ondergeslacht van zijne Arachnotheren behield.

Piezorhynchus nitidus. — (**1218**/4911); Seizura nitida. De Piezorhynchen (van Gould, in 1840) werden door Gray als (tweede) ondergeslacht van de Seizuren, een geslacht van de groote groep der Vliegenvangers (Muscicapidae) behouden. Of Dr. Bernstein, plaatselijk de soort bepalende, geheel juist was in zijne bepaling, mag betwijfeld worden. De Seis. nitida bepaalt zich tot N. Australie (Port Essington), eene na verwantte soort, Seis. rufolateralis (**1218**/4912), heeft een gebied dat zich van de Aroe-eilanden tot Waigeoe uitstrekt.

Henicophaps albifrons. — (**2329**/9426). Eene aan het zoo even vermelde geslacht Trugon na verwantte op den grond levende duifsoort.

27 December.

Dendrolagus. — Dit slechts weinige soorten tellende geslacht der boom-Kengoeroe's, is, geloof ik, uitsluitend tot Nieuw-Guinea en de naast aangelegen eilanden beperkt, en wel, rond Sorong tot twee soorten, de zwarte Dendrol. ursinus, en vaalbruine Dendrol. inustus. Beide, vooral de laatste soort — de lauw-lauw — worden uitermate tam en huiselijk.

Zosterops. — Niet opgegeven welke soort. Zie overigens aant. op 19 December 1864.

28 December.

Henicophaps albifrons. — (**2329**/9426).

Philedon chrysota. — (**612**/2070); Antochaera chrysotis, een Honigzuiger (Meliphagidae). Het geslacht Philedon — van Cuvier, Sundevall, laatst van Reichenbach, in 1852 — is sedert opgelost in de Antochaeren, en omvatte de laatste indeeling — die van Reichenbach — niet eenmaal de soort chrysotis, die tot het naast aanliggende geslacht Xanthotis — van denzelfden, in 1852 — behoort; welk geslacht Gray later, als (vijfde) ondergeslacht van zijne Antochaeren (van Vigors en Horsfield, in 1826) behield. Zie aant. 6 December.

Alcippe murina. — (**1169**/4746); Malacopteron murinum. Zie aant. 16 Dec. 1864.

29 December.

Casuarius. — De soort niet opgegeven, en niet met zekerheid te bepalen.

Halcyon Gaudichaudii. — (**295**/1063); Dacelo (subgen. Choucalcyon, van Lesson, in 1831) Gaudichaudi.

Ceblepyris. — De soort niet opgegeven, en ook niet na te gaan. Zie omtrent de Rupsvogels de aant. op 25 November 1864.

Paradisea regia, ♂ juv. — (**1551**/6252). Zie N°. 11 van het „Overz. der Par. Vog." Bijlage E.

30 December.

Pitta Mackloti. — (**1093**/4376). Zie aant. 22 Nov. 1864.

Arses telescophthalma. — (**1182**/4804); Monarcha telescophthalma. Zie aant. 20 November 1864.

1865. Sorong.

1 Januari.

Opopsitta diophthalma. — (**2077**/8372); Psittacula (Cyclopsitta) diophthalma. Zie aant. op 25 Nov. 64.

2 Platycercus dorsalis. — (**2003**/8012).

2 Januari.

3 Paradisea papuana. — (**1548**/6248); Parad. minor. Zie N°. 4 „Overz. Par. Vog.” Bijl. E.

Phonygama Keraudreni. — (**1556**/6258); Manucodia Keraudreni. Zie N°. 17 id. id.

Halcyon Gaudichaudii. — (**295**/1063); Dacelo Gaudichaudi. Zie aant. op 20 Dec. 64.

Oriolus striatus. — (**1081**/4326). Zie aant. op 20 Dec. '64.

Dendrolagus. — Soort niet opgegeven. Zie aant. 27 Dec.

3 Arses telescophthalma. — (**1182**/4804); Monarcha telescophthalma. Zie aant. 20 November.

4 Januari.

Oriolus striatus. — (**1081**/4326).

Carpophaga rufigula. — (**2273**/9208); Carp. (Zonoenas) rufigastra. Behoort tot het (achtste) ondergeslacht, Zonoenas, van de Carpophaga's; het eerst in 1853, door Reichenbach gesteld, door Gray in zijne „Hand-list” overgenomen. Ik vond op het Museum, waar wij. een 20tal exemplaren hebben, 3 exemplaren van Sorong, door Bernstein verzameld, en verkregen op 28 Nov. 1864, 19 Jan. en 13 Febr. 1865, doch niet het hier vermelde exemplaar.

Procellaria. — De soort niet aangegeven. Zie aant. op 24 December.

Halcyon Gaudichaudii. — (**295**/1063); Dacelo Gaudichaudi.

2 Paradisea papuana. — (**1548**/6248); Parad. minor. Zie N°. 4 „Overz. Par. Vog.” Bijl. E.

5 Januari.

Pachycephala. — Geene soort opgegeven.

Rhipidura spec. — Geene soort opgegeven.

Nectarinia spec. — Het „Dagboek” geeft aan: Arachnothera novae guinea (**386**/1371).

Carpophaga puella. — (**2275**/9219). Behoort tot de Megaloprepia's (van Reichenbach, in 1853), door Gray, in zijne „Hand-list” gehandhaafd als (10de) ondergeslacht van de Carpophagen (Muskaatduiven).

6 Januari.

Casuarius. — Geene soort opgegeven.

2 Lalage spec. — Hiervan evenmin, wat jammer is. Van

het geslacht Lalage, van Boie, in 1826/28, ging later een gedeelte naar de Lijsters over; namelijk Copsychus-soorten, waarvan twee, Cops. mindanensis (**975**/3886), en Cops. luzoniensis (**975**/3887), tot in de Filippijnen — de laatste zelfs uitsluitend — voorkomen. De overigen vormden bij Gray het (twaalfde) ondergeslacht, Lalage, van de Campephaga's of Rupsvogels, en komen hiervan twee soorten: Campeph. karu (**1253**/5119) en Camp. Sloetii (**1253**/5126), en vermoedelijk nog eene derde soort, Camp. aurea (**1253**/5114), van af Celebes en Timor O.-waarts over de geheele Molukken verspreid, op Nieuw-Guinea en rond Sorong voor.

Malurus. — Geene soort opgegeven.

Zosterops. — Evenmin.

Nasiterna pygmaea. — (**2079**/8381). De kleinste van alle papegaaien, nog niet voluit zoo groot als een boomkruipertje.

Ptilinopus pulchelloides — eene mij niet bekende, en nergens vermeld gevonden soort. De Ptil. pulchellus (**2257**/9147) kan het niet zijn, daar Dr. Bernstein, die daarvan onderscheidene exemplaren verkreeg, thans in het Museum te Leiden, aan allen steeds hunnen juisten naam gaf. Welke soort hij onder den naam pulchelloides voorstelde blijft onzeker, en kon ik niet nagaan of onder de, na zijnen dood hierheen gezonden, duiven zich eene nieuwe soort bevond, die tot de Ptilinopen te brengen zoude zijn.

Carpophaga puella. — (**2275**/9219). Zie aant. 5 Januari.

Machaerhynchus albifrons. — (**1223**/4939); Myiagra albifrons. Zie aant. 26 December.

Pomatorhinus Isidori. — (**1024**/4100); Pomatorhinus Geoffroyi. Zie Aant. 22 November.

Baza stenozona. — (**74**/233). Dr. Bernstein ging hier met G. R. Gray mede, die de soort stenozona (waarvan het Britsch museum geen exemplaar bezit) stelde, en o. a. daarin opnam die, trouwens nog al afwijkende, exemplaren die Wallace tot Baza Reinwardtii had blijven rekenen. De vraag of, bij de afwijkingen, in het algemeen bij de roofvogel-soorten, en vooral ook niet weinig bij de Baza's op te merken, sterke uitbreiding van het getal soorten, en o. a. het stellen van deze soort stenozona noodig was, blijve hier onbeantwoord. Het door Dr. Bernstein op dezen datum verkregen exemplaar werd later, bij onderzoek in het Museum te Leiden, bestemd als

volwassen ♀ van de Baza Reinwardtii, en geplaatst als N°. 26 van de reeks, naast N°. 25, een oud ♂, op 16 December 1864, door Dr. Bernstein eveneens op Sorong verkregen, doch waarvan hij toen geene bepaling der soort had gegeven.

7 Januari.

Seleucides resplendens. — (**361**/1275); Epimachus albus. Zie N°. 32 „Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Megapodius rubripes. — (**2364**/9548). Zie de aanteekening omtrent deze soort op 13 December 1864.

8 Januari.

Turdirostris major. — Zie aant. onder 19 en 24 December 1864.

Procellaria. — Geene soort opgegeven. Zie aant. 24 Dec. '64.

2 Monarcha guttula. — (**1180**/4789).

Philedon chrysotis. — (**612**/2070); Antochaera chrysotis. Zie aant. 28 Dec. '64.

Paradisea regia, ♂. — (**1551**/6252); Zie N°. 11 „Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Aprosmictus dorsalis. — (**2003**/8012); Platycercus dorsalis; zooals ook Dr. Bernstein zelf hem elders, bijv. op 2 Jan. '65 noemde. De Aprosmicten, door Gould voorgesteld in 1842, werden door Gray teruggebracht, als zevende ondergeslacht, tot de Platycercen; en behoort de Plat. dorsalis niet eenmaal tot dit, maar tot het volgende (achtste) nog niet benoemde ondergeslacht.

Dicaeum papuense. — (**400**/1421).

9 Januari.

Centropus, ♀. — Soort niet opgegeven. Zie de aant. omtrent de Spoorkoekoeken op 26 Nov. '64, en, in het „Dagboek" op 25 Jan. '65.

Paradisea papuana. — (**1548**/6248); Parad. minor. Zie N°. 4 „Overz. Par. Vog." Bijlage E.

Ceblepyris. — Geene soort aangegeven. Zie aant. 25 Nov. '64.

Pachycephala. — Id. id.

Columba Stephani. — (**2327**/9418); Chalcophaps Stephani, zooals ook Dr. Bernstein ze zelf elders, bijv. op 22 Januari '65 noemt. Van af N. Celebes tot op de Salomon-

eilanden. Wallace stelde voor de op NW. Nieuw-Guinea, Salawati, Misoewal en Waigeoe waargenomen varieteit eene nieuwe soort Chalc. Hombroni. (**2327**/9423); door Gray, in zijne „Hand-list„, als zoodanig overgenomen, door ons Museum echter nog niet erkend, en waartoe anders het tegenwoordige exemplaar ware te brengen, dat ik er echter niet vond. Wij bezitten dáár, behalve mijne latere bijdrage, eene reeks van 21 opgezette exemplaren, waaronder door Dr. Bernstein verkregen: N°. 6 een ♂, op 13 April '63, op Waigeoe; N°. 7 een ♂, op 22 Jan. '65, op Sorong; N°. 8 een ♀, op 8 Feb. '65, N°. 9 een jong ♂, op 24 Jan. '65, beide in denzelfden omtrek; N°. 15 een ♀, op 20 Nov. '65, [1] te Salawati; N°. 16 een ♀, op 5 Maart '65, te Kalwal; doch geen exemplaar onder dezen datum.

Columba albicapilla. — Het is mij ondoenlijk dit exemplaar behoorlijk te huis te brengen. Ik vond het niet in het Museum. Het schuilt onder de Moluccaansche Macropygia amboinensis (**2300**/9292) met zijne vele varieteiten, waarvan eene var. albicapilla door Temminck werd bepaald, en eene andere gelijknamige door Gray; of onder de Chalcophaps-soorten, waarvan Schlegel, in zijn „Muséum„ de meeste nog, als Chalc. indica, bijeenhield; en waartoe ook de Philipijnsche albicapilla van Gmelin behoort, door Scopoli pileata genoemd, en door Gray, met eenig voorbehoud, onder dien laatsten naam (**2327**/9422) gehandhaafd.

Tot de uitgebreide reeks van Chalc. indica van Schlegel, waarvan ons Museum (in Maart 1873) 109 exemplaren bezit, herkomstig van af Bengalen, door onzen geheelen Archipel heen, tot uit Australie, Nieuw- Caledonie en de Philippijnen, behoort één exemplaar, jong ♀, N°. 91 van de reeks, op 26 Nov. '64 door Dr. Bernstein op Sorong verkregen, doch in zijn „Dagboek„, evenmin als in zijn „Aanteekenboekje„ vermeld. Van de Macropygia's is, van Sorong herkomstig, geen exemplaar aanwezig.

Arses chrysomela. — (**1182**/4805); Monarcha chrysomela.

In het Museum nog, als op dien datum verkregen, opgesteld een (♀ van) Eclectus Linnaei. — (**2052**/8239). Zie „Overz. Edelpapegaaien„, Bijl. F.

---

[1] **Deze datum is eene onmogelijkheid. Dr. Bernstein was toen reeds lang overleden. Een jaar vroeger, op 20 Nov. '64, was Dr. Bernstein werkelijk op Salawati, doch geeft op dien datum geen dergelijken vogel aan.**

10 Januari.

2 Paradisea regia. — (**1551**/6252). N°. 11 „Overz. Par. Vog.” Bijl. E.

1 Trichoglossus nigrogularis. — (**2045**/8212).

Carpophaga puella. — (**2275**/9219). Zie aant. op 5 Jan. '65.

Malurus. — De soort niet opgegeven.

Alcippe murina — (**1169**/4746); Malacopteron murinum. Zie aant. 16 Dec. '64.

Monarcha guttula. — (**1180**/4789).

11 Januari.

Paradisea papuana. — (**1548**/6248); Parad. minor. N°. 4 „Overz. Par. Vog.” Bijl. E.

12 Januari.

Paradisea papuana. — (**1548**/6248); Parad. minor.

13 Januari.

Turdirostris minor. — Zie aant. onder 19 Dec. '64.

Volgens het „Dagboek” nog: 1 Rhipidura gularis. — (**1230**/4964); Rhipidura setosa.

1 Myiolestes megarhynchus. — (**1445**/5840); Colluricincla megarhynchus. Zie aant. 23 Nov. '64.

14 Januari.

Arses chrysomela. — (**1182**/4805); Monarcha chrysomela.

Nasiterna pygmaea — (**2079**/8381). Zie aant. 6 Jan. '65.

Paradisea papuana, ♀. — (**1548**/6248); Parad. minor. Zie N°. 4 „Overz. Par. Vog.” Bijl. E.

Gracula Dumonti. — (**1559**/6272); Eulabes Dumonti. Zie aant. 24 Nov. '64.

15 Januari.

Paradisea regia, ♀. — (**1551**/6252). Zie N°. 11 „Overz. Par. Vog.” Bijl. E.

16 Januari.

Paradisea papuana. — (**1548**/6248); Parad. minor.

Pitta novae-guineae. — (**1088**/4358).

Paradisea regia. — (**1551**/6252).

17 Januari.

Halcyon (diopsoides). — Uit de tusschen twee haakjes geplaatste toelichting moet opgemaakt worden dat Dr. Bernstein hier eene nieuwe, aan Halcyon diops (**306**/1107) nabijkomende, soort meende te zien. Het Museum te Leiden bezit een ♂, op 27 Nov. '64, en twee ♀, in Jan. '65, van Halcyon nigrocyanea (**307**/1125), door Dr. Bernstein verkregen, allen te Sorong; en behoort het exemplaar van dezen datum denkelijk tot die soort, daar in deze maand door Dr. Bernstein daarvan geene andere exemplaren worden opgegeven.

Seleucides resplendens, ♀. — (**361**/1275); Epimachus albus. Zie N°. 32 „Overz. Par Vog. Bijl. E.

Carpophaga Zoeae. — (**2273**/9206). Behoort tot het vroegere geslacht Zonoenas van Reichenbach, in 1853, thans het achtste ondergeslacht der Carpophaga's van Gray's „Hand-list".

Arachnothera vagans. — (**386**/1374). Door Dr. Bernstein zelf vroeger op Waigeoe verkregen en benoemd.

2 Turdirostris minor. — Zie aant. onder 19 Dec. '64.

18 Januari.

Ptilopus pulchella. — (**2257**/9147); Ptilinopus (Cyanotreron) pulchellus.

Henicophaps albifrons. — (**2329**/9426). Zie aant. op 26 Dec. '64.

19 Januari.

Phonygama Keraudreni. — (**1556**/6258); Manucodia Keraudreni. Zie N°. 17 „Over. Par. Vog." Bijl. E.

Ptilotis simplex. — Bestaat niet. Van de, aan de Meliphaginae (waartoe het subgen. Ptilotis) naverwante Myzomelinae komt Myzomela simplex (**591**/1987) voor in den Batsjian-Archipel, en eene zeer na verwante soort Myzom. nigrita op de Aroe-eilanden en in Westelijk Nieuw-Guinea; en is wellicht deze soort de door Dr. Bernstein bedoelde. Het handschrift is te duidelijk om eene verwisseling met Meliphaga (Ptilotis) similis (**600**/2032) te gedoogen.

Eclectus grandis. — Bij onderzoek van het Museum gebleken te zijn Eclectus Linnaei (**2052**/9239) een ♀,

N°. 4 van de nieuwe reeks. Zie omtrent de "Edelpapegaaien" Bijl. F.

20 Januari

Halcyon (diopsoides). — Vermoedelijk de tweede van de (Zie aant. 17 Jan. '65) in Januari verkregen Halcyon nigrocyanea (**307**/1125).

Campephaga (atra) plumbea. — (**1250**/5096). Waarom Dr. Bernstein hier "atra" bijvoegde is mij niet duidelijk; de eenigste Camp. atra is die van Lesson, de Camp. nigra **1242**/5058), van Z. en W. Afrika.

Seleucides resplendens, ♂. — (**361**/1275); Epimachus albus.

Paradisea regia, ♂. — (**1551**/6252).

Turdirostris major. — Zie aant. 24 Dec. '64.

Arachnothera vagans. — (**386**/1374). Zie aant. 17 Jan. '65.

Henicophaps albifrons. — (**2329**/9426). Zie aant. 26 Dec. '64.

Rhipidura spec. — Niet gebleken welke soort.

Carpophaga puella. — (**2275**/9219).

2 Nasiterna pygmaea. — (**2079**/8381). Zie aant. 6 Jan. '65.

21 Januari.

Seleucides resplendens, ♂. — (**361**/1275); Epimachus albus.

Alcippe murina. — (**1169**/4746); Malacopteron murinum.

Centropus. — Soort niet aangegeven.

Numenius phaeopus. — (**2613**/10253); Numenius uropygialis. Ongeveer alle de wulp-soorten die het vroegere geslacht Phaeopus van Cuvier (in 1817) uitmaakten, als tweede ondergeslacht van de Numenii ook door Gray nog in zijne "Hand-list" gehandhaafd [1], werden door Schlegel saam-

[1] Met name de:
Numenius phaeopus (**2613**/10249).
id. melanorhynchus (**2613**/10250).
id. haesitatus (**2613**/10251).
id. luzoniensis (**2613**/10252).
id. uropygialis (**2613**/10253).
id. femoralis (**2613**/10257).

gevat in ééne wijdverspreide soort Numenius phaeopus, met vele verscheidenheden. Zie „Muséum" Scolopaces, pag. 93.

Nectarinia, ♂. — Soort niet opgegeven.

Nasiterna pygmaea. — (**2079**/8381). Zie aant. 6 Jan. '65.

22 Januari.

Talegalla Cuvieri. — (**2361**/9536). Beter Talegallus Cuvieri. Zie aant. 23 Nov. '64.

Trichoglossus nigrogularis. — (**2045**/8212).

Seleucides resplendens, ♂ juv. — (**361**/1275); Epimachus albus.

Pachycephala. — (**1453**/—). Soortsnaam moeielijk leesbaar; vermoedelijk Pachycephala griseiceps (**1453**/5876).

Chalcophaps Stephani. — (**2327**/9418). Zie aant. op 9 Januari '65.

Rhipidura gularis. — (**1230**/4964); Rhipidura setosa.

23 Januari.

Paradisea papuana, ♀. — (**1548**/6248); Paradisea minor.

Sylvia. — Soort niet opgegeven.

Phonygama Keraudreni. — (**1556**/6258); Manucodia Keraudreni. Zie N°. 17, „Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Centropus spec. — Soort niet opgegeven.

Trichoglossus nigrogularis. — (**2045**/8212).

Syma torotoro. — (**314**/1140); Halcyon torotoro.

Muscicapa (Myiolestes). — Soort niet aangegeven. Zie verder aant. op 22 Dec. '64.

Carpophaga rufigaster. — (**2273**/9208); Carp. (Zonoenas) rufigastra.

24 Januari.

Cracticus Quoyi. — (**1446**/5850).

Chalcophaps Stephani. — (**2327**/9418).

Philedon chrysota. — (**612**/2070); Antochaera (Xanthotis) chrysotis. Zie aant. 28 Dec. '64.

Opopsitta diopthalma. — (**2077**/8372); Psittacula diophthalma.

Nasiterna pygmaea. — (**2079**/8381). Zie aant. 6 Jan. '65.

25 Januari.

Munia spec. — Soort niet opgegeven.

Actitis hypoleucos. — (**2624**/10279); Tringoides hypoleucos, onze gewone Oeverlooper of Steenvink. Het is verwonderlijk hoe deze soort, letterlijk over de geheele wereld verspreid, overal de eenvormigheid van zijn kleed heeft weten te bewaren.

Ceblepyris atra. — Mij als zoodanig niet bekend. Wellicht Campephaga (Edolisoma) melas (**1250**/5094), wat zoo wat op hetzelfde neerkomt, en welke soort plaatselijk inheemsch is. Zie overigens de verschillende aanteekeningen omtrent de Rupsvogels, Ceblepyris, Campephaga, Graucalus, enz., en omtrent Lalage, op 25 en 27 Nov. en 6 Jan. '65.

Ardea alba. — (**2551**/10108). Waarschijnlijk echter dat het exemplaar tot eene der naaste, trouwens zeer na verwante, soorten behoorde. De A. alba is wel ruim verspreid, en komt van af Z. Europa tot in Britsch-Indië, doch denkelijk niet verder O.waarts voor. De Egretta (van Gould) of Herodias (van Bonaparte) syrmatophora, die Gray tot de Ardea alba rekent, werd, m. i. terecht, door Schlegel tot de A. egretta (**2551**/10109) gebracht. Deze laatste soort is subtropisch en intertropisch over de geheele wereld verspreid, en overal, ook in onzen Archipel vrij talrijk aanwezig. Eveneens de Ardea garzetta (**2552**/10113), van af O Europa en Afrika (zelfs af en aan in Nederland) door Azie tot in Australie verspreid, in de Molukken ook, evenals bijna overal elders, menigvuldig; en evenals de vorige bij ons Museum van overal ruim aangevoerd; o. a. ook door Dr. Bernstein van Halmaheira, Morotay, Ternate, enz.

Macropygia Reinwardtii. — (**2303**/9310).

Charadrius Geoffroyi. — (**2507**/9993), komt in groote koppels op den trek voor, en strekt het gebied waarin hij heen en weder trekt zich denkelijk tot binnen den Poolcirkel uit; zooals trouwens bij nog eenige andere groepen Moerasvogels (Grallae) het geval is; een onderwerp van onderzoek, waarover hier niet uitgewijd kan worden, doch dat iederen belangstellende dringend aanbevolen blijft.

Ptilinopus pulchelloides? — Dr. Bernstein stelde zich hier een vraagteeken. Zie omtrent de door hem gebruikte soortnaam de aanteekening op 5 Dec. '64. Het thans verkregen

exemplaar bleek bij nader onderzoek aan het Museum te Leiden te zijn Ptil. coronulatus (**2257**/9148).

26 Januari.

Dicaeum pectorale. — (**400**/1427); Dicaeum erythrothorax.

Ptilotis similis. — (**600**/2032); Meliphaga similis.

27 Januari.

Phonygama Keraudreni. — (**1556**/6258); Manucodia Keraudreni.

30 Januari.

Paradisea speciosa, ♀ en ♂. — (**1550**/6251). Zie No. 8. "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Phonygama viridis. — (**1556**/6257); Manuçodia viridis. Zie No. 16 "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

2 Nectarinia Zenobia. — (**383**/1361). Geen echte Nectarinia (Bloemzuiger), daartoe bovendien te groot. Gray nam ze op onder zijne Promeropinae, eene zelfstandige onderfamilie tusschen die der eigenlijke Nectarininae, en die der Arachnotherinae, de Spinneneters. Schlegel rekent ze allen echter nog onder de Nectarinia's. Ons exemplaar is de Promerops Zenobia, van de "Hand-list".

Nectarinia frenata. — (**389**/1387); Arachnothera frenata.

1 Februari.

Munia spec. — Geene soort aangegeven.

Halcyon diopsoides. — (**307**/1125); Halcyon nigrocyanea. Zie aant. 17 en 20 Jan. '65.

Carpophaga puella. — (**2275**/9219).

2/3 Februari.

Criniger? ? — Geene soort aangegeven. Blijkbaar een voorwerp dat de opmerkzaamheid van Dr. Bernstein trok.

Volgens het "Dagboek" nog een aanzienlijk aantal exemplaren van de Paradisea magnifica. — (**359**/1273); Ptilornis (Craspedophora) magnificus. Zie No. 28 "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

4/5 Februari.

Monarcha guttula. — (**1180**/4789).

2 Arses thelescophthalma. — (**1182**/4804); Monarcha telescophthalma.

Pachycephala. — (**1453**/—). Soortnaam nogmaals onduidelijk, even als op 22 Jan. '65. Denkelijk Pachycephala griseiceps (**1453**/5876).

Arachnothera novae guineae. — (**386**/1371).

Microura flaviviresceus. — Mij onbekend. De Microura's van Gould, in 1837, Micrura's van Strickland, in 1841 (**715**/—), thans tot de Tesia's (Troglodytidae, X^de Familie der Tandsnaveligen), behoorende, bepalen zich tot het Noordelijk gedeelte van Britsch-Indie; de Microura's van Bonaparte (**1146**/—) werden teruggebracht tot de geslachten Brachypteryx (en Timalia?), beide van Horsfield in 1820, waartoe ook eenige soorten uit het W. gedeelte van onzen Archipel behooren [1], doch werden die, voor zooverre mij bekend, verder O.waarts nog niet aangetroffen. En zoude de, tot nu toe slechts voor ééne soort gebruikte, soortnaam tot eenen echten Vliegenvanger doen besluiten, namelijk tot de Muscicapa (subgen. Microeca van Gould, in 1841) flavovirescens (**1197**/4858), die bovendien op N.W. Nieuw-Guinea (wellicht ook oostelijker) en de omliggende eilanden en tot op de Aroe-eilanden, Misoewal, en Waigeoe, te huis behoort; doch staat deze nog al ver van de Micrura's af, en is dergelijke vergissing van Dr. Bernstein moeielijk aan te nemen; wel daarentegen eene schrijffout, namelijk van Micrura voor Microeca, waarmede alles terecht komt.

Ptilotis chrysotis. — (**612**/2070); Antochaera chrysotis. Elders (bijv. op 6 Dec. '64, 24 Jan. '65 enz.) noemt Dr. Bernstein hem Philedon chrysotis.

Dicaeum personatum. — Zal wel moeten zijn Dicaeum pectorale (**400**/1427); Dicaeum erythrothorax.

6 Februari. Volgens de lijst van het Museum.

1 Tanysiptera nympha, ♀. — (**299**/1072).

7 Februari. Volgens het „Dagboek”:

1 Seleucides resplendens. — (**361**/1275); Epimachus albus. Zie N°. 32 van het „Overz. Par. Vog.” Bijl. E.

2 Paradisea regia. — (**1551**/6252). Zie N°. 11 „Overz. Par. Vog.” Bijl. E.

---

[1] Zie aant. op 16 Dec. '64.

9 Februari.

Glycophila? — Hiervan tot nu toe, voor zooveel mij bekend, slechts ééne soort plaatselijk inheemsch, namelijk Gliciphila (subgen. Stigmatops, van Gould, in 1865) ocularis (597/2011), en wel als varieteit van de hoofdsoort die in Australie te huis hoort [1].

11 Februari volgens het »Dagboek.«

Eene nieuwe Tanysiptera. — Denkelijk het exemplaar van de Tan. nympha, ♀ (299/1072) van 6 Febr. volgens het Museum, en waarvan maar één exemplaar werd gekregen.

12 Februari.

Casuarius juv. — Soort niet opgegeven.

2 Malurus. — Evenmin.

13 Februari.

Gracula spec. — Soort niet opgegeven. Tot nu toe van West Nieuw-Guinea bekend Eulabes Dumonti, (1559/6272) en meer oostelijk Eul. anais (1562/6276).

Nectarinia eques. — (378/1337).

Seleh (Selee).

17 Februari.

2 Lalage sp.?. — Zie aant. 6 Dec. '64.

Ptilotis similis. — (600/2032); Meliphaga similis.

Trichoglossus nigrogularis. — (2045/8212).

18 Februari.

Cacatua triton. — (2081/8387). Hierbij moge aangeteekend worden dat eenige reeksen, indertijd door Schlegel aan de oorspronkelijke Triton's van Temminck toegevoegd, later daaraan zijn ontnomen, en bij het ineenzetten van nieuwe Cacatua-soorten

---

[1] G. R. Gray noemde dit geslacht, in 1840, Glyciphila, hoewel in zijne »Hand-list« de prioriteit eerbiedigende van Swainson die het, in 1837, Gliciphila had gedoopt. Cabanis wijzigde het, in 1851, tot Glyciphyla. Dr. Bernstein noemt het eenmaal bij vergissing Glociphila, doch overigens Glycophila, dat bepaald beter is en, hoewel nog niet gebruikelijk, toch de voorkeur zoude verdienen.

hebben gediend. Met name Cacatua ophthalmica (**2081**/8392) van de Salomons-eilanden, Cac. macrolopha (**2081**/8393) van Salawati, Waigeoe, Misoewal, en Cac. (subgen. Ducorpsius, van Bonaparte, in 1857). Ducorpsii(**2082**/8398) van de Salomons-eilanden.

2 Nectarinia zenobia, ♂ en ♀. — (**383**/1361); Promerops Zenobia.

Piezorhynchus nitidus. — (**1218**/4911); Seisura nitida. Zie aant. 26 Dec. '64.

Nectarinia frenata. — (**389**/1387); Arachnothera frenata.

Nectarinia. — Soortsbepaling onleesbaar.

Volgens het "Dagboek" nog:

Halcyon Gaudichaudii. — (**295**/1063); Dacelo Gaudichaudi.

19 Februari.

Pitta novae guinea. — (**1088**/4358).

Rhipidura gularis. — (**1230**/4964); Rhipid. setosa.

SAILOLO. — SALAWATI.

21 Februari.

2 Lorius cyanauchen. — (**2039**/8188).

3 Gracula spec. — Soort niet opgegeven. Zie aant. 13 Feb. '65.

Tropidorhynchus cornutus. — Mij als zoodanig niet bekend. Denkelijk Philemon (subgen. Tropidorhynchus, van Vigors en Horsfield, in 1826) mitratus of corniculatus (**616**/2090) van Muller, op Nieuw-Guinea inheemsch; en wel te onderscheiden van den gelijknamigen Philemon corniculatus (**616**/2084) van Gould, die in Z. Australie tehuis behoort.

Oriolus striatus. — (**1081**/4326).

Trichoglossus nigrogularis. — (**2045**/8212).

3 Coriphilus placentis. — (**2050**/8235); Trichoglossus placentis; behoorende tot het (zesde) ondergeslacht Psitteuteles (van Bonaparte, in 1854) van Trichoglossus, waartoe in lateren tijd Gray een gedeelte van zijne Coriphilen terugbracht. De nog in stand gebleven Coriphilen vormen met nog drie andere geslachten (Lori-

culus, Lorius en Eos) een afzonderlijke (3de) onderfamilie, Lorinae, naast (de 4de) die der Trichoglossinae, (beide van de Psittacidae), welke laatste thans de geslachten Trichoglossus, Charmosyna, Eclectus, en Tanygnathus omvat.

Sailolo.

22 Februari.

Perameles. — De soort hier niet opgegeven, doch is het exemplaar in het "Dagboek" bekend gesteld als Perameles Doreyanus. Schlegel omschreef dezen "Buidelhaas" in "Ned. Tijds. v. Dierk." III, bldz. 353; zie ook D. IV, bldz. 56.

Hij behandelt daar ook: 1°. eene nieuwe soort van Buidelrat, Phascogale Thorbeckiana, in Februari 1865 op Salawati ontdekt door Dr. Bernstein, die daarvan ♂ en ♀ verkreeg, welke daarop aan het Museum te Leiden onderzocht en bepaald werden, en den boven aangegeven naam kregen (Ned. Tijds. v. Dierk. III bldz. 257 en 355). Ik vind geene melding van deze ontdekking in "Dagboek" of "Aanteekenboek". Vóór dien tijd was slechts ééne Phascogale van onzen Archipel bekend, namelijk Phasc. melas, door Muller gevonden rond de Tritonbaai.

En 2°. Phalangista Bernsteinii (ibid. bldz. 357), eveneens eene nieuwe soort door Dr. Bernstein op Salawati verkregen, en welke zich het naast aansluit aan Phal. (Pseudochirus) canescens, als soort door Waterhouse gesteld, naar de exemplaren van den "grijsachtigen Koeskoes", door Hombron en Jacquinot medegebracht ("Pôle Sud." Mammifères. Pl. 16).

Ik teeken hier nog aan dat de naam "Koeskoes" voor de Klim-buideldieren verkeerd is. In N. en O. Celebes heeten zij algemeen "Koesee", op Ternate en O.waarts "Koesoe", behalve nog eenige plaatselijke namen, hier van minder belang. Door verdubbeling (meervoudsvorm) wordt het wel eens "Koesoe-koesoe", doch zelden, en meer bij de Maleiers dan bij de inboorlingen, die daaronder de Allang-allang (Imperata, spec. div.). biesachtige grassoorten, verstaan. Toch is het juist die meervoudsvorm die aanleiding heeft gegeven tot den verbasterden naam "Koeskoes," ook door Schlegel aangenomen (Handb. I, bldz. 139).

Centropus Menebeki. — (**2225**/8977).

3 Gracula. — Geene soort opgegeven.

Ceblepyris melanolora. — (**1245**/5075); Campephaga melanolora.

23 Februari.

Baza stenozona. — (**74**/233); In het Museum te Leiden opgesteld als **Baza** Reinwardtii, N°. 23 van de reeks, volwassen ♀. Zie de aant. op 16 Dec. '64 en 6 Jan. '65. Schlegel bleef de soort stenozona onder de Reindwartii (**74**/228) rekenen.

Phonygama viridis. — (**1556**/6257); Manucodia viridis. N°. 16 "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Paradisea regia, ♀. — (**1551**/6252). N°. 11. "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Arses telescophthalma. — (**1182**/4804); Monarcha telescophthalma.

Pitta novae guineae. — (**1088**/4358).

Ceblepyris plumbea. — (**1250**/5096); Campephaga plumbea. Zie aant. 25 Nov. '64.

Ceblepyris papuensis. — (**1245**/5082); Campephaga papuensis.

Trichoglossus nigrogularis. — (**2045**/8212).

28 Februari.

Centropus Menebeki. — (**2225**/8977).

Chalcopsitta atra. — (**2040**/8191); Lorius ater.

1 Maart.

Microglossus alecto. — (**2088**/8413); Microglossum aterrimum. Bij onderzoek te Leiden bleek namelijk Dr. Bernstein's exemplaar hiertoe te behooren. Wel jammer, daar het, ware het werkelijk eene alecto geweest, ons een weinig verder had kunnen brengen, wat de kennis aangaat van die nog zoo weinig bekende soort (**2088**/8415), door Temminck wellicht wat vluchtig gesteld. Ik meen hier de opmerking in herinnering te mogen brengen, door Schlegel, op grond van meerdere overeenstemmende berichten, in zijn "Muséum" (Psittaci pag. 146) opgenomen; dat namelijk "in het binnenland van "Nieuw-Guinea (althans het westelijk gedeelte) nog een reus-"achtige geheel onbekende Cacatua moet bestaan, den-"kelijk tot eene der geslachten Calyptorhynchus, Mi-

[illegible]

[illegible] — 2[illegible] [illegible]

[illegible] — 116 [illegible]

[illegible] — 39[illegible] [illegible]

[illegible] — [illegible] Philemon [illegible]

[illegible] 616 [illegible] De [illegible] te [illegible]

[illegible] — 3045 [illegible]

[illegible] — 3061 [illegible] Psittacus [illegible] van [illegible] vermeen [illegible] van het [illegible] voorgebracht van de Psittacus [illegible] Linnaeus.

[illegible] — 1551 [illegible]

[illegible] — 1182 [illegible] chryso[illegible]

[illegible] — 2254 [illegible] Ptilinopus [illegible] Hardemaan van Temminck [illegible] Zie Museum [illegible] Columbae, pag. II.

[illegible] — 2052 [illegible] Zie het opstel over de [illegible] Beil. F

[illegible]

[illegible] — 1964 [illegible]

[illegible] — 2053 [illegible] Zie opstel over de [illegible] Beil. F

[illegible] — De soort niet opgegeven.

Tropidorhynchus [illegible] — 616, 2090): Philemon [illegible] Zie aant. 2 Feb. '65.

Geoffroyius Pucherani, [illegible] — 3062 (9274): Psittacus Pucherani.

Carpophaga puella — (2275 9213).

Phonygama viridis — 1556, 6257): Manucodia viridis.

Ptilopus pulchellus — (2257 9147): Ptilinopus pulchellus.

Turdirostris major. — Zie aant. 5 Dec. 64.

Butalis spec. — De soort niet opgegeven. Het geslacht Butalis (van Boie, in 1826/28) is door Gray teruggebracht

tot de Muscicapa's. De eenigste soort uit den aangegeven omtrek is Muscicapa hypogrammica (**1186**/4814).

Cracticus Quoyi. — (**1446**/5850).

3 Maart.

Arachnothera vagans. — (**386**/1374).

Oriolus striatus. — (**1081**/4326).

Ptilotis similis. — (**600**/2032); Meliphaga similis.

KALWAL.

5 Maart.

Malurus spec. — De soort niet opgegeven.

Alcyon solitaria. — (**316**/1150); Ceyx solitaria.

Sylvia spec. — De soort niet opgegeven.

2 Seleucides resplendens, ♂. — (**361**/1275); Epimachus albus.

Casuarius. — De soort niet opgegeven.

Psittacula spec. — De soort niet opgegeven. Plaatselijk als aanwezig bekend: Psittacula diophthalma (**2077**/8372), Psittac. Desmaresti (**2077**/8373), en Psittac. Gulielmi III (**2077**/8379).

Psittacula diophthalma. — (**2077**/8372).

Calamoherpe spec. — De soort niet opgegeven. Zuiver plaatselijk nog geene bekend; in de nabijheid echter inheemsch doch niet menigvuldig: Calamodyta fasciolata (**777**/2924) van den Batsjian-Archipel en Zuid-Halmaheira, en Calam. insularis (**777**/2925) van O. Halmaheira en Morotay; door Wallace gevonden.

Halcyon spec. — De soort niet opgegeven.

Turdirostris major. — Zie dienaangaande aant. 5 Dec. '64.

Aprosmictus dorsalis. — (**2003**/8012); Platycercus dorsalis.

Chalcopsitta atra. — (**2040**/8191); Lorius ater.

Ptilopus pulchella. — (**2257**/9147); Ptilinopus pulchellus.

Tallegalla Cuvieri. — (**2361**/9536); Talegallus Cuvieri.

6 Maart.

Seleucides resplendens, ♂ en ♀. — (**361**/1275); Epimachus albus.

Carpophaga Zoeae. — (**2273**/9206).

2 Psittacula spec. — De soort niet opgegeven. Zie aant. 5 Maart '65.

2 Dicaeum papuense. — (**400**/1421).

Cuculus spec. — De soort niet opgegeven. Als plaatselijk aanwezig tot nu toe bekend: Cuculus leucolophus (**2228**/9012), van Muller, en Cuc. poecilurus (**2236**/9044).

Chalcophaps Stephani. — (**2327**/9418).

7 Maart.

Seleucides resplendens. — (**361**/1275); Epimachus albus.

Arachnothera vagans. — (**386**/1374).

Monarcha guttula. — (**1180**/4789).

2 Lorius tricolor. — (**2039**/8187); Lorius lori.

Rhipidura gularis. — (**1230**/4964); Rhipidura setosa.

Arses telescophthalma. — (**1182**/4804); Monarcha telescophthalma.

Geoffroyius Pucherani. — (**2061**/8274); Psittacus Pucherani.

2 Tadorna radja. — (**2748**/10619); Tadorna radjah[1].

Seleucides resplendens juv. —(**361**/1275); Epimachus albus.

Psittacula diophthalma. — (**2077**/8372).

Rectes? — De soort niet opgegeven, en ook niet nategaan welke. Sedert werden nog nieuwe soorten uit die streken ontdekt; o. a. door Dr. A. B. Meijer.

Rhipidura spec. De soort niet opgegeven.

9 Maart.

Macropygia albicapilla. — (**2300**/9292); Macropygia amboinensis; rijk in afwijkingen, ook nadat reeds eenige daarvan tot nieuwe soorten waren saamgesteld. Van af Nieuw-Guinea over de geheele Molukken verspreid, en tot op beN. Celebes. Zie aant. 9 Jan. '65

2 Arachnothera novae guineae. — (**386**/1371).

Ptilotis similis. — (**600**/2032); Meliphaga similis.

Coriphilus placentis. — (**2050**/8235); Trichoglossus placentis. Zie aant. 21 Febr. 1865.

[1] Radjah is verkeerd. doch heeft het regt van eerstgeboorte. Reichenbach stelde dien naam in 1853. Bonaparte verbeterde dit en noemde de soort Radja; doch in 1856. dus te laat.

Tadorna radja. — (**2748**/10619).

Rectes spec. — de soort niet opgegeven.

Pitta novae guineae. — (**1088**/4358).

Dicrourus Carbonarius. — (**1051**/4210); Dicrurus carbonarius.

Zosterops; 5 jongen. — de soort niet opgegeven. Zie aant. 19 Dec. '64.

10 Maart.

Rectes spec. — de soort niet opgegeven.

Carpophaga Zoeae. — (**2273**/9206).

Seleucides resplendens. — (**361**/1275); Epimachus albus.

Manucodia viridis. — (**1556**/6257). Ditmaal goed benoemd. Dr. Bernstein noemt hem anders steeds Phonygama viridis, ook wel Chalybaeus paradisea.

Tropidorhynchus. — De soort niet opgegeven.

11 Maart.

2 Paradisea regia. — (**1551**/6252).

Piezorhynchus nitidus. — (**1218**/4911); Seisura nitida. Zie echter aant. 6 en 26 Dec. '64.

Coriphilus. — de soort niet opgegeven.

Ptilonorhynchus buccoides. — (**1085**/4337). Behoort tot het geslacht Ailuroedus, van Cabanis, in 1851; sedert door Gray als tweede ondergeslacht van zijne Ptilonorhynchen gesteld. In de laatste jaren werden nieuwe en merkwaardige soorten ontdekt; en wordt het nogmaals aan de aandacht van belangstellenden aanbevolen. Zie overigens N°. 44 „Overz. Par. Vog." Bijl. E.

12 Maart.

Ptilonorhynchus buccoides. — (**1085**/4337).

2 Dicaeum pectorale.. — (**400**/1427); Dicaeum erythrothorax.

Arses telescophthalmos. — (**1182**/4804); Monarcha telescophthalma.

3 Malurus. — de soort niet opgegeven.

2 Paradisea regia. — (**1551**/6252).

Gracula Dumonti. — (**1559**/6272); Eulabes Dumonti.

Manucodia viridis. — (**1556**/6257).

13 Maart.

2 Ibis. — De soort niet opgegeven. De Ibis falcinellus (**2595**/10214) is de eenige tot nu toe ook uit die streken bekende soort.

1 Pachycephala griseiceps. — (**1453**/5876). Ik teeken hier nogmaals aan dat ik omtrent deze soort niet geheel zeker ben, al meen ik den naam aldus te moeten lezen.

Cuculus spec. — de soort niet opgegeven.

Muscicapa. — evenmin.

Alcyone pusilla. — (**320**/1179).

14 Maart.

Halcyon. — de soort niet opgegeven.

Seleucides resplendens. — (**361**/1275); Epimachus albus.

Gracula spec. — de soort niet opgegeven.

Dicaeum papuense. — (**400**/1421).

Carpophaga puella. — (**2275**/9219).

Paradisea regia, ♂. — (**1551**/6252).

15 Maart.

Podargus papuensis. — (**173**/587).

3 Rectes. — de soort niet opgegeven.

1 Muscicapa. — evenmin.

4 Paradisea regia. — (**1551**/6252).

2 Dicaeum papuense. — (**400**/1421).

Gracula. — de soort niet opgegeven.

Pitta novae guineae. — (**1088**/4358).

Rhipidura. — de soort niet opgegeven.

Turdirostris major. — Zie aant. 5 Dec. '64.

16 Maart.

Centropus Menebeki. — (**2225**/8977).

Carpophaga rufigaster. — (**2273**/9208); Carp. rufigastra.

Manucodia viridis. — (**1556**/6257).

Alcyone solitaria. — (**316**/1150); Ceyx (subgen. Therosa, van Muller; Bonaparte, in 1849) solitaria.

Ceblepyris plumbea. — (**1250**/5096); Campephaga plumbea.

Philedon chrysotis. — (**612**/2070); Antochaera chrysotis.

Dicaeum papuense, ♀. — (**400**/1421).

Microeca flavovirens. — (**1197**/4858); Muscicapa flavovirescens. Het geslacht Microeca, van Gould in 1841, werd sedert teruggebracht tot een (twaalfde) ondergeslacht van de eigenlijke vliegenvangers (Muscicapa's). De soortsnaam „flavovirens" werd slechts aan Amerikaansche vogelsoorten gegeven, namelijk aan een Amerikaanschen vliegenvanger (Tyrannidae, zie Schlegel I. 283) namelijk de Elainia (Leptopogon, van Cabanis, in 1844) flavovirens (**1319**/5392), van Nieuw-Grenada, en eene, eveneens Amerikaansche, Tanagra, de Arremon (Buarremon, van Bonap. in 1850) flavovirens (**1765**/7033), van Ecuador; de naam flavovirescens aan geene enkele andere vogelsoort dan de boven aangeduide Muscicapa, reeds bekend als inheemsch op W. Nieuw-Guinea c. a.

3 Rectes spec. — De soort niet aangegeven.

2 Dicaeum pectorale. — (**400**/1427); Dicaeum erythrothorax.

17 Maart.

Dorcopsis. — De soort niet opgegeven; vermoedelijk echter Macropus (Dorcopsis) Mulleri. En moge de volgende toelichting dienaangaande hier eene plaats vinden, noodzakelijk geacht daar bijna overal de Macropus (Dorcopsis) Brunii als eene soort ook van Nieuw-Guinea wordt aangezien. Lang was slechts ééne soort bekend van de „Land-kengoeroe's" zooals Schlegel ze noemt, namelijk uit mededeelingen van Valentijn (D. III, 1ste stuk, bldz. 275), en van C. de Bruyn („Reizen over Moskovie, door Perzië en Indië A° 1714", bldz. 374, pl. 213), de beroemde „Philander" [1] wiens welgelijkend portret, later tot fantastische ontwikkeling geraakt, met allerlei versieringen, een aantal jongen op den rug enz., den weg vond naar menig kinderboek. Valentijn had hem goed omschreven, en ook zijn vaderland, de Aroe-eilanden, juist opgegeven. Het

---

[1] Als herkomst van den naam Philander geeft Valentijn op dat de Maleiers het dier Pelandak noemden, dat door de Hollanders op Banda in Philander werd omgezet. Pelandak, meer algemeen Pelandok, is echter de naam van eene op Sumatra inheemsche soort van de Dwerg- of bastaard muskusdieren, waarvan eene andere, Javaansche, soort, de Kantsjil (Moschus javanicus) vrij algemeen bekend is. De zuiver inlandsche naam van de Macropus Brunii is „laauwr", evenals die van den Dendrolagus.

eenige naar Europa gekomen exemplaar was te loor gegaan. Intusschen waren af en aan van Nieuw-Guinea exemplaren verkregen, die men voor den nog wat raadselachtigen Macropus (Dorcopsis) Brunii aanzag, niettegenstaande geen van de exemplaren van Nieuw-Guinea c. a. met de omschrijvingen overeenkwamen, noch van Valentijn en de Bruijn, noch ook van de latere van Camper, die hem als Didelphis asiatica goed beschreef. Zelfs kwamen enkelen er allengs toe om den Macrop. Brunii geheel tot Nieuw-Guinea te beperken. Eerst in 1865 werd de dwaling opgeheven. Von Rosenberg verkreeg op de Aroe- en Key-eilanden een aantal exemplaren van den echten Macr. Brunii, en bleek toen: 1°. dat men met twee verschillende soorten had te doen; 2°. dat de Macr. (Dorcopsis) Brunii tot de Aroe- en Kei-eilanden moest beperkt blijven; en 3°. dat Nieuw-Guinea c. a. daarvan eene eigene soort bezat. Schlegel noemde daarop de soort van Nieuw-Guinea Macrop. Mulleri.

2 breedsnavelige vliegenvangers, ♂ en ♀. — Geene nadere omschrijving gegeven. Mogelijk Myiagra (subgen. Machaerirhynchus) albifrons (**1223**/4939), dáár inheemsch.

Numenius phaeopus. — (**2612**/10253); Numenius uropygialis. Zie aant. 21 Jan. '65.

Dorcopsis. — De soort niet opgegeven. Zie boven.

19 Maart.

Philedon spec. — De soort niet opgegeven.

Lorius tricolor. — (**2039**/8187); Lorius lori.

Muscicapa. — De soort niet opgegeven.

Alcyon solitaria. — (**316**/1150); Ceyx (subg. Therosa) solitaria. Zie boven.

Malurus. — De soort niet opgegeven.

Pitta novae guineae. — (**1088**/4358).

Nectarinia frenata. — (**389**/1387); Arachnothera (subgen. Cyrtostomus, van Cabanis, in 1854) frenata.

20 Maart.

Gracula Dumonti. — (**1559**/6272); Eulabes Dumonti.

Pachycephala griseiceps. — (**1453**/5876). Zie vroegere aanteekeningen.

Carpophaga melanura. — (**2270**/9190).

Sterna velox. — (**2887**/11057). De Sterna velox (van

Rüppel), eigenlijk Sterna Bergii, strekt zich van af de Kaap langs Afrika's O.kust over de Roode zee en den Indischen Oceaan uit; en werd algemeen geacht niet verder O.-waarts te gaan. Echter bestaat de mogelijkheid dat ook dit exemplaar daartoe behoorde, daar Gray aangeeft dat er ook van Nieuw-Ierland werden verkregen. Vermoedelijk echter was het de zeer na verwantte Sterna cristata (**2887**/11058), waarvan plaatselijk meerdere exemplaren bekend zijn, en ook in ons Museum aanwezig (Schlegel „Muséum" Sternae; pag. 9, Sterna pelecanoides); of de Sterna Bernsteini (**2887**/11060), door Schlegel als afzonderlijke soort bestemd, en naar den ontdekker genoemd. Dr. Bernstein vond dezen laatsten te Kahoe, O.-kust van Halmaheira, op 22 November 1862.

Sterna spec. — Het overzicht van de later aan ons Museum verkregen Sterna's is in bewerking, en zal dan opheldering omtrent dit zoowel als omtrent het voorgaand exemplaar worden verkregen.

30 Maart.

2 Cuculus spec. — De soort niet opgegeven.

2 Pitta novae guineae. — (**1088**/4358).

2 Turdirostris major. — Zie aant. 5 Dec. '64.

BATANTA.

3 April.

3 Paradisea calva, ♂. — (**1549**/6260); Paradisea Wilsoni. Zie N°. 8 „Overz. Par. Vog." Bijl. E.. Alleen om van de eenmaal aangenomen stelselmatige indeeling niet afte-wijken, en trouwens de redenen billijkende, die Gray er toe brachten om dien te handhaven, gebruik ik dezen naam in plaats van „Schlegelia calva" voor dien vogel door Bernstein bestemd, als zijne schoonste overwinning naar Prof. Schlegel genoemd.

2 Id., ♀. —

2 Paradisea rubra, ♂ juv. — (**1548**/6249); Paradisea sanguinea.

Id., ♀. —

Columba magnifica. — (**2275**/9217); Carpophaga magnifica. Het is mij echter niet mogelijk geweest voor dit exem-

plaar voldoende zekerheid te verkrijgen. De soort toch is tot nu toe alleen uit Australie bekend. Na verwant zijn: Carp. puella (2275/9219) uit die streken, aan Dr. Bernstein wel bekend, en eene door hem nieuw ontdekte soort, Carp. Bernsteinii (2275/9220), iets Westelijker en tot op Halmaheira en in den Batsjian-Archipel voorkomende.

Dicrourus. — (1051/4210); Dicrurus carbonarius.

2 Rectes. — De soort niet opgegeven.

Pitta novae guineae. — (1088/4358).

Calornis spec., juv. — De soort niet opgegeven. Zie de aant. in "Dagboek" 28 Nov. '64.

Ptilonorhynchus. — De soort niet opgegeven.

Ptilopus pulchella. — (2257/9147); Ptilinopus pulchellus.

Gracula Dumonti. — (1559/6272); Eulabes Dumonti.

Turdirostris minor. — Zie aant. 5 Dec. '64.

4 April.

Arses telescophthalma, ♂. — (1182/4804); Monarcha telescophthalma.

Tanysiptera dea. — (299/10$\frac{6}{7}\frac{9}{3}$). Zie aant. "Dagboek", op 15 Dec. '64.

Megapodius. — De soort niet opgegeven.

Turdirostris major. — Zie aant. 5 Dec. '64.

Ptilotis similis. — (600/2032); Meliphaga similis.

Schlegelia calva. — (1549/6250); Paradisea Wilsoni, dezelfde soort als de Paradisea calva van den vorigen dag. Zie N°. 8. "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

5 April.

Schlegelia calva. — (1549/6250); Paradisea Wilsoni.

Paradisea rubra, ♂. — (1548/6249); Paradisea sanguinea. Zie N°. 6 "Overz. Par. Vog." Bijl. E.

Manucodia viridis. — (1556/6257).

Cuculus spec. — De soort niet opgegeven.

8 April.

Zosterops juv. — De soort niet opgegeven, doch is van Batanta éene soort bekend, door Dr. Bernstein zelf vroeger op Waigeoe ontdekt, namelijk: Zosterops fusca (622/2139) Zie aant. 19 Dec. '64.

Turdirostris major. — Zie aant. 5 Dec. '64
Gracula Dumonti. — (**1559**/6272); Eulabes Dumonti.
Merops ornatus. — (**340**/1217).

10 April.
Paradisea speciosa, ♀. — (**1550**/6251).
Paradisea regia, ♂. — (**1551**/6252).
Ptilonorhynchus buccoides. — (**1085**/4337).

BIJLAGE E.

AANTEEKENINGEN OMTRENT DE PARADIJS-VOGELS EN AANVERWANTEN.

INLEIDING.

Bij de bewerking van Dr. A. Bernstein's laatste reis naar Nieuw-Guinea, die ik op aanzoek van het Kon. Ind. Instituut op mij had genomen, geraakte ik alras tot de toevoeging daaraan van menige aanteekening, deels omdat het reisverhaal zelf die noodig maakte, deels omdat deze of gene bijzonderheid, tot nu toe minder algemeen bekend, daardoor tot ruimer verspreiding kon geraken. Die aanteekeningen kregen echter zulken omvang dat ik, in overeenstemming met Dr. Th. Ch. L. Wijnmalen, Redacteur van de „Bijdragen”, uitgegeven door het Instituut, besloot tot het samenvatten van die allen, die meer bijzonder zich daartoe eigenden, in min of meer zelfstandige overzichten. Een daarvan, het hier aangebodene, omvat de stelselmatige en geregelde behandeling van die voor iederen belangstellende in natuurwetenschap zoo aantrekkelijke groep, die het hoofddoel van Dr. Bernstein's laatsten tocht en daaraan verbonden onderzoek uitmaakte, en door hem met de meeste voorliefde werd behandeld; van de Paradijs-vogels in een woord, en van de, op grond van bij allen min of meer aanwezige meer algemeene en kenschetsende kenteekenen, vroeger algemeen, en ook nu nog meestal, als aan hen verwant gerekende geslachten.

Daartoe bestonden, behalve de gebleken te groote ophooping van aanteekeningen bij den tekst, nog andere redenen, en vooral de behoefte aan een samenhangend overzicht van die geheele groep, zooals die ons thans bekend is; eene behoefte die mij meermalen was opgevallen. Het thans aangeboden overzicht

omvat 52 nummers, of, na aftrek van 2 moeielijk als soorten te rekenen varieteiten, 50 soorten. Schlegel vermeldt, in zijne "Handleiding voor de Dierkunde", in 1857, daarvan 20; in zijn "Muséum d'histoire naturelle des Pays-Bas", in 1867, 27 soorten. G. R. Gray's "Hand-list of Genera and Species of Birds", gesloten 1872, die de soorten tot 5 verschillende afdeelingen brengt, noemt er, allen te zamen, 35 op; Salvadori's "Prodromus Ornithologiae Papuasiae et Moluccarum" brengt het, in 1877, tot 31 soorten, van de 40 die ik, in 1881, binnen de voor dien Prodromus aangenomen grenzen kon aangeven. Dus ook aan dat meer samenhangend overzicht, tot nu toe het laatste, ontbreken nog minstens 7, en wellicht 9, van de thans verkregen soorten, wier beschrijvingen en afbeeldingen in allerlei werken en tijdschriften verspreid bleven; een groot ongerief en waardoor het moeielijk wordt zich een goed afgerond denkbeeld van de geheele groep te vormen.

Ik trachtte dat beeld te geven in de bij het overzicht gevoegde lijst, eene aantooning zonder meer van de "Indeeling van de Paradijsvogels en aanverwanten, in geslachten en soorten", met G. R. Gray's "Hand-list" als punt van uitgang, doch aangevuld tot op onzen tegenwoordigen tijd; als grondslag tevens voor die meer aaneengeschakelde behandeling die voor het voorgenomen doel, het leveren van een meer algemeen bruikbaar overzicht, het meest geschikt kon worden geacht.

Uitgewerkte aanteekeningen voor elke soort afzonderlijk lagen als daartoe meest geeigende vorm voor de hand, en werd tot dien vorm besloten.

Ik onthield mij daarbij van wetenschappelijke omschrijvingen, als onvermijdelijk omslachtig, tijd- en plaatsroovend, en voor den algemeenen lezer vervelend, voor den meer bijzonder belangstellende, voor zooveel noodig, toch bereikbaar, door de overal in de aanteekeningen bijgegeven aanduiding van de literatuur van het onderwerp; nader aangevuld in de "Opgave der Synoniemen" bij de aanteekeningen gevoegd.

Een der grootste bezwaren bij de studie der Ornithologie in al hare onderdeelen, is wel die overdaad van namen voor familien en vooral geslachten en soorten, op welke wijze dan ook ontstaan, doch bij weinige groepen, de roofvogels wellicht uitgezonderd, weliger ontwikkeld dan bij de Paradijsvogels, waarvan de behoorlijke classificatie zoo vele eigenaardige be-

zwaren opleverde, die zoovele vraagstukken, bijna raadsels, ter oplossing aanboodt, en die, daargelaten nog zoovele andere punten van aantrekkelijkheid, juist daardoor eenen prikkel te meer aanbood.

Zóóveel hoofden, zóóveel zinnen; ook hier. Bijna elk bewerker die aan de groep zijne krachten beproefde eindigde met eenige eigen gevonden namen toe te passen, en die, deels onder den indruk van de pracht van de groep zelve, deels indachtig aan den verheven naam die daaraan het eerst van allen was toegevallen, dan zoo mooi mogelijk te maken. Geslachtsnamen als „Craspedophora, Uranornis, Nematophora" en dergelijke strekten tot dragers van eene geheele reeks soortnamen als „superba, magnifica, resplendescens, aurea, regia" enz., en kenschetsen allen te zamen voor ons het bewogen gemoed van de benoemers. Doch verre van ons de bedoeling om hen daarover hard te vallen; hun ijver, hunne hoogstijgende gedachtenvlucht moge bij ons eene enkele maal een glimlach opwekken, alles zaam genomen vindt die gemoedsbeweging bij ons weêrklank, als wij die heerlijke gewrochten der Schepping beschouwen; ongewone vormen wier onvergelijkelijke pracht onwillekeurig overal haren invloed doet gevoelen.

Hoe ook, geene vogelengroep, ééne enkele uitgezonderd, verwierf zulke schoone namen. De liefelijke en schoone Honigzuigers (Nectarinia's), de zoo schitterend uitgedoschte Papegaaien, en welke andere groep ook, konden tot zulken rijkdom niet geraken. Alleen de fantastische Colibri's (Trochilus) die „gevleugelde edelgesteenten" vermochten de gemoederen der bearbeiders tot nog hooger poetische vlucht op te drijven; doch in een anderen vorm. Dáár werden sterren en Godinnen en Nimfen herdacht.

Tot welken omvang van benamingen de verschillende bewerkers ook geraakten, aan de éénheid van de geheele groep hadden de meesten steeds blijven vasthouden. Dikwerf niet zonder moeite. Een niet te miskennen band liep door het geheel; toch boden die kenteekenen, die men gewoon is als uitgangspunten voor stelselmatige classificatie aantenemen, onderling de grootste afwijkingen aan, en had men steeds getracht, hoe ook, tusschen die uiteenloopende richtingen eenig verband te bewaren. Ernstige critici, mannen van gezag op wetenschappelijk gebied, v. d. Hoeven, Schlegel, o. a., waren reeds tot gedeeltelijke oplossing van de groep gekomen. G. R. Gray

hakte voor goed den knoop door, waaraan voor en na reeds was getornd. Hij erkende den band die alle soorten aaneen hield, doch meende dien te mogen ontbinden om tot eenen meer regelmatigen toestand te geraken, door de geslachten en soorten tot die plaatsen te brengen, in zijne stelselmatige classificatie van het geheele vogelenheir [1], waartoe de andere meer algemeene kenteekenen die zij bezaten hen aanwezen.

Tegen die uitspraak valt niet veel in te brengen, te minder omdat men gevoelt dat de juiste oplossing is verkregen. Bovendien levert Gray's classificatie, lang doordacht, een der uitkomsten van een geheel leven aan de wetenschap gewijd, eenen goeden en zekeren grondslag, ook voor de toekomst; en is het uiteen werken, en zelfs nog al wijd uiteen plaatsen van de groep, geen overwegend bezwaar, daar elk der betrokken onderdeelen in Gray's stelsel een goed afgerond geheel vormt, en zij daarom, ook met behoud van hunne plaats in het algemeene stelsel, in een monographisch overzicht toch zeer ligt weder tot één gebracht, althans bijeen geplaatst kunnen worden. Het was daarom dat ik Gray's classificatie, mij sedert lang als de meest doelmatige gebleken, ook voor dit overzicht aannam.

Gray brengt al de vogels die wij gewend zijn als Paradijsvogels en hunne naaste aanverwanten te beschouwen, en die Schlegel in zijn „Muséum" nog allen te zamen onder de Coraces (Kraaiachtigen) plaatst, tot zijne tweede orde, de Passeres (Muschachtigen) en daarin tot de tweede, derde en vierde Stam (Tribus), die der Tenuirostres, Dentirostres en Conirostres (de Dun-, Tand-, en Dik- of Kegelsnaveligen). Tot die stammen behooren de (4) Familien en (5) Onderfamilien, tot deze weder de (10) Geslachten en (20) Ondergeslachten waarin de verschillende soorten van Paradijsvogels c. s. zich rangschikken.

Het nevensstaand schema geeft een overzicht van die indeeling:

---

[1] In zijn geheel uiteengezet in zijne „Hand-list of Genera and Species of Birds", afgesloten 8 Julij 1871. In de „Inleiding tot het Reisverhaal" blz. 9 en volg. zette ik de redenen breeder uiteen, die mij noopten om die „Hand-list" bij voorkeur te gebruiken als grondslag voor de behandeling van het geheel.

ORDO.	TRIBUS.	FAMILIA.	SUBFAMILIA.	GENUS.	SUBGEN.	SPECIES.
PASSERES	II. TENUIROSTRES	I. **UPUPIDAE** (Hop-achtigen.)	III. **Epimachinae**	PTILORNIS	2	4
				EPIMACHUS	4	7
				FALCULIA	—	1
	III. DENTIROSTRES	XII. **ORIOLIDAE** (Wielewaal-achtigen.)	I. **Oriolinae** (Wielewalen.)	ORIOLUS	1	2
			II. **Ptilonorhynchinae** (Speelvogels.)	SERICULUS	—	2
				PTILONORHYNCHUS	3	7
				CHLAMYDERA	—	4
	IV. CONIROSTRES	II. **PARADISEIDAE** (Paradijsvogel-achtigen.)	I. **Paradiseinae** (Paradijsvogels.)	PARADISEA	6	11
		III. **STURNIDAE** (Spreeuw-achtigen.)	I. **Manucodiinae** (Godenvogels.)	ASTRAPIA	2	2
				MANUCODIA	2	10
1	3	4	5	10	20	50

Omtrent dit schema kan nog aangeteekend worden: 1º. dat het niet alleen de thans bekende soorten van de groep omvat, maar dat ook die, welke vermoedelijk nog later, bijv. bij onderzoek van de tot nu toe geheel onbekende binnendeelen van Nieuw-Guinea, zullen of kunnen aangetroffen worden, daarin gereedelijk hunne plaats zullen vinden, en

2º. dat de daarin opgenomen Onderfamilien telkenmale een geheel afgerond en afgesloten geheel vormen, zonder inmenging van aan ons onderwerp vreemde geslachten en soorten. Alleen de twee soorten der Paradijs-wielewaalen maken hierop eene uitzondering, als behoorende tot, of eigenlijk tot nu toe vormende het ondergeslacht *h*, Xantomelus, van het geslacht Oriolus, Wielewaal.

Van al de geslachten en soorten, ook buiten de Paradijs-vogel-groep, gaf ik de, in G. R. Gray's boven reeds vermelde „Hand-list of Genera and Species of birds", gesloten Julij 1871, daarvoor gestelde getallen aan, in dier voege dat het eerste getal, met grooter type, steeds het geslacht, het tweede, door een streepje daarvan gescheiden, en met kleiner type, de soort aanduidt. Voor eerst later vastgestelde geslachten en soorten was dat natuurlijk onmogelijk; doch wordt ook daar nog, indien doenlijk, het getal van het geslacht aangegeven, en dan alleen met het streepje daarachter.

Evenzeer als eene wetenschappelijke omschrijving, werd ook verder alles weggelaten, wat meer algemeen bekend geacht kon worden, of bereikbaar was in ruim verspreide werken; en alleen het minder algemeen bekende, dat wat ik gaandeweg had aangetroffen of waargenomen, of uit vertrouwbare bronnen had ontvangen, medegedeeld.

De afleiding van den naam „Paradijsvogel" maakt hierop eene uitzondering; zij werd reeds behandeld in de keurige reeks aanteekeningen van Prof. Veth's „Insulinde", eerder eene verbeterde en vermeerderde uitgave dan eene vertaling van het werk van den toch reeds verdienstelijken Alfred Russell Wallace. Ook onze oude bekende Valentijn deelt, in zijnen eigenaardigen verhaaltrant, ons de zaak mede, en is ons te eerder welkom daar wij thans weten dat hij een goed deel van zijne natuur-historische gegevens (en wellicht meer) te danken had aan Rumphius. Ik meende ze toch nog eenmaal te mogen behandelen, deels omdat zij zeer eigenaardig en eene herhaling

wel waard is, deels omdat ik ze hier en daar kon aanvullen en afronden.

In de „Lijst der Synoniemen" gaf ik telkenmale een goed gedeelte der litteratuur aan omtrent het onderwerp, bij voorkeur de geillustreerde als meest bruikbaar. Kortheidshalve liet ik echter de vermelding van eenige meer algemeen bekende en toegankelijke en dus lichter te raadplegen bronnen achterwege. Het kan zijn nut hebben die hier in herinnering te brengen; zij zijn de volgende:

F. Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indie (D. III, stuk I, p. 306—312).

J. van der Hoeven. Handboek der Dierkunde (II, 839 seqq.)

H. Schlegel. Handleiding tot de Dierkunde (I, 329, seqq.); in 1857.

Dezelfde. Muséum d'Histoire naturelle des Pays-Bas; in 1867; waar onze in de „Handleiding" nog eenigzins verspreidde groep weder meer tot een gebracht, en in zijn geheel in de „Monographie der Coraces" werd opgenomen. Deel I, Monogr. 32).

Dezelfde. Observations zoölogiques, opgenomen in het „Tijdschrift voor Dierkunde" (D. III en IV), 1866—1873.

H. v. Rosenberg. Bijdrage tot de Ornithologie van Nieuw-Guinea. Deel XXV, 222 seqq., 1862.

Dezelfde. De Ornithologische fauna van de Aroe-eilanden, in zijne: „Reis naar de ZuidOoster-eilanden; in 1865 (waarin p. 35 seqq. het een en ander omtrent de „Paradijsvogels".)

Dezelfde. De Vogel-fauna van Nieuw-Guinea; in zijne „Reistochten naar de Geelvinkbaai," (daarin, omtrent de „Paradijsvogels", p. 115 seqq.).

Dezelfde. Der Malayische Archipel; daarin „die Säugethiere und Vögel von Neu-Guinea" (p. 548 seqq.; eene opsomming zonder omschrijving.)

P. J. Veth's Insulinde. De reeds besproken vertaling van A. R. Wallace's Malay Archipelago; en daarin voornamelijk: de Aroe-eilanden, Nieuw-Guinea, de Paradijsvogels, enz. (D. II, p. 218—480).

In de „Aanteekeningen" moest intusschen toch nog meermalen ook daarheen verwezen worden.

Uit de uitvoerige en prachtige geillustreerde werken van Gould, Gray, Elliot enz. werd gemakshalve ook in de „Lijst" telkenmale de plaats aangehaald waar de aangeduide *soort* behandeld werd.

In het bijzonder wordt hier nog de aandacht gevestigd op de „Annali dei Museo Civico di Storia Naturali di Genova”, voor ons onderwerp, en in het algemeen voor de natuur-historische kennis van onzen Archipel, verreweg het belangrijkste en meest uitvoerige werk van den laatsten tijd, ten onzent echter weinig bekend. In 1870 op touw gezet door den hoogbegaafden Giacomo graaf Doria [1], met medehulp van tal van nog jonge, krachtige, reeds vroeg tot goeden naam gekomen medewerkers, geraakten de „Annali” in 1881 reeds tot hun 17de deel, alle deelen even lijvig, belangrijk van inhoud, keurig uitgevoerd en geillustreerd [2]. De ruime en voor ons onderwerp zoo hoogst belangrijke natuurhistorische uitkomsten der reizen van Prof. Odoardo Beccari, Luigi Maria d'Albertis, die van Enrico d'Albertis, Tomasinelli enz., de verzamelingen en rijke toezendingen van onzen landgenoot A. A. Bruyn [3] te Ternate, werden daarin alle opgenomen, en grondig en degelijk behandeld.

Voor ons onderwerp, de Paradijsvogels c. s., wordt daarin voornamelijk gewezen op:

In Deel VII:

O. Beccari. Ornithologische brieven en aanteekeningen op zijne eerste reis naar en in Nieuw-Guinea, (p. 704—720).

T. Salvadori. De vogels van Halmaheira, Nieuw-Guinea enz. (p. 749—796). Beschrijving van 158 vogelsoorten uit de Molukken en Nieuw-Guinea, vertegenwoordigd door 454 exemplaren; onderdeel van een geschenk van den heer A. A. Bruyn te Ternate aan het Museum van Genua.

T. Salvadori en L. M. d'Albertis. Vogels van de Fly-rivier en Z. en ZO. kust van Nieuw-Guinea (p. 797—839).

T. Salvadori. Vijf nieuwe vogelsoorten op Nieuw-Guinea

---

[1] Die zelf de onkosten van de uitgave draagt, even als hij dat vroeger grootendeels ook reeds deed van het door hem opgerichte Natuurhistorische Museum te Genua, waarvan de „Annali” het orgaan zijn.

[2] D. VII bevat o. a. 1038 bladzijden groot 8vo en 21 platen.

[3] Schoonzoon van den algemeen bekenden Jhr D. van Renesse van Duyvenbode te Ternate, bestuurde hij diens groothandel met Nieuw-Guinea c. a. en zette dien ook later voort, en geeft steeds aan elk zijner schepen geschikte jagers en preparateurs mede. Zijn streven werd met ruime uitkomsten beloond, en bracht hem in betrekking tot het Museum van Genua Hij ontging daardoor de ontmoediging en teleurstellingen, die eene andere richting aan zijne toezendingen gegeven hem denkelijk niet gespaard zoude hebben.

en de omliggende eilanden verzameld, deels door Dr. O. Beccari, deels door jagers van den heer A. A. Bruyn (p. 896—976) [1].

In Deel VIII:

T. Salvadori. Omschrijving der verzameling van O. Beccari en A. A. Bruyn, tijdens den tocht van de „Soerabaya" naar Nieuw-Guinea; minbeteekenend en daaronder slechts 10 paradijsvogels, behoorende tot 7 soorten.

In Deel IX:

T. Salvadori. Vogels door d'Albertis van Yule E. en omstreken verkregen. (p. 7—49).

Dezelfde. Afdeeling I van zijnen „Prodromus Ornithologiae Papuasiae et Moluccarum." Die afdeeling behandelt de 31 destijds, in 1877, uit Nieuw-Guinea en de Molukken bekende soorten van Paradijsvogels en aanverwanten (p. 188—193).

O. Beccari. De keurige beschrijving van den „Speeltuin en hut van den Ambliornis inornatus" (p. 382—400), waarvan ik, aan het eind der „Aanteekeningen", een kort uittreksel gaf.

In Deel X:

L. M. d'Albertis. Aanteekeningen omtrent de vogelsoorten verzameld tijdens het onderzoek van de Fly-rivier (p. 5—20).

T. Salvadori. Het nog onbeschreven gebleven eerste gedeelte van de verzameling vogels van L. M. d'Albertis in Nieuw-Guinea, in 1872 (p. 111—167).

In Deel XIV:

L. M. d'Albertis en T. Salvadori. De vogels door L. M.

---

[1] En verdient verder in dit Deel (VII, p. 682 seqq.) alle aandacht de omschrijving van de Harpyopsis Novae Guineae, Salvad.; een voor de wetenschap nog geheel nieuw geslacht en soort, nog het naast verwant aan den eveneens alleen staanden, Thrasaëtus harpyia, 48/142, van N. en NO. Zuid-Amerika, waarvan Schlegel, (Dierk. I, p. 160) getuigt „dat hij den sterksten arend in grootte evenaart, en alle overige roofvogels in kracht overtreft." De nieuw ontdekte doet voor zijnen stamgenoot weinig onder.

D'Albertis schoot daarvan één exemplaar bij Andai, aan den voet van het Arfak-gebergte (N. Nieuw-Guinea), een ander nabij Yule E. aan de Z. kust, zoodat de vogel blijkbaar over de geheele uitgestrektheid van het eiland voorkomt, en zijn gebied dáár aanvangt waar dat van den eveneens van het grondtype afwijkenden Arendhavik der Molukken, den Spizaëtus Gurneyi, den krachtigsten van alle onze Indische roofvogels, eindigt.

Dr. A. B. Meyer, die den vogel eveneens te Andai verkreeg, beschreef hem en beeldde hem af in zijne „Mittheilungen aus dem K. Zoölog. Museum zu Dresden" *I p.* 355 en pl. 29. Ook Londen bezit thans een exemplaar.

d'Albertis verzameld op zijnen tweeden en derden onderzoekingstocht op de Fly-rivier, in 1870 en 1877 (p. 21—147).

Dit deel is ook merkwaardig door de behandeling (p. 169—253) van den ruimen ornithologischen oogst door Prof. Odoardo Beccari in de binnenlanden van Sumatra verkregen, tijdens zijne onderzoekingstochten, in Juni tot September 1878, in die gewesten, waarop hij, op botanisch gebied, den reusachtigen Amorphophallus [1] veroverde, die toen zooveel opgang maakte.

Hoewel botanie het hoofddoel van de reis was, bestond de tijdens die reis bijeengebrachte ornithologische verzameling toch nog uit 506 exemplaren, 179 soorten vertegenwoordigende, waarvan 24 geheel nieuw.

Het boven aangehaalde is een klein onderdeel slechts van den in alle onderdeelen uitnemend bewerkten schat dien die „Jaarboeken" ons aanbieden [2], doch alles te zamen eene aanzienlijke bijdrage voor ons onderwerp; en grooter dan wij ze, de Engelsche bijna ongenaakbare [3], kostbare prachtwerken uitgezonderd, ergens elders aantreffen; althans voor dát alles wat onze in de laatste jaren zoo snel toegenomen kennis van de groep betreft.

Dat ik het groote arbeidsvermogen, de wetenschappelijke ontwikkeling, den streng kritischen zin van Graaf Doria en van zijnen wetenschappelijken staf, een type ook in andere opzichten van het geheel herboren en verjongd Italie, niet minder dan de ruime verkregen uitkomsten, en de geschikte en keurige wijze waarop die worden medegedeeld, oprecht en zonder eenig voorbehoud waardeerende, die erkenning met zonderling gemengde gevoelens deed, zal ieder begrijpen die daarbij indachtig is dat het voornamelijk onze bezittingen waren binnen wier gebied zooveel schoons verkregen werd, de studie der natuur zulk een vooruitgang toonde, en die dan het aandeel nagaat dat Nederland zelf daaraan had [4].

---

[1] Amorphallus (aanvankelijk Conophallus) titanum. Beccari.

[2] Ik gaf bij de vrij veelvuldige verwijzingen naar de „Annali" den wel wat langen titel terug door „Ann. Mus. Genova."

[3] Toen ik in 1878 aanleiding had om Elliot's „Monography of the Paradise-birds", verschenen in 1873, te raadplegen, zocht ik dat werk te vergeefs in 's Hage, Leiden, Amsterdam, en vond het eindelijk, oogenschijnlijk het eenige exemplaar in Nederland, in de bibliotheek van Teylers genootschap te Haarlem.

[4] Nopens het Genueesch Museum zelf zij hier nog vermeld dat het gezamentlijk aantal exemplaren Paradijsvogels (alle soorten in reeksen ontwikkeld), die ik er, tijdens mijn bezoek in September jl. (1881) aan dat Museum, aantrof, ongeveer 2600 stuks bedroeg.

En ook van elders, weldra allicht, kan dergelijke ondervinding ons nogmaals treffen. Hofrath Dr. Adolf Bernard Meyer, de tegenwoordige Directeur van het Kon. Zoölog. Museum te Dresden, bezocht en bestudeerde Nieuw-Guinea langdurig en meermalen, en kon, streng wetenschappelijk gevormd, met scherpen blik steeds alles plaatselijk en dadelijk onderzoekende, eenen wetenschappelijken oogst verzamelen dien hij geheel aan eigen wilskracht en middelen te danken had, en die mij door omvang en rijkdom, ook wat ons onderwerp betreft, deed versteld staan. In 1874 in Europa teruggekeerd, kort daarop met het bestuur van het geheel te herscheppen Dresdener Natuurhistorisch Museum belast, terwijl zijn overige tijd aan vele eischen op ander wetenschappelijk gebied [1] moest dienstbaar gemaakt worden, kon hij aan reeds lang voorgenomen ornithologische werken, gedeeltelijk reeds gereed, de laatste hand nog niet leggen.

Tot nu toe gaf hij, wat de Paradijsvogels aangaat, in meer blijvenden ruimen vorm en geillustreerd alleen mijn Diphyllodes Gulielmi III, in de: "Mittheilungen aus dem Kön. Zoologischen Museum zu Dresden (Band I, p. 1—25), in de "Aanteekeningen" aangehaald, doch heeft hij, kenner bij uitnemendheid van de groep der Paradijsvogels, door hem ook in de natuur gadegeslagen, alle elementen gereed voor eene ruimere monographie van die geheele groep.

R. Bowdler Sharpe gaf in zijnen "Catalogue of the birds of the British Museum" (D. III, bldz. 153 volg.) een Overzicht van de Familie der Paradiseidae, waarin hij alle de in mijn schema aangegeven geslachten opnam en omschreef, uitgezonderd de Onderfamilie der Ptilonorhynchinae, welke bij hem de 5de (laatste?) vormde van de Familie der Timaliidae (D. VI, bldz. 380 volg.).

Eene ontleding van de overige werken die tot ons onderwerp in verband staan zoude ons te verre leiden. Linnaeus, Edwards, Boddaert, Buffon, Temminck, Lesson, Levaillant, Bonaparte, enz. schilderden ons allen een volgend ontwikkelingstijdperk van onze kennis van die groep. Reeds daardoor zijn zij, daargelaten nog de ontleding van menige wetenswaardige bijzonderheid, voor ons van belang, en nauwelijks ver-

---

[1] O. a. omvangrijke studien op anthropologisch en ethnographisch gebied, waarvan binnenkort een overzicht zal medegedeeld worden.

ouderd te noemen, al bereiken zij het tegenwoordige standpunt van onze wetenschap niet meer. Af en aan bestond aanleiding om naar dezen en genen onder hen over te wijzen.

De kostbare Engelsche prachtwerken van Gould, Gray enz. zijn bij ons te lande slechts door enkele exemplaren vertegenwoordigd, en behandelen ons onderwerp slechts fragmentarisch. De boekerij van Natura Artis Magistra bezit ze allen, uitgezonderd juist Elliot's werk, dat uitsluitend over de Paradijsvogels handelt; prachtig uitgevoerd, vooral ook wat de platen betreft, doch waarvan wellicht de zuiver wetenschappelijke waarde een weinig in strijd is met den hoogen prijs.

Het is niet alleen de thans behandelde groep die tot de voor ons weinig bemoedigende beschouwingen noopt, boven uiteengezet. Doorloopen wij de geheele ornithologie, den geheelen complex van natuur-historische studien, en zelfs de wel daar buiten gelegen doch verwantte wetenschappen: anthropologie, ethnologie, aardrijkskunde, enz. van onze Overzeesche Bezittingen en hunne naaste omgeving, dan komen wij tot dezelfde uitkomsten. Wij zijn niet onvruchtbaar, de Sumatra-expeditie, de Willem Barendsz tochten, meer andere werken nog, kunnen het getuigen; doch wij zijn ook weder verre van zoo vruchtbaar als kon en mocht verlangd worden, waar een zoo ruim — en eigen — gebied en de gelegenheid tot zoo belangrijke en veelzijdige studien voor ons openliggen, waar, zelfs na al hetgeen het buitenland daar in korten tijd zich verwierf, ook nu nog eene ruime oogst kan tegemoet gezien worden. Wij bezitten goede werkers, doch niet talrijk en, vruchteloos uitziende naar den moreelen en feitelijken steun van meer algemeene belangstelling, daardoor op eigen krachten en veelal niet groote eigen hulpmiddelen teruggewezen. Met weinig of geen opgewektheid tot onderzoek en verzamelen van gegevens, met uitgevers volkomen in staat om het beste werk te leveren dat maar verlangd kan worden, doch — en teregt — terugdeinzende voor de hooge onkosten van werken die toch geen afnemers vinden, kunnen wij die in de naaste toekomst nog niet tegemoet zien.

Genoeg. Reeds vroeger zeide ik eenmaal: Wij hebben veel te doen, vooral veel in te halen; wij kunnen dat indien wij willen. Ik herhaal het hier. Moge dat besef ons doordringen, en de toekomst ons daarvan de vruchten schenken.

DE PARADIJS-VOGELS EN HUNNE AANVERWANTEN.

Ordo II, PASSERES; Tribus IV, CONIROSTRES;
Fam. II, **PARADISEIDAE**; Subfam. I, **Paradiseinae**;

Genus **1548**, PARADISEA;

Subgen. *a*. Paradisea.

1. — Paradisea apoda L. (**1548**/6247).

Van de Aroe-eilanden en de ZW.kust van Nieuw-Guinea. Deze laatste opgave in volkomen tegenspraak met het in Nederland voorheerschende gevoelen, waar van der Hoeven, Schlegel enz. den vogel uitsluitend tot de Aroe-eilanden beperken, niettegenstaande Valentijn's duidelijke mededeelingen, dubbel de aandacht waardig door zijnen zoo vertrouwbaren zegsman; en die, thans, aangevuld door de ontdekkingen van d'Albertis langs de Fly-rivier in Z. Nieuw-Guinea, geen twijfel omtrent hunne juistheid meer toelaten, althans wat hun voorkomen ook op Nieuw-Guinea betreft.

G. R. Gray, Nieuw-Guinea als woonplaats van den vogel aangevende, grondde zich op de mededeelingen van Forrest; Wallace erkende voor hen de mogelijkheid van die streek van herkomst (Insulinde II, 429), von Rosenberg spreekt het stellig tegen in zijne Reis naar de Zuid-Ooster-eilanden (blz. 45); en verwerpt ook Gray's Parad. Wallaciana, dien Gray zelf trouwens ook later, in zijne „Hand-list", tot de apoda terugbracht.

Of nu van der Hoeven (Dierk. II, 742), Schlegel (Dierk. I, 331 en „Muséum" I, Coraces, 80), en von Rosenberg, in die beperking gelijk hebben is minst genomen zeer twijfelachtig. Ik voer daartegen het volgende aan. Reeds Valentyn (III, 1e st., p. 308) vermeldt Nieuw-Guinea als eigenlijk, en zelfs eenig vaderland van den Grooten Paradijsvogel, de Parad. apoda, van waar hij jaarlijks als trekvogel naar de Aroe-eilanden komt overvliegen in koppels van 30 à 40 stuks bij elkander, even

als spreeuwen, en waarheen hij ook telken jare terugkeert. Dat gaan en komen regelt zich naar de jaargetijden; met den Westmoesson komt de vogel, die door den omvang van zijnen vederendosch genoodzaakt is steeds tegen den wind in te vliegen, van den vasten wal naar de eilanden over, en keert met het doorkomen van den Oost-moesson of Passaat daarheen terug, waar hij niet Noordelijker dan tot 4° ZB. voorkomt. Dit bericht steunt niet alleen op de mededeelingen van de Aroeëzen, maar, zegt Valentyn: „ook onze schepen, omtrent Nieuw-„Guinea zeilende, hebben die vogels, bij mooi- en handzaam „weder, wel bij geheele troepen in de lucht, tusschen Aroe en „dat land (namelijk Nieuw-Guinea) zien vliegen, — daar eene „zee van omtrent 18 à 20 mijlen (ten regte 22½ mijl) tusschen „beide is; welk vak zij in korten tijd konden overzetten."

Daarbij komt nu de ontdekking door L. M. d'Albertis, in 1877, van talrijke Paradijsvogels langs den deels reeds binnen ons gebied gelegen bovenloop van de Fly-rivier — uitmondende ter Z.kust nabij Torresstraat — waarvan hij een aantal exemplaren in allerlei ontwikkelingstoestanden verkreeg (Juni tot Augustus), die bij onderzoek bleken zóó groote overeenkomst te bezitten met Parad. apoda, dat Salvadori die ze ontving, en bepaalde, ze er geheel toe bracht, alleen op grond van standvastige verschillen, voornamelijk de kleinere gestalte en eenige min beduidende afwijkingen, er eene afzonderlijke varieteit voor aannemende, de Parad. apoda, var. Novae Guineae, die hij omschreef in de „Annali dei Musei Civico di storia naturale di Genova," van 1879 (XIV, 96), en die wij hieronder nader zullen behandelen.

Doch ter zake. De groote Paradijsvogel is de type van de geheele groep, en die lang vóór alle de anderen ons bekend, en in den handel was gebracht. Reeds tijdens de komst van de Nederlanders in den Indischen Archipel was dat het geval. Linschoten vermeldt, in 1585, den vogel als bij de Portugeezen — reeds eene eeuw voor de Nederlanders in geregeld verkeer met den Indischen Archipel, en zich daar rondbewegende — bekend, door hen benoemd; omschreven als uit de Molukken herkomstig. Pigafetta bevestigt dat.

Doch toen reeds was zijn Latijnsche naam Avis Paradisca. De Portugeezen noemden hem „Ave" of „Passaro do Paraiso" of „de Sol"; de Italianen „Manucodia". De herkomst van dien laatsten naam was zeer eigenaardig. De Aroe-eilanders en

ook nu nog de bewoners van Nieuw-Guinea, en de Papoea's in het algemeen, waren gewend de vogels te vangen, en de huiden te bereiden; op zoodanige wijze echter dat het fraaie gevederte het meest en best voor den dag kwam. Daartoe werd de geheele bout uit den vogel genomen, de huid alleen bewaard, de kop naar binnen gedrukt om den schoonen metaalglans van achterhoofd- en halsvederen, naar zij meenden, beter te doen uitkomen, de buitenste leden van de vleugels meestal, de pooten steeds geheel, weggesneden. Het langdurig indrogen boven vuur, maakte het terugvinden van de sporen van die schending, te midden van de huidrimpels der saâmgetrokken huid, ondoenlijk. Men kreeg dus prachtig mooie vogelhuiden te zien, doch met korte stompjes van vleugels en in het geheel geen pooten.

Dat was zoo eenmaal aangenomen, en eene gewoonte geworden bij den inlandschen handel, bij wien die huiden, reeds vóór de komst van de Europeanen in den Archipel, zeer gezocht waren, als algemeen gewild versieringsmiddel bij de inlandsche staatsiekleeding; vooral in het O.gedeelte van den Archipel, waar dat ook nu nog het geval is. De Javanen, wier handelaren toen veel meer dat O. gedeelte bezochten dan thans, nu de grootste levendigheid van den handel zich naar het middengedeelte van den Archipel tot aan Mangkasar, en tot het Westelijk gedeelte, heeft verplaatst, wisten in het algemeen alleen dat de vogel van ver om de Oost gelegen eilanden kwam, en konden zich geene voorstelling vormen hoe dergelijke vogels, met slechts stompjes van vleugels, en in het geheel geen pooten, konden bestaan. En hunne handelaren wachtten zich wel om aan het geheimzinnige afbreuk te doen dat de vogels zoo in waarde deed blijven; wisten zelven wellicht niet eenmaal goed hoe dat in elkander zat.

De uit de Molukken medegebrachte overlevering dat de vogels, eenmaal uitgebroeid, en zonder pooten geboren, daardoor niet in staat om ooit te gaan rusten of zitten — evenals vroeger in Frankrijk de Gierzwaluwen, ook bestemd om tot aan hunnen dood vliegende te blijven — steeds dadelijk hunnen vlucht naar de zon namen, van waar zij dan, na van dezen den gloed van hunnen vederenpracht [1] ontvangen te heb-

[1] Volgens Valentijn (III, st. 1, p. 311) schrijven de Papoea's de schoone kleuren van den Parad. minor of Papuana toe aan de hebbelijkheid van den vogel om zich in de vruchten van den Tjempedak (Artocarpus polyphema) in te booren, die inwendig ledig te eten, en zoodoende zich tevens in het sap van de

ben — van daar hun Portugeesche naam „Passaro en Ave de Sol” — naar de aarde terugkwamen, om dáár dood te vallen, ten gerieve van de handelaars die ze dan lieten oprapen; die overlevering vond ook op Java ingang, en deed den vogel „Manoek dêwa” en „Manoek dêwata” [1] noemen, dus de „God-, of goddelijke, of bovennatuurlijke vogel.” Eindelijk bracht hij het zelfs zóóver dat hij de vogel werd waarin Joedisṭirå zich eenmaal zoude veranderd hebben.

„Dat „Manoek-dêwa” en „Manoek-dêwata” werd nu voor onze eerste Europeesche reizigers „Manucodia” en „Manucodiata” (u = oe), en zoodoende ontstond het geslacht Manucodia; of, aanvankelijk, Manucodiata, dat eigenlijk beter was maar allengs meer in onbruik kwam. En heeft dat woord zich tot op onzen tijd weten te handhaven, hoewel de overlevering zelve gedeeltelijk verdween, met de vroegere javaansche Molukkenhandelaars, die haar hadden overgebracht. Ook in de Molukken zelven hoort men er weinig meer van.

Doch, hoewel bewaard gebleven, heeft die naam zich een weinig verplaatst, daar het geslacht dat dien deed ontstaan, en ook aanvankelijk droeg, overgebracht werd naar de naast verwante Familie II, die der Paradiseidae, van dezelfde Ordo en Tribus; waarna een ander geslacht, vroeger minder in tel, den naam overnam. [2]

Min of meer had onze vogel zijnen grooten en wijd en zijd verspreidden roem ook te danken gehad aan het grootere gemak waarmede de handel hem kon machtig worden dan bij andere soorten het geval was, wellicht nog schooner en sierlijker doch uit streken herkomstig waar het gezag minder goed bevestigd was van de inlandsche vorsten, die al vroeg de gevangen vogels tot een

---

vrucht te baden, om daarna aan den anderen kant weder te voorschijn te komen; en vinden zij dan ook meermalen dusdanige geheel uitgeboorde vruchten.

[1] Dêwå (ꦢꦺꦮ), eene bovennatuurlijke macht, eene goddelijke, eene godheid, godin, enz.; overdrachtelijk ook, een engel.

Dêwåtå (ꦢꦺꦮꦠ, ook wel ꦢꦮꦠ) een godlijk wezen, een god, eene godheid, ook, meerv., de goden.

[2] In de ornithologie, volgens de indeeling door G. R. Gray, vinden wij: (Orde II Passeres; Tribus IV Conirostres; Fam. III Sturnidae) de Onderfamilie I der Manucodiinae, waartoe o. a. de Astrapia nigra of gularis (1554/6255), de Paradijs-ekster, behoort, wellicht de schoonste van de geheele toch reeds zoo schoone groep; en daarin verder het geslacht Manucodia (1556/—) met twee ondergeslachten: *a.* Manucodia, met vier soorten, en *b.* Lycocorax, met drie soorten.

soort van monopolie van uitsluitend aan hen tegen geringe betaling af te staan, of als schatting op te brengen regaal hadden weten te maken; zoo als nu nog gedeeltelijk, bijv. met Tidore, het geval is.

Naarmate de handelsgemeenschap gemakkelijker en veelvuldiger, de handel zelf levendiger en ruimer werd, kwamen ook de schatten van die andere streken meer in het algemeen verkeer, en moest onze Aroeesche vroeger geheel poot- en vleugellooze „Godenvogel”, doch die toen af en aan nog in het bezit van die zoo hoog noodige ledematen begon voor den dag te komen, zijne eerste en hoogste plaats gedeeltelijk afstaan aan zijne fraaiere stamgenooten van Misoewal, Waigeoe, Batanta, Salawati, Nieuw-Guinea enz., die veel langer, sommigen zelfs tot op den huidigen dag, in het genot van hunne geheimzinnige verminking bleven.

Valentyn die de herkomst van de legende omtrent het Goden- en Zonne-vogelschap Noordelijker stelt, namelijk bij de Papoea's, en van daar naar de Molukken, en zoo bij de Portugeezen terecht gekomen, geeft, meer prozaisch, als reden van de verminking op: het algemeen verlangen van de inlandsche afnemers om de huiden te ontvangen in dien vorm die het meeste gemak opleverde bij de toepassing als versiering [1].

Misoewal (Misole) had, voor de ten zijnent voorkomende

---

[1] Dat die redenecering toen nog weinig ingang vond, is niet te verwonderen; zij sloeg het wondervolle waaraan de vogel zijnen naam gedeeltelijk te danken had, te krachtig ter neder. Mundus vult decipi. Een geleerd betoog was toen pas verschenen (in „Museum Wormianum, p. 294) om aan te toonen dat de vogels werkelijk geen pooten hadden, steeds vlogen, en mochten zij al een enkele maal tot rusten geneigd zijn, dat dan deden door de dunne sprieten die zij als verlengde staartvederen bezitten, als strikken om boomtakken te slaan, en daaraan te blijven hangen! Volgens dat betoog geschiedde alles wat de vogel deed steeds vliegende, zelfs de paring, het eieren leggen en broeien. Het mannetje bezat namelijk eene kom- of nestvormige uitholling op den rug, waarin het wijfje de eieren legde, en dan gezellig ging zitten broeien. Aldrovandus had reeds vroeger uitgemaakt dat de vogel in het geheel geen ingewanden bezat, slechts een klomp vet dat hij van den beginne af aan mêekreeg als leeftocht onder weg. En dergelijke meer. Ik heb dan ook, uitgenomen Valentijn, de toenmalige en vroegere schrijvers: Aldrovandus, Seba (deze laatste echter iets beter), Clusius, Helbigius, Aosta, e tutti quanti, maar laten rusten. Men sla ze echter in een verloren oogenblik eens na, al ware het slechts om eens te zien hoeveel nog te doorloopen viel om tot ons tegenwoordig standpunt te geraken. En men sla dan te gelijkertijd eens op het welgelukte portret van eene „*Zeemermin*”, in Valentijn. D. III, 1e st. p. 300 seqq., met beschrijving.

soorten [1], nooit medegedaan aan de elders gebruikelijke verminking door wegsnijden van onderdeelen, en zich daar later wel bij bevonden door de meerdere waarde voor de Europeesche markt van de van dáár verkregen huiden. Dit raakte ook op de Aroe-eilanden allengs bekend, en heeft het oude gebruik daar nu grootendeels opgehouden. Voor versiering bij inlandsche staatsiekleeding enz. hebben de huiden eenige verspreiding in den Archipel zelven (O. gedeelte), doch gaan overigens, deels over Banda en Amboina naar China, doch voor het grootste gedeelte naar Mangkasar, en van dáár over Singapoera naar Europa, zoodat over het bedrag van den uitvoer, die hoewel minder dan vroeger toch nog altoos aanzienlijk is, niets zekers kan medegedeeld worden.

De inlandsche markt voor den grooten „Paradijsvogel" is te Dobo of Dobbo op de Aroe-eilanden, [2] en worden dáár de huiden grootendeels verkregen door ruilhandel. De Aroeesche naam „Fanéam" en „Fanaäm" van den vogel gaat niet buiten Dobo; op Mangkasar heet de huid „Boeroeng mati" (doode vogel) even als die van verscheidene andere soorten.

De prijzen zijn uiteenloopende, zoowel te Dobo, naar welks markt de meer binnenlands gelegen plaatsen (bijv. Wanoembai, dat nog al afzet heeft) zich regelen, en waar huiden voor *f* 1 en minder kunnen worden verkregen, als te Mangkasar, waar goede exemplaren mij *f* 7 kostten. Doch, hooger of lager, geheel of gedeeltelijk komt die prijs steeds ten goede van de Aroeezen, deels door hunne geschikte wijze van bereiding der huiden, deels ook om hunnen omgang, gemakkelijker dan op vele andere plaatsen; althans in den tijd van den handel. Hunne drinkgelagen en dolle vlagen komen eerst later als gevolgen van den arak en genever waarin zich voor hen een groot gedeelte van hunnen buit oplost Geregeld uitgeruste tochten met eigen jagers en preparateurs, elders en voor de andere soorten veelvuldig, worden naar de Aroe-eilanden slechts bij uitzondering uitgezonden.

---

[1] Paradisea minor (**1548**/6248).
id. (Diphyllodes) speciosa (**1550**/6251),
id. (Cicinnurus) regius (**1551**/6252), en
Astrapia nigra (**1554**/6255).

[2] O. a. beschreven door von Rosenberg in „Zuid ooster-eilanden (blz. 8 seqq.) C. Bosscher in „Tijdschr. voor Ind. taal- land- en volkenkunde (II, 337—387), van Eijbergen in id. (XIV en XV), v. d. Crab, „Moluksche eilanden" (blz. 77—96), en Wallace (II, 318—331 van de Nederlandsche bewerking door Prof. Veth).

2. — Paradisea apoda, var. Novae Guineae; Salvad. **(1548/—)**.

Zooals reeds bij Parad. apoda werd aangeteekend, trof de Italiaansche reiziger en natuuronderzoeker L. M. d'Albertis, tijdens zijne onderzoekingstochten, in 1876 en 1877, aan de Fly-rivier, in zee uitwaterende ter Z.kust van Nieuw-Guinea nabij Torresstraat [1], langs het middengedeelte van die rivier talrijke exemplaren aan van eene soort van Paradijsvogels, waarvan hij een 41tal in allerlei tijdperken van ontwikkeling en overgang, zond aan het Natuurhistorisch Museum te Genua. Zij werden dáár nauwkeurig onderzocht en vergeleken, en bleken, behoudens eene standvastig kleinere gestalte, en onbeduidende afwijkingen, wellicht toe te schrijven aan plaatselijke invloeden, geheel identiek te zijn aan de Parad. apoda, den grooten Paradijsvogel van de Aroe-eilanden. Salvadori plaatste ze dan ook daarbij, onderscheidde ze als eene varieteit, en maakte er van Parad. apoda, var. Novae Guineae; nu in enkele berichten geworden tot Paradisea Novae Guineae. Hij omschreef ze in de „Ann. Mus. Genova, 1879 (XIV, p. 96).

De vogel ontbreekt langs den benedenloop van de Fly-rivier, aanvangende op 142° OL. en blijft dáár alleen over de Parad. Raggiana, met wien hij, hoogerop, binnen de grenzen van beider gemeenschappelijk gebied, volgens d'Albertis eigen waarnemingen, stellig en herhaaldelijk paart [2]. Een opmerkelijk feit, bij enkele andere vogels trouwens ook nog waargenomen [3] Gelukkig dat, bij de onvruchtbaarheid van

---

[1] Deze tochten werden o. a. beschreven in Petermann's Geogr. Mittheil. van 1878 (p. 423, kt. 23).

[2] D'Albertis zond aan het Museum te Genua een twintigtal exemplaren, ♂ en ♀, meer of minder ontwikkeld, en in allerlei kleed, allen, ook bij nader nauwkeurig onderzoek door Salvadori, onloochenbare voortbrengselen van dergelijke paring. In de „Asm. Mus. Genova", (XIV, p. 102 seqq.) worden zij omstandig omschreven.

[3] O. a. tusschen den Auerhahn, Tetrao urogallus (**2446**/9819) en het Korhoen, Tetrao (Lyrurus) tetrix (**2447**/9822). De daaruit aldus ontsproten tusschenvorm, cenige malen aangetroffen, werd nu en dan voor eene afzonderlijke soort aangezien en Rackelhahn genoemd, en plaatst G. R. Gray hem zelfs als zoodanig, vragenderwijze, in zijne „Hand-list", Tetrao? hybridus (**2246**/9821). Dr. A. B. Meyer kon een exemplaar waarnemen en beschreef het in „Mitth. Ornith. Ver. in Wien"; Sept. 1881, p. 72; waarop, in *Aflev.* Novemb. van dat jaar, p. 91, eene nadere behandeling, en opgave

dergelijke hybriden, de standvastigheid van de soort onaantast blijft.

De meest westelijke bocht van die Fly-rivier, die van af 6° 10′ tot 7° 25′ ZB. bewesten den meridiaan van 141° OL. en dus binnen onze grenzen ligt, is, op 140° 37′ OL. en 6° 44′ ZB., slechts 112 geogr. minuten van de W.kust van Nieuw-Guinea, aan den N.ingang van de Marianne-straat verwijderd, een afstand als van Groningen tot Venlo. De Alice-rivier, een NW. zijtak van de Fly-rivier, ligt geheel binnen ons gebied. Mocht zelfs eene doorsnede bestaan van Nieuw-Guinea's tot nu toe als zamenhangend geheel beschouwden bodem, dan valt die even beO. den meridiaan van —, en geheel beN. de Aroe-eilanden, en dus ver W.waarts buiten den complex van de door ons aangeduidde streken; en staat dus niets in den weg aan de ruimere verspreiding van den vogel door het ons nog geheel onbekende binnenland, en dus ook beW. de Fly-rivier tot aan die al dan niet bestaande scheiding.

Deze laatste, of de landengte die Z.waarts de Geelvink-baai bepaalt, zoude dus de W.grens kunnen zijn van het gebied van de Nieuw-Guinea-varieteit, of eerder van den Grooten Paradijsvogel (Parad. apoda), want eigenlijk zijn beide identiek. Even beW. die landengte, namelijk rond de Lobo- of Triton-baai, nam S. Muller, in 1828, den Kleinen Paradijsvogel (Parad. minor; **1548**/6243) waar, en verkreeg daarvan een aantal exemplaren. L. M. d'Albertis deed ons het begin van den beneden-loop van de Fly-rivier als zijne O.grens [1], en tevens als gemeenschappelijk gebied met de andere naast verwante soort, de Parad. Raggiana, kennen, die van daar verder O.waarts langs de geheele Z.kust aanwezig is.

Wij hebben dus een vrij goed afgerond gebied voor onzen

---

van nog al uitgebreide litteratuur omtrent vroegere waarnemingen volgde.

Dergelijke hybridatie komt ook voor onder de Indische Coraces; en zullen velen onzer wel meermalen de hybriden (Bekisar) ontmoet, wellicht bezeten en genuttigd, hebben tusschen den Bekiko of Kasintoe, Gallus ferrugineus (**2388**/9614), of zijnen afstammeling, ons gewone hoen, en den Ajam alas, Gall. (Creagrius) varius (**2389**/9620); of tusschen de Bèbèk, de gewone tamme eend en de Turksche of Kaapsche eend, de Mèntok of Bèbèk Manilla (nog wel afkomstig uit Noordelijk Z.-Amerika!) de Cairina moschata; (**2766**/10682). Beide hybriden vormen in den regel mooie dieren. Ook tusschen verschillende andere eendsoorten schijnt paring veelvuldig, en werd ook elders, en o. a. in Nederland meermalen waargenomen.

[1] D'Albertis en Salvadori stellen die grens voorloopig tusschen de Hall-baai en de Fly-rivier.

Paradijsvogel, en bovendien alle gegevens voor de mogelijkheid van een natuurhistorisch verband, door Valentijn c., s. eveneens door Forrest enz. aangenomen, ook dezer dagen door buitenlanders, Gray, Gould, Wood vooropgezet, door ons ontkend, voor wie eene vergissing hierin, binnen onze eigene grenzen, erger is dan voor de anderen, en die wij toch allengs zullen moeten erkennen [1].

3. — Paradisea Raggiana (**1548**/—). Aan Luigi Maria d'Albertis, den reeds genoemden reiziger in Nieuw-Guinea, danken wij de ontdekking van deze soort, waarvan hij de eerste exemplaren vond toen hij in 1872 met de Italiaansche korvet Vettor Pisani, op reis van Amboina naar Sidney, de Z.kust van Nieuw-Guinea aandeed, en daar den vogel aantrof in de Pisani-baai [2], eene binnenbocht van de Oranjerie-baai, op 149° 56′ OL. en 10° 30′ ZB, achter Dufaure-eiland, en die hij in zijne reizen in 1876—77 op de Fly-rivier, langs den midden- en benedenloop van die rivier weder terugvond, zoodat aangenomen kan worden dat het gebied van de Parad. Raggiana zich althans vanaf beO. Torresstraat langs de Z.kust van Nieuw-Guinea uitstrekt, en zeer vermoedelijk ook nog W.waarts, langs de Z. kust of meer binnenwaarts en nog verder binnen onze grenzen, waar binnen de Alice-rivier en het middengedeelte van de Fly-rivier, waar d'Albertis meerdere exemplaren verkreeg, toch reeds vallen. D'Albertis benoemde deze soort naar zijnen vriend den Markies Francesco Raggi te Genua.

Sclater omschreef den vogel, die destijds nog al opgang maakte, in de "Proceedings of the Royal Zoological Society" (1873, p. 559). Elliot nam hem op en beeldde hem af in zijne "Monography of the Paradise birds" (1873, pl. 3), doch was in eenige onderdeelen van die afbeelding, genomen naar slechts

---

[1] Ik teeken hier echter aan dat ook Sharpe nog, in 1877, de soort tot de Aroe-eilanden beperkt.

[2] Eene levendige en lezenswaardige beschrijving van die baai, zijne omgeving, bewoners, fauna en flora, enz. wordt gevonden in de tot één bundel, onder den naam "Dall' Italia alla Nuova Guinea, all' Australia, alla Nuova Zelande e a Montevideo", bijeengebrachte en uitgegeven uittreksels uit de "Rivista" (p. 137—173 en Tav. IV), waarin wij behalve het algemeen Verslag van F. Lovero di Maria, den kommandant van de "Vettor Pisani, ook nog Mededeelingen van den luitenant t/z. 1e klasse, E. Gualtero over de "Zeden en gewoonten", en van den luit. t/z 2e kl. G. Astuto over de "Wapenen en gereedschappen enz. van de bewoners dier streken" aantreffen.

twee exemplaren, minder gelukkig, zooals aangetoond werd door graaf Thom. Salvadori, die bij zijn onderzoek gebruik kon maken van twee en twintig exemplaren, door d'Albertis aan het Museum van Genua toegezonden, waaronder twaalf uit het Epagebergte. Hij beschreef ze naauwkeurig in de "Ann. Mus. Genova" (D. VII, 829 seqq., 1875, aangevuld in D. X, 153).

Ongeveer tegelijkertijd, 1877, behandelde ook Sharpe den vogel in zijnen "Catal. of birds of the British Museum" (D. III p. 169).

Laatstleden jaar verkreeg het Museum te Leiden een exemplaar; de prachtigste bezitten echter Londen en Genua.

Het is een wonderschoone vogel. Zijne meest in het oog loopende eigenaardigheid is de helder roode kleur van de zijdelingsche vederbossen, die bij Parad. apoda en minor geel zijn

4. — Paradisea minor (**1548**/6248) van West Nieuw-Guinea, en de omliggende eilanden Jappen (Jobi)[1] enz., Salawati, Misoewal, met veel grooteren verspreidingskring dus dan de vorige soort; kleiner doch fraaier, behalve door de huiden ook door in Europa levend aangevoerde exemplaren bekend en nauwkeurig bestudeerd. Hij werd af en aan in London, Amsterdam, Berlijn en 's Hage levend aangebracht, en kan, als een geenszins teedere vogel, nog al eenigen tijd in het leven blijven. In Indie wordt hij meermalen in gevangenschap levend ontmoet, wordt spoedig tam en is niet eenmaal erg duur.

Hij is niet moeielijk te onderhouden, eet allerlei insecten (sprinkhanen, kakkerlakken) en vruchten; is o, a. zeer verlekkerd op papaja's; geen lastig of kieskeurig kostganger dus. Daarentegen is hij een beschaafd eter; geeft men hem wat, bijv. een krekel, dan neemt hij dien aan met den bek, legt hem, dien met beide pooten vasthoudende, voor zich op den tak, en bekijkt hem eenige oogenblikken, als nadenkende over de beste wijze van opmaken van den bout; daarna worden de dekschilden, pooten, alle andere weerhaken en prikkels een voor een uitgetrokken en weggeworpen, en eindelijk de bout nog verder afgewerkt en gefatsoeneerd. Eerst daarna begint de maaltijd, even zakelijk en bedaard; het is een aardig gezicht.

De inlandsche namen verschillen van streek tot streek, bijna van plaats tot plaats; op de ZW.kust van Nieuw-Guinea

[1] De exemplaren van Ansoes, Iobi, vertoonen veelvuldig eenige afwijking, en zijn ook wel grooter.

is die: „Tsjiangkar”, Noordelijker en rond de Maccluerbocht: „Woembi”, op Misoewal en in den omtrek „Sjak”, langs de N.kust verder O.waarts: „Tiaar”. Op Mangkasar is hij „Boeroeng mati”, even als de overigen. De Nederlandsche handelaar heet hem „Kleine paradijsvogel”; de Fransche „Petit émeraude” (eerst sedert de laatste helft van de vorige eeuw gebruikelijk) Op Ternate en in de Molukken in engeren zin is hij „de Paradijsvogel”; men ziet dáár zijn stamgenoot van de Aroe-eilanden hoogst zelden.

Met eene uitgestrekte landstreek als vaderland, dáár geenszins zeldzaam, wordt hij jaarlijks in groote hoeveelheden aangebracht en verhandeld, vindt plaatselijk toepassing, gaat met de Manillareesche handelsschepen naar de Filippijnen en China, of van Ambon, Ternate, Menado enz. enz. naar Mangkasar, van dáár over Singapoera naar Europa, denzelfden weg dus als de vorige, en als al de andere soorten.

Het is pas allengs dat de plaatselijke jagers tot de overtuiging geraken dat het beter is de huid ongeschonden te laten; de echte Papoea's, die van Nieuw-Guinea, leveren ze nog steeds ontdaan van pooten en vleugels; en alleen op Misoewal is men zeker van zijne zaak, en veelal ook in de havens van N. Ceram (Wahaai bijv.) waar die van Misoewal hunne waar nog al heen brengen.

Van Menado, Amboina, Banda, vooral van Ternate uit worden jaarlijks schoeners en kleinere vaartuigen uitgerust met jagers, préparateurs (dáár een geregelde tak van bestaan) enz. enz., uitsluitend om vogelhuiden, schildpad, schelpen enz. te gaan halen, in ruilhandel verkregen tegen katoen, kralen, messen, enz.; papoesche tabak wordt dan als toelading mede teruggebracht. Die tochten brengen als uitkomsten jaarlijks eene aanzienlijke hoeveelheid uitnemend goed bereidde en ongeschonden huiden in den handel tegen matige prijzen, natuurlijk aan schommelingen onderhevig, maar waardoor men voor *f* 3 al eene goede ongeschonden huid ontvangt. Ook aan den Sultan van Tidore moeten jaarlijks een zekere hoeveelheid huiden als schatting worden opgebracht, die ook gedeeltelijk in het handelsverkeer komen. Ook deze zijn goed toebereid en ongeschonden.

5. — Paradisea minor; var. albescens (**1548**/—). Uit dezelfde streken als de gewone Parad. minor.

Valentijn, die hier dubbele aandacht verdient, daar wij

weten bij welken uitstekenden waarnemer en natuurkundige hij te leer ging, vermeldt (D. III, 1ste st. bldz. 312) den „witten „Paradijsvogel", en daarvan twee soorten; de eerste, zeer zeldzaam, is wit en zwart, en blijkens beschrijving en (goede) afbeelding (fig. R, ll.) de Seleucides albus (No. 32 van dit overzigt); de tweede, bij hem „de zeldzaamste van allen", is „van fatsoen geheel gelijk de Papoeasche paradijsvogel (dus de Parad. minor), doch geheel spierwit van vederen." Te Ternate naar dergelijken vogel onderzoek doende vernam ik dat werkelijk nu en dan ook de vederendos op het lichaam van de Parad. minor niet geheel zuiver bruin was, maar min of meer gespikkeld wordt door geelachtig gekleurde vederen tusschen de overige ingegroeid, en zag ik ook eene dergelijke huid, die ik echter niet magtig kon worden, daar ze door een Amerikaanschen whaler was gekocht. De bleeke tinten waren daar min beduidend, doch vernam ik later te Menado van den resident P. v. d. Crab, dat hij vroeger eenmaal een schoonen geheel oranjegeel gekleurden Parad. minor had verkregen uit Nieuw-Guinea, dien hij naar Europa medegebracht, en aan Z. M. den Koning had aangeboden. Ik zelf zag later dergelijken vogel, doch met veel bleekere tinten, in eene verzameling die Prof. Steers van Ann Arbour University, Michigan U. S., had bijeengebracht, en die hij, door Menado komende, mij toonde. Na nauwkeurig onderzoek en vergelijken met mijne exemplaren, bleek het mij dat het een echte Parad. minor was, naar gissing in zijn zesde kleed, dus volwassen; en dat de verkleuring een eigenaardig verschijnsel van pseudo-albinisme kon geacht worden waar het pigment niet geheel ontbrak, doch was gewijzigd, en vervangen, in geringer hoeveelheid, door dat waaraan de zijdelingsche vederbossen hunnen tint te danken hebben; en dus geen zuiver albinisme, waar pigment geheel ontbreekt.

Dergelijk gewijzigd albinisme komt in andere vogelsoorten ook wel voor, en o. a., in N. Nieuw-Guinea en W.waarts tot op Halmaheira, meermalen bij Centropus goliath, (2225/8976 waarvan dan de geheele tint eenvormig licht-grijs is. [1]) Volledig albinisme met afwezigheid van pigment, zoo als hier te land nu en dan bij kraaien, spreeuwen, en o. a. een paar jaar

[1] O. a. een exemplaar, ter vergelijking gezonden aan het Museum van Dresden. Ook bij Centr. Menebcki (2225/8977) moet dit, volgens vertrouwbare berigten, eveneens voorkomen, doch zag ik daarvan geene exemplaren.

geleden in Z. Engeland bij zwaluwen, werd waargenomen, zag ik, in de omgeving van den verkleurden Parad. minor, Centropus enz. boven aangeduid, slechts bij Cracticus cassicus (**1446**/5851), en bij een Vliegenvanger, aan het Museum van Leiden gezonden.

Het exemplaar van Prof. Steers was slechts gedeeltelijk gewijzigd en algemeen bleek van tint, de uiterste uiteinden van de zachte vederen ongeveer wit. De invloed van het zonlicht op vederen is echter bekend. Eene Parad. minor die ik als proef een tijd lang aan schel daglicht blootstelde ontkleurde van af eene bleekgele tint van de dichtste massa der vederbossen tot op bijna geheel witte uiteinden. De roodbruine vederen van het lijf bleven echter onaangetast. En blijft, tegenover deze daadzaken, het door Valentijn, die hier blijkbaar dezelfde varieteit op het oog had, aangegeven "spierwit" onvoldoende opgehelderd; in zooverre althans dat het niet blijkt of hier aan een volledig albinisme moet gedacht worden, waarvan mij geene voorbeelden bekend zijn; dan wel aan een gewijzigd albinisme waarvan ik eenige voorbeelden aanhaalde, en dat genoegzaam veelvuldig schijnt voortekomen om de aanneming te wettigen van eene varieteit die ik "albescens" meende te kunnen noemen.

6. — Paradisea sanguinea (**1548**/6249), van Waigeoe, Gemien en, blijkens Bernstein's laatste reis, ook van Batanta. Op Waigeoe heet de vogel "Seboem", en wordt hij verder ook onder den beW. Nieuw-Guinea voor de Paradijsvogels in engeren zin vrij algemeenen naam van "Sjak" begrepen. Voor den handel is hij eenvoudig: "de Roode paradijsvogel", ook in andere talen.

Overigens is ook op hem alles toepasselijk wat omtrent Parad. minor werd aangeteekend. Hij komt echter in meer beperkte hoeveelheden voor en is hooger in prijs.

Een der groote middelpunten van ruilhandel waar deze en alle andere soorten uit den omtrek en van NW. Guinea steeds worden aangevoerd, en een jaarlijksche markt wordt gehouden, even als te Dobo, hoewel kleiner, is op het eilandje Saonek, aan de Z.kust van Waigeoe.

Vooral ook voor deze soort verdient, behalve Wallace, het opstel van den heer W. Marshall, destijds aan het Museum te Leiden, over "de Vervorming van de verlengde staartvederen bij de Paradijsvogels", in Tijdschr. van Neerl. Indie 1871,

(I, 428) zeer de aandacht: zij het ook dat ik de slotsom waartoe de heer M. geraakte niet in alle opzichten beaam.

De Paradijsvogels in engeren zin, die welke door het Europeesche publiek bij den eersten oogopslag als zoodanig herkend worden, en die G. R. Gray in één ondergeslacht „Paradisea" omvatte, bepalen zich tot de bovengenoemde soorten. De thans volgende, minder algemeen bekend, worden, op wetenschappelijke gronden, er ook toe gebracht.

Subgen. *b*. Schlegelia (**1549**).

7. — Paradisea Wilsoni (**1549**/6250); van Waigeoe, en zooals later bleek ook Batanta, waar Bernstein hem op zijn laatste reis verkreeg, aan de Z.kust; en na hem Beccari en Bruyn.

Tot op Bernstein was slechts één geschonden exemplaar van dezen vogel bekend, aanwezig in het Museum te Philadelphia, en beschreven door Cassin [1], die hem naar den heer Wilson noemde. De reden waarom later L. Bonaparte dien naam in „respublica" veranderde is minst genomen zonderling [2].

Bernstein vond hem in zijn vaderland, maakte er eene geheele reeks van buit, en verhief hem, daar de identiteit met Parad. Wilsoni toen nog niet vaststond, tot een afzonderlijk geslacht Schlegelia, naar Prof. Schlegel van 's Rijks Museum te Leiden genoemd.

Deze laatste beschreef den vogel, en beeldde hem af in „Tijds. voor Dierkunde" (III, bldz. 4). Ook het „Jaarboekje voor 1873" van Natura Artis Magistra geeft er eene goede afbeelding van; en werd hij verder omschreven in het „Indisch Natuurkundig Tijdschrift" (XXVII, bldz. 79).

De hoogst eigenaardige kobaltblauwe kale plekken op en langs het hoofd maken eene verwarring van den vogel met andere soorten, toch reeds moeielijk door het sterk sprekende kleed, ten eenenmale onmogelijk.

---

[1] In zijn „Journal of the Academy of Natural science of Philadelphia, pag. 133 en pl. 15.

[2] De reden namelijk dien hij in zijne „Conspectus avium" (blz. 231) er voor geeft is: dat, daar er geene paradijsachtige republiek mogelijk is, er ten minste „een republikeinsche paradijs(vogel) aanwezig zij." Woordelijk zegt hij: „Speciosissimam avem Paradiseam Respublicae nomine condecoravi; sed cum non existat Respublica paradisea, existat saltem Paradisea respublica!" En gaf bij die woordspeling als motto: „Hony soit qui mal y pense"! Het is niet de eenige uiting van den eigenaardigen humor, waaraan hij, bij zijne studien, nu en dan den vrijen teugel schonk.

Een inlandschen naam van den vogel heb ik niet kunnen machtig worden. Hij is ook nu nog zeer zeldzaam, en slechts enkele malen worden exemplaren aangevoerd.

Subgenus *c*. Diphyllodes (**1550**).

8. — Paradisea (Diphyllodes) speciosa (**1550**/6251); van NW. Nieuw-Guinea en Salawati waar hij „Sabelo”, en Misoewal waar hij „Aroeng-aroeng” heet [1].

Reeds Buffon kende hem en beeldde hem af, ook onze Boddaert (Pl. enl. 631).

De hoeveelheid huiden van dezen vogel die jaarlijks te Ternate worden aangevoerd, een onderdeel slechts van den algemeenen oogst, is meestal aanzienlijk, doch bijna altijd zijn de exemplaren geschonden. Hij is, volgens de inlanders, zeer menigvuldig en gemakkelijk te vangen, o. a. veel en dan levend met strikken, doch kon tot nu toe niet in het leven worden gehouden. Bernstein o. a. kreeg ze meermalen levend, doch bracht er geene levend over.

9. Paradisea (Diphyllodes) chrysoptera; Gould (**1550**/—). Uit Joppen (Jobi). Na verwant aan de vorige soort, waartoe v. Rosenberg, die hem het eerst waarnam, en Schlegel hem brachten (Tijds. v. Dierk. IV, 17). Later werd hij in zijne vindplaatsen door Meijer nauwkeurig nagegaan; daarna ook door Beccari; eindelijk door Gould tot eene eigene soort gemaakt, en door Elliot beschreven en afgebeeld in zijne „Monography of Paradise Birds”, 1873; (plaat 13).

Hij is zeldzamer dan de vorige, en moeielijker te vangen, wordt daardoor minder aangevoerd.

10. — Paradisea (Diphyllodes) Gulielmi III; van Musschenbroek, 1874 (**1550**/—): van Waigeoe en, volgens Beccari, van NW. Nieuw-Guinea, namelijk uit de omstreken van Has (N.kust). Verhalen van het geheel uit Alfoeren bestaande scheepsvolk van mijne prauw, tijdens een tocht, in 1873, langs de O.kust van Halmaheira, deden mij het eerst het vermoedelijke bestaan van eene nieuwe niet bekende soort, de bovengenoemde, kennen. De vogel was volgens hen hoogst zeldzaam: één exemplaar was jaren geleden door een hunner verkregen op Waigeoe

---

[1] En volgens een van de inlandsche jagers ook van Batanta

doch daarna weder verdwenen, te Saonek door ratten verslonden, en sedert niet meer gevonden. Het geluk diende mij daarop bovenmate, door mij al dadelijk mannetje en wijfje te doen verkrijgen. Latere tochten, door mij en anderen uitgezonden om meer exemplaren bijeen te brengen, bleven onvruchtbaar. In 1875 werd nog één geschonden exemplaar te Mangkasar, en van daar te Parijs aangebracht, en bevindt zich dit thans in eene partikuliere verzameling te Warschau.

Mijne exemplaren werden door Hofrath Dr. Adolf B. Meyer — die op zijne uitgestrekte wetenschappelijke reizen als natuuronderzoeker den geheelen Archipel, de Filippijnen en Nieuw-Guinea had onderzocht, daarna als Directeur van het Kon. Zoologisch Museum te Dresden was opgetreden, en geheel vertrouwd met het onderwerp — onderzocht, beschreven en afgebeeld in zijn Tijdschrift „Mittheilungen aus dem Königl. Zoolog. Museum in Dresden” (I bladz. 4, pl. 1). Zij bevinden zich thans in de verzameling van Z. M. onzen Koning, op het Loo, en zijn tot nu toe, met het boven aangeduidde te Warschau, de eenigste aanwezige of bekende exemplaren.

Ik wijs op deze laatste bijzonderheid omdat de prioriteit van mijne ontdekking mij van een paar zijden, en met name door den heer R. Bowdler Sharpe [1], werd betwist. Deze stelt namelijk dat de L o p h o r i n a (later D i p h y l l o d e s) r e s p u b l i c a, van Bonaparte, die, na in Europa bestemd te zijn, naar het Museum te Philadelphia was gegaan, en steeds als identiek was beschouwd met de S c h l e g e l i a W i l s o n i, of c a l v a, van Bernstein, geene andere zoude zijn dan mijn D i p h y l l o d e s G u l i e l m i III. En dit niettegenstaande het voorafgaande nadere getuigenis van Dr. Sclater, die, na beide vogels te hebben gezien, bepaald verklaard had dat S c h l e g e l i a W i l s o n i (of c a l v a), en L o p h o r i n a (of D i p h y l l o d e s) r e s p u b l i c a, van Bonaparte, ééne en dezelfde soort waren; niettegenstaande ook dat van G. R. Gray, die ze, o. a. in zijne „Hand-list” eveneens als ééne soort aangaf. Sharpe had de vogels, en althans het gewraakte exemplaar van Cassin te Philadelphia, niet gezien, en geeft ook de redenen van zijne stelling niet aan. Eene wederlegging is dus ondoenlijk, en zoude verder ten eenenmale in strijd zijn, met den aard en het doel van deze aanteekeningen. Bovendien acht ik den heer Sharpe te hoog, eer-

---

[1] Senior Assistant in the Zoölogical Department of the British Museum; en bewerker van den nieuwen „Catalogue of the Birds” van die instelling.

billig te zeer zijnen arbeid, om hier aan iets anders dan eene onwillekeurige vergissing te denken, hoe dan ook ontstaan: te eerder omdat hij den vogel naast, en onafhankelijk van de Schlegelia Wilsoni, onder de vogels van het Britsche Museum optelt (Catalogue of birds of the British Museum, D. III. p. 173 176); terwijl eene bepaalde onmogelijkheid zoude zijn ware zijn Rhipidornis respublica, dus de Lophorina of Diphyllodes respublica van Bonaparte, werkelijk geene andere dan mijn Diphyllodes Gulielmi III, waarvan geene dan de boven aangegeven exemplaren aanwezig zijn.

Welke vogel intusschen in het Britisch Museum, naast Schlegelia Wilsoni en onafhankelijk daarvan, als Rhipidornis respublica optreedt is mij een raadsel.

Subgenus *d*. Cicinnurus (**1551**).

11. — Paradisea (Cicinnurus) regius (**1551** 6252). In een zeer uitgebreid gebied te huis. De vogel, terecht door Wallace een „juweel” genoemd, bewoont het geheele Westelijke deel van Nieuw-Guinea, de Aroe-eilanden, Misoewal, Salawati, Batanta, en de eilanden van de Geelvink-baai, en volgens G. R. Gray ook Waigeoe [1]. Op Nieuw-Guinea's N.kust heet hij „Mamberik”, op de Aroe-eilanden „Wowi-wowi” en „Gob-gobi”, op Ternate „Boeroeng kèpèng-kèpèng”, naar de rondgebogen vlagjes aan het einde van de twee verlengde staartpennen die er als penningen (kèpèng) uitzien. Hij is het „Konings-vogeltje” van de Europeesche handelaars.

Van geen enkelen vogel worden zulke groote hoeveelheden huiden aangevoerd als van dezen; zóó zelfs dat zij veel bij de kodi, 20 stuks, worden verkocht Dergelijke kodi gaat dan meest voor *f* 22 tot *f* 34; en ziet men die massa's huiden van die zoo bij uitnemendheid liefelijke vroolijke en zachte vogelsoort niet zonder leedwezen bij de opkoopers opgestapeld liggen.

Subgen. *e*. Parotia (**1552**).

12. — Paradisea (Parotia) sexpennis (**1552**/6253); van Nieuw-Guinea, tot nu toe alleen van het Arfak-gebergte, en hoewel reeds vroeger beschreven en afgebeeld, o. a. door Boddaert, in 1783 (Pl. 38), en in de Pl. enl. 633, eerst in den laatsten tijd beter bekend geraakt. Von Rosenberg had tijdens

---

[1] Ook ik kreeg ze van daar, tijdens mijn verblijf in de Molukken; echter niet doch volgens de opgaven der jagers.

zijn reis in 1858—59, en tot in 1862, nog geene huid er van ontmoet, en ook Wallace beschrijft hem niet als door hem zelf aangetroffen. Thans is hij echter vrij algemeen en had bijv. onlangs een Londensch handelaar er een 150tal beschikbaar, tegen *f* 15 het stuk; gevolg van overvoerde markten. Toen ik te Ternate was (1873—75) waren de aanvoeren nog zeldzaam, de prijs nog ruim het driedubbele, en is de bovenaangegeven marktprijs denkelijk ook slechts tijdelijk geweest.

Subgen. *f.* Lophorina (**1553**).

13. — Paradisea (Lophorina) atra (**1553**/6254); van NW. Nieuw-Guinea, o. a. uit de binnenlanden achter Sorong en de boven-Ramoei, waar de vogel „Soffoe" heet; en verder volgens G. R. Gray uit Waigeoe, en volgens Salvadori, naar opgaven van d'Albertis, uit Oostelijk Nieuw-Guinea [1].

De vogel was reeds, hoezeer in verminkten toestand, aan Buffon bekend, en werd door hem afgebeeld (Pl. Enl. 732), en ook aan Boddaert (Pl. 38) doch is nog immer zeldzaam, hoewel ook daarvan de aanvoeren in den laatsten tijd menigvuldiger werden.

Wallace kende, in 1859, het wijfje nog niet; ik verkreeg, in 1874, daarvan, zoowel als van dat van Parotia sexpennis, met weinig moeite de noodige exemplaren.

De voorgaande soorten en ondergeslachten behoorden allen zooals wij zagen tot één groot geslacht, Paradisea, uitmakende de eerste Onderfamilie, Paradiseinae, van de Familie der Paradiseidae, de tweede der Passeres conirostres (Dik- of Kegel-snaveligen), van G. R. Gray.

De thans volgende soorten en geslachten worden door hem tot de eerstvolgende, derde, Familie, die der Sturnidae (Spreeuwachtigen) gebracht, van dezelfde Orde en Stam, en vormen daarvan de eerste Onderfamilie, die der Manucodiinae, van Cabanis in 1847.

Ordo II, PASSERES; Tribus IV, CONIROSTRES; Fam. III, **STURNIDAE**; Subfam. I, **Manucodiinae**;

Genus **1554**, ASTRAPIA;

[1] Ann. Mus. Genova. D. IX, p. 190.

Subgen. *a*, Astrapia.

14. — Astrapia nigra (**1554**/6255). Uit NW. Nieuw-Guinea, waar o. a. Beccari hem op het Arfak-gebergte vond, en, volgens G. R. Gray, ook op Misoewal. De naam van dezen laatsten geleerde, de nauwkeurigheid waarmede hij alle gegevens onderzocht en schiftte, zetten aan die opgave een groot gewigt bij; toch vermoed ik hier eene vergissing door den eenen of anderen van zijne berichtgevers begaan, en den vogel tot de boven aangegeven landstreek en wellicht verder Z.waarts langs de Geelvinkbaai beperkt. Ook de opgave van Wallace, dat hij op Jobi zoude voorkomen is aan bedenking onderhevig. Von Rosenberg plaatst hem op de eilanden dieper in de Geelvinkbaai, doch nam hem dáár evenmin in persoon waar. De mogelijkheid bestaat, maar zekerheid werd nog niet verkregen.

Hoewel sedert lang bekend — hij werd reeds door Gmelin beschreven (Syst. Nat. I, 401; in 1788), — doch onvolledig door het ontbreken van ongeschonden exemplaren, is dit ook nu nog min of meer het geval; en blijft hij zeldzaam. Ten tijde van Lesson was een verminkt exemplaar *f* 300 waard (in Europa). In 1874 vroeg men mij op Ternate voor een ongeschonden exemplaar nog *f* 80.

Zijn naam van „Paradijs-ekster" dankt hij aan zijnen langen staart; de Arfakkers noemen hem „Haroma". Beccari, de onvermoeide natuuronderzoeker aan wien wij zooveel wetenswaardigs omtrent onzen Ned. Ind. Archipel te danken hebben, en die, geloof ik, tot nu toe de eenigste was die hem in het wild kon gadeslaan en bestudeeren, vond hem, in 1875, alleen op het Arfak-gebergte; en nam hem nimmer beneden de 6000 voet waar (Ann. Mus. Genova, D. VII, 711).

Subgen. *b*. Paradigalla (**1555**).

15. — Astrapia (Paradigalla) carunculata (**1555**/6256). Eveneens van het Arfak-gebergte, en tot nu toe eene der zeldzaamste van al de soorten. Wallace teekent aan dat in zijn tijd slechts één exemplaar van den vogel bekend was, dát namelijk in het Museum te Philadelphia. Toch werd hij reeds in 1835 door Lesson onder de Paradijsvogels vermeld (Oiseaux de Paradis, pag. 242). Beccari en Meijer waren de eenigen die hem in het wild waarnamen. De eerste schoot hem o. a. eenmaal van uit zijne hut op het Arfak-gebergte, en deelt van hem in het algemeen het volgende mede. „Ik schoot hem

"uit mijne hut terwijl hij bezig was de vleezige vruchten weg "te pikken van eene Urticee. Hij houdt er van om op de bla- "derlooze kale takken van doode boomen te rusten, even als "Mino (Gracula Dumonti). Zijn schoonste sieraad zijn wel de "prachtige lellen, die echter bij het droogen van de huid al "hun schoon verliezen Zij zijn langs het voorhoofd en op den "kop groenachtig geel; die langs de onderkaak zijn hemelsblauw, "en van onderen over eene kleine ruimte roodachtig-oranje. De "Arfakkers noemen hem "Happoa". (uit zijne "Ornithol. Brieven", opgenomen in de "Ann. Mus. Genova" 1877, VII, bldz. 711).

Aan de bovenbedoelde lellen heeft de vogel zijnen naam van "Gelelde paradijs-ekster" te danken; ook die van "Paradijs-haan" (Paradigalla) hem door Lesson gegeven.

Gen. Manucodia, Boddaert 1783 (**1556**).

Subgen. Manucodia.

16. — Manucodia viridis (**1556**/6257); van Nieuw-Guinea, ook aan de Z. kust, waar d'Albertis hem, in 1876, vond, namelijk langs de Fly-rivier [1]; verder op Waigeoe, Salawati, Misoewal en de Aroe-eilanden.

Te Dorei en Andai heet hij "Mamsineme"; hij wordt aangevoerd doch niet veelvuldig, en voor de Europeesche markt verzonden tegen *f* 2 het stuk.

17. — Manucodia Keraudreni (**1556**/6258); van NW. Nieuw-Guinea, waar hij zeldzamer is dan de vorige, en de Aroe-eilanden; verder van ZO. Nieuw-Guinea, waar d'Albertis hem vondt, en volgens dezen en Mac Gillivray van Noordelijk Australie. Hij wordt te Ternate nu en dan aangevoerd, doch is minder dan de vorige een handelsartikel en duurder.

18. — Manucodia Jamesii (**1556**/—); uit Aleya, in ZO. Nieuw-Guinea verkregen door Dr. James, in 1876, omschreven door Sharpe (Catal. of Birds, III, 181, 1877); en nog onder de zeldzame vogels gerekend, althans voor verzamelingen. Of hij als soort stand zal houden, en niet terug gebracht worden tot Manuc. Keraudreni, valt m. i. nog te betwijfelen.

---

[1] Ann. Mus. Genova; D. IX, p. 189; X. p. 13 en XIV, p. 94.

19. — Manucodia Gouldii (**1556**/6259); uit N. Australie, met name van Port Albany en Kaap York; en o. a. door Gould beschreven in zijne „Birds of Australia„.

20. — Manucodia atra (**1556**/6260). Na de Manuc. viridis de oudste bekende soort, door Lesson in 1828 beschreven (Voyage de la Coquille, Zoolog. I, part. 2, p. 638). Uit NW. Nieuw-Guinea, Salawati, Batanta, Gemien, Waigeoe, Misoewal, de Aroe-eilanden, en onlangs door d'Albertis ook in ZO. Nieuw-Guinea en langs de Fly-rivier gevonden; een ruim verspreidingsgebied dus. Hij is wellicht iets minder fraai dan de overige Manucodia's, doch wordt nog al veel aangevoerd en als handelsartikel van de hand gezet.

21. Manucodia Jobiensis, Salvadori, 1875 (**1556**/—). Hij werd door den heer A. A. Bruyn, in 1875, verkregen van Wonapi op het eiland Jobi, waar tot nu toe geene Manucodia's waren waargenomen; en, na zorgvuldig onderzoek door graaf T. Salvadori, bevonden eene afzonderlijke soort te zijn, te plaatsen tusschen Manuc. viridis en atra, met welke beiden hij eenigszins verwant is. Hij werd door Salvadori beschreven in „Ann. Mus. Genova„ (VII, p. 969, en IX, p. 189) [1].

22. — Manucodia Comrii; Sclater, 1876. (**1556**/—). Uit O. Nieuw-Guinea, Huon-baai, Comri, en door Sclater beschreven en afgebeeld in de „Proceed. Zool. Soc.„ (1876 p. 459, pl. 42). Nog zeldzaam, en stellig de schoonste van de tot nu toe bekende Manucodia's. De Jardin des Plantes te Parijs bezit daarvan een schoon exemplaar.

Behalve de enkele soorten waarvan dit werd aangegeven zijn al de genoemde soorten nog te kort bekend om eenige andere beteekenis te hebben dan als tot nu toe vrij zeldzame exemplaren voor musea en verzamelingen. Zij zijn allen merkwaardig door hun eigenaardig stemgeluid, hun fluiten vóór en tijdens den broeitijd; en waaraan ook nu en dan de wijfjes schijnen

---

[1] Die bewerking gaf tevens aanleiding tot een klacht over de uitvoering van de platen in Elliot's „Birds of Paradise„, waarin o. a. Manuc. viridis (Chalybeata) en atra niet tot hun recht kwamen. (Zie ook Sharpe „Catalogue„; *III*, 184.

mede te doen. Die eigenaardige klank van de stem schijnt innig zaâm te hangen met den bouw van de luchtpijp, die ik bij twee soorten, Manuc. viridis en Keraudreni, zelf kon onderzoeken, terwijl ook van den Manuc. atra mij een losse luchtpijp werd getoond met dezelfde windingen die, ook volgens inlandsche mededeelingen, bij andere soorten eveneens bestaan. De luchtpijp is namelijk zeer lang en, soms in de grilligste bochten door elkander geslingerd, soms meer regelmatig plat spiraalvormig gewonden, onder de huid en tegen de borstspier gelegen, om eerst daarna binnen de borstholte opgenomen te worden. Bij de Zwaan [1] komt iets dergelijks voor, doch ligt dáár de luchtpijp in eene regelmatige bocht langs de vouw van het borstbeen. Beccari merkt omtrent die luchtpijpwindingen van Manuc. Keraudreni op „dat zij met den leeftijd zich wijzigen en alleen bij het mannetje schijnen voor te komen.”

P. Pavesi gaf, in de „Ann. Mus. Genova”, (D. IX, p. 66 volg.), een uitgewerkt opstel, en een aantal afbeeldingen van dien bouw der luchtpijp bij de Manucodia's, vooral bij Manuc. Keraudreni.

Subgen. *b*. Lycocorax; Bonap. 1853 (**1557**).

23. — Manucodia (Lycocorax) pyrrhopterus (**1557**/6261). Door Forsten en Bernstein uit Batjan verkregen; beschreven en afgebeeld door Prof. H. Schlegel in „Bijdragen tot de Dierkunde” (D. III. 191), later in zijn „Museum d'histoire naturelle des Pays-Bas” (I, Coraces; bldz. 131).

24. — Manucodia (Lycocorax) morotensis (**1557**/6262); Gray heeft „mortiensis”, doch die fout in den Index verbeterd); op Morotai en Raou, beNO. Halmaheira, door Bernstein gevonden en verzameld en door Schlegel in „Muséum” omschreven (Coraces, bldz. 132), en „Bijdragen” (zie boven).

25. — Manucodia (Lycocorax) obiensis (**1537**/6263); uit de Oebi-groep, door Bernstein gevonden en verzameld, door Prof. Schlegel beschreven in zijn „Muséum” (Coraces, bldz. 132) en „Bijdragen” (zie boven).

---

[1] Niet alleen de gewone maar ook bij Cygnus (Chenopis) atratus/(**2743**/10605), van Australie, en min of meer ook bij Crax alector (**2354** 9523), Tantalus ibis (**2592**/10208), en enkele anderen.

Eene eigenaardige groep van drie onderling nauw verwantte soorten, tot nu toe uitsluitend in de aangegeven streken gevonden. Voor den handel bezitten zij geene andere dan eene toevallige waarde; toch gaan zij, nu en dan aangebracht, meest te Ternate, van dáár ten behoeve van verzamelingen naar Europa.

En is hiermede het overzicht afgeloopen van de beide Onderfamilien der Paradiseinae en Manucodiinae, door Gray wel is waar tot twee verschillende Familien, die der Paradiseidae, en der Sturnidae, gebracht, maar toch ook weder vlak naast elkander geplaatst, dus als met een band tusschen deze beiden, als met eene geleidelijke overgang van de eene in de andere.

De behandeling blijft nu nog over van twee andere Onderfamilien, de Epimachinae en Ptilonorhynchinae, door Gray, zoowel ten opzichte van de bovenbehandelde als onderling, op nog al ruimen afstand geplaatst (in 1871); doch die vroeger steeds, en ook later nog bijna algemeen, — o. a. door Prof. H. Schlegel [1], Wallace, Meyer, Beccari, enz., kortelings (in 1877) nog door Salvadori [2] en, althans wat de eerste van die beiden aangaat, ook nog door Sharpe [3] in eenen ruimen groep, dien der Paradijsvogels, en aanverwantte of gelijk te stellen soorten (Paradiseidae), werden zaâmgevat.

De behandeling van de vraag: „welke de redenen waren van die uiteenloopende meeningen", valt buiten ons bestek. Hetgeen Schlegel (in 1857) omtrent de Paradijsvogels opmerkte „dat men nog ver verwijderd is van een goed begrip te hebben omtrent hunne onderlinge verwantschap, en hunne verhouding tot de naburige familiën, hunne voortplanting, levenswijze enz.", is ook nu nog grootendeels waar; bovendien staan wij hier voor de onderling meest uiteenloopende vormen, die tegelijkertijd toch ook weder het innigste onderlinge verband aanbieden. Men moet óf dat verband eerbiedigen, en, over de afwijkingen heenstappende, de geheele groep als een geheel blijven beschouwen;

---

[1] In 1857 in zijn „Handboek der Dierkunde" (I, 330 seqq.), in 1867, in zijn Muséum (Coraces).

[2] In zijn „Prodomus Ornithologiae Papuasiae et Moluccarum", in de „Ann. Mus. Genova" (IX, 188 seqq.).

[3] Diens rangschikking van de Ptilonorhynchen zal later worden behandeld.

óf de vorm als hoofdmoment bij de rangschikking behouden; en moest natuurlijk, bij het voortbewegen in de eene richting zoowel als in de andere, afwijking ontstaan. Gray bewoog zich in de eerste, hoewel ook hem het innige verband niet ontging dat de geheele groep doorliep, en dat zoovele andere uitstekende geleerden en natuurkenners er toe had gebracht om die als een geheel bijeen te houden; en voerden de kenteekenen die hij langdurig overwogen, daarna voor vast aangenomen had als grondslag voor zijne geheele stelselmatige rangschikking, hem tot de ruime scheiding die hij in de groep der Paradiseinae bracht; waarbij hij toch nog, zooals wij zagen een zeker verband wist te bewaren.

Voor onze aanteekeningen levert de zaak geen bezwaar, daar de beide in zijne rangschikking tot op eenigen afstand teruggebrachte onderdeelen duidelijke en scherp begrensde Onderfamilien vormen, en als zoodanig eene gereede en aansluitende opname in die aanteekeningen toelaten.

Wij vangen aan met de Epimachinae.

Ordo II, PASSERES; Tribus II, TENUIROSTRES; Famil. I, UPUPIDAE; Subfam. III, **Epimachinae**;

Genus 358, PTILORNIS;

Subgen. *a*. Ptilornis.

26. — Ptilornis paradisea (**358**/1271); uit Oost-Australie; was aanvankelijk alleen bekend uit New South-Wales, bleek later ook Noordelijker op, tot in Queensland, voor te komen. Wallace noemt hem Paradijs-honigzuiger, bij de afmetingen van den vogel geen zeer gelukkige naam. Reeds Lesson beeldde hem af in „Voyage de la Coquille" (Zoologie, pl. 28).

27. — Ptilornis Victoriae (**358**/1272); uit NO.-Australie en tot Kaap York; [1] na verwant aan de vorige.

Subgen. *b*. Craspedophora (**359**).

28. — Ptiloris (Craspedophora) magnificus (**359**/1273); uit NW. Nieuw-Guinea en, blijkens de laatste ontdekkingen van d'Albertis, ook op de Z. kust en in het binnenland

[1] De exemplaren van het Britsch Museum zijn alle van de kleine en geheel onbeduidende Barnard-eilanden, iets zuidelijker dan de Bellenden-Ker heuvelen, aan de kust gelegen (147° 13′ OL., 17° 35′ ZB.).

langs de Fly-rivier (Ann. Mus Genova, XIV, p. 106). De „Paradijsvogel met geschubde borst.” Hoewel huiden van dezen vogel sedert 1819 in Europa waren aangebracht, is het verwonderlijk hoe weinig tot op korten tijd geleden nog van hem bekend was. Wel zijn nu in de verzamelingen ongeschonden huiden aanwezig, doch nog altijd zeldzaam. Op Papoeasche wijze bereidde, dus geschonden huiden zonder pooten, worden in den laatsten tijd ten behoeve van de Europeesche markt meer aangevoerd, en merkte ik ze in Europa veelvuldiger dan de andere zeldzame soorten op als versiersel gebruikt.

De jagers van den heer A. A. Bruyn te Ternate, vonden den vogel nestelende in de njamplong-boomen [1] achter Dorei, en brachten het nest met de eieren naar Ternate; ik verkreeg wijfje en jongen, en een paar ontwikkelingsvormen. Beccari, en Meyer konden den vogel in de natuur bestudeeren; en algemeen bestaan van hem thans ruimere en goede gegevens.

29. — Ptilornis (Craspedophora) Alberti; G. R. Gray, 1871 (**359**/—); van Kaap York (en ZO. Nieuw-Guinea?) [2]; door Gray en Gould aanvankelijk tot de voorgaande soort gebracht, later toen nauwkeuriger onderzoek mogelijk werd, door Elliot tot eene afzonderlijke soort gemaakt. Sharpe voegt zich geheel bij Elliot, die deze soort uitsluitend tot N. Australie beperkt. Hiermede staat in verband het bepalen van eene eigene soort, grooter dan de beide vorigen, voor Z O. Nieuw-Guinea, door Ogden, die zijne soort Ptilorhis Wilsoni noemde (zie „Proc. Acad. Nat. Science Philad.” 1875, p. 451, pl. 25). Hij gaf echter tot nu toe geene kenmerken aan genoegzaam kenschetsend om voor den vogel eene afzonderlijke soort te doen aannemen. En erkent Sharpe hem ook niet als zoodanig, hij maakt althans aanmerking op de „non very trenchant characters for its separation” (zie zijnen „Catal. of birds of the Brit. Mus.” D. III p. 156); terwijl Salvadori hem ook niet vermeldt. Ik nam hem daarom in mijn schema niet onder de afzonderlijke soorten op; te meer daar een vergelijkend onderzoek ten onzent ondoenlijk is; en ook elders zeer moeielijk.

---

[1] Calophyllum-soorten; meest Caloph. inophyllum; zijn Molukkaansche naam is „Bintangoer”, waar echter de vrucht „Tjampilong” heet. Zijn Maleische is „Soelatri.” (Miq. D. 1[2], 510).

[2] Port Moresby.

Ogden's Ptil. Wilsoni is in Philadelphia, en wel is waar omschreven en afgebeeld; doch is geene omschrijving of afbeelding in staat om de eigenaardigheden van eenigen Paradijsvogel weêr te geven, en althans van deze soort ten eenenmale niet. En zijn daarbij de exemplaren in het Britsch Museum, en o. a. van Ptil. magnif. in geen te besten toestand. Zie verder omtrent deze aangelegenheid de "Proceed. Linn. Society", D. XIV, p. 630 (1879, Port Moresby); en, voor Gray's Craspedophora Alberti, van Kaap York, NO. Australie, het "Amer. Mag. for Nat. hist. Ser. IV, D. VIII, p. 365 (1871).

Overigens werd de thans behandelde Ptil. Alberti aanvankelijk ingedeeld bij de Ptilornis in engeren zin, door Gray als ondergeslacht gehandhaafd, en dus de derde van de Paradijshonigzuigers; daarna bij den naverwanten Ptil. magnif. in het ondergeslacht Craspedophora geplaatst. En is deze laatste schikking. met indeeling van de soorten in de beide boven aangegeven ondergeslachten, ook door anderen aangenomen, bijv. door Dr. A. B. Meyer, de beste en denkelijk blijvende.

Genus EPIMACHUS (**360**);

Subgenus *a*. Epimachus.

30. — Epimachus maximus (**360**/1274); van Nieuw-Guinea. Is zijn geslachtsnaam niet volkomen juist [1], zijne soortsnaam is het des te meer, want hij is verreweg de grootste van alle soorten van zijne familie niet alleen, maar van de geheele groep der Paradijsvogels [2]. Zeldzaam, sedert korte jaren eerst in ongeschonden toestand ontvangen, en nog immer een kostbare vogel, van wiens schoonheid men zich, zelfs te midden van zijne toch reeds zoo door pracht uitmuntende stamgenooten, naauwelijks een denkbeeld kan vormen.

Beccari nam hem waar, evenals de Astrapia nigra, op de toppen van het Arfak-gebergte, nimmer beneden de hoogte van 6000 voet.

Het prachtkleed schijnt voor hen meer nog dan voor de

---

[1] Epimachus beteekent zoowel: "aan aanvallen en aanslagen blootgesteld" — wat juist zoude zijn — als "gemakkelijk te bemachtigen" — wat minder gelukkig getroffen is.

[2] De afmetingen door Schlegel (in "Muséum I, Coraces. 94) medegedeeld zijn blijkbaar van middelmatige exemplaren; mijne exemplaren zijn grooter.

anderen telkenmale slechts kort te duren, en de ruitijd dan spoedig weder in te vallen. Beccari teekent aan dat: "zij nog "al menigvuldig zijn in minder volkomen kleed, doch in hun "volle prachtkleed zeldzaam; hetgeen daaraan moet toegeschreven "worden dat dit eerst na meerdere jaren in zijne geheele ont-"wikkeling voor den dag komt. Het volwassen mannetje in "prachtkleed heet dáár (nam. in de vindplaats op het Arfak-gebergte) "Kambilaja", de jongere mannetjes en de wijfjes "Lessoa." De vogels voedden zich, tijdens Beccari ze gadesloeg, het meest met de vruchten van Pandaneën. V. Rosenberg geeft als naam van den vogel, bij inboorlingen langs de kust rond Dorei "Mam-isap", wat, nog al eigenaardig, "Zuigvogel" beteekent; en Tei-mandoe aan de NW.-kust. Wallace noemt hem de "langstaartige Paradijsvogel".

De enkele nu en dan aangevoerde, meest geschonden, exemplaren bedingen steeds willekeurige, in den regel hooge, prijzen; een handelsartikel zijn zij niet. Ongeschonden exemplaren kunnen slechts door uitzenden van eigen jagers worden verkregen.

31. — Epimachus Ellioti; Ward. (**360.**—). Nog zeer zeldzaam. Wellicht van NW. Nieuw-Guinea? Volgens Labillardière, naar opgaven van Lesson en Vieillot, en kortelings ook volgens Beccari, van Waigeoe. Deze laatste verkreeg namelijk, hoewel hij den vogel niet zag, althans eenige aanwijzingen dat zich een Epimachus op dat eiland bevindt, en blijft dit dus een punt van onderzoek. Trouwens ook voor de soortbepaling is dit eveneens nog noodig. Hoewel door andere en algemeen levendiger kleuren schitterende dan de Epim. maximus is hij dezen in vorm vrij gelijk, iets minder groot intusschen. De vogel werd door Ward beschreven in de "Proc. Zool. Soc." van 1873 (p. 742) en afgebeeld door Elliot (Par. Birds, pl. 20). Ik zag hem nog nimmer; en trachtte te vergeefs hem machtig te worden.

Subgen. Seleucides (**361**).

32.—Epimachus (Seleucides) albus (**361**/1275). Reeds aan onzen Valentyn bekend, doch uit verminkte exemplaren. De vogel komt voor in NW. Nieuw-Guinea en op Salawati, en werd, in 1876/77, door d'Albertis ook aan de Z.kust en

langs de boorden van de Fly-rivier ontmoet [1] (Ann. Mus. Genova XIV, p. 107). De soortsnaam "albus", nog van Blumenbach, Levaillant, enz. herkomstig, is niet gelukkig, en ware in plaats daarvan eerder hetzij "violacea", voorgesteld door Bernstein, of, nog het best, "resplendescens" door Vieillot voorgeslagen, aan te nemen geweest. De in de verzamelingen bijna witte kleur van het geheele onderlijf van den vogel is tijdens het leven prachtig hoog geel, en verbleekt de kleur pas allengs door langdurige blootstelling aan het volle daglicht. Mijne exemplaren van 1874 hebben, onder de noodige voorzorg, ook nu nog hunne fraaie geele kleur behonden.

De geheele vogel biedt eene verscheidenheid aan van de schoonste weerschijntinten; de twaalf draden die, zich daarna voorwaarts ombuigende uit de vederbundels aan de onderzijde van het lichaam te voorschijn komen zijn hoogst eigenaardig en alleen aan dezen vogel eigen; eene afwijking te meer te midden van de vele fantastische vormen die de geheele groep aanbiedt.

De vogel komt aan de inlandsche markten veelvuldiger voor dan de overige zeldzame soorten, en wordt geregeld naar Europa uitgevoerd. Ongeschonden huiden zijn moeielijk te krijgen, daar de inboorlingen de uitgezonden jagers dikwerf verhinderen tot de vindplaatsen te genaken.

Hij werd enkele malen levend verkregen en eenigen tijd in leven behouden, zoude denkelijk, evenals de Geschubde Paradijsvogel (Ptil. magnific.), bij de noodige voorzorg, even goed levend naar Europa kunnen worden gebracht, als reeds meermalen het geval was met den gewonen Paradijsvogel.

Subgen. Semioptera (**362**).

33. — Epimachus (Semioptera) Wallacei (**362**/1276); uit Batjan, waar ze echter ongelijk zijn verspreid. Ik merkte bij hen, behalve hunnen gewonen roep, evenals bij alle Paradijsvogels, het Koningsvogeltje (Cicinn. regius) uitgezonderd, een rauwe klank, nu en dan wat zangeriger, even als die somtijds van de Moluksche kraai, de Woka (Corvus (Corone) orru (**1535**/6166), vernomen wordt, nog een eigenaardig geluid op, een min of meer ratelend gebrom,

---

[1] Hij zond daarvan 69 exemplaren, langs de oevers van dien stroom verzameld, aan het Museum te Genua; en teekent er bij aan "dat die vogels zoo "zeldzaam in Noordelijk Nieuw-Guinea en Salawati (waarin hij dwaalt) langs de "Fly zeer menigvuldig zijn."

wel wat overeenkomende met den naslag dien men soms bij koekoeken en wielewalen hoort, en dat even als bij de pronkende pauwen en kalkoenen met eenen stoot begint. De mannetjes stooten het telkens uit wanneer zij pronken, klepperen dan, ook voor het oor eenigzints waarneembaar, met de vleugels, richten de schoudervederen op, en verraden zich zoo bij de stilte van het woud reeds op eenigen afstand.

De vogel klimt meermalen als een specht langs de stammen der boomen op.

De inlanders noemen den vogel zeer eigenaardig "Boeroeng paulet, Epaulet-vogel", naar de lange witte schoudervedcren die hij telkens opricht, en die dan wijd uitsteken buiten den eveneens telkens opgerichten, en dan ter weerszijden uitstekenden borstkraag. Gray die hem beschreef en Wallacei doopte, naar den ontdekker Wallace (in 1859), stelde hem tot een ondergeslacht, dat hij Semioptera, d. i. "met vederen als een standaard of vaandel", noemde.

34. — Epimachus (Semioptera) Wallacei; var. Halmaheirae (**362**/1276). Ook op Halmaheira komt de vogel voor, niet alleen in het Z. gedeelte nabij Batjan, en langs straat Patientie doch ook in het N. gedeelte, waar ik ze o. a. langs de W. helling van den G. Tarakan, achter Galela, zag; en juist dáár de kloekste exemplaren, echter niet zoo menigvuldig als op Batjan. Zij aasden daar op insecten op Leptospermum-stammen.

De vogel is op Halmaheira grooter en krachtiger, de borstschilden zijn grooter, nog sterker metaalgroen gekleurd, de paarsche iriserende tint op het hoofd is donkerder en komt beter uit dan bij den vogel van Batjan. Eigenlijk dus geen verschillen genoegzaam om eene afzonderlijke soort aantenemen, wel echter om het stellen van eene vaste varieteit te rechtvaardigen. (Salvadori, Ornith. Pap. II, 573, 1881).

35. — Drepanornis Albertisii (—/—). Beccari en d'Albertis vonden, in 1872, dezen vogel te Dorei, Geelvinkbaai, Nieuw-Guinea. d'Albertis bracht hem naar Europa, en werd de vogel toen door Sclater, die van de ontdekking mededeeling had gedaan in "Nature" 1873 (pag. 405), verder omschreven en afgebeeld in "Proceed. Zool. Soc.", Juni 1873 (p. 557/60, Pl. XLVII). Hij maakte er, en dit volkomen terecht, een afzonderlijk geslacht van, daar de vogel moeielijk, als onder-

geslacht hetzij tot Epimachus, hetzij tot Ptilornis te brengen was, en noemde dat, naar den sikkelvormigen bocht van den snavel, "Drepanornis"; terwijl hij de soort doopte naar d'Albertis.

Meyer, die zich toen, 1873, te Dorei bevond, doch van Sclater's benoeming van den vogel nog geen kennis droeg of kon dragen, had dien eveneens op het Arfak-gebergte ontdekt, noemde hem "Epimachus Wilhelminae" [1], zond, in Juli 1873, bij mij te Ternate aangekomen, dadelijk bericht van zijne ontdekking naar Batavia [2], en verdere mededeelingen den vogel betreffende, eveneens gedateerd Andai 15 Maart 1873, aan het "Journal für Ornithologie (1873, p. 405)", ging in Augustus naar Europa, vond natuurlijk al dadelijk dat Sclater te Londen de prioriteit bezat door de benoeming van het door d'Albertis medegebrachte exemplaar, en liet de zijne vallen voor den Drepanornis; bracht zijnen soortnaam over naar eene eveneens nieuwe pas door hem ontdekte Papegaai-soort [3].

Von Rosenberg had, in 1870 uit Nieuw-Guinea komende, bij een handelaar te Ternate een geschonden en gehavend exemplaar gezien, naar ik later vernam, door den zendeling Woelders te Andai verkregen en verzonden, die later ook nog een levend paar heeft bezeten. Hij zag het exemplaar maar kon het niet krijgen, en besloot het naar Prof. Veth, en dus "Epimachus Vethii" te noemen, doch maakte zijne ontdekking niet openbaar. Hij was dus niet in zijn recht toen hij in de "Zoolog. Garten", 1874 (pag. 8), na de "passage de courtoisie" tusschen Meyer en Sclater, op de prioriteit van benoeming voor zich zelf aanspraak bleef maken; en ware het denkelijk beter geweest dien naam niet te handhaven in zijn laatste werk "der Malayische Archipel", 1878, (p. 590), waar intusschen ook de ware naam bijgegeven wordt; dáár echter verkeerdelijk aan Prof. Schlegel als naamgever toegeschreven. Evenmin had dat moeten geschieden in zijne "Reistochten naar de Geelvinkbaai, in 1869—70", te meer daar, blijkens eene korte aan-

---

[1] Naar zijne echtgenoot, gezellin op zijne eerste reis naar Celebes en de Filippijnen.

[2] Zie "Natuurk. Tijds. van Ned. Indië" D. XXXVIII, bldz. 415.

[3] Namelijk Trichoglossus Wilhelminae. Hij vond dezen dwerg-papegaai, slechts onbeduidend grooter dan de Nasiterna pygmaea, de kleinste van allen, te Passim, W.kust van Geelvink-baai, en te Andai, aan den voet van het Arfak-gebergte, NW. Nieuw-Guinea.

teekening van Prof. Schlegel aan den voet van blz. 117, de zaak toen reeds bekend was. Eene kleine wijziging van de zinsnede had, bij aanneming van den toen reeds wetenschappelijk vastgestelden naam, toch nog de aanvankelijke bedoeling kunnen doen uitkomen, die, ware de verwezenlijking niet verhinderd door de boven aangegeven omstandigheden. ieders instemming zoude weggedragen hebben. Zooals het nu is geeft het eenige verwarring in die beide overigens zoo belangrijke en schoone werken.

De vogel is nog steeds zeer zeldzaam in de verzamelingen, en niet gemakkelijk te krijgen. Geschonden huiden door de Papoea's als handelswaar aangevoerd, zooals bij meerdere Paradijsvogels het geval is, worden niet aangetroffen; men moet ze zelf zoeken of er jagers op afzenden, hetgeen in de afgelegen hoeken van het Arfak-gebergte die zij bewonen geenszins gemakkelijk is.

Beccari, die zelf eenige weken op dat gebergte vertoefde, teekent omtrent die Sikkel-vogels het volgende aan. "De Drepa-"nornis is bij de inboorlingen op het Arfak-gebergte bekend "onder den naam van "Sagraja". Hij is er gansch niet zeldzaam, "maar moeielijk te vinden; hij heeft geene vaste rustplaatsen, "en is het dus een toeval als men hem aantreft, terwijl zijne "kleuren hem niet gemakkelijk in het woud doen onderscheiden. "Hij houdt zich bij voorkeur op ter hoogte van 3000 à 5000 "voet in de open plekken waar pas het hout gevallen is, en "vliegt daar dan rond tusschen de doode boomen, en op den "grond liggende stammen en takken, zoekende naar insecten, "vooral mieren en enkele larven van Lepidopteren, zooals bleek "bij het openen van de maag. De iris van het volwassen en "die van het jonge mannetje leverden verschil op, waren bij "de eersten paarschbruin, bij de anderen gewoon donkerbruin." [1].

36. — Drepanornis Bruynii (—/—); Oustalet 1880. De jagers van den heer A. A. Bruyn te Ternate, vonden kort geleden tusschen 136° 30' en 137° OL. ter Z.kust van W. Nieuw-Guinea, (aan de Goldie-rivier?), eene tweede soort van Drepanornis die door Oustalet te Parijs werd omschreven in het "Bull. Assoc. Scient. de France" 1880 (pag. 172). Ik zag daarvan nog geene exemplaren.

Of het dezelfde is als die waarvan in de berichten van Bruijn

[1] Ann. Mus. Genova, VII, pag. 711.

van 1877 reeds melding wordt gemaakt, als „door eenige „Ternataansche jagers aangetroffen, geheel in het binnenste „gedeelte van de Geelvinkbaai", blijkt mij niet.

Genus Falculia (**363**).

37. — Falculia palliata (**363**/1277); uit Madagascar. Gray plaatste in zijne „Hand-list" dezen zonderlingen en overigens geheel alleen staanden vogel onder de Epimachinae, zooals wij zagen, een onderdeel van de Hoppen; tot afsluiting van de groep, en als naaste, meest geleidelijke overgang tot de volgende Familie, de Promeropidae, die met de eveneens krom en sikkelvormig gesnavelde Honigzuigers (Nectariniae) en Spinnenjagers (Arachnotherae) begint. Isidore Géoffroy Saint-Hilaire, die hem, in 1836, het eerst beschreef, bracht hem tot de Hoppen, en gaf er in Guérin's „Magasin de Zoölogie" (pl. 49) eene goede afbeelding van. V. d. Hoeven was dezelfde meening toegedaan (Dierk. II, 717). Schlegel maakt hem geheel zelfstandig (Dierk. I, 335) en stelt hem naast de Hoppen. Ik plaatste hem in deze „Aanteekeningen" natuurlijk op de plaats hem aangewezen in Gray's „Hand-list", als in overeenstemming met den eenmaal aangenomen grondslag, doch ook nog om andere redenen onnoodig hier uiteen te zetten; hoewel anderdeels toegevende aan Meyer's aanmerking, die van het schema van dit „Overzicht" kennis droeg, en „hem (de Falculia) met moeite (kaum) te brengen achtte tot een overzicht uitsluitend van Paradijsvogels."

De kleine plaats hem hier ingeruimd zij hem gegund.

De tweede groep, vroeger steeds, en ook later nog vrij algemeen tot de verwanten der Paradijsvogels gerekend, door Gray echter tot op eenigen afstand teruggebracht, zijn de „Ptilonorhynchen", of „Speelvogels" zooals Schlegel ze noemt. Deze laatste plaatste ze, in 1857 in zijn Handboek, deels bepaald onder de Paradijsvogels, deels er vlak naast als eigen geslacht, dat van de Speelvogels of Ptilorhynchen (Handb. I, 329), met twee ondergeslachten, Ptilorhynchus en Chlamydera, doch bracht ze in 1867 in zijn „Muséum" allen (en met hen de Oriolen) weder onder de Coraces. Gray vereenigde ze in een afzonderlijke Onderfamilie (Ptilonorhynchinae) van zijne 12de Familie, die der Wielewalen (Oriolidae), van de Passeres dentirostres. Vijf jaren na het ver-

schijnen van Gray's Hand-list plaatste Salvadori die hunner, die hij in zijn „Prodromus" opnam, bij de Paradijsvogels (Ann. Mus. Genova, IX, 193).

Kort geleden verscheen zijne volledig uitgewerkte „Ornithologia Papuasiae et Moluccarum", waarvan de meermalen aangehaalde „Prodromus" het schema aangeeft. Wel kon ik tot mijne spijt Deel II van dat werk, waarin de Paradijsvogels voorkomen, nog niet tot mijne beschikking krijgen, doch is hunne indeeling daarin dezelfde als die voor den „Prodromus" is aangenomen, en is dus bij hem het verband bewaard gebleven. En zagen wij reeds dat ook bijna alle andere machthebbenden zich in die richting bleven bewegen.

R. Bowdler Sharpe maakt hierop eene uitzondering, en plaatst de Ptilonorhynchen in eene geheel andere omgeving, meer verwijderd nog dan elke vroegere plaatsing, afgezonderd intusschen en als afgerond geheel. Hij behandelt namelijk, in Deel VI van den „Catalogue of the birds of the British Museum" [1] zijn „Order of Passeriformes" (Muschvormigen); stelt als (1ste) „Suborder", de Passeres; daarvan: I, Acromyodi; a, Passeres normales; „Section": Turdiformes; „Group II": Cyclomorphae; „Family": Timeliidae. En deelt (achtste indeeling!) die Familie, in den daarvoor als sleutel bijgegeven Synopsis, in drie Onderfamilien in, namelijk de Brachypodinae, Troglodytinae en Timeliinae (p. 1). Voor die laatste Onderfamilie kwamen echter, bij de bewerking, de Miminae in de plaats (p. 323), en werden door twee Onderfamilien gevolgd, de Myiadectinae (p. 368), en Ptilonorhynchinae (p. 380), beide evenmin in den Synopsis aangegeven. Bij de Myiadectinae teekent hij aan: „dat zij „reeds meermalen verhuisden; hunne vroegere plaatsingen hem „niet voldeden; en ook meer of min dat hij ze hier plaatste „omdat hun een onderkomen elders was ontzegd." Het vraagstuk van hunne plaatsing is voor ons van geen belang, omdat die Myiadecten eene kleine vogelengroep uitmaken, geheel tot het Zuiden van N. Amerika, en tot Midden-Amerika bepaald.

Iets anders is het bij de volgende (vijfde) Onderfamilie, die der Ptilonorhynchinae, een der onderdeelen dus van ons Overzicht. Ook van deze geeft hij eenige vroegere verhuizingen aan, om met de verklaring te eindigen dat: „Wáár men ze —

[1] Gesloten December 1881.

„de Ptilonorhynchen — in eenig natuurlijk stelsel ook „plaatst zij immer min of meer afwijkende zullen bevonden „worden; en steeds grootendeels alleenstaande zullen blijven. „Hunne gewoonten en bewegingen brengen hen eenigermate „in verband tot de „Babblers„ (Timalia's) en „Ground-„Thrushes„ (hier Cinclosoma's; en geen Pitta's, door „Schlegel ten onzent Grondlijsters genoemd) waarvan zij „dus eene bij-groep (outlying group) uitmaken, met verwant-„schap tot de Kraaien en tot de Paradijsvogels„. En vond hij hierin aanleiding om aan de Ptilonorynchen de aangegeven plaats toe te wijzen.

Hoewel in eene geheel andere omgeving geplaatst bleven zij ook bij hem als een goed afgerond geheel bij elkander, en draagt hunne bewerking denzelfden stempel van nauwkeurigheid en volledigheid dien wij ook in zijne overige werken terugvinden. Niet alleen dit, maar ook de overtuiging dat de „Catalogue of the birds of the British Museum„ meer dan vele anderen een werk van blijvenden aard zal blijken noopte mij tot eene eenigzints ruimere uitwijding ten behoeve van eene vogelengroep waaromtrent het laatste woord nog verre van gezegd is.

Zooals ook elders blijkt miskende G. Gray den band niet tusschen de Ptilonorhynchen en de Paradijsvogels, al bleef hij, en terecht, zijne indeeling volgens zijn eenmaal aangenomen stelsel handhaven. Hunne plaatsing in de „Hand-list„ behoeft geene nadere toelichting, en werd reeds aangetoond dat die aan de opname van de groep in ons Overzicht geenszins in den weg staat. Hunne nadere indeeling blijkt uit het schema.

Ordo II, PASSERES; Tribus III, DENTIROSTIS; Fam. XII, **ORIOLIDAE**; Subfam. I, **Oriolinae**;

Genus **1082**, ORIOLUS;

Subgen. *h.* Xanthomelus.

38. — Oriolus (Xanthomelus) aureus (**1082**/4332); van NW. Nieuw-Guinea, van waar hij ons het eerst bekend werd, Z. Nieuw-Guinea waar onlangs d'Albertis hem vond, (doch genoegzaam afwijkende om Salvadori te nopen er eene nieuwe soort, Xanth. ardens, voor te stellen), Salawati waar Wallace hem meent opgemerkt te hebben, en denkelijk ook de omstreken van de Humboldtbaai waar Beccari versierselen zag uit zijne vederen gemaakt. De waarschijnlijkheid bestaat van

nog ruimere verspreiding over Nieuw-Guinea. Deze vogel te Andai „Mam-djeer" of „Mam-andjier", door ons „Paradijs-wielewaal", door de Engelschen — echter met nog een paar andere verwantte Australische soorten — King-Honeysucker en Regent-bird genoemd, is, hoewel ons reeds lang bekend, toch nog immer zeer zeldzaam, en in ongeschonden toestand niet te krijgen, tenzij door eigen jagers[1]. Beccari schoot er slechts één — uit een vijgenboom[2] nabij Hatam, waaruit d'Albertis ook reeds exemplaren had bekomen — gedurende een verblijf van ruim eene maand in die omstreken en hooger op het Arfak-gebergte; naar het strand scheen hij echter iets menigvuldiger te worden.

In tegenstelling met de overige Paradijs-vogels, schijnt hij zich uitsluitend met vruchten te voeden, voornamelijk van Ficus-soorten. Zijne stem is zacht en heeft veel van het gefluit der Honigzuigers (Nectariniae) maar is klankvoller. De Arfakkers van Beccari noemden hem „Komieda." (Ann. Mus. Genova, VII, 709).

39. — Oriolus (Xanthomelus) ardens; Salvadori, in 1879 (**1082**/—); van Z. Nieuw-Guinea. Door d'Albertis, in Augustus 1877, aangetroffen aan den bovenloop van de Fly-rivier (op 430 M.), bleek hij bij nader onderzoek zóó verschillend te zijn van Xanthomelus aureus dat Salvadori hem tot eene afzonderlijke soort maakte, onder den aangegeven naam (Ann. Mus. Genova XIV, 113; in 1879).

Subfam. II, **Ptilonorhynchinae;**

Genus SERICULUS (**1083**).

40. — Sericulus melinus (**1083**/4333); uit ZO. Australie. Hij is reeds een tijd lang bekend, in 1825 door Swainson beschreven en benoemd, was als Oriolus regius, door Temminck behandeld. Hoewel ook zeldzaam komt hij toch veelvuldiger voor dan de Or. aureus, die hem vroeger hielp het geslacht Sericulus te vormen[3], doch zooals wij zagen nu daaraan ontnomen is. Hij is de echte „Regent-bird" en „King-Honeysucker" der Engelsche kolonisten in Australie.

---

[1] Tijdens mijn verblijf van bijna twee jaren te Ternate werden van goede huiden slechts een paar, van geschonden huiden geen enkele aangebracht.

[2] De Ficoideae zijn zeer talrijk in den Archipel, onder hen de Waringins het meest algemeen bekend. Beccari vermeldt de soort niet.

[3] Schlegel, „Muséum", Coraces, p. 99.

41. — Sericulus Rawnsleyi, Diggles (**1083**/4334); uit Australie; doch zeldzaam, weinig bekend, en in weinig verzamelingen aanwezig. En zeer mogelijk bestemd om wederom te verdwijnen; daar de waarschijnlijkheid bestaat, en door eenigen, bijv. Sharpe werd vooropgezet, dat de vogel zijn ontstaan had te danken aan kruising in het wild tusschen den Satin Bower-bird Ptilonorhynchus holosericeus en Regent-bird (Sericulus melinus) waarbij van den eersten het lijfkleed, van den tweeden de vleugels werden overgenomen (Catal. Birds Brit. Mue., VI, 138). Van Gould en Elliot beiden bestaan goede afbeeldingen van den vogel.

Het gezag van G. R. Gray noopte mij tot —, en wettigde de opname van den vogel, als afzonderlijke soort, in dit „Overzigt".

De Sericulus xanthogaster, door von Rosenberg, in 1870, in NW. Nieuw-Guinea gevonden, en beschreven in het „Ned. Tijds. v. Dierkunde" (IV, 50), is hier niet opgenomen, als zijnde de jonge Xanthomelus aureus. N°. 38 van het „Overzicht."

Genus **PTILONORHYNCHUS** (**1084**);

Subgen. *a.* Ptilonorhynchus.

42. — Ptilonorhynchus holosericeus (**1084**/4335); de Speelvogel, Satijnvogel, Prieelvogel; de „Bower-bird, Satin-bird, ook wel Satin Bower-bird en Satin Grakle", van de Engelsche kolonisten in ZO. Australie, waar hij het eerst werd gevonden. Beschreven, en afgebeeld; o. a. door Gould in zijne „Birds of Australia" IV, pl. 10; en in Jaarg. 1872 van het „Jaarboekje van Natura Artis Magistra" (blz. 156). Hij leverde den typus voor de geheele groep.

Subgen. *b.* Ailuroedus (**1085**).

43. — Ptilonorhynchus (Ailuroedus) crassirostris (**1085**/4336); uit O. Australie; de „Cat-bird" der Engelsche kolonisten. Eveneens reeds meermalen beschreven, o. a. door Temminck (als Kitta virescens), en in de „Verhandelingen van de Akademie van Upsal", 1815 (VII t. 10).

44. — Ptilonorhynchus (Ailuroedus) buccoides (**1085**/4337); uit NW. Nieuw-Guinea, Salawati, Batanta, Wai-

geoe, en Z. Nieuw-Guinea waar d'Albertis hem vond aan de Fly-rivier (in 1877). Het was Bernstein die zijne aanwezigheid aantoonde in de drie laatstgenoemde eilanden, en er exemplaren van medebracht. Temminck gaf eene goede afbeelding van den vogel in „Planches coloriées", 575.

45. — Ptilonorhynchus (Ailuroedus) melanotis (1085/4338); van de Aroe-eilanden, waar o. a. v. Rosenberg (Z.O. eilanden, p. 47) hem verkreeg van Wokam en Maikoor, waar de vogel naar zijn stemgeluid „Batoetoe" heet; en van Z. Nieuw-Guinea waar d'Albertis hem, in 1877, langs de Fly-rivier aantrof (Ann. Mus. Genova, XIV, p. 114).

46. — Ptilonorhynchus (Ailuroedus) arfakianus; Meyer, 1874 (1085/—); van N. en NW. Nieuw-Guinea; waar hij op het Arfak-gebergte gevonden werd door d'Albertis, Beccari en Meyer; welke laatste hem beschreef in de „Sitzungs-berichte der K. Akadem. der Wissens. in Wien" voor 1874 (LXIX, 82). Volgens Sharpe (Catal. VI, 384) wellicht ook van Misoewal; m. i. moeielijk aanneembaar.

47. — Ptilonorhynchus (Ailuroedus) Stonei; Sharpe 1876 (1085/—); van ZO. Nieuw-Guinea; waar hij aan de rivier Laloki of Laroki werd gevonden door Stone; en daarna meer binnenslands (Goldie riv.).

Hij werd o. a. beschreven door Sharpe, in „Nature" van 17 Aug. 1876, pag. 339; en door Gould, in „Birds of New Guinea"; Part. XII (1881).

Subgen. Amblyornis.

48. — Ptilonorhynchus (Amblyornis) inornatus; von Rosenberg (in litt.) 1870 (—/—). Uit N. Nieuw-Guinea. Door v. Rosenberg, in 1870, verkregen van het Arfak-gebergte, daarna door d'Albertis, Beccari, Meyer. Schlegel omschreef den vogel als Ptilorhynchus inornatus in het „Tijds. v. Dierk." (IV, 51). Bij nader onderzoek bleek dat er termen genoeg waren om hem tot type van een nieuw ondergeslacht, Amblyornis, te maken, niet in Gray's „Hand-list" opgenomen, als eerst na de uitgave daarvan vastgesteld.

Het zoude hier de plaats geweest zijn om aan de opsomming toe te voegen den Scenopaeus dentirostris; de "Toothbilled Bower-bird" van de Bellenden-ker en Sea-view bergen, in het District Rockingham-baai in NO. Queensland. Wel werd hij beschreven door Ramsay in "Proc. Zool. Soc." 1875, p. 591, en "Proc. Linn. Soc. of New South-Wales" II, p. 188; en door Gould in "Birds of New-Guinea" X; (1879), doch berust dit alles op slechts één exemplaar, het eenigste dat sedert de ontdekking in 1875, tot nu toe werd verkregen; en dragen de beschrijvingen de sporen van die schaarschte aan gegevens. Bovendien bestaat bij de geheele groep voorbeschiktheid tot afwijkingen, en is dat o. a. sterk het geval bij de Chlamydera cerviniventris, door Sharpe als naasten buurman aan den Scenopaeus gegeven (Catal. p. VI, p. 393) en die, wat zijne woonplaats, Kaap-York, betreft, dat ook werkelijk is.

Dit alles maakte mij huiverig om de soort zonder voorbehoud als bestaande aan-, en in het "Overzicht" op te nemen.

Genus **1086**, CHLAMIDERA.

49. — Chlamydera nuchalis (**1086**/4339); van N. Australie; en o. a. uit de omstreken van Port Darwin en Port Essington, tegenover Timor, en, doch eenigszins afwijkende, van NO. Australie. Beschreven en afgebeeld door Jardine en Selby (Ill. Orn. pl. 103), en door Gould in "Birds of Austr." (IV, pl 9). Hij kreeg den wel wat omslachtigen naam van "Western lilac-naped Bower-bird".

Eene slechts weinig afwijkende varieteit werd in het Noordelijk gedeelte van Oostelijk Australie gevonden, door Gould als afzonderlijke soort:

Chlamyd. Orientalis (**1086**/—), gesteld, door eenigen, o. a. door Sharpe, (in Catal. VI, p. 392) overgenomen; die echter, de groote gelijkheid van Chlamyd. nuchalis en orientalis erkennende, er bijvoegt: "The Eastern lilac-"naped Bower-bird is a representative of Chlamyd. nu-"chalis in Queensland."

De vogel was reeds in 1865 bekend geworden door Ramsay (in "Ibis", 1865, p. 85); tijd genoeg dus tot vergelijking en afdoend onderzoek; ook voor G. R. Gray, die hem daarop niet opnam in zijne "Hand-list". En is het op diens gezag dat ook

ik de Chlamyd. Orientalis, evenmin als den Scenopaeus opnam in het "Overzicht"; wel echter herdacht, ten einde bij voorkomende gelegenheid de aandacht op hem te vestigen.

50. — Chlamydera maculata (**1086**/4340); van O. en Z. Australie. De "Spotted Bower-bird", afgebeeld op pl. 8 van Gould's werk (t. a. pl.).

51. — Chlamydera guttata (**1086**/4341); uit NW. Australie en het binnenland. Door Gould beschreven en afgebeeld in zijn "Supplement" (pl. 35, in 1869) op het bovenbedoelde werk, en door Gray opgenomen in zijne "Hand-list"; doch wellicht bestemd om tot Chlamydera maculata teruggebracht te worden, zoodra een onderzoek van ruimere ontwikkelingsreeksen zijne overgangsvormen beter bekend zal hebben gemaakt. Vooralsnog daartoe nog te zeldzaam.

52. Chlamydera cerviniventris (**1086**/4342); van Kaap York. N. Australie (Mac Gillivray); later (Gray) van de eilanden in de Torresstraat; in 1872 door d'Albertis uit Z.O. Nieuw-Guinea verkregen [1]; en door Gould afgebeeld in zijn "Supplement" (pl. 36). Het is de "Fawn-breasted Bower-bird.

De geheele groep der Ptylonorhynchen onderscheidt zich door eene eigenaardigheid die nergens elders in de geheele vogelenrij wordt teruggevonden, ze zeker tot eene der belangwekkendste maakt die wij kennen, en aan Prof. Veth aanleiding gaf om (Insulinde I, 369) voor hen den zeer geëigenden en bruikbaren naam "Prieel-vogels" voor te stellen.

Het maken van kunstige en saamgestelde nesten is aan meerdere vogels eigen, even als aan sommige geslachten en soorten in bijna alle de andere orden, doch is het doel daarbij steeds eene gemakkelijke, gezellige plaats gereed te maken voor de voortplanting van het geslacht. Hier hebben wij echter te doen met vogels die, onafhankelijk van daartoe bestemde — en ook deze alleraardigst ingerichte — nesten, geheele prieeltjes, loofgangen, enz. bouwen, en die met alle de schitterende en veelkleurige voorwerpen versieren die zij maar vinden kunnen:

---

[1] Cff. "Ann. Mus. Genova", D. IX, p. 193.

schoon gekleurde vederen, vooral papegaaivederen, gekleurde vezelstoffen (als zij die uit woningen of kampementen op eenigen afstand krijgen kunnen) en dergelijke voorwerpen meer, om in de wanden der prieeltjes en loofgangen in te vlechten; verder gekleurde steentjes, schelpen, die zij soms uren ver van het zeestrand moeten aandragen, goed gebleekte stukjes been, en wat al meer, om voor den ingang en uitgang der loofgangen uittespreiden. De Australische wilden voor wier vraatzucht geen enkel dier in hunne geheele omgeving veilig is, ontzien bij uitzondering deze vogels. Verliezen zij — een voor hen gevoelig verlies — hunne pijlspitsen van jaspis, chalcedoon, enz. ongemerkt uit hun kamp verdwenen, dan zijn zij bijna zeker die in het nest van eenen naburigen „Satijn-vogel" te zullen terugvinden, zoeken het nest op, pluizen het voorzichtig na, en gaan met hunne teruggevonden zaken terug, zonder het nest te vernielen. Ditzelfde vinden wij volgens meerdere berichten, en o. a. van Beccari als ooggetuige, bij de Papoea's van het Arfak-gebergte terug. Uit waarnemingen bij in gevangen staat verkeerende paren blijkt dat ook dan die aanleg tot bouwen van sierlijke prieeltjes, gangen enz. soms drie en vier voet lang, niet weggaat.

Tot broeien dienen die bouwwerken niet; daartoe zijn afzonderlijke nesten aanwezig, soms onmiddellijk daar naast of daar achter, soms op eenigen afstand, doch steeds met een uitzicht op den loofgang. Eerder schijnen zij, volgens meerdere waarnemingen, o. a. van Gould, die ze nauwkeurig gadesloeg, bestemd als speelplaats, als plaats van gezellig verkeer voor mannetje en wijfje, en waar tijdens het broeien het mannetje voor het wijfje komt dansen (Brehm, das Leben der Vögel, blz. 224, ontleend aan berichten van Australische waarnemers), en waar vóór de paring het wijfje van meerdere mannetjes bezoek ontvangt (Gould). De bouwwerkjes duren namelijk, indien zij niet vernield worden, soms jaren jang, en worden dan allengs vergroot en uitgelegd en telkens opnieuw versierd; en hebben bovendien dat eigenaardige dat ze meest niet op den blooten grond maar op eenen, vooraf behoorlijk gevleiden en geëvenden, bodem van daartoe aangebrachte en gevlochten takjes en vezels worden opgericht. Brehm (Illustrirte Thierleben), Wood (Nat. Hist. II, 228), Gould (Birds of Australia) roemen de vogels terecht om dien aanleg, hun alleen eigen.

Meermalen werden zij en hunne bouwwerken omschreven en

afgebeeld, o. a. in het Jaarboekje van Natura Artis Magistra 1872, bldz. 154, maar vooral door Gould, die ze langdurig en nauwkeurig waarnam, en aan hen en hunne loofhutten, prieeltjes, of hoe men die speelplaatsen noemen wil, meerdere platen van zijn schoon werk over de Vogels van Australie wijdde.

Ook Beccari kwam in de gelegenheid ze te bestudeeren. Hij was, den vijfden dag na zijn vertrek van Andai, op de W.-kust van de Geelvinkbaai, N. Nieuw-Guinea, op weg naar Hatam en naar de toppen van het Arfak-gebergte, moest aan de weinige volgelingen die, nog niet door koorts aangedaan, hem hadden kunnen vergezellen, een rustdag gunnen, ging daarom in den omtrek jagen, schoot een Buidelrat [1], en vond bij het zoeken naar zijnen buit: „de aardigste kleine buitenplaats die men „zich denken kan, een hutje eenigszins verhoogd opgericht in „het midden van een grasperk, geheel bestrooid met bloemen, „en hoopjes bijeengebrachte vruchten. Alles in miniatuur.” Het was een nest en speelplaats van de Amblyornis inornata [2]. Hij vond er later nog andere, kon ook het eerste nog beter onderzoeken, en gaf er (in Ann. Mus. Genova; D. IX. 382 en Tav. VIII) eene levendige beschrijving van, dubbel belangrijk als afkomstig van den zakelijken, gemoedelijken, en angstvallig nauwkeurigen Beccari; den bekwamen onderzoeker die ook elders in ons Indie door wetenschap en volharding zooveel schoons en merkwaardigs verkreeg, een mijner meest geschatte vrienden.

Hoewel tot een ander stelsel van waarnemingen behoorende, moge de opmerking van Wallace (Insulinde D. I, 362 en elders) hier herdacht worden, dat van de Ptilonorhynchen-groep, die, in verschillende in elkander overgaande vormen geheel Australie en Nieuw-Guinea dóórtrekt, en zelfs dóórgaat tot de Aroe-eilanden, en de andere eilanden-groepen rond Nieuw-Guinea's N. en NW.kust, toch geen enkel exemplaar op Timor of de daartoe behoorende eilanden voorkomt.

Ik voegde bij het hierboven medegedeelde eene opgave van de „Indeeling en verdeeling der Paradijsvogels en aanverwanten”, bestemd om daarbij, als richtsnoer, en te midden van de vele bijzaken, het hoofdbeeld te blijven bewaren.

---

[1] Later eene nieuwe soort gebleken; Phascologale dorsalis, Peters et Doria (Ann. Mus. Civ. di Genova. VIII. 335).

[2] Zie No. 48 van dit Overzicht.

Aan den daarbij gevoegden verspreidingsstaat ontleenen wij nog de volgende statistieke gegevens betreffende die groep.

De geheele groep bevat 52 nummers, waarvan wellicht een drietal, en althans twee, slechts als varieteiten te rekenen zijn, en als zoodanig werden bekend gesteld.. De overige nummers geven allen afzonderlijke soorten aan.

Daarvan komen, wat hunne verspreiding aangaat, en met inbegrip van de bedoelde, trouwens binnen onze grenzen vallende, varieteiten:

binnen de grenzen van ons gebied, bepaald door den 141sten lengtegraad, ...	**36**	soorten,
of, na aftrek van ééne soort, Oriolus (Xantomelus) ardens (N°. 39), ...	**35**	id.
Van deze laatsten verspreiden zich	**11**	id.
ook nog buiten die grenzen, zoodat	**24**	id.
uitsluitend binnen onze grenzen beperkt zijn.		
Voor de Molukken alleen komen	**7**	id.
voor de Aroe-eilanden alleen (zie N°. 1 en 2) .	geene	id.
voor de Molukken en Aroe-eilanden te zamen .	geene	id.
voor de Molukken, de Aroe-eilanden en Nieuw-Guinea te zamen. . . . . . , ...	**3**	id.
voor de Molukken en Nieuw-Guinea te zamen .	**6/10**	id.
voor de Aroe-eilanden en Nieuw-Guinea te zamen	**1/3**	id.
voor Westelijk Nieuw-Guinea alleen	**8/11**	id.
voor Oostelijk Nieuw-Guinea alleen	**2/3**	id.
voor Nieuw-Guinea alleen.	**13/17**	id.
voor Australie alleen	**10**	id.
voor Nieuw-Guinea en Australie te zamen . .	**3**	id.
voor de Aroe-eilanden, Nieuw-Guinea en Australie te zamen (Manucodia Keraudreni). . .	**1**	id.

Natuurlijk zijn die verspreidings-grenzen slechts tijdelijke, de ons bekende, niet de ware, en zal ruimer onderzoek die grenzen, en dus ook de boven aangegeven getallen, stellig nog hier en daar doen wijzigen, doch slechts in onderdeelen.

En waren het deze overwegingen die mij deden afzien van de zamenstelling van een nieuw stel verspreidingskaartjes, ingericht zooals die welke Robert Wagner in den "Zoologischen

---

[1] Bij de dubbeltallen geeft het links van de streep gestelde steeds het aantal soorten aan waarvan het verblijf in de aangegeven streek volkomen zeker is, het rechtsche die waaromtrent nog eenige onzekerheid bestaat.

Garten" (Jaarg. XIV (1873), p. 6, pl. 1) ons gaf. Hoewel onvermijdelijk hier en daar verouderd, bezitten die nog hunne waarde, en kunnen met behulp van de thans gegeven aanteekeningen door elken bezitter lichtelijk bijgewerkt worden.

Wij besluiten hiermede onze aanteekeningen.

SCHEMA van de INDEELING van de PARADIJS-VOGELS c. a.

ORDO. (Orde.)	TRIBUS. (Stam.)	FAMILIA. (Familie.)	SUBFAMILIA. (Onderfamilie.)	GENUS. (Geslacht.)	SUBGEN. (Onder-geslacht.)	SPECIES. (Soort.)
PASSERES (Musch-achtigen.)	II. TENUIROSTRES (Dunsnaveligen.)	I. **UPUPIDAE** (Hop-achtigen.)	III. **Epimachinae**	PTILORNIS	2	4
				EPIMACHUS	4	7
				FALCULIA	—	1
	III. DENTIROSTRES (Tandsnaveligen.)	XII. **ORIOLIDAE** (Wielewaal-achtigen.)	I. **Oriolinae** (Wielewalen.)	ORIOLUS	1	2
			II. **Ptilonorhynchinae** (Speelvogels.)	SERICULUS	—	2
				PTILONORHYNCHUS	3	7
				CHLAMYDERA	—	4
	IV. CONIROSTRES (Diksnaveligen.)	II. **PARADISEIDAE** (Paradijsvogel-achtigen.)	I. **Paradiseinae** (Paradijsvogels.)	PARADISEA	6	11 (13)
		III. **STURNIDAE** (Spreeuw-achtigen.)	I. **Manucodiinae** (Godenvogels.)	ASTRAPIA	2	2
				MANUCODIA	2	10
1	3	4	5	10	20	50 (52)

AN DE B

a al Species

ni A.

	VA		
KEN.			
	Gemieu.	Salawati.	Misoewal.
		1	1
		1	1
1	1		
1	1 (?		
		1	1.
1		1 (?)	
1		1	1,
1			
5	1/2/5		4
			1 (
	1		
	1	1	1
	2	1	1/

A.DIJS-VO

VADERLA

Salawati.	Misoewal.	Aroe-eilanden.
1		
1		
(?)		
/1		
1	1 (?)	1
1	1/	1
/10	5/7	6/7

geeft
reep
s het
wier
nge-
men
e ge-
die
aar-
ande
taat.
de
da,
eae
isea
bes-
arie-
ning
heele
dat
3/34
e cij-
ings-
rten
die
uiten

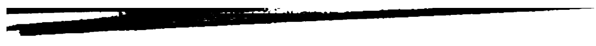
RING

[ar Genera

antooni

	Te zamen, Onderfamilie.	G[…] L[…] paradisea 26	LA-RA. gutturu[…] 1	cerviniventris 52	Te zamen, Geslacht.	Te zamen, Onderfamilie.	Te zamen; de geheele groep.
	1						2
	1						2
	1						1
	1						1
	2					1	9
	1						2/3
	1					1	5
	2					1	8/10
	1/2					/1	5/7
	5/6					1/2	18/21
	3					1	6/7
	1/2						5
	5					3	19/21
3	2/3					2	10/13
	6					4	22/25
	5			1	1	4	17
	8			1	1	6	32/34
	1		1	1	3	3	4
	2	1		1	2	3	9
		1			1	3	5
	2	1	1	1	4	8	13
							1
1	6					2	24
	3					2	11/12
1	*9*					4	35/36
	3	1	1	1	4	9	16

Cijfers met iets zwaarder type geven de soorten aan, uitsluitend aan eene bepaalde streek of eenig bepaald gebied eigen (voor zooverre tot nu toe bekend.); cursieve cijfers die, waaromtrent dienaangaande onzekerheid bestaat.

OVERZICHT VAN DE

SYNONIEMEN en LITTERATUUR

VAN DE GROEP DER

PARADIJSVOGELS en AANVERWANTEN.

Ordo II, PASSERES; Tribus IV, CONIROSTRES;
Fam. II, **PARADISEIDAE,** Boie, 1826.
Subfam. I, **Paradiseinae,** G. R. Gray, 1840.
Paradiseana, Vigors 1825.

1548/, PARADISEA, Linn. 1735.
Manucodiata, Barr. 1745.
Samalia, V., Cuv., 1829.
G. R. Gray, "Gen. of Birds", II. p. 322; Reichenbach, "Syst. Avium.", t. 86.
Uranornis (?), Salvad.

Subgen. PARADISEA.

1. /6247, **apoda,** Linn., I. p. 166 (1766).
Schlegel, "Muséum", Coraces", p. 79, id. "Ned. Tijds. v. Dierk.", III. p. 342; id., "Journ. für Ornith.", 1861, p. 384.; von Rosenberg, in id., 1864, p. 42; Wallace, "Malay Archip.", II. p. 238; id., "Insulinde", II. p. 429; id., "Ibis", 1859, p. 111; id., 1861, p. 289; G. R. Gray, "Gen. of Birds", II. p. 323, pl. 79, 4; id., "Proc. Zool. Soc.", 1861, p. 436; id., 1862, p. 436; Edwards, "Birds", III. p. 110; Wagler, "Syst. Av. Paradis.", spec. 1; Bonaparte, "Conspect. Av.", I. p. 412; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 1; Salvadori, "Ann. Mus. Civ. Genova", IX. p. 191; R. Bowdler Sharpe, "Catal. of Birds of the Brit. Mus.", III. p. 166.

Parad. apoda var. Wallaciana, G. R. Gray, "Proc. Zool. Soc.", 1858, p. 181.

Paradisea major, Shaw, "Gen. Zool.", VII. p. 480, pl. 58; Lesson, "Ois. Parad.", Syn. p. 6; id., "Hist. natur. p. 155, pl. 6.

L'oisean de Paradis, Briss. "Ornith." II. p. 130, pl. 13.

L'oiseau de Paradis des Moluques, Buffon, „Planch. enlum„, p. 190.

L'Émeraude, Audebon et Vieillot, „Ois. „, Dorade. p. 9.

Le Grand oiseau de Paradis Émeraude, Levaillant, „Histoire Natur.„ Ois. Parad., I. pl. 1—3.

Le Paradisier Eméraude, Le Maout, „Ois.„, p. 197.

The greater Bird of Paradise, Edwards, „Birds„, III. pl. 110.

Paradies- oder Götter-vogel, Brehm, p. 165.

De Groote Aroesche Paradijsvogel, Valentijn, III[1]. p. 310, t.

De groote Paradijsvogel, in Veth's „Insulinde„, II. p. 450.

2. **apoda,** var. Novae-Guineae, Salvadori et d'Albertis, 1879, in „Ann. Mus. Civ. Genova„, XIV. p. 96.

3. /—, **Raggiana,** Sclater, „Proc. Zool. Soc.„, 1873, pp. 486, 559; Elliot, „Mon. Par.„, pl. 2; Salvad. et d'Albert., „Ann. Mus. Civ. Gen.„, VII. p. 829; IX. p. 191; XIV. p. 100.
Gould, „Birds of New-Guinea„, part. IV.
B. Bowdler Sharpe, „Cat. B. Brit. Mus.„, III. p. 169.

4. /6248, **minor,** Shaw., „Gen. Zool.„, VII. p. 486.
Wagler, „Syst. Av. Parad.„ spec. 2; G. R. Gray „Illustr. Ind. Zool.„, II. pl.; Less. „Ois. Par.„, Syn., p. 3; id. „Hist. Nat. Ois. Par.„, pl. 1—5; Elliot, „Monog. Parad.„, pl. 3; Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.„, VII. p. 781; id., IX. p. 191; R. Bowdl. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.„, III. p. 168.

Paradisea papuana; Schlegel, „Muséum„, Cor., p. 82; id., in „Ned. Tijds. v. Dierk.„, IV. p. 17, 49; id., in „Journ. für Ornith.„, 1861, p. 385; v. Rosenberg, id., 1864, p. 129; id. „Nat. Tijds. v. Ned. Ind.„, XXV. p. 242, ad 200. Beckstein, „Kurz Ubers.„, p. 131; Gray, „Gen. Birds„, II. p. 323; id. Proc. Zool. Soc., 1859, p. 157; Wall., „Mal. Arch., II. p. 160; id., „Insul.„, II. p. 429; id., „Ibis„, 1859, p. 111; id., 1861, p. 287; Sclater in „Proc. Zool. Soc.„, 1862, p. 123; Bonap. „Consp.„, I. p. 413.

Paradisea Bartlettii, Goodwin, in „Proc. Zool. Soc.„, 1860, p. 244.

Parad. minor papuana, Forst. „Ind. Zool.", p. 33.
Parad. apoda, var. β. } Latham, „Gen. Syn.", II.
Lesser Bird of Paradise } p. 474.
La Petite Émeraude, Audeb. et Vieill. „Ois.", Dor., II. p. 12, pls. 2, 11.
Le Petit Oiseau de Paradis Émeraude, Levaillant, „Ois. Parad.", I. pls. 4, 5.
De kleine Papoesche Paradijs-vogel, Valentijn, III[1]. p. 310.
De kleinere Paradijsvogel, in Veth's „Insulinde", II. p. 450.

5. /6148, **minor**, var. albescens.
Valentijn, III[1]. p. 310; zie verder de „Aanteekeningen" blz. 186.

6. /6249, **sanguinea**, Shaw, „Gen. Zool.", VII. p. 487, pl. 59; Elliot, „Monogr. Parad.", pl. 4; Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 782; R. Bowdler Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 170.
Paradisea rubra, Schlegel, „Muséum", Cor. p. 84; id. „Dierk.", p. 171; id., „Journ. f. Ornith.", 1861, p. 385; Wall., „Insul.", II. p. 431; id., „Ibis", 1859, p. 111; id., 1861, p. 287; id., „Proc. Zool. Soc.", 1862, p. 160; Gray, „Gen. B.", II. p. 323, pl. 79; Vieill., „Gal. Ois.", I. p. 152, pl. 99; Less. „Voy. Coquille", Zool. p. 660 pl. 27; id. „Traité" p. 336, pl. 3; id., „Ois. Parad.", Syn. p. 8; id., „Hist. natur.", p. 160, pl. 7, 8; Wagler, „Syst. Av." Parad., spec. 3; Bonap. „Consp.", I. p. 413.
Uranornis rubra, Salvadori., „Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 991.
Le Paradis rouge, Audeb. et Vieill., „Ois.", Dor., II. p. 14 pl. 3.
L'Oiseau de Paradis rouge, Levaillant, „Ois. Parad.", I. pl. 6.
Der rothe Paradies-Vogel, Brehm, p. 167.
De Roode Paradijsvogel, in Veth's „Insulinde", II. p. 450.

1549/—, Subgen. Schlegelia, Bernstein.
7. /6250, **Wilsoni,** Cass., „Journ. Acad. N. Sci. Philad.", II. p. 133, pl. 15.

Schlegel, "Muséum.", Corac. p. 87; id., "Ned. Tijds. Dierk.", III. bldz. 249; Gray, "Proc. Zool. Soc.", 1861, p. 436, Sclater, id., 1865, p. 465; Wagner, "Journ. of Ornith.", 1873, p. 11, Kaart VII.

R. Bowdler Sharpe, "Cat. B. Brit. Mus.", III. p. 175.

Diphyllodes Wilsoni, Wallace, "Insul.", II. bladz. 438; id., "Mal. Archip.", II. p. 248; id., "Proc. Zool. Soc.", 1862, p. 160; Beccari, "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 713; Newton, "Ibis", 1865, p. 343; Sclater, "Ibis", 1876, p. 251.

Diphyllodes respublica, Sclater, "Proc. Zool. Soc.", 1857, p. 6; v. Rosenberg, "Journ. f. Ornith.", 1864, p. 130; Elliot, "Monog. Parad.", pl. 14; Gould, "B. New-Guin.", part. III. (1850); Bonap., "Consp.", I. p. 413; id. "Compt. rend.", XXX. p. 291.

Lophorina respublica, id. in id. p. 131.

Paradisea calva., Schlegel, "Ned. Tijds. v. Dierk.", II. p. 1.

Schlegelia calva. Bernstein, "Natuurk. Tijds. v. Ned. Ind.", XXVII. p. 79; id., "Ned. Tijds v. Dierk.", III. p. 4, pl. 7; v. Rosenb., "Jaarb. Nat. Art. Mag.", 1873, pl.

Schlegelia respublica, Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 192.

De Roode schoone Paradijsvogel, in Veth's "Insulinde", II. p. 450.

1550/, Subgen. Diphyllodes, Lesson, "Ois. Parad." Syn. p. 16, in 1835.

Cricocercus, Gloger, "Handb. Naturges.", p. 345, in 1842; Reichenb., Syst. Av.", t. 86, fig.

8. /6251, **speciosa,** Boddaert, "Tabl. Pl. enlum.", p. 38; Schlegel, "Muséum", Corac., p. 86; id., "Ned. Tijds. v. Dierk.", IV. p. 17, 49, 171; Gray, "Gen. Birds", II. p. 323.

Diphyllodes speciosa, Wallace, "Mal. Archip.", II. p. 247; id., "Insul.", II. bldz. 436; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 12; Sclater, "Proc. Zool. Soc.", 1873, p. 697; id., "Ibis", 1876, p. 251; Beccari, "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 712; Salvad., id., p. 783; Gould, "B. of New-Guinea", pl. II; Wagler, "Journ. f. Ornith.", 1873, p. 11, pl. 1, kaart 5; R. Bowdl. Sharpe, "Cat. B. Brit. Mus.", III. p. 174.

Paradisea magnifica. Pennant, in Forst. "Ind. Zoolog.", p. 40; Gmel. "S. N.", I. p. 401; Audeb. et Vieill., "Ois." Dorad., II. p. 15, pl. 4; Shaw, "Gen. Zool.", VII. p. 493, pl. 62; Wagl., "Syst. Av.", Parad. spec. 4; Less., "Traité", p. 338; Wall., "Proc. Zool. Soc.", p. 160.

Diphyllodes magnifica, Gray, "List Gen. Birds", 1841, p. 53; Bonap., "Consp.", I. p. 413; Wallace, "Ibis", 1861, p. 287; v. Rosenberg, "Nat. Tijd. v. Ned. Indie", XXV. p. 246, sub. 203; Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 192.

Paradisea cirrhata, Latham, "Ind. Orn.", I. p. 195.

Diphyllodes seleucides, Lesson, "Ois. Parad.", Syn., p. 16, pls. 19, 20.

Oiseau de Paradis de la Nouvelle Guinée, dit "le Magnifique", Montbel., "Pl. enl.", 631; Sonnerat, "Voy. Nouv. Guin.", p. 163, pl. 98; Le Vaillant, "Hist. Nat.", Ois. Parad.", I. pls. 9, 10.

Magnificent Paradise-bird, Latham, "Gen. Syn.", II. p. 477, pl. 19.

De Schoone Paradijsvogel, in Veth's "Insulinde", II. p. 450.

9. /—, **chrysoptera,** Gould.

Diphyllodes chrysoptera, Gould, "B. New Guin.", p. II; Beccari, "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 710; Salvad. id., p. 971; id., IX. p. 192; R. Bowdl. Sharpe, "Cat. B. Brit. Mus.", p. 175.

Diphyllodes speciosa, var. chrysoptera, Elliot, "Monog. Parad.", pl. 13.

Subgen. Rhipidornis. Salvadori.

10. /—, **Gulielmi III,** v. Musschenbroek; v. Rosenb., "Zoolog. Gart.", 1875, p. 29.

Diphyllodes Gulielmi III, Meyer, "Mittheil. Dresd. Mus.", I (1875). p. 11, pl. 1; id., "Proc. Zool. Soc.", 1875, p. 31; "Zool. Gart.", 1875, p. 31; Gould, "B. New-Guin., part. II.

Rhipidornis Gulielmi tertii, Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 192.

En, volgens R. Bowdler Sharpe, in voce "Rhipidornis respublica, in "Catal. Birds Brit. Mus.", III. p. 173, als synoniemen ook nog:

Lophorina respublica, Bonap., "Comptes rendus", XXX. p. 131, en:

Diphyllodes respublica, id. in id., p. 291, en "Conspect.", I. p. 11, 13. Zie echter "Aanteekeningen", p. 190.

1551/, Subgen. CICINNURUS, Vieillot.

11. /6252, **regius**, Linn., "Syst. Nat.", I. p. 166, (ex Edwards). Schlegel "Muséum", Corac., p. 88; id., "Ned. Tijds. v. Dierk.", IV. p. 17, 49; id., "Handl. Dierk.", I. p. 332, pl. 4, fig. 46; id., "Journ. f. Ornith.", 1861, p. 385; Wallace, "Mal. Archip.", II. p. 132; id., "Insul", II. p. 435; id., "Ibis", 1859, p. 111; id., "Proc. Zool. Soc.", 1862, p. 160; Shaw., "Gen. Zool.", VII. p. 497, pl. 67; Lesson, "Voy. Coquille", I. p. 658, pl. 26; Gray, "Gen. B.", II. p. 323; Wagler, "Syst. Av.", Parad. spec. 7; id., "Zool. Gart.", 1873, p. 10.

Cicinnurus regius, Vieillot, "N. Dict. d'hist. nat.", XIX. p. 247; id., "Galer. d. Ois.", I. p. 146, pl. 96; Lesson, "Traité", p. 338; v. Rosenberg, "Nat. Tijds. v. Ned. Ind.", XXV p. 246, sub 202; id., "Journ. f. Ornith.", 1864, p. 130; Wallace, "Ibis", 1861, p. 287; Bonap., "Conspect.", I. p. 413; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 16; Gould, "B. New Guin.", part III; Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 783; id., d'Albertis, in id., p. 832, en in id., XIV. p. 112; Salvad. in id., IX. p. 192.

Cicinnurus spinturnix, Lesson, "Ois. Parad.", Syn. p. 14; id., "Hist. Nat.", Ois. Parad., p. 182, pl. 16—18.

The supposed King of the Greater Birds of Paradise, Edwards, "Birds" III. pl. 111.

Le Petit Oiseau de Paradis, Brisson, "Orn.", II. p. 136, pl. 13.

Le Roi des Oiseaux de Paradis, Sonnerat, "Voy. Nouv. Guin.", I. p. 156, pl. 95.

Le Manucode, Buffon, "Hist. Nat.", Ois. III. p. 163, pl. 13; id. Pl. enlum. p. 192, pl. 496; Audeb. et Vieill., "Ois. Dor.", II. p. 16, pl. 5; Le Vaill., "Hist. Nat" Ois. Parad.", p. 182, pl. 7, 8.

Schnirkelschweife, Brehm.

Het Koningsvogeltje, Valentijn, III[1]. p. 312.

De Konings-paradijsvogel, in Veth's "Insulinde", II. p. 450.

1552/, Subgen. PAROTIA, Vieillot, 1816/19.

Otostylus, Gloger, „Handb. Naturg.", p. 544, 1842; Reichenb., „S. A.", t. 86, f.

12. /6253, **sexpennis**, Bodd., „Tabl., Pl. enl.", p. 38; Schlegel, „Muséum", Corac., p. 92; id., „Ned. Tijds. v. Dierk.", IV. p. 50; id., „Journ. f. Ornith.", 1861, p. 385; Gray, „Proc. Zool. Soc.", 1861, p. 38; Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 190.

Parotia sexpennis, Wall., „Mal. Archip.", II. p. 250; id., „Insul.", II. p. 441; Gould, „Birds New Guin.", part I; Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 782; Beccari, id., p. 712; Elliot, „Monogr. Parad.", pl. 10; Sclater, „Ibis", 1876, p. 250.

Paradisea sexcetacea, Latham, „Ind. Ornith.", I. p. 196; Shaw, „Gen Zool.", VII. p. 496, pl. 66; Bonn. et Vieill., „Encyclop. méth.", III. p. 909, pl. 144, fig. 1; Wagler, „Syst. Av.", Parad., p. 6; Lesson, „Traité", p. 337.

Parotia sexcetacea, Vieill., „N. Dict. d'Hist. Nat.", XXXI. p. 160; id., „Galer. des Ois.", I. p. 148, pl. 97; Less., „Traité", p. 337; id., „Ois. Parad.", Syn., p. 10; id., „Hist. Nat. Ois. Parad.", p. 172, pl. 10, 11 en 11bis, 12.

Paradisea sefilata, Pennant, in Forst., „Ind. Zool.", p. 40.

Parotia sefilata, R. Bowdler Sharpe, „Cat. B. Brit., Mus.", III. p. 177.

Paradisea aurea, Gmel., „S. N.", I. p. 402 (ex Latham); Bonap., „Conspect.", I. p. 414.

Parotia aurea, Gray, „List Gen. B.", 1840, p. 38; Wall., „Ibis", 1861 g. 287.

Paradisea penicillata, „Scopoli." Del. Faunae et Florae Insubr.", II. p. 88.

Manucode à six filets, Briss., „Ornith.", III. p. 17.

Le Sifilet de la Nouvelle Guinée, Montb., „Pl. enlum.", III. p. 198, pl. 633.

Le Sifilet, Audeb. et Vieill., „Ois.", Dor., II. p. 18, pl. 6; Le Vaill., „Ois. Parad.", I. pls. 12, 13.

L'Oiseau de Paradis à gorge dorée, Sonner., „Voy. Nouv. Guin.", p. 158, pl. 97.

Gold-breasted Bird of Paradise, Latham, „Gen. Syn.", II. p. 481; id., „Gen. Hist.", III. p. 194, pl. 47.

De Gouden Paradijsvogel, in Veth's „Insulinde", II. p. 450.

1553/, Subgen. LOPHORINA. Vieillot, 1817.

13. /6254, **atra,** Bodd., „Tabl. Pl. enlum.", p. 38.

Lophorina atra, Wallace, „Mal. Archip.", II. p. 249; id., „Insul.", II. p. 439; Elliot, „Monogr. Parad.", pl. 11; Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 783; Beccari, in id., p. 712; Sclater, „Ibis", 1876, p. 251.

Paradisea superba, Penn., in Forst., „Ind. Zool.", p. 40; Scopoli, „Del. Faun. et Flor. Insubr.", II. p. 88; Gmel., „Syst. Nat.", I. p. 402; Shaw, „Gen. Zool.", VII. p. 494, pl. 63; id., en Nodd., „Nat. Misc.", XXIV. pl. 1021; Wagl., „Syst. Av.", Parad. spec. 5; Wallace, „Ibis", 1859, p. 111; Schlegel, „Journ. f. Ornith.", 1861, p. 385.

Lophorina superba, Vieill., „N. Dict. d'Hist. Natur.", XVIII. p. 184; id., „Galer. d'Ois.", p. 149, pl. 98; Lesson, „Traité", p. 337; id., „Ois. Parad.", Syn., p. 12; id., „Hist. Natur. Ois. Parad.", pls. 13, 14; Bonap., „Conspect.", I. p. 414; Wallace, „Ibis", 1861, p. 287; 1862, p. 100; Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 190; v. Rosenberg, „Nat. Tijds. v. Ned. Ind.", XXV. p. 247; R. Bowdler Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 179.

Paradisea furcata, Bechst., „Kurze Uebers.", p. 132.

Epimachus ater, Schlegel, „Muséum", Corac, p. 96, als noot.

L'Oiseau de Paradis de la Nouvelle Guinée, dit le superbe, Briss., „Ornith.", III. p. 169; Buffon, „Pl. enlum.", III. p. 197, pl. 632.

Oiseau de Paradis à gorge violette, Sonner, „Voy. Nouv. Guin.", p. 157, pl. 96.

Le Superbe. Audebon et Vieillot, „Ois.", Dor., II. pl. 7; Le Vaill., „Hist. Nat. Ois. Parad.", I. pls. 14, 15.

De Prachtige Paradijsvogel, in Veth's „Insulinde", II. p. 450.

Famil. III. **STURNIDAE,** Vigors, 1825.

Subfam. 1. **Manucodiinae,** Cabanis, 1847.

1554/, **ASTRAPIA,** Vieillot.

Lamprotornis, p. p., Temm., 1820.

Lamprornis, p. p., Nitsch., 1840.

Subgen. ASTRAPIA, Vieillot, 1816.

14. /6255, **nigra**, Steph., "Gen. Zool.", XIV. p. 75; Bonap., "Conspect.", I. p. 414; Gray, "Gen. B.", II. p. 326; id., "Proc. Zool. Soc., 1861, p. 436; Wallace, id., 1862, p. 154; id., "Mal. Archip.", II. p. 257; id., "Insul.", II. p. 449; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 9; Salvad.. "Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 190; R. Bowdler Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 165.

Paradisea nigra, Gmel., "Syst. Nat.", I. p. 401 (ex Latham).

Epimachus niger, Schlegel, "Muséum", Corac., p. 94.

Paradisea gularis, Lath., "Ind. Ornith.", II. p. 196; Shaw, "Gen. Zool.", VII. p. 69, 70.

Astrapia gularis, Vieill., "N. Dict. d'Hist. Nat.", III. p. 37; Less., "Traité", p. 338; id. "Ois. Parad.", Syn. p. 18; id., "Hist. Nat. Ois. Parad.", p. 106, pls. 21—23; Schlegel, "Journ. f. Ornith.", 1861, p. 386; v. Rosenb. "Nat. Tijds. Ned. Ind.", XXV. p. 247, sub 207; Beccari, "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 711; Sclater, "Ibis" 1876, p. 249.

Gorget Paradise-Bird, Latham, "Gen. Syn.", I. p. 478, pl. 20.

Le Hausse-col doré, Audeb. et Vieill., "Ois.", Dor., II. p. 22, pl. 8, 9.

La Pie de Paradis, ou l'Incomparable, Le Vaill., "Hist. Nat. Ois. Parad.", I pl. 20—22.

De Paradijs-ekster, in Veth's "Insulinde", II. p. 451.

1555/, Subgen. PARADIGALLA, Lesson, 1835.
Lobopsis, Reichenb., 1850.

15. /6256, caranculata, Eyd. et Souleyet (Lesson), "Voy. Bonite", p. 83, pl. 4; Gray, "Gen. B.", II. p. 326; Schlegel, "Journ. f. Ornith.", 1861, p. 386; v. Rosenb., id., 1864, p. 131.

Paradigalla carunculata, Less., "Ois. Parad.", p. 242; id., "Revue Zool.", 1840, p. 1; Bonap., "Conspect.", I. p. 414; Sclater, "Proc. Zool. Soc.", 1857, p. 6; id., "Ibis", 1876, p. 250; Wallace, id., 1862, p. 160; id., "Mal. Archip.", II. p. 257; v. Rosenb., "Nat. Tijds. v. Ned. Ind.", XXV. p. 248, sub 208; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 17; Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 784; IX. p. 190; Beccari, id., VII. p. 711.

De Gelelde Paradijs-ekster, in Veth's "Insulinde", II. p. 451.

1556/, MANUCODIA, Boddaert, 1783.
Phonygama, Lesson, 1828.
Chalybaeus, Cuvier, 1829.
Barita, Temminck, 1820.

Subgen. Manucodia, Boddaert, 1783.

16. /6257, **viridis,** G. R. Gray, "Handlist", II. p. 17.

Paradisea viridis, Gmel., "Syst. Nat.", I. p. 102.

Phonygama viridis, Gray, "Gen. B.", II. p. 303; Bonap. "Consp.", I. p. 368; v. Rosenb., "Nat. Tijd. v. Ned. Ind.", XXV. p. 235, sub 161; id. "Journ. f. Ornith.", p. 122.

Manucodia chalybea, Bodd., "Tabl. Pl. enlum.", p. 39; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 6; Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen."., VII. p. 781.

Manucodia chalybeata, Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 968; id., IX. p. 189; d'Albertis en Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", XIV. p. 94.

Manucodia chalybata, R. Bowdl. Sharpe, "Cat. B. Brit. Mus.", III. p. 182.

Paradisea chalybea, Latham, "Ind. Orn.", I. p. 197; Shaw, "Gen. Zool.", VII. p. 504, pl. 71.

Paradisea chalybata, Pennant, "Faunula indica" in, Forst., "Zool. Ind.", p. 40.

Cracticus chalybaeus, Vieill., "N. Dict. d'Hist. Nat.", V. p. 355.

Phonygama chalybaeus, Lesson, "Traité", p. 344.

Chalybaeus viridis, Schlegel, "Muséum", Corac., p. 122; id., "Ned. Tijds. v. Dierk.", p. 49.

Chalybaeus paradiseus, Cuv.

Le Chalybé, Buff., "Pl. Enl.", III. pl. 634; Audeb. et Vieill., "Ois.", Dor., II. p. 24, pl. 10; Le Vaill., "Ois. Parad.", p. 64, pl. 23.

Blue-green Paradise Bird, Latham, "Gen. Syn.", II. p. 482.

17. /6258, **Keraudreni,** Gray, "Proc. Zool. Soc.", 1859, p. 158; id., 1861, p. 436; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 8; Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 781, id. in id., IX. p. 189;

id. en d'Albertis, in id., XIV. p. 95; "Bull. Scienc. Nat.", VIII. (1826). p. 14; Sclater, "Ibis", 1876, p. 252.

Phonygama Keraudreni, Lesson, "Voyage de la Coquille", Oiseaux, I. p. 636; id., "Manuel d'Ornith.", I. p. 141; Gray, "Gen. B.", II. p. 303; Bonap., "Consp", I. p. 368; v. Rosenb., "Nat. Tijds. v. Ned. Ind.", XXV. p. 236; id., "Journ. f. Orn.", 1864, p. 123; R. Bowd. Sharpe, "Catal B. Brit. Mus.", III. p. 180.

Lessonia, Swains.

Chalybaeus Keraudreni, Schleg. "Muséum", Corac., p. 120.

Chalybeus cornutus, Cuvier, "Règne Anim.", I. p. 354 (1829); Gould, "Voy. Rattlesnake", II. p. 357.

Barita Keraudreni, Lesson, "Voy. Coq." Ois., Atlas, pl. 13.

Phonygama (Phonygamia) Lessonii, (Lessonia), Swains., "Classif. of Birds", II. p. 264.

18 /—, **Jamesii**, R. Bowdler Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 181.

19. /6259, **Gouldii**, Gray, "Proc. Zool. Soc.", 1859, in noot; Gould, "Handl. B. Austr." I. pag. 236; Masters, "Proc. Linn. Soc. New South Wales", I. p. 50.

Phonygama Gouldi, R. Bowdler Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 181.

Manucodia Keraudreni, Gould, "B. Austr.", Suppl. pl. (en Lesson p. p.).

Chalybaeus Keraudreni. Schlegel, "Muséum", Corac., p. 120 p. p.

20. /6260, **ater**, Gray, "Proc. Zool. Soc.", 1859, p. 436; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 7; Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 781; id., IX. p. 40 en 189; Salvad. et d'Albertis in id., VII. p. 829; id. XIV. p. 94; R. Bowd. Sharpe, "Cat. B. Brit. Mus.", III. p. 183.

Phonygama atra, Less., "Voy. Coq.", I. p. 638; id., "Traité", p. 344; Gray, "Gen. B.", II. p. 303.

Chalybaeus ater, Schlegel, "Muséum", Cor., p. 121.

21. /—, **jobiensis**, Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII.

p. 969; id. in id., IX. p. 189; R. Bowd. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 184.

22. /—, **Comrii,** Sclater, „Proc. Zool. Soc.", 1876, p. 459, pl. 42; Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 189.

1557/, Subgen. Lycocorax, Bonap., 1853.

23. /6261, **pyrrhopterus**, Gray, „Handl.", II. p. 17.

Lycocorax pyrrhopterus, Bonap., „Comptes rendus", XXXVII. p. 829; id., „Collec. Delatt.", p. 7, noot; Schlegel, „Muséum", Corac., p. 131; id. „Ned. Tijds. v. Dierk.", III. p. 191; Gray, „Proc. Zool. Soc.", 1860, p. 355; Finsch, „Neu-Guinea", p. 172; R. Bowd. Sharpe, „Brit. Mus.", p. 185.

Pica pyrrhoptera, Schlegel, „Bijdr. Dierk.", part. VIII. (1858), p. 1, pl. 1.

Corvus pyrrhopterus, Bonap., „Consp.", I. p. 384 (uit Mss. van Temminck in het Museum te Leiden).

24. /1862 **morotensis** (mortiensis), Gray, „Handl.", II. p. 17.

Lycocorax morotensis. Schlegel, „Ned. Tijds. v. Dierk.", III. p. 192; id., „Muséum", Corac., p. 132; id., „Ibis", 1863, p. 119; Bernstein, „Journ. f. Ornith.", 1864, p. 108; R. Bowd. Sharpe, „Cat. B. Brit. Mus.", p. 186.

25. /6263, **obiensis,** Gray, „Handl.", II. p. 17.

Lycocorax obiensis, Schlegel, „Ned. Tijds. v. Dierk.", III. p. 192; id., „Muséum", Corac., p. 132; Bernst., „Journ. f. Ornith.", 1864, p. 410.

Ordo II, PASSERES. Tribus II, TENUIROSTRES.
Fam. I, **UPUPIDAE,** Bonap., 1838.
Subfam. III, **Epimachinae,** G. R. Gray, 1848.

358/, **PTILORNIS,** Swainson, 1825.
Ptilorhis, Swasnson, 1825, Cabanis, 1851.
Craspedophora, p. p. Gray, 1841.
Epimachus, p. p. Gray.

Subgen. Ptilornis.

26. /1271, **paradisea**, Gray, „Handl.", I. p. 105.

Ptiloris paradisea, Swains., „Zool. Journ.", I. p. 481; Less., „Hist. Nat. Ois. Parad.", p. 25 en 213, pls. 29

en 30; Gray, "Gen. B.", XXI. p. 94; Gould, "B. of Aust.", I. p. 591; Bonap., "Consp.", I. p. 412; Caban., "Mus. Hein.", I. p. 214; Reichenbach, "Handb. spec. Orn.", Scansoriae, p. 328, taf. 640, fig. 3083/85; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 25; id., "Proc. Zool. Soc. ", 1871, p. 582; R. Bowd. Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 154.

Epimachus paradiseus, Schlegel, "Muséum", Corac., p. 97; id., "Journ. f. Ornith.", 1861, p. 386; Gray et Mitchell, I. p. 94, sp. 4.

Epimachus regius, Lesson, "Voy. Coq." Zool., p. 657, pl. 38; id., "Cent. Zool.", pl. 3.

Epimachus brisbani, Less., "Man. d'Ornith.", II. p. 6; Wilson, "Ill. Zool.", p. 9.

Craspedophora paradiseus, Gray et Mitch., I. p. 94, pl. 32.

De Paradijs-Honigzuiger, in Veth's "Insulinde", II. p. 451.

27. /1271, **Victoriae,** Bonap., "Consp.", I. p. 412; v. Rosenb., "Nat. Tijds. v. Ned. Ind.", XXV. p. 237; id. "Journ. f. Orn.", 1864, p. 123.

Ptilorhis Victoriae., Gould, "Proc. Zool. Soc.", 1849, p. 111, pl. 12; id., "Birds Austr.", Suppl. pl.; id. "Handb. B. Austr.," I. p. 593; Reichenb., "Handb.", Scansoriae, p. 329, taf. 610, fig. 4086/88; Elliot, "Monog. Parad.", pl. 26; id., "Proc. Zool. Soc.", 1871, p. 582; R. Bowdl. Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 155.

De Victoria's Paradijs-Honigzuiger, in Veth's "Insulinde", II. p. 451.

359/, Subgen. CRASPEDOPHORA, G. R. Gray, 1840.

28. /1273, **magnificus,** Gray, "Handl.", I. p. 105.

Ptilorhis magnificus, Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 23; id., "Proc. Zool. Soc.", 1871, p. 583; Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 785.

Ptilorhis magnifica, R. Bowd. Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 157.

Falcinellus magnificus, Vieill., "Nouv. Dict. d'hist. natur.", XXVIII. p. 167, pl. G. 80; n° 3.

Epimachus magnificus, Wagl., "Syst. av.".

Epimachus sp. 10, Cuvier, "Règne anim.", 1829,

p. 440; Less., „Cent. Zool.”, p. 22, pl. 4, 5, id. „Ois. Parad.”, Syn., p. 27; id., „Hist. nat. Ois. Parad.”, p. 218, pl. 32/34; Bonap., „Consp.”, I. p. 412; Gray, „Proc. Zool. Soc.”, 1859, p. 155; Schlegel, „Muséum”, Corac., p. 96.

Craspedophora magnifica, Gray, „List Gen. B.”, 1841, p. 15; Reichenb., „Handb.”, Scansoriae, p. 330, taf. 611, fig. 4089/91; Wallace, „Proc. Zool. Soc.”, 1862, p. 160; v. Rosenb., „Nat. Tijds. v. Ned. Ind.”, XXV. p. 238, sub. 197, id., „Journ. f. Ornith.”, 1864, p. 128; Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.”, IX. p. 191.

Ptiloris superbus, Beccari, „Ann. Mus. Civ. Gen.”, VII. p. 713.

Le Proméfil, Le Vaill., „Ois. Parad.”, p. 36, pl. 16; Less., „Mus. Zool.”, pl. 29.

De Groote Zwarte Paradijsvogel, Valentijn, III[1]. p. 311.

De Paradijs-vogel met geschubde borst, in Veth's „Insulinde”, II. p. 451.

29. /—, **Alberti.**

Ptilorhis Alberti, Elliot, „Monogr. Parad.”, pl. 24; id., „Proc. Zool. Soc.”, 1871, p. 583; R. Bowd. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.”, III. p. 156.

Ptilorhis magnificus, Gould, „B. Austr.”, suppl., pl. 51.

Craspedophora magnifica, Gould, „Handb. B. Austr.”, I. p. 595.

De Prins-Alberts Paradijsvogel, in Veth's „Insulinde”, II. p. 451.

/—, **Wilsoni.**

Ptiloris Wilsoni, Ogden, „Proc. Acad. Nat. science Philad.”, 1875, p. 451, pl. 25; R. Bowdl. Sharpe, „Catal, B. Brit. Mus.”, III, p. 156.

360/, EPIMACHUS, Cuv., 1817.
Cinnamolegus, Lesson, 1833.

Subgen. Epimachus.

30. /1274, **maximus,** Gray, „Proc. Zool. Soc.”, 1861, p, 433; Beccari, „Ann. Mus. Civ. Gen.”, VII. p. 710.

Epimachus magnus, Cuvier, „Règne anim.”, I. p.

407; Bonap., "Cousp.", I. p. 411; Wallace, "Mal. Archip.", II. p. 255; id., "Insul.", II. p. 446; id., "Ibis", 1861, p. 287; id., "Proc. Zool. Soc.", 1862, p. 160; Schlegel, "Ned. Tijds. v. Dierk.", I. p. 332; id., "Journ. f. Ornith.", 1861, p. 686.

Epimachus speciosus, Gray, "Gen. Birds", I. p. 94; Schleg. "Muséum", Corac., p. 94; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 19; Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 785; id., IX. p. 190; R. Bowd. Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 162.

Epimachus superbus, Steph., "Gen. Zool.", XIV. p. 77; Wagl., "Syst. Av.", Epimachus, spec. 1; Lesson, "Traité", p. 321, atlas pl. 73, fig. 1; v. Rosenb. "Nat. Tijds. v. Ned, Ind.", XXV. p. 237, sub. 195; id., "Journ. f. Ornith.", 1864, p. 123.

Cinnamolegus papuensis, Lesson, "Ois. Parad.", Syn., p. 32; id., "Hist. Nat.", pl. 39, 40.

Falcinellus superbus, Vieill., "Nouv. Dict. d'hist. Nat.", XXVIII. p. 166.

Falcinellus magnificus, Vieill. in id., p. 167.

Upupa speciosa, Boddaert, "Tabl. Pl. Enl., p. 39, (ex Buffon, "Pl. Enl., 638").

Upupa striata, Boddaert, "Tabl. Pl. Enl.", p. 39, (♀ ex Buffon, "Pl. Enl.", 639).

Upupa fusca, Gmel.", S. N.", I. p. 468 (ex Latham).

Upupa magna, Gmel. id., p. 468 (id.)

Promerops striata, Shaw., "Gen. Zool.", VIII. p. 144.

Promerops superbus, Shaw, id., p. 145.

Le Grand Promérops de la Nouvelle Guinée, Sonn., "Voy. Nouv. Guin.", p. 163, pl. 101 (♂).

Le Promérops brun de la Nouvelle Guinée, id., p. 164, pl. 100 (♀).

Grand Promérops à parements frisés, Buffon, "Hist. Nat. Ois.", VI. p. 472.

Promérops de la Nouvelle Guinée, Buffon, "Pl. Enl.", VI. pl. 638, 639.

New Guinea brown Promérops, Latham, "Gen. Syn.", I. part 2, p. 694.

Grand Promérops, Latham, id., p. 695.

Le Promérops rayé, Audeb. et Vieill., "Ois. Dor.", I. pl. 7.

Le Promérops à large parure, Le Vaill., "Hist. Nat.", Promer. et Guêp., pls. 13, 15.

De Langstaartige Paradijsvogel, in Veth's "Insulinde", II. p. 450.

31. /—, **Ellioti**, Ward, "Proc. Zool. Soc.", 1873, p. 743 Elliot "Monogr. Parad.", pl. 20; Beccari, "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 170; Salvad., id., IX. p. 190; R. Bowd. Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 163.

361/, Subgen. Seleucides, Lesson, 1835.

Nematophore, Gray, 1840.

32. /1275, **albus**, Blumenbach, Wagl., "Syst. Av.", 1827, Epimachus, sp. 9; Vieill., "Gal. Ois.", p. 185; Gray, "Gen. B.", I. p. 94; id., "Proc. Zool. Soc.", 1861, p. 433; Wallace, id., 1862, p. 160; Schleg., "Muséum", Corac., p. 95.

Paradisea alba, Blumenb., "Abbild. nat. Gegenst.", pl. 96; Schlegel, "Journ. f. Ornith.", 1861, p. 386.

Paradisea nigra, Shaw, "Gen. Zool.", VII. (1809). part. 2, p. 488, pl. 60.

Paradisea nigricans, Shaw., id., p. 489.

Paradisea violacea, Bechstein, "Kurze Uebers.", p. 133.

Paradisea Vaillanti, Shaw et Nodd. "Nat. Miscell.", XXIV. pl. 1025.

Falcinellus resplendens, Less., "Traité", p. 324.

Nemataphora alba, Gray, "List Gen. B.", 1840, p. 12.

Seleucides acanthylis, Lesson, "Hist Nat.", Ois. Parad.", pls. 36—38; id., "Syn., p. 29.

Seleucides resplendens, v. Rosenb., "Nat. Tijds. v. Ned. Ind.", XXV. p. 238; id., "Journ. f. Ornith., 1864, p. 123.

Seleucides alba, Bonap., "Consp.", I. p. 412; Wall., "Mal. Archip.", II. p. 253; id., "Insul.", II. p. 443; Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 22; Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 785; id., X. p. 13; Beccari, id., VII. p. 713.

Seleucides ignota, Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 191; id., XIV. p. 107.

Seleucides niger, R. Bowdl. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 159.

Verder nog: Candida, bij Forsten: resplendescens bij Vieillot.

De Zwarte onbekende Paradijsvogel, Valentijn, III[I]. p. 312.

De twaalfdradige Paradijsvogel, in Veth's „Insulinde", II. p. 450.

362/, Subgen. SEMIOPTERA, G. R. Gray, 1859.

33. /1276, **Wallacei,** Gray, „Handl.", I. p. 105.

Paradisea Wallacei, Gray, „Proc. Zool. Soc.", 1859, p. 130; Schlegel, „Muséum.", Corac., p. 91.

Semioptera Wallacei (en Wallacii), Gray, „Proc. Zool. Soc.", 1860, p. 355; Wallace, „Ibis", 1859, p. 210, note; id., „Mal. Arch.", II. p. 17; id., „Insul", II. p. 47 en 441/43; Sclater, „Ibis", 1860, p. 36, pl. 2; Gould, „B. Austr.", Suppl., p. 2; Elliot, „Monogr. Parad.", pl. 18; v. Rosenb., „Journ. f. Ornith.", 1864, p. 125; Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 785; id., IX. p. 190; R. Bowdl. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.", III. p. 178.

34. /1276, **Wallacei, var. Halmaheirae,** zie „Aant.", p. 204.

DREPANORNIS, Sclater, 1873, (en Egerton).

Drepanophorus, Sclater, 1873.

35. /—, **Albertisii**, Sclater, „Nature", 1873, p. 305, pl.; id., „Proc. Zool. Soc.", 1873, p. 560, pl. 47; d'Albertis, id., p. 558; Elliot, „Monogr. Parad.", pl. 21; Gould, „B. New Guin.", I; Beccari, „Ann. Mus. Civ. Gen", VII. p. 711; Salvad., id., p. 785, en IX. p. 190.

Drepanophorus Albertisii, Sclater, „Nature", 1873, p. 192.

Epimachus Wilhelminae, Meijer, „Nat. Tijds. v. Ned. Ind.", 1873, p. 415, en December-nummer; id., „Journ. f. Ornith.", 1873, p. 405; id., „Zool. Garten", 1874, Febr.; id., „Ibis", 1874, p. 303; Finsch, id., p. 54; R. Bowdl. Sharpe, „Cat. B. Brit. Mus.", III. p. 160

Epimachus Vethi en Vethii, v. Rosenberg, „Reistochten naar de Geelvink-baai en Nieuw-Guinea", p. 116, pl. 18; id., „Zool. Gart.", 1874, p. 8.

36. /—, **Bruynii,** Oustalet, 1880; Salvad, „Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 196; Oustalet, „Bulletin Ass. Scient. de Fr.", 1880, p. 172.

363/, **FALCULIA,** Isid. Geoffroy St. Hilaire, 1836.

37. /1277, **palliata,** Isid. Geoffr. St. Hil., „Mag. de Zool.", 1836, pl. 49; Reichenbach, „Syst. Av.", pl. 41; id., „Handb. f. Ornith.", p. 322, pl. 613; Le Maout, „Ois.", p. 191; Hartl., „Faun. Madag.", p. 33.; Schlegel et Pollen (en v. Dam)", „Faun. Madag", p. 105, pl. 33; Schlegel, „Proc. Zool. Soc.", 1866, p. 421; id., „Handl. Dierk.", p. 188, pl. 3, fig. 40; R. Bowdl. Sharpe, „Cat. B. Brit. Mus.", III. p. 145.

Falculie mantelée.

Ordo II, PASSERES; Tribus III, DENTIROSTRES; Fam. XII, **ORIOLIDAE;** Boie, 1826.

Subfam. **Oriolinae,** Swainson, 1831.

ORIOLUS.

1082/, Subgen. XANTHOMELUS, Bonap., 1854.

38. /4332, **aureus,** Linn., „Syst. Nat.", I. p. 163.

Sericulus aureus, Gray, „Gen. B.", I. p. 232; id., „Proc. Zool. Soc.", 1861, p. 435; Bonap., „Consp.", I. p. 349; Schlegel, „Muséum, Corac.", p. 98; v. Rosenb., „Nat. Tijds. v. Ned. Ind.", XXV. p. 234; Wallace, „Ibis", 1861, p. 287; id., „Proc. Zool. Soc.", 1862, p. 160; id., „Mal. Archip.", II. p. 157; id., „Insulinde", II. p. 449; Sclater, „Ibis", 1876, p. 248.

aurantiacus, Lesson, „Traité d'ornith.", p. 339; id., „Ois. Parad.", Syn., p. 20.; id., „Hist. Nat.", p. 201, pl. 25, b en c.

xanthogaster, Schlegel, „Ned. Tijds. Dierk.", IV. p. 50 [1]; Salvad., „Ibis", 1876, p. 267; id., „Atti R. Accad. Torino", XI. p. 688.

Xanthomelus aureus, Bonap. „Compt. rend.", XXXVIII. p. 538; Elliot, „Ibis", 1872, p. 112; id., „Monogr. Parad.", pl. 15; Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.",

[1] Eerst als afzonderlijke soort gesteld; doch het exemplaar dat daartoe aanleiding gaf, nader gebleken een jong individu te zijn van deze soort.

VII. p. 783; id., IX. p. 192; id., X. p. 14; id., XIV. p. 113; R. Bowdl. Sharpe, „Cat. B. Brit. Mus.„, III. p. 186.

Chlamydodera xanthogastra, Elliot, „Ibis„, 1872, p. 113; id., „Monogr. Parad.„, pl. 33; Sclater, „Proc. Zool. Soc.„, 1873, p. 697.

Paradisea aurea, Latham, „Ind. Ornith.„, II. p. 195.

Paradisea aurantia, (en aurantiaca), Shaw., „Gen. Zool.„, VII. p. 499, pl. 68.

Bij Linn. nog: flavofulva.

Lophorina aurantia, Steph., „Gen. Zool.„, XIV. p. 76.

Golden Bird of Paradise, Edwards, „Birds.„, III. p. 112.

Le Paradis orangé, Audeb. et Vicill., „Ois.„, Dor. II. p. 26, pls. 11, 12.

Le Loriot de Paradis, Levaill., „Ois. Parad.„, I. pls. 18, 19.

De Paradijs-wielewaal, in Veth's „Insulinde„, II. p. 451.

39. —/— **ardens**, d'Albertis et Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.„, XIV. p. 113.

Subfam. **Ptilonorhynchinae**, G. R. Gray, 1846.

1083/, **SERICULUS**, Swainson, 1825.

40. /4333, **melinus**, Gould, „Handl. B. Austr.„, I. p. 456 (1865); id., „B. of Austr.„, IV. pl. 12; Schlegel, „Muséum„, Corac., p. 99; Ramsay, „Ibis„, 1866, pp. 325, 330; id., 1867, pp. 415, 456; id., „Proc. Linn. Soc. New. S. Wales„, II. p. 188 (1876); Elliot, „Monogr. Parad.„, pl. 32 (1873); R. Bowdl. Sharpe, „Cat. B. Brit. Mus.„, VI. p. 395.

mellinus, Gray, „Gen. Birds„, I. p. 233 (1845), Bonap., „Conspect.„, I. p. 349 (1850).

chrysocephalus, Swains., „Zool. Journ.„, I. p. 478 (1825); id., „Classif. Birds„, II. p. 237 (1837); Vig. et Horsf., „Tr. Linn. Soc.„, XV. p. 326 (1826); Steph., „Gen. Zool.„, XIV. p. 266 (2826); Lesson, „Traité„, p. 340 (1831); Jard. et Selby, „Illust. Orn.„, I. pl. 18 tot 20; Gould, „B. of Austr.„, IV. pl. 12 (1838).

magnirostris, Gould, „Proc. Zool. Soc.„, 1837, p. 145.

regens, Less., „Voy. Coquille", Zool., I. p. 640, pl. 20 (1826); id., „Man. d'ornith.", I. p. 256 (1828); id., „Ois. Parad.", Syn., p. 21; id., „Hist. nat. Ois. Parad.", pls. 26, 27 (1835).

Oriolus regens, Quoy et Gaim., „Voyage de l'Uranie", p. 105, pl. 22 (1824); Temmink, „Pl. Color.", II. pl. 320 (1825); Wagler, Syst. Av.", Oriolus, spec. 2 (1829).

Turdus melinus, Latham, „Ind. Ornith.". Suppl. II. pl. 44 (1801); Vieill., „Nouv. Dict. d'Hist. Nat.", XX. p. 243 (1818); Bonn. et Vieill., „Encyclop. Méth.", II. p. 647 (1823).

Turdus mellinus, Steph., „Gen. Zool.", X. p. 240 (1817).

Meliphaga chrysocephala, Lewin, „Birds of New Holland", p. 10, pl. 6 (1808).

Yellow-bellied Thrush, Latham, „Gen. Syn.," Suppl., II. p. 187 (1801).

Golden-crowned Honey-eater, Latham, „Gen. Hist.", IV. p. 184 (1822).

Zie nog Reichenb., „Syst. Av.," p. 56.

41. /4334, **Rawnsleyi,** Diggles, „Ornith. Austr.", pl.

Ptilonorhynchus Rawnsleyi, Gould, „Suppl. B. Austr.", pl. 34; Newton, „Ibis", 1868, p. 348; Elliot, „Monogr. Parad.", pl. 29; Ramsay, „Proc. Linn. Soc. New. S. Wales", II. p. 187 (1876); R. Bowdl. Sharpe", „Cat. B. Brit. Mus.", VI. p. 381 (noot).

1084/ PTILONORHYNCHUS, Kuhl 1820.

Subgen. Ptilonorhynchus.

42. /4335, **holosericeus,** Kuhl, „Beiträge z. Zool.", p. 150 (1820); Wagl., „Syst. Av.", Ptilonorhynchus, p. 1 (1827); Gould, „B. Austr.", IV. pl. 10 (1838); id., „Handb. B. Austr.", I. p. 442 (1865); Ramsay, „Ibis", 1866, p. 330; Sclater, in Wolf's „Zool. sketches", 2nd series, pl. 28 (1867).

Ptilonorhynchus violaceus, R. Bowdl. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus., VI. p. 381 (1881).

Ptilorhynchus holosericeus, Swainson, „Class. Birds", II. p. 271 (1837); Gray, „Gen. B.", II. p. 325

(1846); Bonap., „Consp.„, I. p. 370 (1850); Cabanis, „Mus. Hein.„, I. p. 213 (1850); Schlegel, „Muséum„, Corac., p. 117 (1867); Ramsay, „Proc. Linn. Soc. New S. Wales„, II. p. 187 (1878).

Ptilorhynchus violaceus, Elliot, „Monogr. Parad.„, pl. 28 (1873).

Ptylorhynchus, Boie.

Pyrrhocorax violaceus, Vieillot, „Nouv. Dict. d'Hist. Nat.„, VI. p. 569 (1816).

Kitta holosericea, Temminck, „Pl. Color.„ II. pls. 395, 422 (1826); Lesson, „Traité d'Ornith.„, p. 350, pl. 46, fig. 1. (1831).

Ptilonorhynchus Maccleayi, Vig. en Horsf., „Tr. Linn. Soc., XV. p. 263 (1826, uit Latham's handschriften).

Ptilonorhynchus squamulosus, Wagl., „Syst. Av.„, Ptilonorhynchus, Spec 3 (1827, en Illiger Mss.).

Satin Grakle, Latham, „Gen. Hist.„, III. p. 171 (1822).

Satin Bower-bird.

1085/, Subgen. AILUROEDUS, Cabanis, 1851.
Cat-bird.

43. /4336, **crassirostris,** G. R. Gray, „Handlist„, I. p. 294.
Smithii, Vig. et Horsf., „Tr. Linn. Soc.„, XV. p. 264 (1827, ex Latham MSS); Gould, „B. Austr.„, IV. pl. II (1838); Gray, „Gen. B.„, II. p. 325 (1846).

Ptilorhynchus Smithii, Bonap., „Consp.„, I. p. 370 (1850); Schlegel, „Muséum„, Corac., p. 294 (1867).

Ailuroedus Smithii, Cab., „Mus. Hein.„, I. p, 213 (1850); Gould, „Handb. B. Austr.„, I. p. 446 (1865).

Aeluroedus crassirostris, Sclater, „Ibis„, 1868, p. 501; Elliot, „Monogr. Parad.„, pl. 34 (1873); Ramsay, „Proc. Linn. Soc. New S. Wales„, II. p. 187 (1878).

Aeluroedus viridis, R. Bowdl. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.„, VI. p. 385 (1881).

Kitta virescens, Temminck, „Pl. Color.„, II. pl. 396 (1826); Wagler, „Syst. Av.„, Ptilonor. spec., 3 (1827).

Gracula viridis, Latham, „Ind. Ornith.„, Suppl., II. p. 129 (1801); Shaw, „Gen. Zool.„, VII. p. 473 (1809).

Lanius crassirostris, Paykull, "Nova Acta Acad. Upsala", VII. p. 282, Taf. 10 (1810).

Green Grakle, Latham, "Ind. Ornith.", Suppl., II. p. 129 (1801); id., "Gen. Hist.", p. 473 (1809).

Varied Roller, Latham, "Gen. Hist.", III. p. 83.

Common Cat-bird

44. /4337, **buccoides,** Gray, "Proc. Zool. Soc.", 1858, p. 194; 1861, p. 436; id., "Catal. Birds New Guinea", p. 173; Finsch, "Neu-Guinea", p. 173 (1865); v. Rosenberg, "Der Mal. Archip.", p. 554 (1879).

Ptilorhynchus buccoides, Bonap., "Consp., I. p. 370 (1850); Schlegel, "Muséum", Corac., p. 118 (1867); id., "Ned. Tijds. v. Dierk.", IV. p. 49 (1871); Wallace, "Proc. Zool. Soc.", 1862, p. 165; id., "Ann. et Mag. Nat. Hist.", XI. p. 57 (1863); Giebel, "Thes. Ornith.", III. p. 370.

Ailuroedus buccoides, Gould, "B. New Guinea", I (1875); Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 780 (1875).

Aeluroedus buccoides, Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 36 (1873); Sclater, Proc. Zool. Soc.", 1873, p. 697; Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 193 (1876); id., X. p. 152 (1877); id., et d'Albertis, "Ann. Mus. Civ. Gen..", XIV. p. 114 (1879); d'Albertis, "Nuova Guinea", pp. 581, 588 (1880); Salvad., "Ornith. della Papuasia", p. 675 (1881); R. Bowdler Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", VI. p. 387 (1881).

Kitta buccoides, Temminck, "Pl. Color.", pl. 575 (1835); id., "Tabl. méthod., Pl. Color.", p. 10 (1840); S. Muller, "Verhand. Nat. Geschied. Land- en Volkenk. enz." (1839)/44), p. 22; v. Rosenb., "Journ. f. Ornith.", 1864, p. 122.

Cissa buccoides, Gray, "Gen. B.", III. App. p. 14 (1849).

Barbet-like Cat-bird.

45. /4338, **melanotis,** Gray, "Proc. Zool. Soc.", 1858, pp. 181 en 194; 1861, p. 439; id., "Catal. B. New Guinea", pp. 37, 59 (1859); v. Rosenberg, "Journ. f. Ornith.",

1864, p. 122; id., "Reis Z. O. eilanden", p. 47 (1867); id., "Nat. Tijds. v. Ned. Ind.", XXV. p. 236; Finsch, "Neu Guinea", p. 173 (1865); Pelz., "Verh. Zool. bot. Gesellsch. Wien". 1872, p. 428.

Ptilorhynchus melanotis, Schlegel, "Muséum", Corac., p. 118 (1867); id., "Ned. Tijds. v. Dierk.", IV. p. 51 (1871); Giebel, "Thes. Orn", III. p. 370 (1877).

Ailuroedus melanotis, A. B. Meijer, "Sitz. Ber. K. Akad. Wissensch. Wien", LXIX. p. 82 (1874); Gould, "B. New Guinea", I (1875).

Aeluroedus melanotis, Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 35 (1873); Sclater, "Ibis", 1874, p. 416, Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 193 (1876); id., "Proc. Zool. Soc.", 1878, p. 992; d'Albertis et Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen., XIV. p. 114 (1879); d'Albertis, "Nuova Guinea", p. 588 (1880); Salvad., "Ornith. della Papuasia", p. 671 (1881); R. Bowdl. Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", VI. p. 383.

Black-cheeked Cat-bird.

46. /—, **arfakianus**, v. Rosenberg, "Mal. Archip.", p. 554 (1879).

melanotis, v. Rosenb., "Journ. f. Orn.", 1864, p. 122.

Ptilorhynchus arfakianus, Giebel, "Thes. Ornith.", III. p. 370 (1877).

Ptilorhynchus melanotis, Schlegel, "Ned. Tijds. v. Dierk.", IV. p. 51 (1871).

Aeluroedus melanotis, Gray, Sclater, "Proc. Zool. Zool. Soc.", 1873, p. 697; Elliot, "Monogr. Parad.", Introd., p. 22 (1873); Sclater, "Ibis", 1874, p. 416.

Aeluroedus arfakianus, Salvad., "Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 193 (1876); id., X. p. 151 (1877); id., "Proc. Zool. Soc.", 1878, p. 99; id., "Ornith. della Papuasia", p. 673 (1881); d'Albertis, "Nuova Guinea", p. 581 (1880); R. Bowdl. Sharpe, "Catal. B. Brit. Mus.", VI. o. 384.

Ailuroedus arfakianus, A. B. Meijer, "Sitz. K. Akad. Wissensch. Wien", LXIX, p. 82 (1874); Sclater, "Ibis.", 1874, p. 416; Gould, "B. New Guinea", I. (1875).

47. /—, **Stonei** (en **Stonii**), Sharpe, "Nature", Aug. 17, 1876, p. 339; id., "Proc. Linn. Soc.", XIII. p. 495 (1877);

Ramsay, „Proc. Linn. Soc. New S. Wales", III. p. 268 (1879); id., IV. p. 97 (1879); Gould, „B. New Guinea", XII. (1881); Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 193 (1876); id., „Orn. d. Papuasia", p. 678 (1881); R. Bowdl. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.", VI. p. 387.

Stone's Cat-bird.

—/, (AMBLYORNIS, Elliot — niet in Gray).

48 /—, (PTILORHYNCHUS) **inornatus**, Schlegel, „Ned. Tijds. v. Dierk.", IV. p. 51 (1871, ex v. Rosenberg's Mss.); v. Rosenberg, „Reist. n. Geelvinkbaai", pp. 102, 143 (1875).

Amblyornis inornatus, Sclater, „Proc. Zool. Soc.", 1873, p. 697.

Amblyornis inornata, Elliot, „Ibis", 1872, p. 114; id., „Monogr. Parad.", pl. 37 (1873); Salvad., „Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 781 (1875); id., IX. p. 193 (1876); id., X. p. 151 (1877); id., „Orn. d. Papuasia", p. 666 (1881); Beccari, „Ann. Mus. Civ. Gen.", IX. p. 382, pl. 8; id., „Ibis", 1877, p. 379; d'Albertis, „Nuova Guinea", p. 581 (1880); Gould, „B. New Guinea", IX (1879); R. Bowdl. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.", VI. p. 394.

1086/, CHLAMYDERA, Gould, 1840; en Naumann.

Callidera, Agassiz, („Nomencl. Zool. Ind. univ.", p. 58). Vervallen.

Chlamydodera, Agassiz. 1846. Eveneens.

Calodera, Gould 1836.

Bower-bird.

49. /4339, **nuchalis,** Gould, „B. Austr.", I. (vervallen), en IV. pl. 9 (1838); Gray, „Gen. B.", II. p. 235 (1846); Bonap., „Consp.", I. p. 370 (1850); Jacq. et Pucher., „Voyage au Pôle Sud", Texte, III. p. 64.

Chlamydodera nuchalis, Cab., „Mus. Hein.", I. p. 212 (1850); Gould, „Handb. B. Austr.", I. p. 448 (1865); Elliot, „Monogr. Parad.", pl. 31 (1873); R. Bowdl. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus." VI. p. 391.

Ptilonorhynchus nuchalis, Jardine and Selby, „Illustr. Ornith.", II. pl. 103.

Ptilorhynchus nuchalis, Schlegel „Muséum", Corac., p. 119 (1867).

Calodera nuchalis, Gould, "Syn. B. Austr.", I (1837).

Chlamydère à nuque ornée, Hombr. et Jacq., "Voyage Pôle Sud", Atlas, pl. 7, fig. 2.

Western lilac-naped Bower-bird.

49a. —/—, CHLAMYDODERA **orientalis,** Gould, werd, om de daar aangevoerde redenen, in het "Overzicht" niet als afzonderlijke soort opgenomen.

Chlamydodera orientalis, Gould, "Ann. Nat. Hist.", (5) IV. p. 74 (1879); id., "B. New Guinea", XI. (1880); R. Bowdl. Sharpe", Catal. B. Brit. Mus., VI. p. 392.

Chlamydera nuchalis, Ramsay, "Ibis", 1865, p. 85.

Chlamydodera nuchalis, Ramsay, "Ibis", 1866, p. 329; id., "Proc. Zool. Soc.". 1878, p. 385; id., "Proc. Linn. Soc. New S. Wales", II. p. 188 (1878); Masters, in id., p. 373.

Eastern lilac-naped Bower-bird.

50. /4340, **maculata,** Gould, "B. Austr.", I (1837), doch vervallen; IV. pl. 8 (1838); Gray, "Gen. B", II. p. 225 (1846); Bonap., "Consp.", I. p. 370 (1850); Diggles, "Orn. Austr.", pl. (ongeveer 1867).

Chlamydodera maculata, Cabanis, "Mus. Hein.", I. p. 450 (1854); Gould, "Handb. B. Austr.", I. p. 450 (1865); Elliot, "Monogr. Parad.", pl. 30 (1873); Ramsay, "Ibis", 1866, p. 329; id., "Proc. Linn. Soc. New S. Wales", II. p. 188 (1878); R. Bowdl. Sharpe", Catal. B. Brit. Mus.", VI. p. 389.

Ptilorhynchus maculatus, Schlegel, "Muséum", Corac., p. 119 (1867).

Chlamydodera occipitalis, Gould, "Ann. et Mag. Nat. Hist. (4), XVI. p. 429 (1875); id., "B. New Guinea", X (1879); Ramsay, "Proc. Linn. Soc. New S. Wales", II. p. 188.

Calodera maculata, Gould, "Proc. Zool. Soc.", 1836, p. 106; id., "Syn. B. Austr.," I. (1837).

Spotted Bower-bird.

51. /4341, **guttata,** Gould, "Proc. Zool. Soc.", 1862, p. 162; id., "B. Austr.", Suppl., pl. 35 (1869).

Chlamydodera guttata, Gould, „Handb. B. Austr.", I. p. 452 (1865); Elliot, „Monogr. Parad-", Introd., p. 22 (1873); Ramsay, „Proc. Linn. Soc. New S. Wales", II. p. 188 (1879); R. Bowdl. Sharpe", Catal. B. Brit. Mus.", VI. p. 390.

Large-spotted Bower-bird

52. /4342, **cerviniventris,** Gould, Proc. Zool. Soc.", 1850, p. 201; id., „B. Austr.", Suppl., pl. 36 (1859); Gray, „Proc. Zool. Soc.", 1858, p. 194; id., „Catal. B. New Guinea", p. 59 (1859); Macgillivray, „Voyage Rattlesnake", II. p. 357 (1852); Diggles, „Ornith. Austr.", pl. fig. 2.

Chlamydodera cerviniventris, Gould, „Handb. B. Austr.", I. p. 454 (1865); Elliot, „Monog. Parad.", pl. 32 (1873); Salvad. et d'Albertis, „Ann. Mus. Civ. Gen.", VII. p. 828 (1875); id., VIII. p. 39 (1876); id., IX. p. 193 (1876); Sharpe, „Journ. Linn. Soc.", XIII. p. 39 (1876); id., XIV. p. 495 (1877); id., in id., p. 687 (1879); Ramsay, „Proc. Linn. Soc. New S. Wales", I. p. 393 (1876); id., II. p. 178 (1877); id., III. p. 102 (1878), en p. 268 (1879); id., IV. p, 397 (1879); d'Albertis, „Nuova Guinea", pp. 237, 584 (1880); Salvad., „Ornith d. Papuasia, enz.", p. 764 (1881); R. Bowdl. Sharpe, „Catal. B. Brit. Mus.", VI. p. 393.

Ptilorhynchus cerviniventris, Giebel, „Thes. Ornith.", I. p. 657 (1872).

Fawn-breasted Bower-bird.

Het overzicht van de synoniemen en litteratuur van de Paradijsvogels c. a. wordt hiermede gesloten. Het oorspronkelijk opstel geraakte door een toeval te loor, waardoor de gegevens te midden van velerhande andere bezigheden opnieuw moesten bijeengebracht worden. Dat daardoor wellicht enkele gegevens achterwege bleven ligt voor de hand; men houde mij die ten goede; de meeste zijn aanwezig, en tot geheele volledigheid kan een overzicht als het thans aangebodene toch nimmer geraken. Bij den overvloed van namen, voor de laatst ontdekte soorten meermalen gelijktijdig aangenomen, (voornamelijk onder de Oriolinae en Ptilonorhynchinae), bleek het noodzakelijk overal

tevens het tijdperk van de benoeming aan te geven: hetgeen dan ook geschiedde.

Bovendien werden, evenals voor de reeds langer bekende soorten had plaats gevonden in Veth's overzetting van Wallace's „Malay Archipelago”, aan het einde van de opsomming der synoniemen van elke soort in deze beide laatste Onderfamiliën, de volksnamen aangegeven, deels bij de Engelsche kolonisten in Australie ontstaan, deels door Gould, Elliot, Sharpe, enz., gesteld en, allengs meer en meer blijvend, door handelaren en verzamelaars aangenomen.

Zooals reeds in de Inleiding werd medegedeeld, was het doel met het bewerken van het reisverhaal en de Bijlagen o. a. ook om voor ons Indië gegevens aan te wijzen en te verspreiden op het gebied van natuurhistorisch onderzoek. Onder de opgenoemde werken zijn er meerdere die, om hunnen inhoud en bewerking van het hoogste belang, ten onzent nog te weinig bekend en verspreid zijn; waarvan de aanschaffing nu en dan wel de partikuliere krachten te boven gaat, doch niet die van onze openbare instellingen; bijv. die van het „Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen” en van het „Koninklijk Natuurkundig Genootschap.” Ik eindig daarom met den wensch dat deze instellingen hare overigens zoo schoone verzamelingen, ook wat dezen tak van wetenschap betreft, tot op het tegenwoordige standpunt mogen aanvullen. Ook voor Nederland geldt deze wensch eveneens. Het buitenland is ons dienaangaande ver vooruit.

BIJLAGE F.

OVER HET GESLACHT ECLECTUS.

Weinige vogelfamiliën hebben steeds zoozeer de aandacht getrokken als die welke wij gewoon zijn onder den algemeenen naam "Papegaaien" aan te duiden, ook nu nog nu zij, ook op niet wetenschappelijk gebied, reeds tot eenige nadere indeeling geraakte, en, naast de eigenlijke papegaaien in engeren zin, ook de ara's of arara's, de parkieten, aard-parkieten, lori's, kakatoe's bepaalde onderdeelen daarvan vormen. Weinige, wellicht geene, zijn zoo ruim en in zoovele geslachten en soorten, over onze overzeesche bezittingen, en vooral onzen Ned. Indischen Archipel, verspreid als zij, en werden van daar reeds sedert zoo lang en zoo menigvuldig ons toegevoerd. Geen wonder dan ook dat wij in het algemeen reeds lang met die vogelengroep vertrouwd zijn, en de gedachte aan Indië en aan papegaaien meest samengaat.

Wat echter wel wonder is, is dat wij, reeds sedert meerdere eeuwen met die geheele groep gemeenzaam, en in de mogelijkheid om allerlei exemplaren van allerlei soorten en geslachten zonder groote inspanning te verkrijgen, te vergelijken, te bestudeeren, met zoovele van hare onderdeelen nog zoo onvolkomen bekend zijn; dat het bijv. eerst aan den jongsten tijd voorbehouden was tot de oplossing van een vraagstuk te geraken, waarvan wij, sterker nog, tot op kort geleden ons niet eenmaal bewust waren dat het als vraagstuk te stellen viel.

Ik heb hier het oog op het geslacht Eclectus, de Edelpapegaaien, zoo als zij eenigen tijd geleden gedoopt, thans algemeen genoemd worden; op een paar soorten na die tot in de Filippijnen doordrongen, geheel tot onzen Ned. Indischen Archipel bepaald. In het Westen van dien Archipel, waar slechts *éēne* naverwante, vroeger wel eens tot de Eclecten gere-

kende, Tanygnathus (Tanygn. sumatranus, Raffles, **2054**/8248) voorkomt, zijn zij weinig bekend; in het Oostelijke gedeelte daarentegen des te beter. Vraag den Alfoer van Halmaheira of Ceram naar Papegaaien, en onveranderlijk noemt hij het eerst den Galeha (of Kaleha) van zijn geboorteland, even krachtig, moedig, fier, ook even ruw en onbehouwen als hij zelf. Ook ons vallen zij onwillekeurig in het oog door hunnen krachtigen bouw, statige houding en glanzend schoon kleed.

Wagler noemde ze als afzonderlijk geslacht het eerst (in 1830) de „Uitverkorenen" (*Εκλεκτοι*), en is die naam Eclectus als wetenschappelijke hun sedert dien tijd gebleven. Finsch dacht voor hen den naam „Edelpapegaaien" uit, (in 1868), en ook die naam heeft al heel spoedig en vrij algemeen burgerrecht verkregen. Robert Wallace had, in zijne „Parrots of the Malayan region" enz., in 1864, en Otto Finsch, in zijne „Papagaien monographisch bearbeitet", in 1868, ze behandeld. Schlegel gaf in zijn „Muséum d'histoire naturelle des Pays-Bas" twee monographien van de Papegaaien (Psittaci), de eerste afgesloten in Augustus 1864, de tweede in Mei 1874. In beide behandelt hij de Edelpapegaaien (gen. Eclectus), in de eerste op bladzijde 38/49, in de tweede bldz. 11/26.

Ons kortheidshalve tot dezen laatsten bepalende, als bij ons nog het meest geraadpleegd, of althans bekend, en dus een geschikt punt van uitgang vormende, vinden wij dat zijn schema was saâmgesteld als volgt:

Gen. Eclectus. Gladde snavel, rechte, als rechthoekig afgesneden staart, enkele malen een weinig wigvormig verlengd, nog zeldzamer met langere middelste staartvederen. Grootte in het algemeen als die van eene kraai, enkele malen afdalende tot die van een lijster. Snavel meest rood, nu en dan de benedensnavel donkerder, enkele malen overgaande in zwart. Vaderland: Nieuw-Guinea en omliggende eilanden, de Molukken, de Timor-groep, Celebes, en de Filipijnen.

I. Vrij korte vierkante staart, zonder verlengde vederen.

A. Rood vederenkleed met blauwe en paarsche tinten. Zwarte snavel, krachtige gestalte. Vaderland: de Molukken, Nieuw-Guinea c. a., Timor c. a.

Eclectus Linnaei, Wagl. (**2052**/8239),[1] uit Nieuw-Guinea, Waigeoe Guebee, Aroe-eilanden.

Eclectus grandis, Wagl. (Eclectus roratus. Mull. **2052**/8240), uit Halmaheira, c. a.

Eclectus cardinalis, Gray (**2052**/8242), uit Ceram.

Hierbij moet nog gevoegd worden:

Eclectus Cornelia, Bonap. (**2052**/8241), uit de Molukken, dien Schlegel niet in zijn „Muséum" (een beredeneerd overzicht van wat ons Museum bevat) kon opnemen, maar elders behandelde.

B. Groen vederenkleed; binnenkant van de vleugels, en dikwerf ook de zijden, levendig rood; buitenzoom van de vleugels blauw, bovendek van de vleugels en van de staartpennen eveneens blauw, doch donkerder, ondereinde van de staartpennen in het geele trekkende, bovensnavel rood, ondersnavel zwart, krachtige gestalte.

Eclectus polychlorus, Gray (**2053**/8243), uit Halmaheira en verder O.waarts tot in Nieuw-Guinea, en de Aroe-eilanden.

Eclectus intermedius, Gray (**2053**/8245), uit Ceram, Amboina enz.

Eclectus Westermanni, Gray (**2053**/8244), uit de N.O.lijke Molukken.

C. Kleine gestalte; groene vederentooi, aan de oksels en binnenkant der vleugels blauwachtig, roodbruine vlek onder de schoudervederen; de kop roodbruin bij de wijfjes en jonge mannetjes, helder rood met blauwe vlek over kruin en achterhoofd bij de volwassen mannetjes. Bij de eersten een bruinachtige snavel, bij de laatsten de bovensnavel rood. Vaderland: de Halmaheira-, Ceram-, Timor- en Aroe-groepen, en Nieuw-Guinea.

Eclectus personatus, Shaw (**2061**/8270), uit Timor, Flores.

Eclectus personatus aruensis, Gray (**2061**/8272), van de Aroe- en Kei-eilanden.

---

[1] De tusschen ( ) geplaatste namen en getallen, tot aanduiding van geslacht en soort, hebben betrekking op G. R. Gray's „Hand-list", evenals bij de behandeling van het Dagboek.

Eclectus rhodops, Gray (**2061**/8271), uit Ceram c. a.
Id. cyanicollis, Mull. (**2061**/8275), uit Halmaheira.

II. De beide middelste staartpennen verlengd en bij de volwassenen met breede uiteinden.

Eclectus platurus, Vieillot (Prioniturus Wallacei, Gould; **2010**/80$\frac{4}{1}\frac{4}{6}$), uit Celebes.

Eclectus flavicans, Cassin (**2010**/8045), uit Noord-Celebes.

III. De staart middelmatig verlengd, wigvormig, gemiddeld krachtige gestalte, krachtige roode snavel. Algemeene vederenkleur groen, op den rug overgaande in witachtig blauw, aan het onderlijf in het geele trekkende, donkerder tinten op de vleugels, bovendek van de vleugels met geel gezoomd.

Eclectus megalorhynchus, Gray (**2054**/8246), uit Amboina, Ceram, Halmaheira c. a. en Nieuw-Guinea c. a.

Eclectus affinis, Wallace (**2054**/8250), uit Boeroe.

Id. Mulleri, Schlegel (**2054**/8249), uit Celebes, Boeton.

Id. Lucionensis, Linn. (**2054**/8247), uit Luçon.

In zijne tweede monographie — die van 1874 — wijzigde Schlegel dat schema slechts weinig. Eclectus personatus met de Aroesche varieteit, en rhodops werden in de ééne personatus saamgevat, en voor indeeling II, ééne grootte, als die van een lijster, doch met krachtiger vormen, aangenomen. [1] Uit de indeelingen die Schlegel nog in het aldus door hem gestelde geslacht moest aannemen, uit de uiteenloopende gestalte enz. van de daarin bijeengebrachte soorten, uit nog andere bijzonderheden, wordt de indruk geboren dat ook dit gewijzigde schema nog geene eindformule was. G. R. Gray, wiens „Hand-list" wij, op grond van de bij de behandeling van het „Dagboek" aangegeven redenen, doorloopend en ook hier volgden, nam dan ook daarin scherper begrensde indeelingen aan.

De kenmerkende bijzonderheden die Wagler in dezen — in 1830 — tot het stellen van een afzonderlijk geslacht hadden genoopt, werden, als typisch geheel, slechts gevonden bij de onderafdeelingen A. en B. van afdeeling I van Schlegel's ge-

[1] Zie verder Ned. Tijds. voor Dierkunde III, 333.

slacht Eclectus, en werden de beide onderafdeelingen bij Gray dus behouden voor dat geslacht in zijne «Hand-list». Onderafdeeling C werd tot de Papegaaien in engeren zin (Psittacus) gebracht; en wel, met toevoeging van nog enige soorten [1], tot het tweede ondergeslacht, namelijk Geoffroyus (van Lesson, Geoffroyius van Schlegel.)

Schlegel's afdeeling II vormde met nog ééne soort, Prioniturus Wallacei (**2010**/8044), het ondergeslacht Prioniturus van Wagler's geslacht van dien naam, door Gray in zijne «Hand-list» als zoodanig gehandhaafd.

Afdeeling III werd wederom het afzonderlijke aan de Eclectus zeer na verwante geslacht Tanygnathus (van Wagler, in 1830), waarbij nog kwamen Tanygn. sumatranus, Raffles (**2054**/8248) en gramineus, Gmelin (**2054**/8251) [2].

De aanvankelijk gestelde geslachten, door Schlegel trouwens alle, als synoniemen, ook reeds vermeld — waren zoodoende alle hersteld, hunne indeeling in het algemeene schema echter — en op gelukkige wijze — gewijzigd.

Gray's schema van de Eclecten is dus:

Ordo III, SCANSORES (Klimvogels.)

FAM. II, **PSITTACIDAE** (Papegaaiachtigen).

Subfam. IV, **Trichoglossinae** (met bevederde tong).

Genus **ECLECTUS**, (Edelpapegaai).

SUBGENUS a. ECLECTUS.

2052/8239) Eclectus Linnaei.
2052/8240) id. roratus.
2052/8241) id. Cornelia.
2052/8242) id. cardinalis.

SUBGENUS b. MASCARINUS (van Lesson, in 1831).

(**2053**/8243) Eclectus polychlorus.
(**2053**/8244) id. Westermanni.

---

[1] Psittacus capistratus (**2061**/8273), Psitt. Pucherani (**2061**/8274), Psitt. fuscicapillus, heteroclitus, cyaniceps, obiensis (**2061**/8276 tot 8279.)

[2] Gray vond geen bezwaar ook deze laatste soort in zijne «Hand-list» op te nemen; doch is haar bestaan als eigen soort nog geenszins zeker. Finsch noemt ze (II. 923) eene «onoplosbare soort», en ontkent eigenlijk haar bestaan (ibidem II, p. 929). Daarentegen moeten nog vermeld worden: Psittacus Everetti, Tweeddale, van Boetoean, N. Mindanao, en Burbidgei, Sharpe, van den Soeloe-archipel, beiden als Eclectus vermeld door Russ, in zijne «Fremdländische Stubenvogel, p. 456, in werkelijkheid echter Tanygnathen, en zoo goed als identiek met Tanygn. Mulleri (**2054**/8249).

(**2053**/8245) Eclectus intermedius. [1]

Het eerste van deze beide ondergeslachten omvat de roode, het tweede de groene soorten.

De Eclecten waren dus tot veel engere grenzen teruggebracht; onverwacht en op merkwaardige wijzen zouden die grenzen nogmaals gewijzigd worden. Wij kunnen namelijk thans als genoegzaam zeker aannemen dat het eerste ondergeslacht (Eclectus) de wijfjes aangeeft, van de mannetjes omvat in het tweede (Mascarinus), met andere woorden dat de groene Edelpapegaaien of Eclecten de mannetjes, de roode de wijfjes zijn van een drietal, hoogstens een viertal soorten.

Wij zijn die ontdekking verschuldigd aan Dr. A. B. Meyer [2]. Tijdens zijne reizen in Nieuw-Guinea en de Molukken was het hem opgevallen dat van de in groote menigte door hem verkregen, en steeds door hem zelf of onder zijn onmiddellijk toezicht geprepareerde Eclectus-exemplaren al de groenen steeds ♂, al de rooden even onveranderlijk ♀ waren, en had hij tevens kunnen opmerken dat beiden steeds gezamenlijk en plaatselijk vereenigd, meermalen oogenschijnlijk als gepaard voorkwamen. De waarnemingen gesteund door tal van andere opgemerkte bijzonderheden hoopten zich zóó op, waren zóó berekend om overtuiging te doen ontstaan, dat hij zich eindelijk genoopt gevoelde om de groenen en rooden als onderdeelen van dezelfde

---

[1] Tot nadere toelichting, mogelijk verlangd door dezen of genen belangstellende, teeken ik hier nog aan dat de overige aangeduide, tot zelfstandig bestaan teruggebrachte geslachten tot dezelfde familie der Psittaciden bleven behooren. Met name de Prionituren tot de 1ste onderfamilie, die der Pezoporinen; de Psittaci tot de 6de, die der Psittacinen; en eindelijk de Tanygnathen tot dezelfde als de Eclecten, namelijk tot de 4de, die der Trichoglossinen; welke laatste onderfamilie, behalve die twee, nog de geslachten Trichoglossus en Charmosyna bevat, het eerste, buiten onzen Indischen Archipel, ook nog over Australie en Melanesie verspreid, het laatste tot Westelijk Nieuw-Guinea beperkt, en, hoogst eigenaardig, lang („in Schlegel's „Muséum", Psittaci p. 130 en in Gray's „ Hand-list") slechts ééne soort bevattende (Charm. papuensis, **2051**/8238). Finsch rekent die nog tot de Trichoglossen. Meyer bracht eenige door hem in NW. Nieuw-Guinea nieuw ontdekte soorten mede, tot de Trichoglossen gerekend, doch die tot de Charmosynen naderen, Trichogl. (Charmosyna) Wilhelminae, Arfaki, Kordoanus enz.

[2] Hofrath Dr. Adolf Bernhard Meyer, thans Directeur van het Kon. Zool. Museum in Dresden, door zijne uitgestrekte en vruchtbare reizen in onzen Ned. Indischen Archipel, Nieuw-Guinea en de Filipijnen, en zijne werken wel bekend.

soorten te gaan beschouwen. Het onderzoek dat hij daarop, op verschillende plaatsen, bij de inboorlingen instelde bevestigde hem in zijne meening. Voor allen was het eene uitgemaakte zaak, wier toedracht geheel was zooals hij die had bevonden, en die reeds sedert lang bij hen bekend was. Elk paar bestond steeds uit een groen ♂, en een rood ♀. Men deelde hem zelfs eenmaal mede dat ♂ en ♀ elkander bij het broeden aflosten, eene omstandigheid die hij niet dan onder voorbehoud aannam.

Op zijne terugreis van Nieuw-Guinea naar Europa kwam hij bij mij te Ternate, en deelde mij o. a. ook zijne ontdekking in dezen mede, die, ik moet dit erkennen, toen, te midden van de vele en belangrijke andere bijzonderheden van zijne aan uitkomsten zoo rijke reizen, voor mij niet dadelijk al het gewicht had dat zij werkelijk bezat. Ik kon mij gereedelijk met de zaak vereenigen; andere vogelen-groepen, de vliegenvangers, de paradijsvogels, enkele roofvogels, ijsvogels enz. vertoonen dezelfde verschijnselen. Alleen brachten mij de levendige kleuren van de roode Eclecten in de war. In den regel toch zijn, bij verschil in vederenkleed tusschen ♂ en ♀ van eene zelfde soort, de laatsten steeds veel flauwer gekleurd dan de eersten. En vermoedde ik ook min of meer dat, bij de bewerking van het groot aantal exemplaren in de laatste jaren aan het Museum te Leiden, de zaak al reeds tot klaarheid zoude zijn gebracht. Eerst toen ik Schlegel's „Muséum", Finsch's „Papagaien" (bij mijn vertrek van Java achtergelaten en voor de Molukken nieuw besteld) en Gray's „Hand-list" had ontvangen en daarin gezien had dat nog allerwege groene en roode Eclecten als verschillende soorten werden beschouwd, en dat o. a. Schlegel die met de zaak in wetenschap was gesteld, alsnog bezwaren maakte om die aan te nemen, kreeg ik zekerheid dat wij tegenover een voor Europa nog nieuw en onbekend feit stonden, en nam toen ook elke gelegenheid tot onderzoek te baat.

Ik geraakte echter tot geene genoegzaam vaststaande einduitkomsten, om in die mate tot nadere toelichting van de zaak te kunnen bijdragen als ik dat wenschte. Tegen samenwonen hadden de vogels geenerlei bezwaar, erkenden elkander blijkbaar als nauwverwanten; pogingen om ze te doen paren mislukten echter, evenals dit trouwens ook bij bijeengebrachte paren van andere papegaai-soorten het geval was. Naar mijne berekening moesten, volgens eene vrij algemeene natuurwet, de jonge ♂ even als de ♀ en dus rood gekleurd zijn, en had ik

zelfs één exemplaar gekregen, een drievierde volwassen ♂ met gemengde tinten aan de staartpennen [1], even als bij de ♂ paradijs-vogels in een der ontwikkelings tijdperken de latere kleuren van het volwassen ♂ in onbestemde tinten en onregelmatig voor den dag komen. Op vele plaatsen op Halmaheira vond ik gemengde koppels groene en roode Eclecten, nergens koppels van uitsluitend één kleur. Tusschen Dodinga en Bobanee op Halmaheira waren zij bijzonder talrijk, ook alle gemengd; ik schoot er verscheidene (Eclectus polychlorus (**2053**/8243) en roratus (**2052**/8240), daaronder ook die uit een grooten hollen boom te voorschijn kwamen. Voor mij was dit geheel ongewoon en gold ook als eene bijzonderheid voor mijne begeleiders. Na onderzoek van den hollen stam bracht men mij vier jonge vogels alle halfwassen, twee groene ♂, twee roode ♀. Dat getal bedierf voor mij de zaak; het was te veel voor één nest, bovendien de boomholte was ruim genoeg om een aantal nesten te bevatten. Doch ik stond hier tegenover nauwelijks halfwassen exemplaren, reeds alle geheel gekleurd met de hun eigen kleuren; terwijl mijn boven vermelde exemplaar, reeds veel verder gevorderd, nog overgangs-tinten vertoonde. Was mijn eerste exemplaar het voortbrengsel van de eene of andere hybridatie, of, zooals Dr. Meyer zich voor zijn exemplaar de vraag stelde, een verschijnsel van hermaphroditisme?

De zaak bleef mij onopgehelderd en werd, zooals nader zal blijken, eerst veel later, ook voor mij, volledig opgelost. Allerlei, daaronder ingrijpende, omstandigheden eischten al mijn tijd, en stonden aan een gezet en doorloopend onderzoek in den weg. Ambsbezigheden voerden mij dikwijls overal heen; overal vond ik de boven vermelde innige verhouding tusschen de verschillende soorten terug. Ééne daadzaak stond vast, dat namelijk de soorts-eenheid van de groene en roode Eclecten voor de inboorlingen van de Moluksche eilanden, Ternate, Tidore enz., den Batjan-Archipel, Halmaheira c. a. en meer O.waarts, en, wat Eclectus intermedius (**2053**/8245) en cardinalis (**2052**/8242) aangaat, ook bij Cerammers van de N.kust een voldongen feit was. [2]. Voor de Am-

[1] Veel minder sterk uitgedrukt echter dan het exemplaar van Dr. A. B. Meyer, door hem omschreven en afgebeeld in »Proceed. Zool. Soc., 20 Nov. 1877, p. 800.

[2] Volgens eene mededeeling van d'Albertis aan Salvadori (Annali del Mus. Civ. di Stor. Nat. di Genova, VII, p. 756) was datzelfde ook op Nieuw-Guinea

boinesche jagers was de zaak ook niet vreemd, hoewel dáár de meening minder bepaald was gevestigd. Kortom ik had, toen ik de Molukken verliet wel tot geen volkomen afgerond stel bewijzen kunnen geraken, doch hadden de vele op zich zelf staande aanwijzingen die allen tot ééne einduitkomst voerden, bij mij de overtuiging gevestigd dat Dr. Meyer goed had gezien, en de juiste oplossing had getroffen, die namelijk, dat althans Eclectus polychlorus (**2053**/8243) en roratus (**2052**/8240) te zamen ééne soort uitmaakten.

In Europa gaf de zaak tot velerlei gedachtenwisseling aanleiding, tot meerdere proeven tevens. Hooge autoriteiten, Schlegel, Sharpe enz., konden zich aanvankelijk met de zaak niet vereenigen, doch wijzigden allengs hunne meening. Beccari, d'Albertis enz. hadden nog tal van bewijzen bijgebracht, en Salvadori genoopt om reeds in 1875 zijne instemming met de nieuwe zienswijze te betuigen. (Annali Mus. Civ. di Stor. Nat. di Genova, VII, 756). Al de geschriften en opstellen nategaan waartoe de zaak aanleiding gaf is echter ondoenlijk. In Februari jl. stelde Dr. Meyer een overzicht daarvan op, dat van 1874 tot op dat tijdstip 71 nummers aangeeft.

Van evenveel, zoo niet grooter belang nog waren de proeven waarmede men zich allerwege in Duitschland bezig hield om het vraagstuk tot helderheid te brengen, en die na lang vruchteloos voortgezet te zijn — men kon de vogels, wier samenwoning nimmer eenig bezwaar opleverde, steeds eerder het beeld gaf van een paar dat zich na eenige afwezigheid terug vond, tot geene vruchtbare paring brengen — in het eind van 1881 eindelijk tot de gewenschte eindoplossing voerden. Het gelukte namelijk den heer A. Frenzel eindelijk om een vruchtbaar ei te krijgen, en dat door de moeder te doen uitbroeien. Na negen weken trouwe verpleging doodde de moeder het jong, hetzij toevallig, hetzij omdat wederom aandrang tot broeden ontstond; en had de proef zoodoende gelukkig lang genoeg geduurd om zekerheid te krijgen. Het jong was groen en een ♂ [1]. Het eindbewijs was geleverd. K. Russ, Rehrkorn, Platen, enz.

---

het geval, en meldde eenigen tijd geleden Dr. Finsch van uit Nieuw-Brittanie aan Dr. Meyer, dat ook aldaar het kleurenverschil van de ♂ en ♀ der Eclecten als eene daadzaak en algemeen bekend was. (Monatschrift des Deutschen Vereins zum Schütze der Vogelwelt. Jan. 1881, p. 27.)

[1] Zeitschrift für Wissenschaftliche Zoologie, XXXVII, 152.

houden zich nog met reeksen proeven bezig, doch feitelijk is de zaak uitgemaakt.

Frenzel leverde het bewijs, en gaf van de geheele broedgeschiedenis een levendig aardig verhaal [1].

Zijne slotsom na jaren lang voortgezette proeven is:

de groene Eclecten zijn mannetjes;

de roode Eclecten zijn wijfjes;

de mannelijke jongen zijn groen gekleurd als de vader;

de vrouwelijke jongen zijn rood gekleurd als de moeder.

Dezelfde uitkomst dus waartoe ook Beccari was gekomen in een merkwaardige ornithologische verhandeling [2].

Het feit vroeger ontkend, is thans erkend en voor de wetenschap verkregen, en feiten zijn, wij weten het uit het engelsche spreekwoord, koppige elementen om mede om te gaan. Had de vroegere ontkenning eenen degelijken grond? Zooals later bleek moest meermalen aan oppervlakkige waarneming of onvoldoend toezicht op inlandsche jagers en préparateurs gedacht worden. De gestelde onmogelijkheid op natuurhistorische gronden van dergelijke verschillen in kleuren bij eene zelfde soort, moest voor de menigvuldige gevallen wijken, waarin hetzelfde verschijnsel bij een aantal andere vogelsoorten zich voordeed.

Dr. C. F. W. Krukenberg te Heidelberg besloot tot een uitgebreid onderzoek van de kleurstoffen der vederen van vogels, een onderzoek dat hij ook tot andere orden uitstrekte; een merkwaardig onderzoek waarvan de vierde „Mittheilung", gesloten in Augustus van dit jaar, opgenomen in „Vergleichende physiologische studien", II. Reihe, 2 Abth. die ook de derde „Mittheilung" bevat, voor mij ligt. In de eerste en tweede Mittheilung, opgenomen in de 5de Abth. van dat Tijdschrift, en mede in „Mittheilungen des ornithologischen Vereins in Wien", Nov. 1881 en Mei 1882, deelt hij de voorloopige uitkomsten mede, verkregen met de kleurstoffen der vederen van groene en roode Eclecten, en zien wij daaruit dat die stoffen bij beiden dezelfde zijn. Dr. Krukenberg vond dan ook aanleiding om aan Dr. Meyer te berichten „dat de vederen van Eclectus ♂ volkomen

[1] In „Monatschrift des Deutschen Vereins zum Schutze der Vogelwelt." Mei 1882, p. 124 seqq, dat ik om de grenzen van dit bestek niet onnoodig uit te breiden achterwege moet laten, doch dat ik aan elken belangstellende kan aanbevelen.

[2] „Lettera ornithologica di O. Beccari enz.", aan zijnen vriend Salvadori, gedagteekend Ternate 4 Aug. 1875, en opgenomen in „Annali VII, p. 704 seqq.," op p. 715 daarvan.

dezelfde kleurstoffen bevatten als die van het ♀ Ik kan op dit onderwerp hier niet verder ingaan; het bestek en ook het beoogde doel noodigen tot beperking; het vergelijkend onderzoek is bovendien nog niet geëindigd; het onderwerp is van groot belang, en zoodanig behandeld dat de kennisname er van aan een ieder wordt aanbevolen, en met name ook het schema van „kleuren-overgangen" in de derde „Mittheilung." Hier zij alleen er op gewezen dat ook dit onderzoek in stede van een physiologisch bezwaar geheele bevestiging medebracht van het waargenomen feit.

Verdere uitwijding is dus onnoodig. Alle bewijzen zijn verkregen; wij kunnen ons betoog hier eindigen.

De Eclecten zijn volgens deze uitkomsten nu aldus samen te stellen:

1ste soort { (2053/8243) E. polychlorus. Scop. is ♂ } van E. polychlorus van Nieuw-Guinea c. a.
{ (2052/8239) E. Linnaei Wagl. is ♀ }

id. { (2053/8243) E. polychlorus. Scop. is ♂ } van E. polychlorus van Halmaheira c. a.
{ (2052/8240) E. roratus Mull. is ♀ }

2de soort { (2053/8245) E. intermedius. Bonap. is ♂ } van E. intermedius van Ceram c. a., Aroe- en Kei-eilanden enz.
{ (2052/8242) E. cardinalis. Badd. is ♀ }

3de soort { (2053/8244) E. Westerm. Bonap. is denkelijk ♂ } van E. Westermanni van Ceram, en de Oostelijke Molukken.
{ (2052/8241) E. Cornelia, Bonap. is denkelijk ♀ }

Nog moet hierbij eene, het naast met de laatstgenoemde soort overeenstemmende, nieuwe, door den heer Riedel op de Timorlaut-eilanden gevonden soort gevoegd worden, door Dr. Meyer onderzocht en beschreven, en Eclectus Riedelii genoemd „(Proceed.", 1881, p. 917).

Russ stelt voor (die Edelpapagaien, in zijne „Fremdländischen Stubenvogel", p. 435 seqq.) om de aldus nieuw saamgestelde soorten te noemen: de eerste soort, nam. de Eclectus polychlorus van Nieuw-Guinea c. a., Eclectus Linnaei; de

tweede, die van Halmaheira c. a., Eclectus grandis. Ik bleef voor beiden voorloopig en tot dat een betere zal gevonden en aangenomen zijn, den naam Polychlorus behouden. Scopoli heeft de oudste rechten; de reden door Russ aangevoerd dat voor het wijfje de naam niet kan gebruikt worden vroeger alleen aan het mannetje gegeven, geldt in omgekeerde richting evenzeer, en had hem dus moeten weerhouden van dien van het wijfje voor de geheele soort aan te nemen. Dat zooals hij zegt polychlorus (de veelgroenige) niet voor het wijfje deugt dat geen groen bezit, geef ik toe. Er blijft dus alleen over eenen nieuwen en gepasten naam uit te denken, die tevens de tweede soort van Russ, de Eclectus polychlorus van Halmaheira omvat, door hem, eveneens naar het wijfje, Eclectus grandis genoemd. Ik zie niet in waarom hier nog twee soorten moeten behouden blijven. De Eclectus polychlorus, hetzij van Nieuw-Guinea, hetzij van Halmaheira, is slechts ééne soort, en zijn die ook werkelijk identiek. De wijfjes Eclectus Linnaei van Nieuw-Guinea c. a. en Eclectus roratus of grandis van Halmaheira c. a. leveren eenig verschil, het blauw van de eerste soort is onbestemd paarschachtig in de tweede soort, en gaat bij de laatste die tint nu en dan verder door op de borst en trekt in het grijsachtige. Ook in de kleur van de staartpennen is eenig verschil op te merken, doch gaan die tinten meermalen in elkander over, en moeten als plaatselijke verschijnselen, en de vroeger gescheiden soorten als identiek aangezien worden. Er blijft dus m. i. alleen over voor de vroegere drie soorten Eclectus polychlorus Linnaei, en roratus of grandis, als te zamen ééne soort uitmakende, ook één passenden soortsnaam aan te nemen; die bijv. met eene kleine variant polychroa zoude kunnen worden (veelkleurig toch is hier zeer op zijne plaats), doch waarvan het voorstel en de verdediging aan de hoogere gezaghebbenden op wetenschappelijk gebied moge voorbehouden blijven.

Omtrent den Eclectus intermedius en echtgenoot valt niets op te merken. Aangaande die van Eclectus Westermanni sprak ik slechts een vermoeden uit, zij is nog te weinig bekend om nopens haar ook hier reeds met zekerheid te kunnen beslissen, doch is de waarschijnlijkheid van hare innige betrekking tot Eclectus Westermanni zeer groot.

Ik besloot mij tot de Eclecten te bepalen, en tot de uit-

eenzetting van de merkwaardige wijziging die de indeeling van dat geslacht onderging; de naverwante Tanygnathen, en ook bijna even na staande Charmosyna, die meer dan andere vroeger daartoe gebrachte geslachten voor eene behandeling naast de Eclecten in aanmerking kwamen, blijven hier dus buiten beschouwing.

Mijne taak is hiermede volbracht. Dr. Meyer behaalde eene schoone overwinning, en mag met zelfvoldoening terugzien op de uitkomsten die hij door gezet onderzoek en nauwkeurige waarneming verkreeg. Doch ook lof aan allen die met opoffering van tijd, moeite, onkosten hem die overwinning hielpen voltooien.

Zij was onverwacht, en even onverwacht kan nog veel verkregen worden. Ik sluit dan ook met den oprechten wensch dat deze schets tot onderzoek moge aansporen en dat eene volgende ontdekking eene Nederlandsche moge zijn.

Naschrift. Prof. Schlegel toonde mij eene, dezer dagen alhier ontvangen verzameling vogelen, door den heer Riedel, Resident van Amboina, op de Tenimber (Ceram-laoet) eilanden bijeengebracht. Daaronder bevindt zich een goed paar (♂ en ♀ volwassen) van den nieuwen Eclectus Riedelii. Ik kan de daarvan te geven beschrijving niet vooruitloopen, en bepaal mij dus hier tot de mededeeling dat het toegezonden paar de mededeelingen van Dr. Meyer aanvullen en het voldingend bewijs leveren dat wij hier met eene volkomen zelfstandige soort van Eclectus te doen hebben, eerst nu voor de wetenschap verkregen.

Leiden, Juni 1883.

NAAR AANLEIDING VAN

Dr. C. SNOUCK HURGRONJE'S «NIEUWE BIJDRAGEN TOT DE KENNIS VAN DEN ISLAM»

DOOR

Dr. A. W. T. JUYNBOLL.

Toen Dr. C. Snouck Hurgronje zijne merkwaardige dissertatie over „het Mekkaansche feest" had uitgegeven, sprak ik in de Indische Gids (1881, I) den wensch uit, dat den jongen doctor het voorrecht mocht te beurt vallen, te midden van de uitstekende hulpmiddelen der Leidsche Universiteit zijne studiën voort te zetten. Deze wensch is, gelijk men weet, vervuld geworden. Niet alleen werd hem eene nuttige werkkring te Leiden aangewezen, waarbij hij zijne studiën rustig voortzet, maar onlangs heeft hij ook door een belangrijk opstel in dit tijdschrift getoond dat hij anderer pogingen, om de studie des Islams te bevorderen, krachtig wil bijstaan. Over dit opstel, welks titel boven is vermeld, wensch ik hier te spreken, niet zoozeer met het oog op al de daarin behandelde onderwerpen, als wel bepaaldelijk naar aanleiding van eenige bedenkingen tegen mijne vroegere bijdragen.

Nadat het „bijvoegsel" mijner „bijdragen over den Islam op Java" reeds afgedrukt was, vernam ik dat deze „Nieuwe bijdragen" waren ingezonden; en eerst bij ontvangst der laatste aflevering van het voorgaande deel van ons tijdschrift bemerkte ik, dat zij onmiddellijk aan mijn bijvoegsel voorafgingen. Door deze omstandigheid heb ik, niet wetende wat Dr. Sn. schrijven zoude, in het bijvoegsel geen de minste oplettendheid aan zijn opstel kunnen schenken. Deze ontdekking was mij natuurlijk onaangenaam, daar het nu kon schijnen, alsof ik opzettelijk dit werk van Dr. Sn. onbesproken had gelaten, wat geheel buiten mijne bedoeling lag. Het is daarom dat ik nu de volgende regelen aanbied, waarin men, nevens de verdediging

mijner meening, mijne waardeering van het vele goede in dit opstel van Dr. Sn. wel zal willen opmerken.

Ons eerste verschil betreft de verklaring van enkele namen voor priesters en moskee-beambten op Java.

De op zich zelf tamelijk onbelangrijke vraag, welk Arabisch woord de Patih van Lamongan bedoeld heeft met galli, kan eigenlijk niet met vrucht behandeld worden, voordat blijkt op welken grond hij beweerd heeft, dat dit woord hetzelfde beteekent als Pangoeloe. Doch stellig kan ik verzekeren, dat de Patih galli schreef met eene *g*, niet met eene *q;* en het op Java niet geheel onbekende kali, in de beteekenis van "qadhi", zal hij wel niet door galli hebben weergegeven. Mij althans is slechts een enkel voorbeeld bekend van de zeker ongewone verwisseling der Arabische letter *ḳ* met eene Javaansche *g*.

Aan zijne afleiding van mĕrbot uit het Javaansche prabot, hechtte ik waarde, omdat vorm en beteekenis aldus beter verklaard schenen dan door de afleiding van het Arabische marbûṭ. Ik mag echter niet ontveinzen, dat er wellicht met grond bezwaar tegen zijne etymologie is in te brengen. Doch tegen de andere afleiding, van het Arabische marbûṭ, meende ik dat zeer zeker te kunnen aanwijzen, 1°. in de weinig passende beteekenis, en 2°. in den afwijkenden vorm. Van de vele Arabische woorden in mafḳûd-vorm, welke in het Javaansch zijn overgenomen, was mij namelijk geen enkel voorbeeld bekend waarin zulk eene afwijking voorkomt als bij mĕrbot. Sinds ik echter toch één voorbeeld van een dergelijken vorm gevonden heb, namelijk in het onlangs verschenen Supplement van P. Jansz (1883, bladz. 213a) den vorm mĕsbok nevens masbûk, ontken ik de mogelijkheid niet, dat door eene nader aan te wijzen taal deze twee woorden uit het Arabisch in het Javaansch zijn gekomen. De gewijzigde beteekenis is dan wellicht uit die andere taal te verklaren. Ook deze quaestie moet ik derhalve nu nog onbeslist laten.

Modin, zooals dit woord volgens het Javaansch Woordenboek luidt, niet moedin gelijk men enkele malen schrijft, wordt door Dr. Sn. rechtstreeksch afgeleid van het Arabische mo'aḏḏin. In dezen vorm vindt hij geen bezwaar, en wil dan niet mo'allif en dergelijke vergeleken hebben, maar malim = mo'allim. Hiertegen merk ik op: 1°. dat, daargelaten de ver-

schillende beteekenissen van dit woord malim in het Maleisch, slechts de speciaal-Perzische beteekenis „stuurman of loods" in het Javaansch in gebruik is, althans volgens de mij toegankelijke Javaansche Woordenboeken; dit Javaansche malim is derhalve niet onmiddelijk uit het Arabisch af te leiden [1]; bovendien is hier niet sprake van het woord madin, maar van modin; 2°. het Arabische mo'a<u>dd</u>in moet in het Javaansch, daar de tas'dîd vervalt, veranderen in muadin, muwadin of of mĕwadin (misschien zelfs in madin), maar wordt niet tot modin [2], en ook de beteekenis van het Arabische woord past niet zoo volkomen als ambtsnaam van den Javaanschen dorpspriester, dat men om die reden op deze afleiding kan aandringen. Maar tevens erken ik dat, hoewel het Javaansche modin in vorm geheel overeenkomt met het werkelijk bestaande Arabische mo'<u>d</u>in, dit toch, volgens de ons tot nog toe bekende gegevens, niet een dergelijk ambt aanduidt als aan den Javaanschen modin is opgedragen. En wijst die afwijkende beteekenis wellicht op eene niet rechtstreeksche afleiding uit het Arabisch, wat mij ook voor dit woord niet onwaarschijnlijk voorkomt, dan kunnen wij den Arabischen

[1] Dr. Sn. vraagt hierbij: „Waarom zegt men bijv. dikir en pikir, maar niet ilim?" Zulk eene vraag is voor ons zeker moeilijk te beantwoorden, daar over het algemeen in het spraakgebruik van elk volk willekeur is op te merken. Mag ik echter eene gissing wagen, dan geschiedt dit wellicht, omdat achter ilmu (kennis, wetenschap) steeds een woord gevoegd of gedacht wordt, aanduidende het bedoelde vak van kennis of wetenschap, terwijl de eerstgenoemde woorden reeds op zich zelf een geheel vormen. Om dezelfde reden zou dan de Javaan ook niet van wakat maar van waktu spreken, daar hij bij dat woord niet denkt aan tijd in het algemeen, (— in dat geval een Arab. woord nemende, gebruikt hij jaman d. i. het Arab. zamân, —) maar aan den tijd voor een bepaald doel (meestal bepaald voor een der verplichte dagelijksche gebeden); evenzoo zegt hij niet ahal iman maar alul iman = Arab. 'ahlo 'l-'îmân, — en op Perzische wijs ahli waris, nooit ahal waris, enz. Het laatste door Dr. Sn. hier genoemde woord lahdu of lahad komt in geen mij bekend Javaansch Woordenboek voor.

[2] Reeds vroeger wees ik er op, dat men zich hier niet kan beroepen op de bekende samensmelting in het Javaansch der klinkers ao en oa tot een enkelen *o*-klank, omdat deze samensmelting daar, gelijk men weet, slechts toepasselijk is bij aanhechting van voor- en achtervoegsels. (T. N. I. 1870, I, 447.)

woordvorm, waaruit dit Javaansche woord ontstaan is, niet met zekerheid aanwijzen voordat die andere tusschen-taal ons bekend is; het is mogelijk dat ook zelfs dan nog geene zekerheid omtrent den verlangden Arabischen woordvorm te verkrijgen is. In elk geval moeten wij bekennen dat de juiste afleiding van het Javaansche woord modin nog niet is gevonden; een vraagteeken achter mo'a*dd*in of mo*d*in is dus niet overbodig [1]. Volgens van der Tuuk's uitgave van Van de Wall's Maleisch Woordenboek bestaat er in het Maleisch nog een vorm mûdîn, die eene afkorting van het Arabische 'âlimo'd-dîn zijn zou. Men zij dus voorzichtig met eene beslissing.

Omtrent de afleiding van het Javaansche kaum uit het Arabische ḳâïm of zijnen pluralis-vorm ḳawamat (en niet uit het Arabische ḳaum, zooals men gewoonlijk aanneemt), bestaat tusschen ons geen verschil. Door mijne verwijzing eindelijk naar de „Lubbays" heb ik de vermoedelijke afleiding willen aanduiden van het nog onverklaard geblevene Javaansche of Sundaneesche woord lĕbé. Bij mijne vroegere opgaven over dit woord had ik verzuimd te letten op de aanteekening hierover van mijnen ambtgenoot Niemann in diens „Inleiding tot de kennis van den Islam, ook met betrekking tot den Indischen Archipel" (bl. 361), waar niet alleen sprake is van den lebi op Sumatra, als van „lieden die uitmunten in kennis van de moh. godsdienst en hare voorschriften stipt in acht nemen," [2] en omtrent de lebé's van Sampit (Z. O. Afd. van Borneo) verwezen wordt naar een opstel in de Bijdragen (Nieuwe Volgr. 3e deel, bl. 277: „onder de Lebé's verstaat men personen, welke den Koran kunnen lezen en verstaan, maar nog niet de bedevaart naar Mekka gedaan hebben," — wat vrij wel overeenkomt met de verklaring in Oosting's Soendasch Woordb.: „lĕbé, iemand die al de godsdienstige verrichtingen

---

[1] Toen ik in de laatste bijdragen mijn vorig gevoelen omtrent tukaṅ adan terugnam, vergat ik te verwijzen naar eene mededeeling van den heer R. Van Eck (Ind. Gids 1881, I, 603). Ook Oosting, Soend. Wdb., Supplement (sub bilal) vermeldt den tukaṅ adan.

[2] Verkerk Pistorius, Padangsche Bovenlanden, bl. 196, noemt onder de onderscheidene namen van leerlingen der soeraus „de pakih (de faḳîh's), dat zijn zulken die het boek Pakihi (een handboek over den fiḳh) onder handen hebben: voorts de labei, die gevorderd zijn tot het boek Tafsir, enz."

stipt observeert, geene daarvan verzuimt en voorts te huis is in de hal agama, — dorpspriester"), maar tevens herinnerd wordt aan de afleiding van dit lĕbé uit het Telingaasch (Crawfurd, Dictionary). Hiermede strijdt echter eenigszins deze aanteekening in Hunter's Imperial Gazetteer of India (VI, 129, voce: Madras presidency): "The Labbays are properly the descendants of Tamil converts to Islám; the name however is also used to signify descendants of foreign traders, Arabs, or Persians, by Indian women. They number 312,088 or 16·7 per cent., nearly all found in the extreme south; the majority still follow their heriditary occupation of trade, while some become sailors and fishermen." Ziet men uit deze gegevens, dat nog niet duidelijk blijkt uit welke taal dit woord lĕbé is overgenomen, zijne afkomst uit Z. O. Dekkan schijnt toch vrij zeker.

Zonder het te willen of te weten, deed ik in diezelfde bijdragen (bl. 272) den Regent van Brebes onrecht aan, door de juistheid zijner uitspraak te betwijfelen, dat "het Vrijdaggebed een vervanger is van het middaggebed", en bied hem daarvoor openlijk mijne verontschuldiging aan. Bij nader inzien is mij namelijk gebleken, dat de door mij bedoelde en vele andere plaatsen als regel leeren, — zooals zeer juist door Dr. Sn. is aangemerkt, — dat de Vrijdagdienst in de plaats der Vrijdagsche salat-lohor behoort gehouden te worden. Slechts bijaldien er tijd te kort schiet, vereischt tot het verrichten der twee preken en der twee verplichte rakańat, moet de gemeente dezen Vrijdagsdienst vervangen door de gewone salat-lohor van vier rakańat.

Omtrent de opvatting der drie moslimsche hoofdfeesten op Java, vooral van het Mulud-feest, bestaat er tusschen Dr. Sn. en mij groot verschil. Terwijl deze, aangaande den oorsprong van dit feest in Java, het veiliger acht, historische gegevens af te wachten, beschouw ik, zoolang die gegevens ons ontbreken, mijne poging om dit geheim te doorgronden niet als nutteloos. Want, volkomen bewust dat door mijne gissing de bedoelde quaestie volstrekt niet is uitgemaakt, en derhalve op nader onderzoek blijvende aandringen, meen ik dat mijne onderstelling toch eenige aandacht verdient, omdat zij wellicht

aanleiding geeft tot het vinden van eenige gegevens die tot verder onderzoek kunnen leiden. Op grond dezer overweging voer ik hier, met weerlegging van enkele bezwaren, nogmaals de argumenten aan, waarop mijne hypothese steunt, dat namelijk de groote beteekenis, op Java aan dit feest toegekend, waarschijnlijk niet uit den Islam verklaard moet worden, maar veeleer uit den voortijd, de zoogenaamde Buddha-periode. Of hetgeen hier aangaande Java wordt opgemerkt, geheel of gedeeltelijk ook voor andere landen van den Indischen Archipel geldt, kan later onderzocht worden. Kortheidshalve en om ons vraagstuk binnen juiste grenzen te beperken, spreek ik hier slechts van Java.

Vooreerst dan herinnert Dr. Sn. aan het bekende feit, dat Mohammads geboortefeest min of meer in alle moslimsche landen gevierd wordt, (hoewel in de door hem aangehaalde plaats van Sprenger's Leben und Lehre des Moh., III, bl. LIV, slechts sprake is van het voorlezen en aanhooren van verhalen betreffende Moh.'s geboorte en sterven en enkele hem toegeschrevene wonderwerken, — eene feestviering dus, welke volstrekt niet met de op Java gebruikelijke vergeleken kan worden;) en vooral vestigt hij daartoe de aandacht op Egypte, waar volgens hem dit Geboortefeest als het groote volksfeest boven de andere moslimsche feesten staat. Deze meening kan ik ten deele wel toestemmen; doch men gaat, mijns inziens, te ver, door hieruit te besluiten tot eene gelijke waardeering van dit feest bij de inwoners van Egypte en Java. Want terwijl minstens in een belangrijk deel van Java werkelijk slechts het Mulud-feest met de beide moslimsche feesten denzelfden onderscheidingsnaam gemeen heeft [1], en nooit eenig ander feest, zelfs niet het eertijds zoo luisterrijk gevierde Sura-feest [2] dien naam draagt of daarmede in rang gelijk gesteld wordt, — schijnt in Egypte nevens den „moolid en nebee”, zooals bij Lane dit feest heet, de „moolid el-Hasaneyn” niet minder gevierd te zijn; daar is althans nooit

[1] Evenals garĕbĕg in de Vorstenlanden, schijnt bakda in de Gouvernementslanden van Midden- en Oost-Java de gemeenschappelijke benaming voor de drie hoofdfeesten te zijn. In West-Java spreekt men van den lĕbaran. Mogelijk is ook riaya, riyaya of hari raya voor een dergelijken algemeenen naam te houden.

[2] Hierover sprak ik in mijne vroegere bijdragen, bl. 290 van het voorgaande deel.

Moh.'s geboortefeest gelijk gesteld met, of hooger geschat dan de twee officiëele moslimsche feesten. Wel heeft Lane gezegd, dat het ḳorbân-feest, het groote feest in de twaalfde maand, minder opgewekt gevierd wordt dan het zoogenaamde kleine feest na afloop der vasten (hetgeen trouwens ook anderen opmerkten, bij voorbeeld Sale, in zijne Preliminary discourse); maar evenmin bij hem als bij eenigen anderen schrijver vind ik vermeld, dat het Geboorte-feest boven deze twee feesten, zelfs niet dat het daarmede gelijk in rang wordt of werd gerekend. Tusschen Egypte en Java bestaat dus in dit opzicht een niet te miskennen onderscheid.

Maar zelfs bij aanname van eene even hooge waardeering van dit feest in beide landen, kan ik niet instemmen met de bewering van Dr. Sn. dat, waar de verklaring van dit feest „uit Buddhistischen invloed voor Egypte onaannemelijk” is, zij „ook voor Java herziening zal noodig hebben.” Of komt de vóór-islam-tijd van Egypte zoo treffend met dien van Java overeen, dat men niet de mogelijkheid kan onderstellen dat bedoeld feest in Egypte van later tijd dateert dan in Java?

Betreffende de invoering van Moh.'s geboortefeest in de moslimsche landen meen ik vooralsnog niet vast te mogen rekenen op de door Dr. Sn. verwachte historische gegevens, hoe welkom zij ook zullen zijn. De goed onderrichte Sprenger althans geeft, blijkens bovenaangehaalde plaats, daarop weinig hoop. Het bericht aangaande Turkije, in mijne laatste bijdragen medegedeeld, schijnt vrij wel op zich zelf te staan. En wat de beide door mij vermelde berichten omtrent Java betreft, zij vallen wel binnen de islam-periode; doch daarmede is nog geenszins gezegd, dat niet reeds eeuwen vroeger datzelfde feest, onder andere omstandigheden, voor Java's bewoners een hoofdfeest is geweest. Dat toch een volk, niettegenstaande de verandering zijner tijdrekening (hier van een zonnejaar in een maanjaar) en zijne verwisseling van godsdienst, aan enkele oude gebruiken kan blijven hechten, en dat speciaal het Javaansche volk daaraan werkelijk is blijven hechten, is algemeen bekend. Naar ik vermoed, is deze opmerking ook bepaaldelijk op het Javaansche Mulud-feest van toepassing. Om de waarschijnlijkheid hiervan aan te toonen, vestig ik de aandacht op een paar opmerkingen, die den hoogen ouderdom van dit feest schijnen te verraden.

In de eerste plaats bedoel ik eene vaste gewoonte, tijdens

dit en een ander feest, die van een maatschappelijk gewicht is, en zeker sinds eeuwen moet bestaan hebben. Het is namelijk bekend, en bij voorbeeld opgemerkt door Prof. Veth (Java, I, 394 en III, 603) „dat voor de Javanen het moeloedfeest en het feest bij het einde der vasten de gewone termijnen zijn voor halfjaarlijksche betalingen, zooals van de padjĕg of landrente," en evenzoo dat de pachtsom, in een jaarlijkschen termijn te voldoen, op den Garĕbĕg Mulud betaald wordt (zie III, 602) Deze gewoonte moet wel oud zijn, ouder dan de viering der twee feesten des Islams; en van deze twee termijnen blijkt die van den Mulud de voornaamste te zijn.

Niets dwingt voorts tot de onderstelling dat de Javaansche garĕbĕgs tijdens den Islam zijn ingesteld. Althans de heer R. Van Eck, die zoowel Java als Bali kent, schrijft in zijn opstel over „de Mohammedaansche feesten op Java" (Ind. Gids 1881, I, 597): „De naam garĕbĕg werd reeds in den voor-Islamitischen tijd gebezigd voor een op gezette dagen terugkeerende plechtigheid, hierin bestaande, dat de ondergeschikte hoofden des lands met hunne volgelingen ter hoofdplaats kwamen om daar voor hunnen Heer en Meester te verschijnen en voor dezen een soort van défilé te houden. Op het naburige, Hindoesche, Bali is dit gebruik eveneens bekend; men noemt het daar grĕbĕg." Het woord garĕbĕg schijnt dus van Hindu-oorsprong te zijn, en kan op Java reeds gebruikt zijn vóór de invoering des Islams. Door latere geslachten kan dit woord op de moslimsche hoofdfeesten zijn toegepast; en met den heer Van Eck geloof ik „dat de Javaansche vorsten, om het oude met het nieuwe te verbinden, reeds van den beginne af hun paleis tot het middelpunt der feestviering gemaakt hebben. Als hoofd van den godsdienst en als heeren des lands konden en mochten zij zulks doen." Ook de buitengewone plechtigheid op den Garĕbĕg-Mulud in het jaar Dal (beschreven in T. N. I. 1843, I, 717—718, en zie Roorda, Jav. Handwdb., sub barkat,) schijnt deze onderstelling van een Hindu-oorsprong eenigermate tot steun te kunnen dienen.

Uit deze opmerkingen besluit ik tot de door niemand, zoo ver ik weet, ook rechtstreeks weersprokene mogelijkheid, dat men reeds oudtijds groot belang gehecht heeft aan de garĕbĕgs in het algemeen, en in het bijzonder aan den Garĕbĕg-Mulud [1],

---

[1] Hiermede ontken ik natuurlijk niet, dat de naam mulud

den dag van opwachting bij uitnemendheid. Mocht een nader onderzoek leeren, dat de Mulud, hoe groot zijne populariteit nu nog zij, in de latere tijden min of meer van zijn vroegeren luister heeft verloren, en evenzeer dat dit feest eene grootere beteekenis gehad heeft en wellicht nog bezit in Midden-Java dan in de zoogenaamde Soenda-eilanden en in den Oosthoek, dan zoude dit resultaat eene niet onbelangrijke bevestiging zijn mijner hypothese. En daar deze quaestie terstond voor bepaald onderzoek vatbaar is, hoop ik dat zij de aandacht moge trekken van belangstellenden die gelegenheid hebben ter plaatse hieromtrent navraag te doen. Doch in elk geval meen ik nu reeds met eenig recht te mogen onderstellen dat deze garĕbĕg ouder is dan de Islam op Java.

Door de aanwijzing der mogelijkheid van een vóór-islamschen mulud in Java, ontstaat voorts de vraag: Is die vóór-islam-mulud daar te beschouwen als een feest van eigenaardig Javaanschen oorsprong, of moet zijn oorsprong daarbuiten, en zoo ja, dan in het Hinduïsme gezocht worden of in het Buddhisme? Deze vraag moge, wegens onze onzekerheid omtrent den ouderdom van dit feest, voor ons nog weinig belangrijk schijnen, maar zij verdient, mijns inziens, toch behartiging, daar wij onder het zoeken naar haar antwoord allicht eenige sporen aantreffen die ons den verderen weg van onderzoek aanduiden. Meent men echter dat, wegens onze geringe kennis van dien voortijd en vooral van het Buddhisme in Java, op deze vraag niet licht een zeker antwoord te verwachten is, dan moet ik dit wel toestemmen, maar herinner toch tevens aan twee niet te miskennen bewijzen voor de groote macht welke het Buddhisme op Java gehad heeft, namelijk ten eerste aan het groote monument van Buddhistischen eeredienst in Midden-Java, den bekenden tempel van Bara-Buḍur, en ten tweede aan de nog op Java heerschende gewoonte om den vóór-islam-tijd naar Buddha te noemen. De bekende verdraagzaamheid van andere eerediensten nevens het Buddhisme, zoowel op Java als elders [1], verklaart het schijnbaar vreemde feit dat, nevens de vele sporen en overblijfsels van het Hinduïsme op Java, weinig omtrent een

---

wel moslimsch, immers Arabisch, is; doch zoolang de oudere naam mij onbekend is, gebruik ik den nieuweren ook voor dit feest in vroegeren tijd.

[1] Men zie bijvoorbeeld prof. Kern's Geschiedenis van het Buddhisme in Indië, II, 54.

bloeiend Buddhisme aldaar bekend is gebleven. De groote invloed van het Buddhisme op Java's bewoners van vroeger eeuwen is derhalve niet te loochenen.

Dat in dien voortijd op Java Budhistische feesten voorkwamen welke later in den Islam-tijd in stand zijn gebleven, hoewel dan ook gewijzigd, is zeker. Als voorbeeld verwijs ik naar een in de Bijdragen door mij geciteerd getuigenis van een deskundige (bl. 287, A. van mijn vroeger opstel), die uitdrukkelijk betreffende de bewoners van den kampong Kroman in Grissee vermeldt, dat zij tijdens den „djaman Boedo" den aanvang van het toen geldend jaar (het Buddhistische zonnejaar) herdachten door zes dagen der eerste maand (Kasa) openlijk feest te vieren. Na aanname van den Islam werd dit feest hun „slametan boemi"; het is het nog. Dit feest wordt, naar ik meen, over geheel Java zeer algemeen gevierd, maar staat toch zeker beneden het Mulud-feest.

Hoewel wij niet bekend zijn met de feesten der Javaansche Buddhisten, mag men toch onderstellen dat die niet belangrijk zullen verschild hebben van die der overige Buddhisten. Daar deze, althans oudtijds, gewoonlijk drie feesten vierden [1], en het feest ter eere van Buddha daarbij de voornaamste plaats innam, zoo meen ik, zonder al te groote vermetelheid, ook te mogen onderstellen dat, bijaldien mocht blijken dat de tegenwoordig dusgenoemde Garĕbĕg-Mulud op Java reeds bestaan heeft vóór de invoering des Islams aldaar, dit feest daar eertijds als het voornaamste heeft gegolden, en derhalve door de Javaansche Buddhisten gewijd werd aan Buddha.

Deze onderstelling wordt eenigermate bevestigd door het verschijnsel, dat niet alleen in Java, maar ook elders in den Indischen Archipel, waar heidensche en bepaaldelijk Buddhistische elementen in den nu heerschenden Islam zijn opgenomen, het Muludfeest nevens de twee algemeen erkende moslimsche feesten de voornaamste plaats bekleedt. Ook verdient in dit verband de Hindostansche gewoonte, van op Moh.'s feestdag eenige relieken te vereeren, onze aandacht omdat die vereering zoo geheel overeenstemt met de gewone vereering van Buddha-

---

[1] Volgens het Eindresumé van het onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond van Java en Madoera, I, 101, vieren „de in Bantam overgeblevene heidenen, de zoogenaamde Badoewi, drie godsdienstige feesten."

relieken, bij voorbeeld op Ceylon, dat men geneigd is ook hierin een spoor te zien eener vroegere Buddhistische feestviering.

Al deze redenen nopen mij mijne gissing, omtrent het reeds in den Buddha-tijd bestaan van den zoogenaamden Garĕbĕg-Mulud in Java, opnieuw ter overweging aan te bevelen. Mededeeling van opmerkingen, zoo mogelijk van argumenten, zoowel die tegen als die voor mijne opvatting pleiten, zal mij zeer aangenaam zijn.

Over den oorsprong der zakât heeft Dr. Sn. eene vrij uitvoerige schets geleverd, die door belangstellenden zeker algemeen wordt gewaardeerd, en bij hen wel den wensch moet opgewekt hebben naar meer dergelijke opstellen van dezen schrijver. Want dit overzicht doet inderdaad een diepen blik slaan, niet alleen in deze instelling des Islams, maar ook in zijne geschiedenis.

Dat de schrijver bij deze behandeling menige meening van anderen heeft moeten ter zijde stellen, laat zich begrijpen; en mocht men hier of daar eenig bezwaar tegen zijne mededeelingen in te brengen hebben, het past bovenal de resultaten dezer lang voorbereide studie eerst rustig te overwegen en voorloopig slechts in dank te aanvaarden. Want wat aanvankelijk ons vreemd voorkomt, wegens de nieuwheid zijner voorstelling, zal wellicht later blijken toch volkomen juist door hem te zijn begrepen en aangewezen. Dit kan ik althans nu reeds bij ondervinding getuigen: door enkele welwillende toelichtingen, welke ik van den schrijver mocht ontvangen, zijn mij bezwaren weggenomen welke ik eerst had gemeend tegen zijne zienswijze te moeten aanvoeren. Daarom zal ik voor ditmaal althans van verdere bespreking van dit onderwerp mij liefst geheel onthouden.

Het laatste gedeelte eindelijk van Dr. Snouck's opstel bevat eene hoogstbelangrijke mededeeling van „een en ander” over de zoogenaamde bronnen des Islams of de „wortelen of grondslagen van den fikh”, zooals hij ze bij voorkeur noemt; — dus „een en ander dat tot wegneming van gangbare dwalingen leiden kan.” Vooral over de derde bron, den zoogenaamden 'Ijmâ' geeft hij een uitvoerig overzicht. Dat ook hierin eene groote aanvulling en afwijking valt op te merken van het in mijn vroeger opstel over dit onderwerp aangestipte (Ind.

Gids 1879, II, 815), begrijpt ieder die weet, dat Dr. Sn. bij het schrijven dezer verhandeling, behalve de uitvoerige werken van Bâjûrî en Kastalânî, nog eenige zeldzame documenten (Arabische handschriften van het Britsch Museum) tot zijne beschikking had, welke hulpmiddelen (zoowel de gedrukte als de ongedrukte) niet zoo gemakkelijk toegankelijk zijn, dat men ze als algemeen bekend mag onderstellen, en dan ook tot nu toe nooit onder mijne oogen waren geweest. Aan deze omstandigheid is het vooral te wijten, dat Dr. Sn. een geheel nieuw resultaat verkreeg. Door het bewerken dezer kostbare bronnen heeft hij opnieuw getoond welke groote diensten hij aan de wetenschap kan bewijzen [1].

Met geringe maar noodzakelijke afwijking van het geleerde door Mirza Kazem Beg (Journal Asiatique 1850, I, 193) had ik dezen derden grondslag van het moslimsche recht de overeenstemming der autoriteiten genoemd, en als zoodanig twee rubrieken onderscheiden: 1o. Mohammeds gezellen, de zoogenaamde 'aṣḥâb, en 2o. de zes Imâms. Dr. Sn. toont echter aan, dat men moet spreken van „de overeenstemming der moslimsche gemeente", op wier gezag zelfs de verklaring van Koran en Sonnat steunt. „De grootste kunde kon den verklaarder niet bewaren voor het gevaar van vergissing en misvatting der woorden van Allah of zijnen gezant; ook hier was onfeibaar gezag noodig. Zoo berusten dan in laatster instantie niet slechts de na Mohammed's dood ontstane wetten en instellingen, maar de geheele practijk der moslimsche gemeente op haar eigen onfeilbaarheid en kan men aan dit dogma bijna geen te hooge beteekenis voor het systeem van den Islam toekennen" (bl. 402).

Deze geheel nieuwe opvatting, wier verdienste niemand kan ontkennen, schijnt rechtstreeks in strijd met mijne bovenvermelde aanduiding der „autoriteiten", doch blijkt het bij nadere beschouwing inderdaad niet te zijn. Want die gemeente werd in hare practijk toch geleid door enkele groote mannen, wier gezag men op hunne geleerdheid grondde, zoodat de

---

[1] Ook in het laatst verschenen nummer der Indische Gids komt van zijne hand een zeer lezenswaardig overzicht over dit onderwerp voor, geschreven naar aanleiding der belangrijke uitgaaf van den Minhâj aṭ-ṭâlibîn van Mr. L. W. C. Van den Berg. De verklaring van vele kunsttermen, daar door Dr. Sn. gegeven, zal gewaardeerd worden door ieder die het Islamsysteem uit dat en uit andere moslimsche handboeken bestudeert.

term 'Ijmâ' bij enkele moslimsche schrijvers verklaard is als „de overeenstemming der moslimsche geleerden van een tijdperk omtrent zaken die op de wet betrekking hebben" (bl. 404), terwijl anderen de stilzwijgende aanneming dezer uitspraken door de geheele gemeente, — trouwens eene geheel fictieve deelneming, — „als overtollige weelde" beschouwen (bl. 405). Voor de meerderheid der gemeente (zoo wordt bl. 408 erkend) „was het jurare in verba magistri beter dan dwalen op eigen gezag." „De gewone moslim" (zoo heet het verder, bl. 419) „is tot taḳlîd verplicht," d.i. hij moet anderer gezag erkennen; en de gemeente bestaat toch, op eene enkele uitzondering na, uit zulke moḳallids („aan gezag onderworpenen"). Ook de overweging (bl. 421) dat de onfeilbaarheid der gemeente hare grenzen heeft, zoodat de gemeente aan hare eigene, eenmaal genomene besluiten gebonden" is, duidt de afhankelijkheid aan der gemeente van hare leiders. En elders (bl. 409) worden Mohammed's gezellen benevens enkele andere invloedrijke personen van later tijd aangewezen als de groote autoriteiten op dit gebied, met bijvoeging dat allengs de overtuiging werd gevestigd dat deze mannen, „vooral zij, wier namen thans nog prijkten aan het hoofd der gevolgde scholen, eene voor de epigonen zeer moeielijk te bereiken geleerdheid en een daarmeê evenredig gezag bezeten hadden." Zoo werden dan de allengs meer opgeteekende mondelinge overleveringen omtrent de zienswijze dezer geleerden (gelijk in het opstel van prof. Sachau, bl. 21 is opgemerkt) „die Grundlage der gesammten muhammedanischen Rechtsliteratur von der ältesten Zeit bis auf die Gegenwart." Deze voornoemde „overeenstemming der gemeente", hoe groot haar gezag ook zij, steunt dus eigenlijk op het gezag der erkende autoriteiten.

Het Arabische woord 'ijmâ' is in de mij nu toegankelijke Arabische woordenboeken in zijne speciale, hier bedoelde, beteekenis niet uitvoerig vermeld. Maar het daarmede dikwijls verwisselde woord 'al-jamâ'ah is in het Supplément aux Dictionnaires arabes aldus door prof. Dozy verklaard: „les décisions concordantes des docteurs musulmans du temps des premiers califes", waarop deze woorden volgen: „ces décisions sont, pour les orthodoxes, la troisième source de la jurisprudence, après le Coran et la Sonna; mais les Chiïtes les rejettent, parce qu'ils nient la légitimité des trois premiers Califes dont les décisions forment la plus grande partie de la djamâ'a. De là vient

que la doctrine orthodoxe s'appelle مذهب السنة والجماعة, ou simplement السنة والجماعة, tandis que les orthodoxes portent le nom de اهل السنة والجماعة.«

Blijkt hieruit hoe mijne meening over deze derde rechtsbron ontstaan kon, tevens erken ik, dat zij, in overeenstemming met Dr. Sn.'s resultaat, aldus dient veranderd te worden: Onder den 'ijmâ', als kunstterm van een der grondslagen van den fikh, verstaat men »de overeenstemming der onfeilbare moslimsche gemeente«, en deze onfeilbaarheid der gemeente wordt gesteund door het gezag harer leiders.

De door mij voorgestelde onderscheiding dezer leiders in twee groepen, wordt door de resultaten van Dr. Sn.'s onderzoek bevestigd. Want, was het hun toegekende gezag gegrond op de hun toegeschreven groote geleerdheid, deze geleerdheid was ten opzichte der eerste serie, Mohammad's gezellen en vooral de eerste kaliefen, slechts eene fictie, doch past zeer goed voor de tweede, de stichters der moslimsche rechtsscholen. Doch uit dat onderzoek bleek tevens dat men deze tweede categorie niet mag beperken tot de door mij genoemde zes imâms, maar in den ruimeren zin van »de geleerde leiders der gemeente« moet opvatten.

Wat voorts de onderlinge verhouding betreft dezer autoriteiten en der door hen gestichtte rechtsscholen, hierover heerscht voor ons nog zoo groote onzekerheid, dat voor ieder, die weet hoe weinig dit deel der geschiedenis beoefend is, zoodat »bijna met hare bestudeering nog een aanvang moet gemaakt worden«, de korte maar zaakrijke aanteekeningen van Dr. Sn. (bl. 408 en verder) ongetwijfeld zeer welkom zijn. Ook lette men op de eenvoudige oplossing (bl. 417 en v.) van het moeilijke vraagstuk over den invloed van den Kiyâs op de leer der verschillende scholen; hoe, niettegenstaande verschillend standpunt, dezelfde rechtsregels konden gelden: door den één op den Kiyâs gegrond, door den ander op min of meer verwrongen of ruimer opgevat getuigenis van vroeger tijd.

Bij al dit verdienstelijke werk blijft echter nog veel te doen over. Van harte wenschen wij daarom den schrijver voortdurend lust en krachten toe om op den ingeslagen weg met zijne onderzoekingen voort te gaan. Veel van het tot dus verre geleerde zal, zooals wij bemerkten, hierdoor wellicht gewijzigd moeten worden; maar ieder die de wetenschap lief heeft, zal zich verheugen over zulk eenen vooruitgang.

Delft, April 1883. A. W. T. JUYNBOLL.

INHOUD.

